

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

ROMÂNII DIN TIMOC

CULEGERE DE IZVOARE ÎNGRIJITĂ DE
C.CONSTANTE ȘI A.GOLOPENȚIA

„BUCOVINA” I. E. TOROȘȚIU, BUCUREȘTI

MOTTO:

„Trei sunt în aceste vremuri popoarele care locuiesc pe malurile Danubiului nostru: Ungurii, Rascianii, Valahii

„Valahii se deosebesc de Rasciani și ca obiceiuri și ca limbă, chiar dacă mărturisesc în aceeași religie greacă și se folosesc de aceleași litere ilirice. Ei încep a locui malurile Dunării dela lanțul munților Balcani până în Carpați și nu le place a locui în șesuri, cu excepția a două provincii, Valahia și Moldavia. În fapt ei descind din vechii Romani, se mândresc ca Romani și cu nume schimbat vorbesc rumânește, iar limba lor este o limbă latină ori italică, stricată...

Aloisio Ferd. Com. Marsili „Danubius Panonica Mysiens”. — *Descriere Topografică despre locuitorii și diferitele Națiuni care dealungul Duñărei noastre, cu rare abateri, au locuit.*

- Tom. I, Haga-Amsterdam, 1726.

P R E F A Ț Ă

Volumul de față nu are semnificația care s'ar putea bănuși din primul moment, și anume, nu este o lucrare cu caracter politic. El însă umple un gol mare în știința românească prin faptul că pune la îndemână un mare număr de cercetări, cari în mod obicinuit nu sunt accesibile decât unui număr prea redus de specialiști. Dar, izvoarele de informație, fie ele cu caracter științific general, fie cu caracter specific românesc, nu trebuie să rămână ascunse de privirile oricărui intelectual român, dornic de a le cunoaște.

În specialitatea statisticei, domenii întregi sunt necunoscute publicului românesc, din cauză că documentele respective au apărut numai în limbi străine, ca elina, latina, slavona, sârba, bulgara, maghiara, rusa, polona, fără a mai vorbi de documentele apărute în una din limbile moderne de circulație universală. Ne vom strădui să publicăm în românește cât mai multe documente cari interesează știința statistică românească, fie pe plan istoric, fie pe plan de actualitate. Cunoașterea limbilor străine este un merit deosebit. Dar unui statistician nu i se poate cere cunoașterea tuturor limbilor străine, în cari apar documente interesând specialitatea sa. Și cum este de dorit, ca numărul celor cari îmbrățișează cariera statistică să fie cât mai mare, iar numărul celor cari întrebuințează metoda statistică în lucrările lor să fie și mai mare, este firesc, să nu cerem acestora să învețe toate limbile străine, ci să traducem din aceste limbi documentele principale care interesează în linie generală vreuna din ramurile statistice românești.

Capitolele, pentru care se impune să se facă astfel de

eforturi, sunt în primul rând istoria și cunoașterea problemelor etnice ale neamului românesc.

Volumul de față concentrează la un loc lucrările principale privind Românii din Timoc.

Munca noastră nu constituie o contribuție originală. Ea nu este și nici nu poate fi completă. Însăși selecționarea documentelor publicate este o operație care poate fi controversată. Nu am ales lucrările favorabile unei teze. Și nici nu am omis pasagii care constituiesc atacuri nedrepte și adeseori triviale la adresa neamului românesc. Aceste atacuri se întorc neapărat împotriva autorilor, care le-au proferat cu rea credință, cu lipsă de discernământ și de disciplină științifică. Neamul românesc a dat examen de mii de ani în fața istoriei. Comorile suferitești ale neamului românesc sunt valori permanente. Noi nu am venit aici din continente străine spre a ne aclimatiza culturii europene. Noi facem parte integrantă din patrimoniul biologic și din patrimoniul cultural al Europei. Nu avem deci nevoie, nici să ne scuzăm nici să ne justificăm existența. Justificarea noastră în viața Europei este însăși existența noastră aici, din toate timpurile.

Această existență trebuie cunoscută cât mai bine, atât în timpurile străvechi, cât și în cele moderne. Colecția de documente ce publicăm aci este o contribuție la opera de cunoaștere a existenței noastre istorice.

Documentele sunt așa cum sunt și le publicăm fără nici o modificare. Neamul românesc a avut prieteni și dușmani în toate timpurile. Părerea dușmanilor ne-a fost, firește, defavorabilă. Dar părerea dușmanilor nu constituie un document suveran, ci unul indicativ.

În războiul actual adversarii s'au calificat cu epitete infamante și nedrepte. O injurie nu poate ține loc unui adevăr istoric.

Iată de ce, munca cinstită îndeplinită de noi nu trebuie văzută altfel decât prin prisma obiectivă a științei istoriei și socotită ca o contribuție la studiul vieții românești de peste hotare.

Domnii C. Constante și A. Golopenția, cari au obosit pentru realizarea lucrării, au desăvârșit o faptă meritorie,

pentru care le aduc mulțumirile cele mai calde din partea Societății.

Sperăm că această lucrare, închinată ideii de comunitate de sânge, cea mai profundă legătură care poate lega pe om de om, va fi bine primită de cei ce cultivă știința și slova românească.

București, la 21 August 1943.

Dr. SABIN MANUILA

ROMÂNII DIN DREAPTA DUNĂRII

în cunoștința noastră și în cunoștința internațională

Românii din dreapta Dunării, cei vreo jumătate de milion câți sunt, au rămas mai mult decât alți Români, din diaspora noastră, sub orizontul istoriei, fără să putem zice că erau recunoscuți. Legăturile cu ei au fost tot atât de strânse ca și cu Românii transilvăneni, cel puțin de 250 de ani, din jurul păcii dela Carlovăț, de când îi putem urmări mai bine. Au fost pierduți însă într'o numire generică, Români dela Sudul Dunării, și prin ea, între Aromâni. Chiar astăzi când se zice Români din dreapta Dunării, se înțelege numaidecât Români macedoneni. Sărim peste ceilalți ca și cum n'ar fi, cu o făptură și cu o stare aparte. Ei sunt oamenii dintre noi legați de valea fluviului acestuia părintesc și numai un inel de legătură cu Românii munteni din văile și poienile înalte ale Balcanului și Pindului. Intre marele grup românesc nord-dunărean și grupul sud-dunărean se întinde, ca o punte, acest grup propriu zis dunărean.

Aceasta este piedica întâia, care ne-a oprit să-i descoperim, cu o înfățișare numai a lor: prea marea depărtare, deși vecinic lipiți de noi, în care i-am proiectat. Dar a mai fost o piedică tot atât de primejdioasă, atât pentru ai noștri, cât și pentru streini: prea marea apropiere. Românii din dreapta Dunării erau și nu erau într'altă țară. O apă largă plutitoare mai mult leagă decât desparte pe locuitorii celor două maluri. Treceți mai ales dela noi la ei s'au întâmplat în toate vremurile și în deosebi în acelea când se închea un popor. Numai de puțini ani, de când se tot vorbește de o înfrățire și solidaritate

a Statelor, hotarele dintre ele s'au ferecat cu o sută de lacăte. S'a crezut de alții și, ceea ce este mai hazliu, s'a crezut și de noi, că toți acești Români sunt revărsări etnice din părțile noastre. N'aveam ce găsi deosebit la ei, odată ce nu erau alții, ci erau tot noi. Erau un fel de Români plecați în străinătate.

Ar trebui să spun chiar un cuvânt aspru: Să ne desmetecim. Destul au stat în penumbră fără nicio luare aminte lăsată asupra lor, acești o jumătate de milion de Români din dreapta Dunării. Să-i mai apropiem, pentru cei care-i vedeau până acum prea departe, și să-i mai depărtăm, pentru ceilalți, punându-i să șadă chiar pe locul unde se află, cetățeni a două țări deosebite, Serbia și Bulgaria. Atunci și grija de ei făcându-se firească, se va face și mai ușoară. Să nu ne mai fie dat să auzim, spre umilința noastră, ceea ce am auzit de curând dela titularul catedrei de limbi romanice dela Lipsca, d-l Martin Block, trimis de țara lui ca să cerceteze pe teren problema Românilor dunăreni din Serbia veche: „Nu înțeleg de ce Românii vorbesc, după statisticile sârbești, de 200.000 de ai lor pe aceste locuri, când ei sunt 400.000. Cui îi lasă pe ceilalți, cari sunt aproape îndoitul celor oficiali?”

Am fost și eu, în mai multe rânduri, la acești Români, la cei Bulgari mai mult și la cei Sârbi mai puțin. Cei mai din fund ca și cei mai din față, fie că știu, fie că nu știu de țara liberă a fraților lor dela Miazănoapte, se cunosc prin amintiri, prin limbă și obiceiuri ca Români. Ei și-au dat nume de cete mai mici, după cum sunt așezați pe o vale sau pe o alcătuire de pământ ușor de deosebit, plaiu, câmp sau vale, dar nu și-au zis niciodată, laolaltă, Olteni sau Munteni sau Bănățeni. Câte o undă de populație românească din Banat, din Oltenia și din Muntenia a ajuns dincolo de Dunăre, la date și din pricini, care se pot urmări. Fiind mai noi decât băștinașii și mai zgomotoși pentru istorie, au putut să se arate cercetătorilor ca Români Olteni, Munteni sau Bănățeni. Sunt și mai mult nu sunt ceea ce spun astăzi că sunt. Băștinașii, Românii, mai vechi decât ei, vatra care a primit pe noii veniți au fost alții și alta. Dovezile nu așteaptă decât să fie găsite.

Suntem pe locuri de mare trecere a popoarelor. Țările cele mai de curând încheigate se luptă să se convingă pe ele și să convingă pe alții că numai poporul lor a trăit în acel cuprins dela începutul vremurilor și că numai el are dreptul să trăiască și astăzi. Ceilalți sunt venetici. Ei n'au altceva de

făcut, pentrucă de plecat nu s'a gândit nimeni să le dea voie, decât să se piardă în mijlocul lui. Dacă nu vrea de voie, atunci de nevoie. De aceea sfiala oamenilor de știință ca să pătrundă până la ei și îmbulzeala argumentelor istorice contradictorii. Românii dunăreni dintre Vidin și Morava se află chiar în ținutul pe unde Românii balcanici au umblat ca să ajungă la Românii carpatici. Ei sunt legătura, care se păstrează, subțiată și întreruptă pe alocuri, dintre cele două mari grupuri ale neamului nostru. Nu trebuie și nu-i putem lăsa să piară, nu numai pentrucă sunt una cu noi, dar pentrucă între noi mai au și acest rost, care-i numai al lor.

Prin noi sau prin alții începem să-i cunoaștem destul de bine. Mai deschideți odată Scrisorile din pribegie date la tipar de Ion Ghica și citiți rândurile atât de proaspete ale întâiului pan-român, Năcuia Bălcescu. Plecase, gonit de revoluția dela 1848 din București, sau mai de grabă de neizbânda ei, stătuse la focuri de noapte pe munți între Avram Iancu și tribunii lui, pe care avusese, din ură împotriva țărilor despotice, gândul nebun să-i apropie de Unguri și străbătuse într'o întinsoare toată peninsula Balcanică, dela Panciova până la Constantinopol. Auziți-i strigătul lui de mirare și de bucurie că nu întâlnește în drum, prin Serbia și Bulgaria, decât Români. Luase acest drum al Românilor din dreapta Dunărei și trecuse dela ei, prin marginea Aromânilor. Era un istoric, învățat să facă să intre în cadre largi viața popoarelor. Iată la 60 de ani după aceea un geograf, pe George Vâlsan, însoțit de un filolog, George Giuglea, care caută pe acolo, amănuntul conformației pământului sau al conformației limbii ! Lucrurile și oamenii stau într'o nouă lumină.

Românii aceștia transdanubieni rămăseseră multă vreme închiși în cele două țări, în care, după 1833 și 1878, s'au trezit cetățeni cu alt nume. Simțeau că sunt deosebiți de conțetățenii lor prin regimul aparte pe care au început să-l aibă. Drepturile vechi se pierdeau, în ce-i privea, cu fiecare zi. A fost întâiu școala în limba lor, mai târziu biserica și la sfârșit tot ce le dădea și le păstra o înfățișare proprie. S'a mers atât de departe încât li se sfâșiau, când ieșeau pe uliți, hainele albe, pentrucă le purtau de când se pomeniseră între oameni îmbrăcați în haine închise la culoare sau chiar negre. Nu li se îngăduia o asemenea deosebire de ceilalți. Nu mai puteau să

vorbească în limba părintească decât pe furis. Între cei mai mândri dintre ei s'a născut atunci o dorință de împotrivire. De pe urma acestei împotriviri au început să se ivească la școlile de dincoace de Dunăre, între noi, tot mai mulți școlari veniți din mijlocul lor. Dacă nu puteau să-și vadă de suflet acasă, făceau ce puteau și-și trimiteau copiii între frații liberi, ca să apere cel puțin în ei acest suflet.

În felul acesta însă Țara Românească afla pe alte căi, mult mai vorbitoare, decât a rarelor cărți științifice, că undeva în apropiere, mai trăiesc Români, ascunși de o politică internă strîmtă tuturor ochilor. Ea îi primea cu iubire pe cei cari veneau să învețe și să se înfrupte dela izvoarele noastre de cunoștințe și de cultură. Fiecare an aducea noui călători mărunți de peste fluviu, împinși nu numai de faima buneii primiri, dar și de curentul de mirare și de interes, care luase naștere pe neștiute și creștea acum dela sine. Se alcătuia treptat din ei o mică pătură intelectuală, care ieșea din școlile noastre superioare și vorbea cu alt glas, decât ar fi putut vorbi cel mai pregătit dintre noi, despre ființa și drepturile la viață proprie ale celor rămași acasă. Ei și-au avut în cele din urmă cercul, activitatea de organizare și de propagandă, conferințele prin țară și publicațiile lor periodice. Din necunoașterea și nedumerirea dinainte, Românii din dreapta Dunării au intrat în lumină. Erau de-ai noștri și nimic nu-i mai putea rupe de noi.

În străinătate, cercetători tot mai deși au făcut același lucru pentru Europa. L-au făcut chiar mai de vreme decât l-au făcut ai noștri. Chiar noi a trebuit, pentru că străinii puteau ajunge mai lesne prin locuri închise nouă, să-i folosim pe ei ca izvoare de documentare. Las pe alții mult mai vechi, dar mai puțin răspândiți și mă gândesc la marele călător de după 1860, Kanitz. Nu ne era prieten. Era un Ovreiu unguresc și venea dela Budapesta cu toată neîncrederea și mai mult decât atâta față de Români, dar era și om de știință și n'a putut să tacă. Nicăieri, într'un scriitor străin, această adevărată lume românească din Serbia și Bulgaria nu s'a arătat în toată plinătatea ei, ca o priveliște de pe care se adună deodată, după sute de ani, ceața, ca la el. Il luăm și astăzi, atât noi cât și alții, ca termen de comparație, când pornim cercetări proprii, ca să ne dăm seama de schimbări, în bine sau în rău. Aproape în zilele noastre a scris, întărindu-l pe Kanitz, pentru Românii din Serbia, alt neprieten, profesorul bulgar, St. Romansky.

De câte ori s'au ivit războaie în Balcani, Românii de pe malul drept al Dunării au ajuns un obiect de preocupări internaționale. Erau acolo și nu se mai putea trece peste ei. Cancelariile și presa din toate țările se opreau la acest popor necunoscut mai înainte, dar care se putea să aibă dorințele și drepturile lui. Turburările în cele din urmă se așezau și țările unde oamenii trăiesc, îngrijate că ei ar putea ajunge o problemă, se gândeau la noi măsuri, care să-i facă să se întoarcă în anonimatul dinainte. Cu cât erau mai cunoscuți de opinia publică internațională, cu atât aveau de suferit mai mult. Una din aceste țări s'a gândit chiar să-și dea o lege prin care, atunci când i se va părea potrivit, să poată să-i mute la o depărtare de 50 de kilometri spre Balcani și să-i rupă astfel pentru totdeauna de Dunăre și de noi. A ajuns ca o cursă de întrecere între acest crâmpciu de popor, slab și singur, și între Statele din care face parte și înarmate cu toate mijloacele de constrângere: va putea să se pună la adăpost înainte să-l cuprindă apele inecului ?

EMANOIL BUCUȚA

ROMÂNII DIN TIMOC

VOL. I

R O M A N I I
DINTRE
DUNARE, TIMOC ȘI MORAVA

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

ROMÂNII DIN TIMOC

CULEGERE DE IZVOARE ÎNGRIJITĂ

de

C. CONSTANTE și A. GOLOPENTIA

CU O PREFATĂ

de

Dr. SABIN MANUILA

ȘI O INTRODUCERE

de

EMANOIL BUCUȚA

Cu 5 schițe în text, 2 schițe în culori și 33 fotografii afară din text,
2 tabele statistice, 2 bibliografii și 9 hărți din care 8 în culori.

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „BUCOVINA” I. E. TOROUȚIU

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE KUNSTDRUCK,

10 EXEMPLARE NUMEROTATE 1—10

S U M A R U L

	Pag.
<i>Dr. Sabia Mamula</i> : Prefață	XIII
<i>Em. Bucuța</i> : Românii din dreapta Dunării, în conștiința noastră și în conștiința internațională	XVII

I. Texte

<i>G. Lejean</i> : Etnografia Turciei Europene, an. 1861	5
<i>A. Ubicini</i> : Sârbii din Turcia, an. 1868	11
<i>V. Iacșici</i> : Despre elementele etnice ale populației în Principatul Sârbesc, an. 1873	15
<i>Szabó Iózsef</i> : Note de călătorie din Serbia, din punct de vedere geo- grafic și etnografic, an. 1875	45
<i>Dragoljub K. Iovanovici</i> : Târnareca, an. 1883	59
<i>Emile Picot</i> : Cântecule populare ale Românilor din Serbia (Românii din Timoc) an. 1889	71
<i>Prof. G. Weigand</i> : Dialectele românești ale Valahiei mici, ale Ser- biei și ale Bulgariei, an. 1900	77
<i>Delatimoc</i> : Românii din Serbia, an. 1907	95
<i>G. Vâlsan</i> : Românii din Craina Serbiei, an. 1912	137
<i>G. Giuglea</i> : Românii din Serbia, an. 1912	161
<i>L. T. Boga</i> : Românii din Serbia, an. 1912	177
<i>Stoian Romanski</i> : Românii dintre Timoc și Morava, an. 1926	193
<i>C. Constante</i> : Românii din Valea Timocului și a Moravei, an. 1928	220
<i>G. Vâlsan</i> : Românii din Serbia, an. 1937	257

II. Date statistice

Structura etnică a populației Regiunii Timoc, după Recensământul general din 31 Ianuarie 1921	279
Rezultatul anchetei întreprinse în lagărele de prizonieri din armata Jugoslavă (Aprilie—Mai 1942)	293

III. Bibliografii

<i>C. Constante</i> : Bibliografie, Românii din Serbia — dintre Dunăre, Ti- moc și Morava	307
<i>N. V. Economu</i> : Bibliografia hărților etnice a regiunii Timoc	311

Lista fotografiilor

- Nr. 1. Români din județul Pojarevaț.
„ 2. Costum de iarnă, stânga; Tânără româncă din Pojarevaț, dreapta.
„ 3. Români mergând la lucru.
4 Român în costum de iarnă.
- Fig. 2, Vedere spre Gherdap.
„ 3. Terase la Vârbița mică — Costol.
„ 4. Orășelul Palanca.
„ 6. Spre Iabucovăț.
„ 7. Sălașe pe înălțimile dela Urovița.
„ 8. Vederea Săpului.
„ 9. Vederea Iabucovățului.
„ 10. Pescari cu luntre vechi.
„ 11. Stânca Ciocoiu.
„ 12. Locuitori de câmp (Râtcova).
„ 13. Locuitori de munte.
- Nr. 5. Români din satul Voluia.
„ 6 Români din satul Osnici.
„ 7. Români din Bârza Palanca.
„ 8. Soț și soție din Troponie.
„ 9. Românii din Batineț.
„ 10. Româncă din Flărentin (Vidin).
„ 11. Românce din Zlot.
„ 12. Români din reg. muntoasă.
„ 13. Românce din Brestovaț.
„ 14. Grup de români cooperatiști.
„ 15. Port bătrân la Românii din Serbia
„ 16. Biserică veche românească.
„ 17. Casă veche în regiunea de munte.
„ 18. Casă în regiunea de câmpie.
„ 19. Mori pe Dunăre.
„ 20. Locuitori de munte pe drum.
„ 21. Femee cu leagăn.
„ 22. Locuitori de câmp.

Lista hărților

- C. Lejean: Harta etnografică a Turciei europene și a statelor vasale autonome. Gotha, 1861.
- H. Kiepert: Privire etnografică a elementului european, Berlin, 1876.
- Prof. Dr. G. Weigand: Harta etnografică (Din Linguistische Atlas: des Dacorumänische sprach Gebietes), Leipzig, 1900.
- Prof. Dr. Florinski: Harta etnografică a slavismului și Rusiei de Răsărit. Kiev, 1911.
- I. P. Maicov: Harta etnografică a regiunii estice a principatului Serbiei. Petersburg, 1873.
- Stoian Romaski: Harta populației românești dintre Timoc și Morava, 1926.
- L. T. Boga: Intinderea elementului românesc în dreapta Dunării. 1913.
- Harta fizică, fragment după harta Institutului Geografic Militar (Timoc).
- N. V. Economu și A. Bran: Structura etnică a localităților dintre Timoc și Morava, 1942.

MOTTO:

.....Tres igitur his temporibus sunt,
qui Danubi nostri ripas, colunt, Populi:
Hungari, Rasciani, Valachi

.....Valachi et moribus et Lingua differunt a Rascinis, dicet eadem Graecam Religionem profiteantur, atque utantur ipsorum iisdem Illyricia caracteribus. Ii Danubii ripas accolere incipiunt, quae fiunt a Ramis Montis Aemi et Carpati, nec amant vivere in planitijs, praeterquam in duabus Provinciis Vallachia et Moldavia. Revera ab antiquis Romanorum descendunt, seque Romanos jactant, corruptoque nomine, Ruminest, vocant; et lingua ipsorum, corrupta Latina, aut Itala Lingua est.

Aloisie Ferd. Com. Marsili „Danubius Panonica Mysiens” — Topographica de incolis et Nationibus varlis, quae circa nostrum Danubium hanc raro vilitore consuescunt.

Tom 1, Hagae-Amsterdami, 1726.

I.

TEXT E

G. LEJEAN

ETNOGRAFIA
TURCIEI EUROPENE

FRAGMENT

TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE
C. CONSTANTE

G. LEJEAN: *Éthnographie de la Turquie d'Europe*,
în „*Petermann's Geographischen Mittheilungen*”, cu
o hartă a Turciei europene și a statelor ei vecine
autonome. Gotha, Justus Perthes, 1861.

ROMÂNII

de G. Lejean

Știința istorică care multă vreme a fost preocupată de acest popor misterios, a ajuns să aibă astăzi, despre originile sale, mai multe puncte câștigate.

S'a făcut, de pildă, dovada că așa zișii *Rumani* (Români sau Vlahi) sunt coborâtorii Dacilor cucerți de Traian și romanizați prin numeroase colonii; că pe vremea invaziilor barbare, Roma, rechemând legiunile sale pe malul drept al Dunării, a părăsit Dacia în mâna Slavilor (Sclaveni) care au inundat-o și cărora le-au urmat Cumanii și Pecenegii; că în fine prin secolul XIII, când aceste din urmă popoare la rândul lor au dispărut, s'au întemeiat în locul lor două principate, sub numele de *Valahia* sau mai potrivit, acela de *România* și *Moldova*.

Iată faptele necontestate. Dar dela ultimii împărați romani și până la Radu Negru și Dragoș cum se explică filiațiunea și transmisiunea neîntreruptă a elementului și a naționalității române? Cronicile pământene conțin, în această privință, multe fabule pe care nici nu le vom lua în seamă, mai ales acele privitoare la legăturile pe care Românii le-au avut cu cuceritorii Unguri. Cu privire la origina Românilor, ilustrul d'Anville, a hazardat o ipoteză și mai puțin verosimilă, transportându-i pentru câteva secole în fundul Asiei. Faptul amintit pe scurt, de cronicile cele mai demne de crezut, este că sâmburele poporului român s'a refugiat în Maramureș (Carpații maghiari) unde s'a păstrat în tot timpul cotropirilor barbare și de unde apoi sub Dragoș și Radu s'a coborât în câmpiile dela Sud-Est.

Se mai spune, dar acest lucru pare mai îndoelnic, că pe atunci, adică în timpul descălecării, ar fi existat așezări româ-

nești înfloritoare și în Moldova, ca: Tighina sau Bender, Hotin și Bârlad.

În sprijinul acestui fapt se invoacă o cronică a lui Dragoș, descoperită acum câțiva ani și care ar fi foarte prețioasă dacă n'ar purta toate caracteristicile unui falș foarte vădit, făcut în interesul unei familii, numită Boldur.

Ori cum ar fi, poporul moldo-valah, nu-și dă sieși decât numele de *Rumani* (Rumân la singular), numindu-și limba: *românească*; Valahia: *țara românească* (terra romanescă). Numele de *Vlahi*, ce le a fost dat întâi de Bizantini, apoi și de Unguri (Vlahi în limba greacă, Olac în limba ungară) vine dela cuvântul slav, *Vlah*, care de obicei se dă popoarelor de rasă latină, precum *Neamț* se dă popoarelor germanice. După cum se știe, în această privință, Slavii generalizează foarte mult și *Vlah-ul-lor* (foarte bine explicat de Schafaric) corespunde cuvântului greman *Woelsch*.

Numărul Românilor în cele două Principate se urcă la ceva mai mult de 4 milioane suflete cu desăvârșire omogene, chiar și sub raportul limbii. Clasele suprapuse sunt cam amestecate (mai ales în Moldova) cu sânge grec-fanariotic, dar poporul este curat și tipul său aduce în mod simțitor cu acela al Dacilor de pe columna lui Traian. Roma pare să le fi infuzat puțin din sângele ei. Dar cu totul altfel se prezintă lucrul când este vorba de limba lor, care nouă părți din zece este o latinească stricată și numai a zecea parte este slavă, cu câteva cuvinte turcești și maghiare; și în fine cu un fond filologic pe care nu-l găsești în niciuna din limbile vecine și care, pare-mi-se, nu trece peste două sute de cuvinte. Acest fond este de bunăseamă o rămășiță din vechea limbă dacă. În etnologie un mare pas înainte va fi făcut, atunci când un filolog va supune acest vocabular unui studiu comparativ în raport cu diferitele ramuri ale limbilor indo-germanice.

Ca tip, Românul se prezintă cu trăsături regulate, ceea ce îl deosebește de tipurile mai mult bărbătești decât frumoase ale vecinilor săi: Unguri și Slavi. Oamenii blonzi sunt tot așa de răspândiți ca și cei cu chipul smead, ceea ce amintește obârșia barbară: dacă și gală (gauloise).

Limitele naturale ale celor două principate, Prutul și Dunărea, pretutindeni sunt depășite de către rasa românească în plin mers de expansiune. Ea ocupă întreg țărmul basara-

bean al Prutului și tot țărmul meridional al Dunării, începând dela Dunaveț și până la Porțile Silistrei. În Dobrogea ea numără aproape 33.000 suflete.

Mulți țărani români, spre a scăpa de quasi-șerbia Regulamentului Organic, se află așezați în împrejurimile Vraței, în Bulgaria. Din aceeași pricină un alt număr mare s'a refugiat și în Serbia, unde guvernul i-a colonizat în locuri rămase fără locuitori, în urma războiului de neatârnare.

Muncitori, harnici și mai prolifici decât Sârbii, numărul lor este mereu în creștere, astfel încât chiar la 1857 ei atingeau următoarele cifre:

Jud. Pojarevaț	39.728 suflete
„ Craina	35.671 „
„ Târnareca	20.597 „
„ Chiupria	7.351 „
„ Smederevo (Plasa Podunavlia)	996 „

Total: 104.343 suflete

La această cifră dacă adăugăm și pe acelea ale recensămintelor oficiale ale Principatelor (nu putem da decât cifre aproximative, căci aceste recensăminte fiind făcute în vederea impozitelor, diferite clase de oameni n'au fost socotite decât în cifre rotunde) avem:

Serbia	104.343 suflete
Valahia	2.420.000 „
Moldova (Basarabia Moldovei)	1.600.000 „
Dobrogea	33.000 „
Coloni în Bulgaria	40.000 „

Total: 4.202.000 suflete

Acest rezultat este unul din cele mai precise pe care l-am putut obține, căci el se întemeiază (în ciuda unor lipsuri de amănunte) pe date oficiale, și mai ales pentru Dobrogea, unde D-l Ionescu a verificat, datele ce i-au fost date de autoritățile turcești, la fața locului, cercetând sat cu sat.

În ce privește pe colonii din Bulgaria nu am putut să dau decât o cifră ipotetică, dar mai mult superioară decât inferioară.

Trebue să ne ferim deci de exagerările involuntare ale câtorva statisticieni români, cari ne dau cifra de 14.000.000 pentru toată rasa românească (în loc de 7.600.000 număr probabil) socotind în această cifră și pe *Țințari*¹⁾.

1) Țințari = Macedo-Români. (Not. Tr.).

A. UBICINI

SĂRBII DIN TURCIA

STUDIU ISTORIC, STATISTIC ȘI POLITIC

ASUPRA

PRINCIPATULUI SERBIEI, A MUNTENEGRULUI
ȘI A ȚĂRILOR VECINE

FRAGMENT

TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE
C. CONSTANTE

A. UBICINI, *Les Serbes de Turquie*. Étude historique, statistique et politique sur la Principauté de Serbie, Le Montenegro et les pays adjacents, E. Dentu, libraire éditeur, Paris, 1865

SĂRBII DIN TURCIA

de A. Ubcini

POPULAȚIA

După ultimul recensământ (1863), întreaga populație a principatului se urcă la 1.108.568 locuitori *băștinași*, adică 1.108 locuitori pe milă geografică pătrată.

Impărțirea populației după rase și religiuni. Această populație se descompune astfel:

Sârbi și Români, de rit ortodox	1.101.:85
Evrei	1.805
Țigani sedentari	5.078

Total: 1.108.568

În acest total nu sunt socotiți străinii, în număr de 20.862, în care intră:

Țigani nomazi	11.862
Supuși străini (musulmani și europeni, 1859)	9.000

Ceea ce în realitate urcă totalul populației la 1.129.430 de locuitori.

Cu toate acestea, întrucât în tabelele de recensământ figurează numai băștinașii, noi, în calculul nostru, nu vom socoti excedentul de 20.262 suflete, care, de altfel, este aproximativ.

La 1834, epoca primului recensământ ¹⁾ cifra populației

1) Dela 1834 până la 1863, s'au făcut 8 recensăminte: la 1834, 1841, 1843, 1846, 1850, 1854, 1859, 1863.

indigene era de numai 668.592. Prin urmare o creștere medie de 15.175 indivizi, sau aproximativ, 2,27‰, pe an, în timpul unei perioade de 29 ani.

În Grecia, într-o perioadă corespunzătoare de 28 ani (1832—61), populația a crescut dela 752 de mii la 1.097.000; adică cu 12.322 locuitori, sau o medie de 1,64‰ pe an²⁾.

ROMÂNII BĂȘTINAȘI

Printre populația băștinașe figurează un număr destul de mare de Români emigrați în diferite epoci din Principate, și amestecați, în diferite proporții, cu Sârbii, cu care au sfârșit prin a se confunda.

Acești Români, aproape toți păstori, se urcă la un total de 120.593 de indivizi, împărțiți printre cele 4 județe și anume: Craina, Țárnareca, Pojarevaț și Chiupria.

Un alt grup, mai mic, de 264 indivizi s'a așezat în satul Culici nu departe de Smederevo (Semendria).

Iată, după statistica sârbă din 1863, tabloul comparativ al populației sârbe și române din cele 4 județe sus pomenite:

	Sârbi	Români
Craina	20,304	42,607
Țárnareca	22,658	24,232
Pojarevaț	74,969	47,690
Chiupria	41,852	8,064
Total:	159,783	122,593

2) Statistica sârbă din 1863 — „Sloboda“ din 17 Decembrie 1863.

V. IACȘICI

DESPRE
ELEMENTELE ETNICÉ
ALE POPULAȚIEI
ÎN PRINCIPATUL SĂRBESC
TRADUCERE DIN LIMBA RUSĂ DE
C. CONSTANCE

V. IACȘICI: *O Plemenom Sostave Naselenia vâ Cniajestve Serbscom*, articol trimis în manuscris Societății Geografice din Petersburg, cu o hartă etnografică a regiunii estice a Principatului Serbiei, întocmită de V. N. Maicov, Petersburg, 1873.

DESPRE ELEMENTELE ETNICE ALE POPULAȚIEI DIN PRINCIPATUL SÂRBESC.

de V. Iacșici

Din cele mai vechi timpuri, Slavii cu așezările lor ocupau în Europa o însemnată întindere de pământ și dacă, numeric, nu erau întotdeauna superiori celorlalte popoare ale ei, nu erau nici inferiori lor. Întinderea Europei e fixată obișnuit la 189.000 mile² geografice; dacă vom exclude însă ținuturile puțin populate ale Elveției, Norvegiei și Rusiei europene, atunci întinderea Europei se poate fixa numai la 142.000 mile² geografice.

Din punct de vedere politic, Slavii sunt independenți dar numai într-una din țările locuite de ei, anume în Rusia, (Muntele-negru nu îl socotim pentru mica lui însemnatate), pe când în Austria, Turcia și Germania, ei sunt supuși altor neamuri. În Austria ei numără 17 milioane suflete, sau, aproape jumătate din întreaga populație a țării (mai just — 47⁰/_o), în Turcia (împreună cu Serbia) și în Muntenegru, 4.600.000 suflete, care împreună alcătuiesc, deasemenea, jumătate din numărul total al populației ei. Numărul Slavilor din Germania se ridică la cifra de 2.650.000 suflete, și anume: Sârbi Lujeni — 90.000; Cehi până la 60.000 și aproximativ, 2.500.000 Poloni.

Numărul sufletelor și întinderea spațiului ocupat de celelalte neamuri slave, în cele patru țări europene amintite, după datele din anul 1870, este următorul:

	Mile pătrate	Total locuitori	Numărul de suflete în medie la 1 milă
1. Ruși	60.000	64.450.000	1.073
2. Poloni	3.200	10.000.000	3.125
3. Cehi	1.320	6.600.000	4.342
4. Sârbi	3.850	5.600.000	1.454
5. Bulgari	2.000	2.000.000	1.000
6. Sloveni	400	1.200.000	3.000
7. Sârbi Lujeni	30	150.000	5.000
Total mile ²	71.000	Total Slavi 90.000.000	1.270
Total mile ²	71.000	Total Ne-Slavi 208.000.000	2.930
Total în Europa	142.000 mile ²	296.000.000	2.000

Toate aceste cifre se pot considera numai ca aproximative, întrucât a le defini exact, în unele cazuri, nu e posibil, în altele foarte greu. Dacă adăugăm la cifrele mai sus amintite 550.000 Slavi și 1.450.000 ne-Slavi, care populează părțile nordice ale Europei, atunci vom vedea că populația întregii Europe va ajunge la 300.000.000 suflete, iar întinderea ei — la 182.000 mile² geografice.

Dintre toate popoarele slave, poporul rus e cel mai numeros și așezările lui ocupă cea mai mare întindere. Afară de aceasta, acest popor dărnește peste 12 popoare de alte neamuri, împărțite în 50 de națiuni, care, acum sau mai târziu, vor trebui, prin forța împrejurărilor, să se contopească cu poporul rus. Apărați de hotare inaccesibile, Rușii sunt de neînvins și pe lângă aceasta, alcătuesc, atât prin întinderea țării lor, cât și prin numărul supușilor lor, prima putere politică din Europa; în mediul slav, Rușii deasemenea dețin primul loc din punct de vedere al însemnătății lor literare. Rușii ocupă pământuri încă puțin populate și afară de aceasta, tind să mai colonizeze și întinderile vecine țării lor. În prezent, Rușii alcătuesc 71,6% din totalitatea poporului slav, așa că, la patru Slavi — revin trei Ruși.

Ca număr de populație, după Ruși vin Polonezii, iar ca suprafață ocupată primul loc după Ruși revine Sârbilor. Polonezii nu formează un stat independent și în prezent se găsesc sub stăpânirea a trei puteri: Rusia, Germania și Austria. Cu toate acestea, ei posedă o literatură însemnată; numeric ei alcătuesc 11,1% din toată populația slavă a Europei și

ocupă aproape 45% din toată întinderea populată de neamul slav.

Cehii cu Moravii și Slovacia nu ocupă cu așezările lor o întindere mare, dar pot să se considere primii dintre Slavi, în ceea ce privește cultura și industria. Literatura cehă înfloră încă din timpurile cele mai depărtate și Cehii pot, într'adevăr, să se numească un popor absolut matur din punct de vedere politic; ei sunt supuși Austriei; exceptând un număr neînsemnat dintre ei, care locuiesc în districtul prusian, Glatz din Silezia. Cehii formează 7,33% din tot slavismul și ocupă 2,14% din toată întinderea populată de Slavi.

Ca număr, după Cehi vin Sârbii, deși după întinderea ocupată de așezările lor, ei stau imediat după Ruși. Sârbii ocupă 5,42% din toată întinderea populată de Slavi, însă numărul lor nu depășește 6,22% din tot neamul slav. Literatura sârbă, se dezvoltă cu fiecare an tot mai mult; ea este de două feluri, aceasta din pricină că o parte din Sârbi sunt catolici așa numiții Horvați (Croați); o astfel de diferențiere nu poate să nu pericliteze interesele generale sârbești.

Bulgarii nu sunt destul de numeroși; dacă luăm însă în considerație întinderea de pământ ocupată de ei, o regiune cehă e mult mai populată. Numărul lor formează 2% din tot slavismul, iar localitățile lor ocupă aproape 3% din toată întinderea populată de neamul slav. Fiind sub jugul Asiaticilor, Bulgarii, de sigur, nu pot să meargă pe calea progresului, deși, trebuie să se spere că ei vor recâștiga repede timpul pierdut dacă vor isbuti să-și capete neatârarea, hărnicia lor fiind neobișnuită.

Slovenii sunt puțini la număr și populează o întindere foarte mică; în caz de eliberare a slavismului, sârbizarea lor este inevitabilă, întrucât chiar și în prezent, ei au foarte multă asemănare (mai ales în ceea ce privește literatura) cu Horvații (Croații). Acum, literatura Slovenilor e foarte neînsemnată.

Ultimii din rândul popoarelor slave, ca număr și ca întindere, sunt Sârbii Lujeni; aceștia, aproape că nici nu au o literatură națională și reprezintă o insulă mică slavă, puțin însemnată, în mijlocul imensului ocean german; un viitor politic ei nu pot să aibă, fiindcă, inevitabil trebuie să se contopească cu elementul german, cum s'a și întâmplat cu Liuticii și Bodricii.

Din cele expuse, se vede că popoarele slave cu centrele

lor de populație, ocupă jumătate din toată întinderea locuită a Europei. Însă, se poate spune că populația acestei regiuni vaste nu este deajuns de densă, cum era cea a neamurilor slave dela răsărit — din timpul progromului tătăresc din secolul al XIII-lea, — sau cea a neamurilor slave din apus — din timpul jugului turcesc, jug care dăinuiește și până astăzi. După o perioadă de vre-o 130 de ani — foarte probabil — în Europa vor fi tot atâția Slavi cât și ne-Slavi și atunci partea noastră din lume va avea dreptul să se numească: Slavonia sau Rusia.

Populația mare a neamului slav care ocupă o întindere de 71.000 mile² și atinge, numericeste, cifra de 90 milioane suflete, are în sânul ei reprezentanți ai, aproape, tuturor religiilor creștine. Astfel, Rușii din patria lor sunt toți ortodoxi, iar cei din Polonia și Austria — uniți (uniți). Polonii sunt aproape toți catolici, afară de un mic număr de protestanți din Polonia și din Prusia. Cehii și Moravii sunt aproape toți catolici, iar Slovicii, aproape fără excepție (70.000) — protestanți. Două treimi din Sârbi — sunt ortodoxi, iar o treime împreună cu Horvații (Croatii) — sunt catolici: Bulgarii (afară de 20.000 de catolici) — sunt toți ortodoxi, pe când Slovenii — sunt catolici, iar Sârbii Lujeni — protestanți.

Ca densitate a populației, după cum se vede din tabloul de mai sus, primul loc îl ocupă Sârbii Lujeni, cu 5.000 suflete de fiecare milă². După ei vin Cehii (4.342 suflete pe o milă), apoi Polonii și Slovenii (3.000 suflete la 1 milă²), mai departe, Sârbii cu o populație de 1.454 suflete la fiecare milă² și Bulgarii cu cea mai mică densitate, astfel că, la 1 milă² revin numai câte 1.000 suflete. Toate pământurile slave sunt populate pe jumătate mai puțin dens ca pământurile populate de popoarele ne-slave, de aceea, e de așteptat că, după un timp oarecare, numărul neamului slav se va dubla.

Toate ramurile actuale ale marelui neam slav s'au născut dintr'un singur popor, al cărui leagăn a fost întinderea dintre munții Valdai și Carpați pe de o parte, și între fluviile Visla și Don — pe de altă parte; în partea de sud, această întindere se mărginea cu ținutul actual al Novorusiei, unde, pe atunci, locuiau nomazi de neam turco-tătar. Sârbii au populat ținuturile lor actuale — fostul Iliricum — încă de pe la anul 626 după Hristos, când Avarii, fiind deja stăpâni pe malul stâng al Dunării și pe Slavonia actuală, asediau

pentru a doua oară Tarigradul dinspre Europa, în timp ce, dinspre părțile asiatică, el era asediat de către Perși. La Tarigrad domnia atunci împăratul Heraclius care s'a distins în luptele purtate contra Perșilor în Asia. După invitația împăratului bizantin, dacă credem tradițiile istorice, dar, mai curând — fără să fie chemate — folosindu-se numai de faptul că hanul avar Boian impresurase Tarigradul cu armatele sale, cetele sârbești înarmate au pornit de dincolo de Carpați — din așa numita Boica —, au jefuit satele avare (aule) din Ungaria și și-au recucerit ținuturile lor actuale, atât dela Avari, cât și dela coloniștii romani de pe coasta Dalmației. După aceea, în an. 640 ei au distrus orașul principal al Dalmației — Salonul — și au supus pe Slavii care se stabiliseră acolo cu câțiva ani în urmă fiind supuși până atunci Avarilor și cunoscuți sub numele de Rvați (Horvați — în limba sârbă, Rvat).

Atunci ei și-au întemeiat dinastia domnitoare, mai întâi sub numele de mari jupani, apoi, sub numele de țari și regi și având reședința la Ducla, Scadra (Scutari) pe Boiana, apoi la Rasova (Novi Pazar), Priștina și Prizrena, cele mai de seamă orașe ale Serbiei vechi. Sârbii și în vechea lor patrie au fost întotdeauna independenți și liberi și chiar numele lor național provine din punct de vedere etimologic, dela cuvântul persan „Ser” — „cap”, iar „Sârb”, înseamnă „șef”, „vlădică”, „mai mare”, din aceeași rădăcină cu cuvântul vechiu midic — Sarmat. Spre deosebire de neamul dominant, tributarii se numiau atât în vechea patrie cât și în locurile noi — Rvați și cuvântul acesta nu este altceva decât o simplă traducere a cuvântului tătăresc „tat” (Tot, Tatci) și a turcescului — „copt”. „Tat” la fel ca și „copt” însemnând omul învins, supus, ne-liber; același lucru ca și cuvântul slav „rvati” ¹⁾.

În acest articol noi vom vorbi numai despre acea parte a poporului sârbesc care a creat trunchiul politic, cunoscut sub numele de Principatul Sârbesc. Aici, cel mai mult s'au

1) Ca în cazul de față, așa și în altele, explicația de mai sus a autorului asupra denumirilor de neam și națiune, abia dacă poate să suporte o critică științifică; totuși presupunerile autorului le lăsăm aici fără vre-o modificare din partea redacției.

păstrat tradițiile asupra dinastiei naționale a Serbiei vechi și această parte din populație trăește de multă vreme, mai mult sau mai puțin liberă; pe când ceilalți Sârbi tot mai poartă jugul străin.

Dar, afară de populația de neam curat slav, se mai găsesc în Serbia și reprezentanți ai altor naționalități ne-slave, dintre care cei mai numeroși sunt Vlahii și Țiganii. Vlahii trag la cei de acelaș neam cu ei, care locuiesc în Valahia și Banat, din pricină că ei locuiesc mai ales în acele părți din Principat care se învecinează cu această țară. Țiganii însă, sunt împrăștiați în țara întreagă și duc o viață în parte sedentară, în parte nomadă. Ambele aceste popoare sunt supuse Sârbilor și au drepturi politice și civile cu totul egale cu ale Sârbilor; dealtfel, în Principat locuiesc și supuși ai altor țări, care în majoritate sunt de alt neam și de altă religie. Intre aceștia, mai numeroși sunt Germanii după care vin Ungurii; aceasta din pricină că, amândouă aceste popoare se învecinează cu Sârbii. Majoritatea dintre supușii străini care locuiesc în Serbia sunt catolici.

La al IX-lea recensământ general al populației care s'a făcut în anul 1866, a fost introdusă în tabela de populație o rubrică specială pentru naționalitățile ne-sârbești. În cărțile de recensământ se găsesc înscriși mai ales Vlahii, Țiganii, Germanii și alții, cu toate că uneori nu întrebuintează limba lor și din nevoie vorbesc limba majorității. Așa de exemplu, Țiganii vorbesc obișnuit limba lor, însă, cei care locuiesc între Timoc și Colubar cunosc și limba valahă; mulți dintre ei știu și sârbește, iar cei dintre Colubar și Drina vorbesc în permanentă sârbește și numai arareori, turcește. Acelaș lucru putem spune și despre restul populației de alt neam; numai Sârbii vorbesc pretutindeni limba sârbă și, numai dacă se găsesc în afară de granițele Serbiei, utilizează limbi străine.

Vlahii sau Românii, cum s'a spus mai sus, populează partea nord-estică a Serbiei și, propriu zis, numai patru districte: Craina, Țarnareca, Pojarevaț și Chiupria. La Recensământul din 1846 s'a indicat numai numărul locuitorilor, iar la cel din 1866 s'a reușit să se indice și numărul sufletelor și numărul clădirilor. Pe baza datelor din anii 1846 și 1866, găsim în tabela de mai jos, toate orașele și satele din Serbia nord-estică care sunt locuite de Vlahi și, pe lângă aceasta, este indicat și numărul locuitorilor sârbi din aceste localități; Ți-

ganii însă și alte popoare care locuiesc aici, sunt trecuți la numărul total al locuitorilor, în tabela de centralizare.

	1846	1 8 6 6				
Numele plășilor, județelor, orașelor și satelor	Nr sufl.	Români	Sârbi	Totalul popula- ției	Procentul Ro- mânilor la %	
		Nr locuin- țelor	Nr. sufl.			
						1866
I. JUD. POJAREVAȚ						
Plasa Golubaț						
Or. Pojarevaț	362	62	371	5.671	6.909	5,4
Bernița	202	54	246	—	246	100,0
Bucovici	417	96	466	—	466	100,0
Golubaț	132	32	179	727	925	19,2
Jitcovița	117	29	180	—	180	100,0
Dvoriște	246	57	309	—	332	93,1
Dobra	196	47	214	538	764	28,0
Crivacea	227	62	345	12	446	77,4
Cudrej	190	51	265	1	273	97,1
Leșnița	251	52	284	—	284	100,0
Maleșevo	20	6	36	252	288	12,5
Milevice	180	49	239	263	523	45,7
Ponicva	40	14	53	62	115	46,1
Snegotin	205	64	311	—	319	97,5
Sârbțe	218	47	206	8	221	93,2
Total	2.641	660	3.333	1.863	5.382	61,9

Plasa Zvižd

Bucovsca	362	96	607	4	621	97,7
Voluia	605	162	725	4	844	83,5
Duboca	1.530	430	2.283	11	2.339	97,6
Caone	550	144	750	—	756	99,2
Cuceaina	—	26	149	513	678	22,0
Maidan-Cuceaina	—	23	69	—	207	33,3
Mustapici	805	195	1.196	23	1.232	89,8
Nereznița	1.146	298	1.462	16	1.571	93,1
Racova-Bara	405	135	559	139	717	78,0
Sena	206	50	228	16	248	91,9

Turia	365	83	495	278	781	63,4
Serovița	155	38	194	1	195	99,5

Total	6.129	1.680	8.717	1.005	10.189	84,7

Plasa Mlava

Aliudovo	167	41	227	—	227	100,0
Burovaț	—	2	15	542	585	2,6
Busur	577	138	797	—	809	98,8
Vitovnița	366	78	453	6	459	98,7
Dubocica	718	161	934	—	938	99,6
Jdrelo	848	178	960	3	963	99,7
Cladurova	561	131	750	—	759	98,8
Cobile	843	185	1.004	23	1.031	97,4
Lescovați	325	80	441	5	446	98,9
Manastirița	710	191	1.092	1	1.097	99,5
Melnița	1.088	290	1.641	7	1.686	97,6
Petrovați	—	1	5	87	1.422	0,4
Ranovați	1.578	393	2.200	9	2.232	98,6
Rașanți	1.067	251	1.433	13	1.446	99,1
Stamnița	977	213	1.129	—	1.166	96,8
Starcevo	575	134	826	—	833	99,2

Total	10.400	2.474	13.907	1.996	16.099	86,4

Plasa Morava

Arnauțchi-Popovaț	100	17	132	829	967	85,7
Bojnîa	70	32	159	156	323	49,2
Velico-Selo	364	79	432	581	1.150	37,5
Vlașchi-Dol	550	140	784	539	1.363	57,5
Vasanovaț	30	8	46	360	419	11,0
Vărbița	572	133	634	9	654	96,9
Dobrine	203	34	183	405	588	31,1
Jabari	35	9	49	904	962	5,1
Cocetin	241	53	296	4	306	96,7
Ușilevo	200	44	268	2.219	2.538	10,6
Mirievo	471	114	688	—	688	100,0
Coroșcoviți	54	11	64	573	673	9,5
Orlevo	275	69	414	—	414	100,0
Tancovo	141	26	157	217	377	41,6
Porodin	1.806	417	2.212	81	2.332	94,8

Polatna	45	9	51	260	329	15,5
Praovo	676	107	517	1.017	1.561	33,1
Rachinați	301	70	332	1.099	1.480	22,4
Sfiniarevo	138	30	180	—	186	96,8
Sivnița	105	25	148	410	570	26,0
Ticevați	219	53	260	—	260	100,0
Total	6.596	1.480	8.006	2.663	18.134	44,1

Plasa Homollie

Bliznic	193	52	303	109	472	73,5
Breznița	160	34	215	—	215	100,0
Vlaole	216	72	464	6	470	98,7
Jagubița	636	170	968	1.027	2.016	48,0
Crepolin	454	94	501	629	1.137	44,1
Crupaia	—	2	20	209	239	8,4
Laznița	1.416	343	2.066	12	2.097	98,5
Lescovo	—	50	291	—	291	100,0
Magudița	212	56	272	—	282	96,4
Milatovaț	—	1	14	740	754	1,9
Osanița	755	229	1.288	—	1.300	99,1
Siga	383	100	598	12	610	98,0
Suvodol	28	8	47	1.103	1.154	4,1
Iasicovo	347	72	463	6	474	97,7
Total	4.800	1.283	7.510	3.853	11.451	65,6

Plasa Pôjarevaț

Batovaț	—	2	12	582	615	2,0
Batușa	—	1	2	548	567	0,4
Lucița	—	1	6	551	568	1,0
Brejane	595	132	785	284	1.086	71,3
Zabrega	134	33	219	—	220	99,5
Clenovnic	—	1	4	526	551	0,7
Costolați	30	6	37	561	614	6,0
Clucina	—	15	78	1.369	1.507	5,2
Nabârdie	67	10	78	211	298	26,2
Petca	316	50	258	547	818	31,5
Poliana	731	149	884	583	1.496	59,1
Salacovaț	186	39	192	233	553	34,7
Toponița	—	1	4	940	1.024	0,4
Târniani	210	37	232	495	730	31,8

Țârnice-Velico	187	12	55	429	596	9,2
Țârnice-Malo	50	19	87	564	709	12,3
Slivovaț	72	28	163	7	170	95,9
Total	3.578	536	3.096	8.431	12.140	25,5

Plasa Ram

Doliașnița	430	92	545	—	553	98,6
Clicevaț	73	24	90	1.123	1.239	7,2
Curiace	28	8	40	841	898	4,4
Cusice	208	20	115	514	629	18,3
Ram	245	50	200	89	289	69,2
Recița	493	101	561	—	564	99,5
Topolovnic	974	189	1.186	1	1.205	98,4
Ceșleva-Bara	564	123	640	—	640	100,0
Daioracovo	175	93	234	—	264	100,0
Total	3.190	650	3.631	2.568	6.271	57,9

II. JUD. CRAINA.

Plasa Bârza-Palanca

Or. Negotin	771	163	756	3.206	4.325	17,5
Bârza-Palanca	302	96	442	169	616	71,8
Vratna	389	92	405	18	428	94,6
Dupliani	419	120	615	—	625	98,4
Camenita	579	135	666	—	673	99,0
Cupusiște	294	97	460	—	464	99,1
Malainița	697	180	916	—	923	99,2
Miailovaț	878	200	1.087	5	1.107	98,2
Plavna	924	184	1.145	—	1.152	99,4
Praovo	822	203	1.177	—	1.177	100,0
Reca	142	91	186	4	190	97,9
Slatina	560	132	608	3	953	63,8
Urovița	940	275	1.315	175	1.514	86,8
Iăbucovaț	1.971	567	2.775	10	2.842	97,7
Iănevo	1.327	336	1.792	28	1.838	97,5
Total	10.244	2.658	13.589	412	14.502	93,7

Plasa Cliuci

Bordel	705	155	776	2	778	99,7
Barloaga	168	38	161	2	163	98,3

Vaiuga	377	119	466	—	466	100,0
Veleşnița	407	93	433	3	443	97,7
Vârbița-Velica	550	131	660	3	663	99,5
Vârbița-Mala	393	109	505	9	514	98,2
Grabovița	923	226	1.107	24	1.187	93,3
Cămenița-Velica	446	117	511	32	800	63,9
Cladovo	411	115	510	735	1.480	34,4
Gladușnița	409	83	416	—	416	100,0
Corbovo	727	163	781	6	795	98,3
Kostol	233	58	290	8	298	97,3
Manastirița	158	35	164	2	166	98,8
Petrovoselo	—	3	17	361	382	4,4
Podvârșca	263	109	517	6	528	97,9
Râtcovo	541	136	712	—	720	98,9
Recița	73	126	91	2	93	97,9
Sip	315	82	383	2	397	96,5
Techia	673	164	815	135	982	83,0
Gegerați	317	71	316	3	325	97,2
Total	7.258	2.056	9.631	1.335	11.596	83,1

Plasa Craina

Bliuvanovaț	272	61	369	—	379	97,4
Bucovcea	1.279	292	1.611	—	1.641	98,2
Glogovița	780	195	1.092	9	1.113	98,1
Cobișnița	1.041	276	1.546	2	1.581	97,7
Coroglași	309	78	391	—	391	100,0
Luca	718	154	971	127	1.110	87,5
Mocranie	1.020	259	1.447	10	1.492	97,0
Raduevaț	1.246	310	1.675	107	1.801	93,0
Samarinovaț	333	81	391	—	403	97,0
Sârbovla	591	138	642	—	642	100,0
Tabacovaț	227	47	292	8	300	97,3
Cioconiar	115	33	154	—	154	100,0
Iasicova-Velica	962	266	1.342	12	1.354	99,1
Iasicova-Mala	426	95	516	11	527	97,9
Total	9.319	2.285	12.439	286	12.888	96,5

Plasa Poreci-Recica

Bolietin	95	28	136	136	275	49,5
Golubinie	323	80	458	129	600	76,3
Gorniani	1.265	284	1.618	—	1.634	99,0
Clococevaț	455	105	493	—	496	99,4
Milanovaț-Dolni	337	90	368	747	1.207	30,5
Mosna	319	72	348	13	375	92,8
Rudna-Glava	730	186	935	3	950	98,4
Tânda	476	93	494	—	498	99,2

Topolnița	361	72	343	—	352	97,4
Țârnaica	587	139	776	11	793	98,0
Total	4.938	1.149	5.969	1.039	7.180	83,1

Plasa Maidanpec

Maidanpec	303	124	570	134	1.024	55,8

III. JUD. ȚÂRNARECA

Plasa Bollievaț

Or. Zaicear	946	72	392	3.102	3.860	10,2
Bacevița	360	92	547	45	599	91,3
Valaconie	1.345	290	1.835	—	1.850	92,2
Dobropole	321	92	538	1	736	73,1
Zlot	2.234	548	3.100	26	3.137	98,8
Isvor-Mali	410	87	590	370	969	60,9
Lucovo	252	47	271	447	851	31,8
Osnici	906	226	1.317	7	1.330	99,0
Podgoraț	2.526	642	3.273	22	3.311	98,8
Șarbonovaț	857	219	1.297	2	1.310	99,0
Total	9.211	2.243	12.768	920	14.093	90,6

Plasa Zaicear

Bor	376	102	556	—	563	98,8
Brestovaț	1.012	239	1.221	1	1.241	98,4
Bucie	501	109	678	—	682	99,4
Gamzigrad	284	89	555	38	598	94,5
Gârlian	896	211	1.207	528	1.757	68,4
Duboceani	721	168	948	1	971	97,9
Crivelli	1.329	323	1.997	15	2.032	98,3
Lubnița	809	180	1.114	21	1.142	97,5
Metovnița	599	162	884	—	890	99,3
Niculicevo	593	155	801	4	805	99,9
Oștrelli	533	118	681	—	689	98,8
Pârlita	268	59	385	—	394	97,7
Râgotina	—	1	3	1.914	1.940	0,2
Slatina	1.032	243	1.205	10	1.215	99,2
Topla	173	41	245	—	245	100,0
Șlivar	262	64	416	32	453	91,8
Total	9.388	2.264	12.896	2.564	15.617	82,6

IV. JUD. CHIUPRIA

Plasa Chiupria

Oraș Chiupria	—	9	39	—	2.439	?

Plasa Parachin

Batinaț	385	96	567	—	367	100,0
Bigrenița	953	207	1.324	—	1.324	100,0

Vlașca	304	66	329	—	329	100,0
Isacovo	593	141	780	16	796	98,0
Sârbsca	114	22	138	388	526	26,2
Total	2.351	532	3.138	404	3.542	88,6

Plasa Resava

Beliaica	566	122	706	—	706	100,0
Bobova	1.035	244	1.543	5	1.568	98,6
Brestovo	—	3	22	308	330	6,6
Yitejevo	564	141	860	1	861	99,9
Gladna	253	49	299	—	299	100,0
Dubnița	133	24	145	412	568	25,5
Ezero	70	27	172	224	396	43,4
Jidilie	179	45	297	87	384	77,4
Lipovița	—	3	15	259	274	5,5
Macevaț	226	51	291	—	296	98,4
Popovniac	10	3	20	187	207	9,6
Proștinaț	178	30	181	25	206	87,8
Resavița-dolna	247	55	287	—	287	100,0
Sfilainaț	—	3	7	3.921	4.009	0,2
Subotița	552	114	549	10	606	90,6
Troponie	308	66	363	541	910	39,9
Iasenovo	676	142	893	3	896	99,7
Total	4.997	1.122	6.650	5.983	12.803	51,9

Pentru a zugrăvi cât mai demonstrativ satele locuite numai de Vlahi și cele amestecate cu Sârbi, s'a anexat la tabelă o hartă etnografică alcătuită după niște izvoare recente mult mai apropiate de adevăr; pe hartă, sunt însemnate toate satele în care locuiesc Vlahii, din districtele amintite mai sus: Craina, Țarnareca, Pojarevaț și Chiupria. Dintr'o singură privire asupra hărții, reiese foarte clar că Vlahii populează în masse dense numai acele părți ale Serbiei, care se învecinează cu România și cu Banatul regiunii maghiare. Incepând cu orașul antic Golubaț, Vlahii, afară de câteva excepții, ocupă aproape tot malul drept al Dunării, învecinându-se la răsărit cu Timocul. Coloniile lor înaintate se învecinează cu districtele Cneajevaț și Alexinaț la sud, iar, mergând până la râul Morava — cu districtele Iagodina, Craquevaț și Smedjen. Dincolo de râurile amintite și afară de cele patru districte numite, nu există nici un sat, nici curat valah, nici amestecat.

Vlahii sunt cel mai numeros popor după Sârbi; în Ser-

bia ei alcătuiesc aproape 10,40% din toată populația Principatului și deaceia merită o studiere etnografică detaliată.

Între granițele unde locuiesc acum Vlahii, locuiau, în anul 100 după Hristos, multe popoare de neam german și slav. Numele lor obicinuit, pe atunci — era acela de Daci, tot una cu „tatci”, nume care se dă și astăzi celor învinși, în Persia și Buharia. Etimologia acestui cuvânt trebuie s'o căutăm în limba tătară, în care limbă înseamnă acelaș lucru cu cuvântul sârb „Rvati”, adică oameni învinși, supuși, înfrânți. El corespunde întocmai expresiei actuale din limba sârbă: „podarnic”, din limba germană — Unterthan, din limba franceză — „sujet”. Cu 1070 ani în urmă, când Carol cel Mare a distrus forțele avare în Ungăria de astăzi, toate popoarele germanice au fost supranumite cu un nume general de „Teutsche” — Deutsche; acest nume a fost împrumutat din limba tătară și, Maghiarii îl întrebuințează și astăzi pentru a desemna pe Slovaci și Horvați (Croați) pe care ei îi numesc „Tot”. Cunoaștem dela istoricii romani, că împăratul Traian, în primii ani ai sec. al II-lea după Hristos, a supus Dacia puterii romane și, pentru o mai mare comoditate de natură administrativă și strategică, a construit un pod mareț la Cladova, pe Dunăre. Urmând politica veche romană, Traian și urmașii lui au populat din nou provincia cucerită printr'un număr mare de cetățeni romani, care, într'un timp scurt, datorită condițiilor favorabile de înmulțire, au pus stăpânire pe tot acest pământ. Două veacuri mai târziu, noi nu mai vedem aici o stăpânire romană, dar un număr destul de însemnat de cetățeni romani a rămas în patria lor nouă și cedând numai forței hoardelor lui Atila, s'a îndepărtat spre munții inaccesibili din „Erdele” (Transilvania). Popoarele tătaro-mongolice, parte au pierit aici, parte s'au reîntors iarăși la răsărit, de unde au venit; Slavii s'au contopit cu Romanii și numai resturile de Unguri și Germani și-au menținut naționalitatea în mijlocul elementului latin. Foarte mulți dintre Unguri pot fi recunoscuți și astăzi, dar, numai după unele privilegii politice de care ei se bucură și nu după limbă, întrucât ei vorbesc limba valahă. Dintre Germani, s'au păstrat câteva resturi de Ostrogoti, precum și descendenți ai acelor coloniști care s'au stabilit în Transilvania, la jumătatea sec. al XII-lea, pe timpul regelui ungar Gheza II; toți aceștia si-au păstrat limba lor în școală, în biserică și în administrația internă, și, toți au rămas Germani curați.

Dar tot ce s'a mai spus mai sus, se referă numai la Ardeal, pe când în câmpiile Moldovei și Valahiei, toți locuitorii vorbesc limba valahă, chiar și Țiganii care se numără acolo aproape tot atâția, câți Vlahi sunt în Serbia, adică, aproximativ 10% din toată populația.

În timpurile cele mai vechi, locuiau, între limitele munților Carpați, niște popoare numite Gali și Vali, primul nume însemnând „uriasi”, „stăpânitori”, al doilea „supuși” „învinși”. Popoarele de neam german — Ostrogoții, iar mai târziu și Vizigoții, au locuit deasemenea un timp oarecare între aceleași limite, numind pe cei supuși prin cuvântul roman-Valah-hi; această denumire o utilizau și Slavii de mai târziu, dar, au înlocuit numai litera „a” care se repeta în ambele silabe prin litera „o”; Sârbii, din partea lor, au suprimat o silabă, pronunțând la singular Vlah, iar la plural Vlahi-si.

Cu toate acestea, cuvintele: Vlah, Tot sau Tatci (Deutsche), Rvat, exprimă unul și același înțeles, adică, menționează pe cei supuși, spre deosebire de vlădici, care se numeau: Gali, (de unde vine Galiția), Bolani (mai târziu, Poloni) și Sârbi. Numele popular al Sârbilor îl găsim și în povestirea scriitorului roman Plinius (care a trăit în sec. I după Hristos); acesta așează localitățile antice ale Sârbilor în provincia de astăzi, Cuban, pe malul răsăritean al Mării de Azov, unde, au locuit, după spusele lui, și Valii. Însă, rădăcina persană a denumirii „Sârb” care înseamnă „cap”, „stăpân”, „șef”, tradusă în limba slavă înseamnă același lucru cu „marcant”, „mare”, „demn de laudă”, „bun” și „glorios”; de exemplu în limbă rusă, care s'a păstrat cea mai curată dintre toate limbile slave, „glorios” înseamnă nu numai (cum este de exemplu la Sârbi) omul care s'a glorificat prin isprăvi militare, dar și omul „dominant”, „onorat”, „important”, spre deosebire de cel „simplu”, „obișnuit”, „neînsemnat”. Tot așa, dela cuvântul „lihoi” (rău, îndrăgnet) provine „Lehi” (Leșii). Acest cuvânt e o traducere a numelui turco-tătar „Carpi”, nume, cu care se desemnau popoarele care populau Carpații vestici și se traduce prin cuvintele: oameni „simpli”, „respinși”. — Spre deosebire însă, numele de „Bolani” care s'a transformat în „Polani” — astăzi „Poloni”, provine dela cuvântul tătăresc „bol” — ceea ce înseamnă „mare”; în limba slavă ei se numesc Veliți, Vlți. Acest popor a pierit în lupta cu Francii lui Carol cel Mare. Cu-

vântul persan „Serb” și „Serbi”, a fost tradus de Slavi în limba lor prin cuvântul „Slavari”, „Slaveni”, ceea ce înseamnă „cap”, „stăpân”; în limba persană, „cap”, se numește și astăzi „ser”; iar ostașii se numesc „serbaz” ceea ce pe turcește înseamnă „liber” — după cum și erau întotdeauna ostașii; cuvântul arab „sarb” înseamnă omul „nebiruit”, „neînfrânt”.

Denumirile populare, Serbi-Slaveni și Vali, Vlăhi-Rvați, își au originea lor în relațiile reciproce a două popoare, care populau una și aceeași țară, iar nicidecum în deosebirea de neam a unei rase de oameni, locuitori a două țări depărtate una de alta; după cum e proverbul: „unde e săracul, acolo e și stăpânul”, tot așa, în vremurile vechi, pretutindeni unde locuiau Rvații locuiau și Sârbii; ambele aceste denumiri înseamnă unul și același popor, vorbind aceeași limbă și din care o parte slujia, iar alta domnia.

Poporul Vlah care locuiește în Serbia, populează în masse dense toată întinderea dela malul Dunării la granița nord-estică a Principatului, până la râul Morava; satele lui sunt, parte, curat valahe, iar parte, amestecate cu Sârbi. Aceste localități sunt deja enumerate în tabelele de mai sus. Dar, afară de masele dense, Vlahii locuiesc și în grupe izolate printre Sârbi, cum se vede din harta anexată, mai ales în districtele Pojarevaț și Chiupria; astfel de grupe izolate se găsesc în număr de 13. Pe de altă parte, sunt și câteva colonii sârbești printre Vlăhi, cum de exemplu, este colonia munteneg., în satul Petrov, întemeiat în anul 1854. Aceste colonii sârbești au putința cu timpul de a se desvolta atâta, încât localitățile valahe se vor găsi așezate în grupe izolate și vor sfârși prin a-i sârbiza cu totul pe Vlăhi. Pe harta etnografică anexată, sunt notate toate localitățile cu populația amestecată și s'a stabilit că, dacă Sârbii alcătuiesc mai mult de 50% din întreaga populație, atunci, localitatea să fie recunoscută ca fiind sârbească, în caz contrar — valahă.

Nu mai mică ar fi curiozitatea să se cunoască timpul când s'au stabilit Vlahii în Serbia, ținând seamă că ei alcătuiesc aici 10,5% din toată populația. Nu încapе îndoială că, prin veacul al II-lea, III și IV după Hristos, mare parte din Serbia a fost, în primul rând, populată de Romani și că, acea regiune a Ser-

biei care, astăzi, e cea mai mult populată de Vlahi, a fost cunoscută sub numele de „Dacia lui Adrian”. Însă, după năvălirea Hunilor în secolul al V-lea și a Avarilor în secolul al VI-lea, coloniștii romani de aici au fost stărpiți aproape cu desăvârșire, așa că Sârbii, la ocuparea acestei țări în secolul al VII-lea, au găsit aici un număr foarte mic de coloniști romani. După o stăpânire de 9 secole a Sârbilor în Iliricum, resturile de naționalități ne-slave s’au stins, ori s’au sârbizat, așa că, atunci când Turcii, după ocuparea Belgradului în anul 1521, au pus stăpânire pe toate pământurile sârbești, ei n’au găsit aici pe nimeni în afară de Sârbi. Foarte verosimil, că acești Vlahi din Serbia s’au stabilit în partea răsăriteană a Serbiei, numai după ce Sârbii, cu patriarhul lor Arsenie al III-lea Cernaevici, s’au așezat, în anul 1690, în Austria și în felul acesta, această regiune s’a golit. Tot în acest fel și în aceeași vreme, s’au așezat și Arnăuții în jupa sârbească din Cosova și în Metchia. Vlahii, pe deoparte și Arnăuții, pe de alta — au ocupat regiunile muntoase ale Serbiei și, chiar până astăzi, observăm că, Vlahii în Principat, iar Arnăuții în vechea Serbie, populează locurile muntoase, pe când Sârbii locuiesc în văi și pe câmpii. Faptul că nu Vlahii, ci Sârbii au locuit în acele părți ale Serbiei care astăzi sunt locuite de Vlahi, până la luarea Belgradului în anul 1521 sau, mai curând, până la pacea de la Carlovaț în anul 1699, se confirmă și prin aceea că, din 213 orașe și sate în care locuiesc azi Vlahii, numai 12 din ele poartă nume de origine valahă, 25 turcească, iar 176 — curat slavă. Originea valahă se observă în denumirile: Cușillivo, Crepolin, Magudița, Costolaț, Ram, Malainița, Bordel, Costol, Dejedjerați, Cioconear, Sicole și Oștrel. Localitățile care poartă nume turcești sunt: Cuciaina — Maidan, Mustapice, Turia, Salaș, Burovaț, Busur, Batovaț, Batușa, Cureace, Salacovaț, Cusice, Bârza-Palanca, Djanevo, Carbulovo, Techia, Coroglaș, Tabacovaț, Samarinovaț, Cocetin, Maidanpec, Bacevița, Șarbanovaț, Chiupria, Batinaț și Gamzigrad. Trebuie încă să remarcăm că din districtele Pojarevaț și Chiupria, Vlahii vorbesc un dialect valah bănățean, pe când cei din districtele Craina și Țarnareca vorbesc un dialect mai mult asemănător dialectului Vlahilor mici.

Tabela cu numărul general al locuitorilor din Serbia

Județe și plăși	S â r b i		R o m â n i		T i g a n i		Etero- geni 1866	T o t a l	
	1846	1866	1846	1866	1846	1866		1846	1866
Or. Pojarevaț	3.691	5.671	362	371	—	844	23	4.053	6.909
Pl. Pojarevaț	15.346	21.652	2.578	3.096	294	1.146	8	18.218	25.902
" Morava	9.638	13.158	6.596	8.006	508	624	—	16.742	21.982
" Mlava	10.031	13.358	10.400	13.907	165	559	5	20.596	28.115
" Golubaț	6.047	8.003	2.641	3.333	154	269	11	8.842	11.616
" Ram	12.062	16.576	3.190	3.631	248	329	15	15.500	20.551
" Omolite	4.128	5.986	4.800	7.510	170	121	—	9.098	13.617
" Zvižd	2.016	2.867	6.129	8.717	226	371	143	8.371	12.038
Total	62.999	87.757	36.696	48.571	1.765	4.263	205	101.460	140.790
Jud. Pojarevaț	2.314	3.206	771	756	—	289	74	2.085	4.325
Or. Negotin	—	134	314	570	—	127	193	314	1.024
Or. Maidan-Pec	1.237	912	4.938	5.969	14	295	4	6.189	7.180
Pl. Poreci-Recica	555	1.335	8.040	9.631	51	613	17	8.646	11.596
" Cliuci	5.313	7.338	10.244	13.589	191	606	—	15.748	21.533
" Bârza-Palanca	8.853	11.521	9.319	12.439	47	669	6	18.219	24.635
" Craina	18.272	24.446	33.626	42.954	303	2.599	294	52.201	70.293
Jud. Craina	1.305	3.103	946	392	20	339	26	2.271	3.860
Or. Zaicear	7.788	10.725	9.211	12.768	301	546	—	17.300	24.039
Pl. Bolevaț	9.626	12.066	9.388	12.896	127	423	—	19.141	25.385
" Zaiclar	18.719	25.894	19.545	26.056	448	1.308	26	38.712	53.284
Jud. Târna Reca	1.809	2.372	—	39	17	22	6	1.826	2.439
Or. Chiupria	19.536	24.453	4.997	6.650	485	537	—	25.018	31.640
Pl. Resava	14.218	18.558	2.351	3.138	118	109	—	16.687	21.805
" Parachin	35.563	45.383	7.348	9.827	620	668	6	43.531	55.884
Jud. Chiupria	271.066	366.760	97.215	127.402	3.136	8.838	531	235.904	320.251
Total general	271.066	366.760	97.215	127.402	3.136	8.838	531	235.904	320.251

Tabela comparativă a naționalităților din Serbia

Județe și Plăși	Sârbi		Români		Țigani		Etero- geni
	1846	1866	1846	1866	1846	1866	1868
Or. Pojarevaț	91,07	82,08	8,93	5,37	—	12,22	0,33
Pl. Pojarevaț	84,24	83,59	14,15	11,95	1,61	4,42	3,07
„ Morava	57,57	60,77	39,40	36,40	3,03	2,83	—
„ Mlava	48,70	48,53	50,50	49,47	0,80	1,99	0,01
„ Golubaț	68,40	68,89	29,86	28,68	1,74	2,32	0,11
„ Ram	77,82	80,65	20,58	17,67	1,60	1,60	0,08
„ Omolie	45,37	43,96	52,76	55,15	1,87	0,89	—
„ Zvižd	24,09	23,70	73,31	72,05	2,70	3,15	1,10
Jud. Pojarevaț	62,10	62,33	36,16	34,50	1,74	3,02	0,15
Or. Negotin	75,01	74,13	24,99	17,48	—	6,68	1,71
Or. Maidan-Pec	—	13,09	100,00	55,66	—	12,40	18,85
Pl. Poreci-Recica	19,98	12,70	79,79	83,13	0,23	4,11	0,06
„ Cliuci	6,46	11,51	92,95	83,06	0,59	5,29	0,14
„ Bârza-Palanca	33,74	34,08	65,05	63,11	1,21	2,81	—
„ Craina	48,59	46,77	51,15	50,49	0,26	2,72	0,02
Jud. Craina	35,00	34,78	64,42	61,11	0,58	3,70	0,41
Or. Zaicear	57,46	80,39	41,65	10,46	0,89	8,78	0,67
Pl. Boliavat	45,02	44,61	53,23	53,11	1,75	2,28	—
„ Zaicear	50,29	47,53	49,05	50,80	0,66	1,67	—
Jud. Târna Reca	84,35	48,60	50,48	48,90	1,17	2,45	0,05
Or. Chiupria	99,07	97,25	—	1,60	0,93	0,90	0,25
Pl. Resava	78,08	77,28	19,98	21,02	1,94	1,70	—
„ Parachin	85,20	85,11	14,08	14,39	0,72	0,50	—
Jud. Chiupria	81,70	81,21	16,88	17,58	1,42	1,20	0,01
Total	57,46	57,29	41,21	39,78	1,33	2,76	0,17

Din aceste tabele se vede că în decursul a 20 de ani, în districtul Pojarevaț în toate plășile, la toate trei naționalitățile, populația a crescut simțitor numai în orașul Pojarevaț numărul Vlahilor a crescut foarte puțin; în plasa Omolie, numărul Țiganilor s'a micșorat aproape cu o treime.

În districtul Craina, schimbările sunt mult mai însemnate: acolo, în județul Porecica, numărul Sârbilor s'a micșorat considerabil, iar în județul Craina s'a mărit destul de mult; acest fapt se explică prin aceea că, Sârbii dela Poreci (insula) s'au așezat la Maidanpec oraș nou întemeiat, iar din Techia, la Petrovo-Selo. Vlahii au crescut pretutindeni, cu excepția orașului Negotin. În districtul Târnareca toate trei naționalitățile s'au mărit, afară de Vlahii din localitatea Zaicear, unde, mai înainte, Sârbi curați erau dați drept Români. În sfârșit, în districtul Chupria, Vlahii deasemenea s'au înmulțit, chiar mai mult decât Sârbii.

Numărul Românilor după sexe

		Bărbați	Femei	Total
Or. Pojarevaț		213	158	371
Pl. Golubaț		1.784	1.549	3.333
„ Zvižd		4.499	4.218	8.717
„ Mlava		7.202	6.705	13.907
„ Morava		4.136	3.870	8.006
„ Omolie		3.924	3.586	7.510
„ Pojarevaț		1.591	1.505	3.096
„ Ram		1.853	1.778	3.631
<i>Jud. Pojarevaț</i>	Total	25.202	23.369	48.571
Or. Negotin		419	337	756
Or. Maidan Pec		315	255	570
Pl. Bârza-Palanca		6.940	6.649	13.589
„ Cliuci		5.017	4.614	9.631
„ Craina		6.296	6.143	12.439
„ Poreci-Recica		3.089	2.880	5.969
<i>Jud. Craina</i>	Total	22.076	20.878	42.954
Or. Zaicear		215	177	392
Pl. Bollievaț		6.630	6.138	12.768
„ Zaicear		6.571	6.325	12.896
<i>Jud. Târnareca</i>	Total	13.416	12.640	26.056
Or. Chiupria		20	19	39
Pl. Parachin		1.596	1.542	3.138
„ Resava		3.360	3.290	6.650
<i>Jud. Chiupria</i>	Total	4.976	4.851	9.827
Total general		65.672	61.738	127.403

După cum se vede din tabela de mai sus, la populația valahă numărul bărbaților depășește numărul femeilor; acelaș lucru se observă și la populația sârbă. Condițiile de viață sunt aceleași pentru ambele naționalități: întrucât imigrarea în Serbia întrece numeric emigrarea și pe lângă aceasta, se așează în Principat mai mulți bărbați decât femei, e dela sine înțeles că, în Serbia, sunt, în general, mai mulți bărbați decât femei; afară de aceasta, nu se poate să nu se observe că și surplusul nașterilor față de mortalitate e mai accentuat la sexul masculin.

Expunând datele asupra numărului de populație sârbă, valahă și țigăna în acele regiuni ale Serbiei în care se întâlnesc colonii valahe, noi, nu socotim de prisos să aducem aici și cifrele de creștere medie a acestor naționalități, dela anul 1846 până la anul 1866.

	Sârbi		Români		Țigani		Total	
	Nr. sufl.	Pro-centul de creș-tere %	Nr. sufl.	Pro-centul de creș-tere %	Nr. sufl.	Pro-centul de creș-tere %	Tot. sufl.	Pro-centul de creș-tere %
Jud. Pojarevaț	188	1,59	644	1,46	125	4,14	1.966	1,62
„ Craina	309	1,45	467	1,22	115	7,93	905	1,48
„ Țârnareca	359	1,61	325	1,42	43	5,06	729	1,58
„ Chiupria	498	1,21	124	1,44	3	0,40	624	1,26
Total	2.354	1,49	1.560	1,37	286	4,75	4.224	1,54

Din această tabelă se vede că, în toate cele 4 districte, creșterea populației sârbe a fost mai accentuată decât creșterea populației valahe; numai în districtul Chiupria creșterea populației valahe depășește creșterea populației sârbe, deși aici se utilizează limba sârbă, iar cea valahă, aproape că s'a gonit de pe buzele poporului.

Așezările principale ale neamului valah, cum se știe, se găsesc în Principatele Române, cu toate acestea, Vlahii locuesc și în toate țările vecine — în Rusia, Austria și Turcia. În Rusia, ei locuesc în masse mari în Basarabia, alcătuind aici mai mult de jumătate din întreaga populație; afară de aceasta, ei se întâlnesc și în guberniile Podolsc și Cherson, mai ales pe malurile Nistrului. În Austria, locuesc în număr mare în Transilvania, unde alcătuesc 60% din toată populația; în Ungaria, unde formează mai mult de 11% și în Bucovina, 50% din toată populația; în sfârșit, un oarecare număr din ei s'a stabilit în partea răsăriteană a Frontierei Militare. În Turcia, ei locuesc mai ales la Vidin și în Dobrogea.

Numărul total al Valahilor în Europa poate să fie considerat următorul:

Muntenia și Moldova	la 1859	3.586.000
Rusia	„ 1857	685.000
Transilvania	„ 1869	1.250.000
Ungaria	„ 1869	1.280.000
Bucovina	„ 1869	188.000
Granița Militară	„ 1869	106.000
Turcia	„ 1867	50.000
Serbia	„ 1866	137.000
Total		7.282.000

În totalul acesta, se află și un anumit număr de Țigani care utilizează, pe lângă limba lor, și limba valahă, iar uneori chiar, îi dau întâietate acestei adin urmă. Astfel de Țigani se

găsesc: în Valahia — 400.000, în Rusia — 30.000, în Ardeal — 100.000, în Ungaria — 80.000, în Bucovina — 5.000, la Graniță — 2.000 și în Serbia — 9.000, total până la 626.000 suflete. Astfel că numărul Vlahilor trebuie să se micșoreze până la 6.620.000 suflete, așa că, Vlahii sunt numai cu un milion de suflete mai mulți decât Sârbii.

Aruncăm o scurtă privire asupra Țiganilor din Principatul sârbesc. Obişnuit se presupune că Țiganii au apărut abia în anul 1416 la Dunărea inferioară, când îndată trecură în Ungaria, iar în anul 1418 se întâlnesc deja în Cehia și Germania. Se crede deasemenea că patria lor este India și că, deplasarea aceasta a lor în Europa s'a făcut datorită acelei devastări din anul 1398, întreprinsă de Tamerlan în patria lor. Că limba pe care o vorbesc a fost adusă de ei din India, se adeverește prin asemănarea limbei lor cu cea sanscrită, dar că venirea lor în Europa s'a făcut în acelaș timp cu apariția Turcilor Osmanlâi, aceasta este mai mult decât neverosimil. Chiar unul dintre cei mai bătrâni cronicari ai țărilor europene, Herodot, confirmă că în Valahia și Banatul de astăzi locuiau printre alte popoare și Siganii, nume foarte asemănător cu Țiganii. Afară de aceasta, chiar și astăzi se găsesc în aceste părți Țigani mult mai mulți, decât oriunde. Nicăeri nu sunt atâția Țigani ca în Valahia și apoi, populația acestei naționalități descrește mereu pretutindeni, afară de Valahia. Precum s'a observat acea trăsătură etnografică caracteristică la Evrei, că aceștia sunt mulți acolo unde sunt și mulți Poloni, tot așa și la Țigani: locuiesc mai mulți acolo unde locuiesc și Vlahii. La 10 Vlahi revine mai mult decât 1 Țigan. Sunt multe argumente de a se presupune că Țiganii alcătuiau un contingent însemnat din populația vechei Dacii, pe care, în sec. II d. Hr., Romanii au cucerit-o și au populat-o cu coloniștii lor, iar după aceea au pustiit-o Goții și Hunii.

Se știe că Ostrogoții și-au întemeiat imperiul lor în Spania și că, până astăzi Spaniolii îi numesc pe Țigani — *Gitani*, ceeace, foarte mult amintește de însuși numele Goților. Sunt mulți Țigani și în Serbia — aproximativ 2% din toată populația — și, pe tabela cu naționalitățile care populează Serbia, ei ocupă al treilea loc. Se crede că au venit din Valahia deoarece, pe lângă limba lor maternă, ei utilizează și limba valahă. Numai pe Țiganii cari locuiesc la Podrin îi putem considera locuitori vechi (băștinași) pentru că ei vorbesc în mare parte limba sârbă.

Numărul Țigonilor în Serbia după confesiune.

	1846		1866		Crestini		Mahome- dani		Total		Nr căsăt.	
	b.	f.	b.	f.	1846	1866	1846	1866	1846	1866	1846	1866
Orăș Belgrad	128	88	62	48	96	110	120	—	216	110	70	31
Jud. Alexinaț	499	520	478	447	448	93	571	832	1.019	925	208	184
" Belgrad	869	814	1.053	1.064	1.596	2.117	87	—	1.683	2.117	332	427
" Vallievo	492	469	1.249	1.230	897	2.248	64	231	961	2.479	200	484
" Cniajevaț	320	302	481	505	17	2	605	984	622	986	133	199
" Cragujevaț	602	550	789	738	921	1.154	231	373	1.152	1.527	243	312
" Craina	156	147	1.298	1.301	303	2.599	—	—	303	2.599	67	532
" Crușevaț	189	160	210	212	70	163	279	262	349	422	81	95
" Podrin	471	432	386	331	68	47	835	670	903	717	195	137
" Pojarevaț	899	866	2.193	2.070	1.765	4.263	—	—	1.765	4.263	379	983
" Rudnic	52	61	107	104	113	161	—	50	113	211	19	37
" Smederevo	788	720	1.257	1.239	1.464	2.496	44	—	1.508	2.496	294	523
" Ujița	242	227	56	54	2	10	467	100	469	110	105	23
" Târnareca	235	213	682	626	234	939	214	369	448	1.308	105	262
" Ciaceac	63	56	21	17	45	—	74	38	119	38	26	9
" Șabaț	1.011	911	1.417	1.424	1.552	2.256	370	585	1.922	2.841	406	559
" Jagodina	368	371	455	458	496	607	243	306	739	913	169	188
" Chiupria	324	296	326	346	551	534	69	138	620	672	134	133
Total	7.708	7.203	12.520	12.214	10.636	19.796	4.273	4.938	14.911	24.734	3.166	5.118

Această tabelă arată clar numărul Țiganilor în anii 1846 și 1866. Trebuie să remarcăm că, deși, majoritatea dintre Țigani împărtășește religia creștină, totuși, rămășițele cultului vechi păgân sunt încă foarte vii la ei. Minoritatea dintre Țigani împărtășește islamismul, însă participarea lor la mahomedanism se exprimă numai în unele rituri exterioare, de exemplu: circumciziune, în adoptarea numelor mahomedane ș. a. m. d.; musulmanii adevărați însă, niciodată nu le permit Țiganilor să vină cu ei în djamie și nu se roagă împreună cu ei. Deaceea, pe Țigani trebuie să-i considerăm mai curând necredincioși, decât ca adevărați musulmani; ei nu au nici case de rugăciuni, nici cler. Cu atât mai mult se poate vedea, că în curând va veni timpul, când toți vor deveni ortodocși. În orașul Belgrad și în districtele: Belgrad, Craina, Pojarevaț și Smederevo sunt deja mai mulți Țigani ortodocși, decât mahomedani, iar în districtele: Rudnic și Ceaceac sunt încă foarte puțini ortodocși; mulți ortodocși sunt numai în acele districte care sunt la granița Bulgariei, adică în districtul Alexinaț și Cneajevaț.

În ceea ce privește numărul locuitorilor pe sexe, trebuie să remarcăm că și la Țigani, ca și la cealaltă populație din Serbia, se observă o predominare în numărul sexului masculin față de cel feminin. Aceasta se explică, atât prin faptul că Țigani nu sunt obligați să facă stagiul militar, cât și prin aceea că la ei, imigrarea depășește emigrarea.

Numărul total al Țiganilor, după cum se vede din Tabelă, crește rapid (mai rapid chiar, decât numărul populației sârbe și valahe): în anul 1846, alcătuiau 15.000 suflete, iar în anul 1866 — 25.000 suflete. O creștere atât de însemnată, se explică, mai întâi prin faptul că, începând din anul 1856, Țigani au început să se deplaseze din Valahia în Serbia, ieșind din stare de robie în care se găseau până atunci, în Principatele Dunărene. Se știe că la boerii valahi, Țigani ocupau toate serviciile casnice, îngrijind chiar și de copiii lor. Țigani și profesorii francezi de ambe sexe — iată anturajul de care se înconjoară boerii Vlahi și în cercul cărora crește și se educă aristocrația valahă. Cu acești coloniști țigani s'a făcut colonizarea țigănească a districtelor sârbești vecine cu Valahia; aceștia au trecut granița de teamă ca nu cumva această nouă emancipare să fie la fel cu aceea care a fost în anul 1848. Ceea ce s'a spus despre colonizarea Țiganilor din Valahia, se re-

T A B E L A N r. 8
TABLOUL GENERAL PE NAȚIONALITĂȚI ÎN SERBIA ÎN ANUL 1866

Nr.	JUDEȚUL	N U M Ă R U L L O C U I T O R I L O R																													
		T o t a l			S â r b i			R o m â n i			C e h i			P o l o n i			G e r m a n i			U n g u r i			S p a n i o l i			I t a l i e n i			F r a n c e z i		
		B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	Total
1	Or. Belgrad-	11.876	10.213	25.089	12.494	8.019	20.513	94	5	99	185	136	321	13	16	29	930	985	1915	253	264	517	652	671	1323	11	6	17	9	4	13
2	Alexinaț	24.671	23.465	48.136	24.176	23.010	47.186	—	—	—	7	3	10	—	—	—	3	3	6	7	2	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Belgrad	33.043	30.837	63.880	31.990	29.773	61.763	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Vallievo	43.177	40.306	83.483	41.919	39.064	80.983	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	12	21	—	—	—	—	—	—	—
5	Cnăjaveaț	23.136	26.943	55.079	27.652	26.433	54.085	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	2	4	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Craguevaț	50.983	47.158	98.141	50.005	46.323	96.328	6	—	6	17	15	32	1	1	2	113	72	185	47	7	54	1	1	2	—	—	—	3	1	4
7	Craiana	36.021	34.272	70.293	12.530	12.039	24.569	22.076	20.878	42.954	49	33	82	9	4	13	87	62	149	11	1	15	3	2	5	13	6	19	9	6	15
8	Crușevaț	34.749	32.690	67.439	34.539	32.478	67.017	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Podrin	24.623	24.204	48.827	21.237	23.873	48.110	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Pojarevaț	72.974	67.816	140.790	45.435	42.243	87.678	25.202	23.369	48.571	9	6	15	—	—	—	80	66	146	22	20	42	32	41	73	1	1	2	—	—	—
11	Rudnic	24.070	23.397	47.467	23.962	23.293	47.255	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Smederevo	30.934	29.143	60.077	29.652	27.873	57.525	15	15	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	16	26	—	—	—	—	—	—	—
13	Ujița	52.794	51.583	104.377	52.733	51.527	104.260	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Târnareca	27.559	25.725	53.284	13.444	12.451	25.895	13.416	12.640	26.056	4	4	8	1	—	1	7	2	9	3	2	5	—	—	—	2	—	2	—	—	—
15	Ciaciac	29.869	28.168	58.037	29.820	28.140	57.966	—	—	—	3	1	4	—	—	—	19	10	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Sabaț	37.677	35.942	73.619	36.140	34.432	70.572	—	—	—	—	1	1	1	3	4	80	50	130	11	5	16	28	27	55	—	—	—	—	—	—
17	Jagodina	31.856	30.328	62.184	31.477	29.360	61.257	1	—	1	4	—	4	—	—	—	7	5	12	11	5	16	—	—	—	1	—	1	—	—	—
18	Chiupria	28.585	27.299	55.844	23.276	22.096	45.372	4.976	4.851	9.827	1	1	2	—	—	—	—	—	—	3	1	4	3	4	7	—	—	—	—	—	—
	Total	626.597	589.399	1.216.046	545.387	512.927	1.058.314	65.787	61.758	127.545	279	200	479	25	25	50	1332	1259	2589	313	311	684	738	774	1512	28	13	41	21	11	32

feră numai la Țigani creștini; Țigani mahomedani din contra, au evacuat Serbia într'un număr destul de mare, în anul 1862. Odată cu plecarea Turcilor din Serbia, au plecat și Țigani mahomedani din orașele și districtele: Belgrad, Podrin, Smederevo și Ușița; au rămas pe loc numai Țigani mahomedani din Șabaț, întrucât aceștia sperau să primească mai mari avantajii dela Sârbi, decât dela Turci. Dacă nu s'ar fi întâmplat această din urmă evacuare, atunci numărul Țiganilor din Serbia ar fi crescut încă cu 1000 de suflete.

Țigani din Serbia se împart în: stabili și nomazi. Primii, aproape toți sunt mahomedani și o mică parte — creștini; cei din urmă sunt toți creștini. Până la anul 1855, toți Țigani plăteau trei feluri de haraci (biruri), dar în anul acesta, haraciul a rămas numai pentru cei vagabonzi, toți ceilalți fiind supuși sistemului de impozite existente pentru tot restul populației. Tabela care urmează poate să ne indice creșterea treptată a sufletelor de birnici, de unde putem trage concluzia asupra creșterii populației țigănești în general.

Anul	Numărul capeteor de birnici	Creșterea anuală
1840	2.440	
1841	2.479	+ 39
1842	2.559	+ 80
1843	2.593	+ 34
1844	2.527	— 66
1845	2.820	+ 293
1846	2.942	+ 122
1847	2.939	— 3
1848	3.269	+ 330
1849	3.212	— 57
1850	3.240	+ 38
1851	3.410	+ 170
1852	3.523	+ 113
1853	3.597	+ 74
1854	3.578	— 19

Prin urmare, se poate vedea că în 14 ani sufletele de birnici au crescut cu o cifră medie de 83 suflete pe an, ceea ce dă un procentaj de 2,71%. Cifra aceasta e cu mult mai mare decât cifra creșterii generale a populației care abia ajunge până la 1,5%. Din acest fapt deducem că Țigani din Serbia nu sunt de loc asupriți și au toate mijloacele pentru existența lor și pentru asigurarea lor materială.

Afară de Vlahi și Țigani, care împreună cu Sârbii alcătuiesc populația indigenă a țării se mai găsește în Serbia și un număr însemnat de reprezentanți ai altor naționalități care s'au stabilit aici în vremuri ulterioare. Majoritatea dintre ei sunt supuși țărilor străine și numai o parte neînsemnată din ei au primit supușenia sârbească. Dintre Slavi, sunt Cehii, Polonii, Rușii și Horvații (Croații), dintre alte popoare — Germanii, Spaniolii, Maghiarii, Grecii, Turcii, Italienii, Francezii și Englezii.

Printre Spanioli se enumără deasemenea și Evreii, care vorbesc, în majoritate, limba spaniolă; ei au căpătat dreptul limitat de cetățenie în anul 1859 și pot să locuiască în toate orașele Principatului, pe când înainte aveau dreptul să locuiască numai în Belgrad. În anul 1846 se numărau 1562 de suflete (786 bărbați și 776 femei), iar în anul 1866 s'au numărat 1560 suflete, dintre care, 767 bărbați și 793 femei. Ținând seamă de puternica prolificitate a Evreilor și de deplasările lor permanente din Austria în Serbia, ar fi fost de așteptat la o creștere a numărului lor, până la 3000, însă, din cauza ciocnirii sângeroase dintre Sârbi și Turci în an. 1862, foarte mulți Evrei au părăsit Principatul.

Populația germană, de aici, constă din meșteșugari, locuind în: Belgrad, Craguevaț, Șabaț, Pojarevaț și Maidanpec și servitori — mai mult în orașul Belgrad, unde atât catolicii cât și protestanții au clerul și capela lor. Acelaș lucru se poate spune și despre Unguri. Reprezentanți ai altor naționalități sunt foarte puțini la număr; ei, sau se ocupă de meșteșuguri, sau ocupă funcțiuni de stat sârbești, sau în sfârșit, sunt trimiși în calitate de agenți diplomatici pe lângă guvernul sârlesc.

Alăturata tabelă arată, foarte intuitiv, câți reprezentanți ai fiecărei naționalități locuiesc în fiecare district. Din ea apare clar că Serbia este o țară pur slavă, întrucât Slavii care locuiesc în ea alcătuiesc un număr de 9/10 din toată populația.

Valahii, afară de cele patru districte răsăritene ale lor în care locuiesc în masse compacte, mai locuiesc încă în orașele Belgrad, Craguevaț, Jagodina, Gorni-Milanovaț; afară de acești Români, pe alocurea mai sunt și alți reprezentanți ai neamului românesc, Țintarii, care au sfârșit prin a se sârbiza, întocmai ca și Bulgarii. Reprezentanții altor naționalități locuiesc în orașe, iar Țigani locuiesc mai mult prin județe. Ruși, Horvați (Croați), Greci, Turci și Englezi se găsesc într'un număr foarte mic în orașul Belgrad.

Numărul total al populației din Principatul Serbiei pe naționalități, în anul 1866, a fost următorul:

Denumirea naționalităților	Numărul locuitorilor			Total la 100
	B.	F.	T.	
1. Sârbi	545.320	512.867	1.058.187	87,02
2. Români	65.787	61.758	127.545	10,49
3. Țigani	12.520	12.214	24.734	2,03
4. Germani	1.332	1.257	2.589	0,21
5. Spanioli	738	774	1.512	0,12
6. Unguri	373	311	684	0,06
7. Cehi	279	200	479	0,04
8. Greci	136	47	183	0,015
9. Polonezi	25	25	50	—
10. Italieni	28	13	41	—
11. Francezi	21	11	32	—
12. Turci	25	2	27	—
13. Englezi	5	5	10	—
14. Ruși	5	2	7	—
15. Croați	3	3	6	—
Total	626.597	589.489	1.216.086	100,00

La 10.000 locuitori revine:

Județe	Sârbi	Români	Țigani	Supuși străini
1. Or. Belgrad	8.176	40	44	1.740
2. Alexinaț	9.803	—	192	20
3. Belgrad	9.668	—	332	—
4. Vallievo	9.701	—	297	2
5. Cneajevăț	9.820	—	179	1
6. Craguevăț	9.815	1	155	29
7. Craina	3.477	6.111	370	42
8. Crușevăț	9.938	—	62	—
9. Podrin	9.853	—	147	—
10. Pojarevăț	6.220	3.449	303	28
11. Rudnic	9.955	—	45	—
12. Smederevo	9.575	5	415	5
13. Ujița	9.989	—	11	—
14. Târnareca	4.860	4.890	246	4
15. Ciaciac	9.988	—	6	6
16. Sabaț	9.586	—	386	28
17. Jagodina	9.848	—	147	5
18. Chiupria	8.119	1.758	120	3
Total în Serbia la 10.000 loc.	8.702	1.049	203	46

Din cele expuse, se vede că 15 naționalități au reprezentanți de ai lor în Serbia, însă, numai trei naționalități merită cea mai mare atenție căci, comparând numărul lor cu numărul celorlalte naționalități, acestea din urmă alcătuiesc un procent foarte mic din toată populația. După toate probabilitățile, Sârbii, ca un popor principal și având o cultură proprie, vor sârbiza cu timpul și celelalte naționalități și desigur, aceasta se va întâmpla mai curând cu acelea care împărtășesc aceeași religie cu ei.

Bulgarii, cari populează într'un număr mare părțile răsăritene ale Serbiei, într'un timp foarte scurt, vor trebui să-și însușiască limba sârbă, care e o limbă mai avantajoasă prin armonia ei, pentru proză și poezie, decât limba bulgară.

Ultima tabelă ne arată că, în afară de districtele Craina și Târnareca, Sârbii alcătuiesc pretutindeni majoritatea populației; curând însă și în districtul Târnareca, numărul lor va depăși numărul străinilor. Nu va trece nici un secol, când toți străinii din Serbia, pe lângă limba lor maternă, vor vorbi și limba sârbă, întrucât cunoașterea acestei limbi le va fi necesară în viață.

La sfârșitul studiului de față, nu va fi de prisos să se expună cifre procentuale și concrete asupra creșterii populației de diferite naționalități, în Serbia, între anii 1846—1866.

Denumirea naționalităților	Total		La 100		Creșterea anuală	
	1846	1866	1846	1866	medie	la %
1. Sârbi	802.954	1.058.187	87,78	87,02	12,762	1,37
2. Români	97.215	127.545	10,59	10,49	1,516	1,35
3. Țigani	14.911	24.734	1,63	2,03	491	2,48
4. Supuși străini	—	5.620	—	0,46	—	—
Total	915.080	1.216.086	100	100	15,050	1,40

În anul când s'a făcut primul recensământ în Serbia, au fost așa de puțini străini că nici nu au fost trecuți într'o rubrică aparte, ci au fost înglobați în numărul Sârbilor.

Faptul că procentul Sârbilor s'a micșorat în anul 1866 față de anul 1846, se explică prin afluența disproporționată a Țiganilor, după emanciparea lor din anul 1856; acelaș lucru se vede și din aceea că cifra populației țigănești a crescut simțitor, pe când cifra populației sârbe și valahe a rămas neschimbată.

SZABÓ JÓZSEF

NOTE DE CĂLĂTORIE

DIN SERBIA

— DIN PUNCT DE VEDERE GEOGRAFIC ȘI ETNOGRAFIC —

FRAGMENT

TRADUCERE DIN LIMBA MAGHIARĂ DE
CORIOLAN MATEI

SZABÓ JÓZSEF, *Utazási segyzetek Szerbiáról —*
ethnographiai és Földrajzi tekintetben — in „Föld-
rajzi Közlemények”, editată de Societatea Geo-
grafică Maghiară, vol. III, Fasc. II, din 26 Martie,
Budapesta 1875

**NOTE DE CĂLĂTORIE DIN SERBIA,
DIN PUNCT DE VEDERE GEOGRAFIC ȘI ETNOGRAFIC**

de Szabó Iózsef

Am avut ocazia să fac mai multe călătorii geologice prin Serbia, interesându-mă în special de rocile vulcanice, cari — din partea de sud a Ungariei — trec și în Serbia, — afară de unele locuri unde sunt întrerupte de Dunăre, și de relieful pământului sârbesc care în celelalte părți este identic cu cel din sudul câmpiei maghiare, încât se poate spune, că din punct de vedere orografic Serbia aparține teritoriului unguresc.

Starea în care se găsește o țară, cu mijloace de comunicație moderne, nu poate fi cunoscută mai de aproape decât în punctele ei extreme. Altfel se prezintă situația în cazul țărilor fără un pas de linie ferată; aici locomotia este mai înceată și mijloacele ei mai primitive te fac — vrând-nevrând — să iei contact mai des cu poporul și cu autoritățile. Faptul acesta mi-a dat putință, ca — pe lângă misiunea principală — să pot strânge din belșug date geografice și etnografice, a căror strângere și publicare o consider foarte interesantă și necesară, fiindcă e vorba de o țară din directa noastră vecinătate, cu care avem relațiuni multiple și despre care știm mai puțin de cât ar trebui.

Cine este dornic numai de priveliști grandioase și frumuseți naturale extravagante, nu are ce căuta în Serbia, cu toate că și ea are regiuni plăcute, însă acestea nu trec peste nivelul mijlociu. Nu are ce căuta acolo nici acela care vrea să studieze Orientul; Orientul adevărat este poate tot așa de departe de Serbia, ca și Occidentul adevărat. Dar să meargă acolo cine vrea să facă studii etnografice; va găsi o rassă primitivă, cu mult simț poetic în spiritualitatea sa, care-și cântă celebritățile din trecut în acompaniamentul monoton al

guslei¹⁾ naționale, din lemn de arțar, ascunzând adesea sub exteriorul brut mândria bărbătească și o bogată viață interioară. Și să meargă în special Maghiarii: întâi pentru a se convinge, că pentru promovarea intereselor noastre materiale se deschide un excelent teren spre sud și est; în al doilea rând pentru a simți contrabalansarea sentimentului născut în noi cu ocazia oricărei reîntoarceri din apus; căci — deși după o ședere mai îndelungată, ne convingem că nici acolo nu-i tot aur ce lucește, totuși — în general — constatăm, cu regret, că suntem rămași în urmă; până când din călătoriile în Orient și Serbia ne întoarcem cu sentimentul plăcut, că suntem mai înaintați, deși sunt și acolo câteva instituții vrednice de înviat²⁾).

1) Guslă = cobză cu o singură coardă.

2) Publicațiile și lucrările mai importante despre Serbia, pe care le cunosc mai bine, sunt următoarele:

„Serbia și începutul revoluției“, de Kállay Béni; o excelentă serie de articole, publicate de un autor maghiar, care îndeplinește în Serbia funcțiunea de consul general al Monarhiei austro-ungare: Articolele au apărut în N-rele 9, 10, 11, 12 și 13 ale revistei „Budapesti Szemle“, în anul 1874.

„Itinéraire descriptif historique et archéologique de l'Orient“, par le Dr. Emile Isambert, Première partie: Grèce et Turquie de l'Europe, Deuxième édition, Paris, 1873. Ediția aceasta se ocupă mai pe larg de Serbia, decât prima și prezintă date noi, folosind în parte — lucrarea lui Kanitz (Serbie, pag. 542—617).

„Manual pentru cei ce călătoresc pe Dunărea de Jos, în Serbia, Valahia și Bulgaria“, de Boleszny Antal, Orșova Veche, edit. Handl Iosif, 1870 (176 pag.). Lucrarea nu se rezumă numai asupra regiunilor Dunării de jos, ci se extinde și asupra țărilor și neamurilor din valea Dunării, ocupându-se în deosebi de Serbia.

„Serbien“, Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859—1868, mit 4 Illustrationen im Texte, 20 Tafeln und einer Karte, von F. Kanitz, Leipzig, Verlagsbuchhandlung von H. Fries, 1868, 4-to, 774 pag. Este cea mai bună și cea mai completă lucrare despre Serbia. Autorul — care nu cunoștea perfect limba, dar avea o deosebită cultură archeologică și artistică — și-a strâns datele petrecând 10 ani în mijlocul poporului.

„La Turquie d'Europe“ ou „Observations sur la géographie, la géologie l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les costumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire“, par Ami Boué, Paris, 1840. Având în vedere situația de atunci din Turcia, lucrarea aceasta în care Boué, în calitate de un fel de conducător, redă rezumativ rezultatele cercetărilor unui întreg grup de savanți — este excelentă și se ocupă și de Serbia, alături de celelalte ținuturi.

Notele mele se rezumă în următoarele capitole:

1. Situația demografică și naționalitățile.
2. Situația economică, cu privire specială asupra agriculturii.
3. Situația comercială a Serbiei.
4. Situația minieră a Serbiei.
5. Turismul.
6. Târgul și culesul viilor într'un oraș sârbesc.
7. Schița locomotiei speciale³⁾.

1. Situația demografică și naționalitățile.

După recensământul din 1840, populația totală a Serbiei a fost de 830.812 locuitori. Până la 1866 s'au mai făcut 7 recensăminte. Cel din 1866 dă: 1.216.125 suflete. Deci, în timp de 26 ani, se constată un spor de: 385.943 suflete, adică: 46,5%. Sporul anual este de: 1,8%. Având în vedere sporul anual uniform din acest răstimp și presupunând, că nu a survenit nici o schimbare dela 1866, se poate deduce că populația totală

3) Din capitolele de mai sus, noi, nu am reprodus decât două și anume: „Situația demografică și naționalitățile”; precum și „Târgul și culesul viilor într'un oraș sârbesc” — Negotin — care — adăugăm noi — este locuit și de Români, ținutul din jurul lui fiind în întregime românesc.

Din: „Schița locomotiei speciale” — reținem următoarele pasagii, care privesc elementul românesc. La pag. 83 autorul scrie: „Din Pojarevaț — care este situat la marginea de răsărit a văii Moravei — am ajuns în orașelul Petrovaț din valea Mlavei, trecând spre răsărit peste un fel de podiș, numai printre sate locuite cu exclusivitate de Valahi”.

Iar la pag. 84: „Drumul nostru iarăși a trecut prin regiuni interesante, curat vulcanice; una din localitățile acestei regiuni este comuna curat valahă, Zlot (numai cu trei suflete sârbești), cu 900 contribuabili, doi preoți, doi învățători și o învățătoare (toți Sârbi)*). Din curățenia mehanei (crâșmei) am dedus că hangiul trebuie să fie om umblat, străin, de localitate, fapt confirmat prin răspunsurile ce ne-a dat la întrebările puse de noi și anume că este neguțător de vite și cereale și că de multe ori a fost până departe în Ungaria. O altă curiozitate reprezintă ruinele, încă destul de bine păstrate, ale cetății romane Gamzigrad, situată în șesul ondulat al văii Timocului, precum și muntele calcaros Râtan, care de aici se vede admirabil. El face parte dintre cele mai importante piscuri izolate ale Serbiei.

„Zaicearul este un oraș nou locuit de Valahi, Bulgari și Sârbi”.

*) Nota Edit.

a Serbiei la sfârșitul anului 1874 este de 1.391.233 capete, sau rotund: 1.400.000 capete. Populația Serbiei aproape ca și a tuturor țărilor europene, este compusă din diverse naționalități. Acestea sunt mai ales următoarele trei: sârba, bulgara și valaha. Mai merită ceva atenție apoi Țigarii și Evreii; celelalte naționalități — cum sunt Ungurii, Germanii, Grecii, Italienii etc., — au în acelaș timp și supușenia unui stat străin și numărul lor este atât de mic, încât nu face să ne ocupăm mai amănunțit de ele.

A) *Sârbii*. Sârbii propriu ziși s-au așezat în ținuturile locuite de ei în prezent, în jumătatea întâia a sec. VII. Patria lor străveche a fost, probabil, dincolo de văile de nord ale Carpaților cari despart Ungaria de Polonia. La început au ocupat regiunile cele mai din Apus ale Peninsulei Balcanice (Dalmația) iar de aici s'au întins spre sud și răsărit. Elementul pur sârbesc în prezent îl găsim în Dalmația, Herțegovina, Muntenegru, într-o parte a Serbiei-Vechi, în Bosnia și în Serbia, dar în aceasta din urmă de fapt numai în circumscripțiile apusene — aproximativ până la Morava — iar mai precis până la linia imaginară trasată dela Belgrad spre sud, prin Kraguievaț, trecând prin Krusevaț și Baranovaț, spre Novi-Bazar. Dincolo de această linie etnografică, în spre răsărit, nu mai găsim decât un conglomerat format din naționalitățile sârbă, valahă și bulgară; ultimele două prezentându-se în mase tot mai mari și mai compacte — cu cât ne apropiem mai mult de frontiera răsăriteană —, înlăturând aproape în întregime elementul sârbesc, care acum apare numai sporadic⁴⁾. Sârbul neaș se distinge prin statura sa înaltă, fața regulată, viçoarea, sobrietatea, cumpătul și ospitalitatea sa deosebită; dar nu îi prea place lucrul și din cauza aceasta gospodăria lui lasă de dorit. Națiunea dominantă din Serbia sunt Sârbii. Din rândurile lor se recrutează funcționarii statului și — în general — toți factorii vieții publice. Limba oficială a statului este cea sârbească, care este totodată și limba comunelor și a școlilor primare, iar diferitele naționalități nu se bucură de nici o considerație. Deci, problema naționalităților este re-

4) Sârbii sunt rari mai ales în circumscripțiile Pojarevaț, Craina și Chiupria, în cari am găsit — în decursul călătoriei mele — foarte multe sate, unde nu erau Sârbi decât crâșmarul și popa. Acestea sunt județele, cari sunt în contact direct cu România. Situația aceasta o arată și hărțile din lucrarea lui Kanitz, dar nu destul de complet.

zolvată simplu, consecvent și energic, în favoarea statului sârbesc.

B) *Bulgarii*. Aceștia, ca și Sârbii, fac parte din marea familie slavă. Se vede, că în părțile răsăritene ale Serbiei și în Bulgaria, coloniștii slavi au sosit cu mult înaintea Sârbilor, ocupând aceste ținuturi pe neobservate și în liniște — pe timpul imperiului bizantin — îndeletnicindu-se cu agricultura. Mai târziu au ajuns sub stăpânirea cuceritorilor bulgari de origine fino-tătară, pe timpul cărora imperiul bulgar a ajuns la mare desvoltare, repurtând victorii nu numai față de Bizanț, ci și față de Domnitorii sârbi. Dar puterea lor încetul cu încetul a dispărut și din cuceritori au devenit supuși, rămânându-le — ca singură moștenire a imperiului lor — numele de Bulgar. Poporul bulgar — deși este de esență curat slavă — se deosebește în multe privințe de cel sârbesc. Această deosebire se observă foarte ușor în privința limbei. Limbile lor — deși înrudite — sunt într'adevăr independente și una din ele nu poate fi considerată ca dialectul celeilalte.

Neamul bulgăresc se caracterizează mai ales prin statură mică și bine făcută, prin trăsăturile feții deosebite de ale Sârbilor, în special prin munca și hărnicia de furnică și apoi prin faptul că este gata să îndure cele mai mari lipsuri, numai ca să-și poată spori averea. Bulgarii pot fi găsiți în puritatea lor primitivă mai cu seamă în regiunea limitrofă a județelor Kniajevaț și Alexinaț, apoi la sud de Krușevaț și Baranovaț, către Serbia-Veche. De altfel Bulgarii pot fi găsiți pretutindeni, dela frontiera de est și sud-est a principatului până la susamintita linie etnografică. Aceștia, deși sunt — mai mult sau mai puțin — sârbizați, poartă totuși pecetea lor distinctivă. Satele din jurul Belgradului au majoritatea populației tot bulgărească. Populația aceasta deși vorbește sârbește — pare că întrebunțează un amestec de limbă sârbobulgară, fiindcă folosește multe cuvinte și forme bulgărești. Si-a păstrat cu credință portul național, evitând amestecul de căsătorii cu populația pur sârbească — sub pretextul apărării portului — dar în realitate din cauza fanatismului național subconștient. Numărul Bulgarilor din Serbia este circa 100.000. Legile sârbești nerecunoscând naționalitățile, Bulgarii nu pot avea școli și nu se pot folosi oficial de limba lor.

C) *Valahii*. Locuiesc tot în părțile răsăritene, dar sunt mult mai numeroși decât Bulgarii. Orașele mai importante cu

majoritatea absolută a populației formată de Valahi sunt: Pojarevaț, Negotin, Kladova și Zaicear.

Valahii au locuit în parte aceste regiuni încă înaintea de venirea Sârbilor⁵⁾, iar parte din ei au imigrat mai târziu din Valahia. În prezent numărul lor este de circa 175.000. Neamul acesta iese în relief printre celelalte neamuri — aici, ca și în alte părți — prin trăsăturile sale mai regulate și mai frumoase. Apoi, Valahii din Serbia, sunt harnici, muncitori, economi și de mare dârzenie în privința portului și a limbei. Pe când mulți Bulgari s'au sârbizat — poate și din cauza înrudirii de limbă —, Valahii rămân credincioși față de limba lor proprie și nu numai că nu o schimbă cu cea sârbească, dar adesea dau ocazie Sârbilor să se plângă de românizarea completă a familiei în care se mărită o româncă.

Dintr'o serie de articole apărute în vara aceasta la Belgrad, în gazeta sârbească „Buduchinost” (Viitorul), am scos date interesante în legătură cu situația și raporturile Valahilor. Faptul, că au fost publicate de un ziar sârbesc, face ca aceste date să se bucure de mai multă încredere. Imi permit să enumăr câteva din ele: *Valahii au comparativ de două ori atâtea școli și biserici ca Sârbii, construite de comune, pe cont propriu și conform planului stabilit de guvern. Dar limba de predare a acestor școli primare este — cu exclusivitate — cea sârbească, elevilor fiindu-le interzis să vorbească limba valahă. Invățătorii sunt toți Sârbi, cari nu cunosc limba valahă decât în mod excepțional și — deci — nu pot expune elevilor materia de predat, fiindcă aceștia nu înțeleg nici un cuvânt sârbesc⁶⁾*. De aici urmează că fiii Valahilor după 3—4 ani de școală nu învață nici măcar să citească și să scrie, iar părinții desgutați îi retrag din școli, întrebuintându-i la gospodărie. Aceasta este și explicația faptului, că în Serbia (poate cu excepția a 4—5 persoane) nu există nici un Valah funcționar public, deși Valahii sunt mai dotați dela natură decât Sârbii și reprezintă 1/7 din populația totală a principatului. Și preoții sunt aproape toți Sârbi, deși printre aceștia ar fi câțiva, cari ar cunoaște limba valahă. Serviciul divin se face în limba veche slavă, iar predica în sârbește și în cele mai multe comune valahe nici nu se ține predică, fiindcă enoriașii nu o înțeleg.

5) Sublinierea este a noastră. (Not. Ed.).

6) Sublinierea este a noastră. (Not. Ed.).

Funcționarii sunt Sârbi din părțile apusene, cari înainte de venirea lor aici nici nu știau despre existența Valahilor. Este natural, ca în astfel de împrejurări să nu existe nici o legătură între funcționari și popor, primii neînvățând limba poporului, iar ceilalți limba oficială a statului; așa, că Valahul impricinat este pur și simplu respins de către funcționar, fiindcă nu-și poate expune doleanțele în limba statului, alegându-se pedee asupra și cu injuriile acestuia. Cu câțiva ani în urmă a fost introdusă în Serbia, Curtea de jurați. Crimele săvârșite în circumscriptiile valahe nu pot fi judecate decât la cea mai apropiată Curte sârbească (care însă uneori este foarte departe), deoarece Curți de altă limbă nu sunt. Din cauza aceasta poporul valah din Serbia se simte cam străin și nu simte dragoste față de locul natal și în deosebi față de instituțiile de stat. Cu toate acestea, se afirmă ca fapt incontestabil, că în Serbia românizarea ia proporții, iar sârbizarea Românilor stă pe loc.

Tot din neamul Valahilor fac parte și Țințarii sau Cuțovlahii, neam iscusit și foarte răspândit pe întinderea întregului imperiu turcesc din Europa. Țințarii sunt de origine macedo-română și se laudă, că sunt urmașii direcți ai Românilor. Oricare ar fi situația lor, ei în prezent vorbesc limba valahă, cu un amestec de bulgară și greacă, din care cauză se numesc și semigreci. În Serbia sunt vreo 20—25.000. După ocupație sunt arhitecți, comercianți, cârciumari, băcani, negustori ambulanți și chiar și cămătari, jucând în Serbia rolul Evreilor din Ungaria — dar mai ales a acelor din Polonia — cu deosebirea că sunt mult mai pricepuți în promovarea intereselor personale.

Numărul Țiganilor oscilează între 25—30 mii. Toți sunt coloniști, având și sate locuite numai de ei, cari au un aspect de mare mizerie. Una din ocupațiile lor principale este facerea cărămizilor, țiglelor și șindrilelor, a căror întrebuințare este răspândită în toată Serbia.

Numărul Evreilor este extrem de redus; sunt abia 1.500. Legile opresc așezarea lor în afară de Belgrad, precum și practicarea comerțului, din care cauză nici nu se înmulțesc. Sunt originari din Spania, de unde s'au refugiat pe timpul închișiției și întrebuințează încă tot limba spaniolă.

Cea mai mare parte a supușilor străini — a căror număr este de circa 10.000 pe întreaga țară — sunt de proveniență

austro-ungară. Mai sunt apoi Francezi, Germani, Englezi, Greci, Italieni, Polonezi, Valahi din România, Turci mahomedani etc., în număr total de câteva sute. Supușii austro-ungari sunt în majoritate Croați, Sârbi, apoi Germani și cei mai puțini (circa 700) Unguri. Ocupația acestora din urmă este lucrul manual, cârciumăritul, cărăușia, făcând și pe hamalii porturilor și fiind și cei mai căutați servitori.

Imi permit să amintesc în treacăt, că Sârbii au o preferință pentru căsătoriile cu fete din Ungaria. Aproape în toate călătoriile mele în spre Belgrad, am întâlnit nuntași în vapor. Deși contingentul cel mai mare îl dau fetele din Zimony (Zemlin) și Ujvidék (Novi-Sad), totuși am întâlnit și femei din Zombor, Szabadka, Baja — măritate cu Sârbi —, iar la Baranovăț — unul dintre orașele cele mai sudice — soția cărăușului meu era unguroaică din Seghedin. Fiind mai harnice și mai culte decât cele localnice, adesea își ajută bărbații și în afaceri.

Deci situația naționalităților este următoarea:

a) Valahii împreună cu Țintarii, circa	200.000
b) Bulgării, circa	100.000
c) Țigani și Evreii spanioli, circa	30.000
d) Străinii, circa	10.000
Total:	340.000

Ccăzând acest număr din populația totală ce o dă recensământul dela sfârșitul anului 1874, rezultă o populație curat sârbească de 1.060.000 capete. Deci, în Serbia, Sârbii reprezintă 75% din totalul populației, iar celelalte naționalități împreună 25%, din cari Valahii 14¹/₄%; Bulgarii 7¹/₈% și restul 3⁵/₈%; natural, toate datele sunt numai aproximative.

6. Târgul și culesul viilor într'un oraș sârbesc.

La sfârșitul excursiei mele de 6 săptămâni, din anul 1872, — în răsăritul Serbiei — am ajuns din Zaicear, în Negotin, reședința circumscripției Craina oraș unde locuiește și un episcop și care are și un gimnaziu, al cărui director vorbește bine ungurește și pe care l-am cunoscut.

De aici intenționez să plec la Raduievaț, pentru a lua

vaporul spre Orșova și de acolo spre Mehadia, la congresul ambulant al medicilor și naturaliștilor maghiari, dar așteptarea vaporului mi-a dat răgaz de câteva zile pentru a face o raită în jurul Negotinului. Am să prezint aici icoana unui târg, un cules de vii și — în legătură cu acesta — și ceva despre vinul sârbesc.

În orașelul Negotin, sau mai bine zis pe câmpia de lângă oraș, era târg. Pe lângă șoseaua ce serpuiește spre lanțul de munți din apropiere, o mulțime foarte pestriță, forfotea, juca, țipa, cânta; cu un cuvânt pretutindeni era o animație extraordinară. S'au strâns vre-o 4—5.000 persoane, chiar și din regiuni mai îndepărtate, mai mult pentru petrecere, decât pentru târgueli. Șirul nesfârșit de căruțe — când mai strâns, când mai împrăștiat —, cu unele căruțe goale, iar altele încă pline de marfă, se întindeau într-o dezordine pitorească. Boii desprinși zăceau pe pajiște rumegând și parcă ar fi contemplat forfotul mulțimei pestrițe. În câteva căruțe erau femei cari cleveau și își îngrijeau copiii. Marfa de vânzare era risipită pe rogojini, sau pe pământul gol. Ici butoaie uriașe și stive de doage, colo fierărie și articole de menaj; apoi o grămadă de sare pisată, lână, piei și maldăre de vesminte populare. Ici o grămadă de fesuri roșii, colo vase dure de pământ, ulcioare, străchini și farfurii, adică tot ce se cere pentru o gospodărie țărănească. Apoi puști și pistoale de sistem vechi, cuțite mici și mari, mărgelile de sticlă, precum și zorzoane mărunte de bronz, agată, iasp — bijuteriile de predilecție ale sârboaicelor. Dar cine ar putea enumera miile de produse ale lucrului manual și ale industriei primitive, cari ispитеau pe cumpărători? A fost un adevărat târg de altă dată, bun și plăcut, care în apus dispărea odată cu progresul industriei și comunicațiilor. În colibe — făcute din pari bătuți în pământ și acoperite cu vreascuri —, pe mese primitive, se vindeau articole mărunte de lux, bucăți de săpun colorat etc., iar cele mai multe dintre colibe erau transformate în cârciumioare, unde băncile depe cele două părți erau tixite de grupul gălăgios al consumatorilor. Bucătăria era așezată în imediata apropiere a colibe, săpată în pământ, sub cerul liber. Pe vatra — care era o groapă cu foc — fierbea în oale mari amestecul de ceapă, ardei și carne; iar deasupra jăratecului un copilandru învârtea frigarea cu mielul sau purcelul întreg, răspândind în toată împrejurimea mirosul plăcut de friptură. În dosul colibe butoaie cu vin și

căni de apă. Forfoteală și mișcare vie pretutindeni. Valahii și Sârbii petreceau împreună în cea mai perfectă armonie. Femeile umblau câte 2—3 în toate părțile, trădându-și naționalitatea prin port. Femeile valahe poartă fote scurte și colorate — ca și la noi — văzându-li-se, din jos, cămașa albă; ciorapii groși sunt făcuți din bumbac împestrițat; au ghetе diforme și multe poartă opinci. În păr împletesc flori artificiale și diverse monede. Portul sârboaicelor este asemănător, cu deosebirea că au fustele mai lungi, apoi au șorturi colorate, pieptărașe rotunde, sau — în locul lor — o prelungire a fustei — în fireturi — care le ridică sânii, împingându-i înainte. Salbele de aur și argint, purtate la gât și în păr, le îmbogățesc îmbrăcămintea. Unele au părul despletit îmbrăcat într'o adevărată zale de monede de argint, altele au gâtul acoperit de salbele de aur. Nevestele poartă un fel de coif în formă de turn, făcut din flori artificiale și împodobit cu mărgеле de sticlă și bănișori. Portul bărbaților se deosebește în special prin acoperirea capului. Valahii poartă căciuli enorme din piele de miel cu lâna mare, de culoare neagră, albă sau brună. Sârbii, — în contrast cu această căciulă enormă — care dă o înfățișare sălbatică —, poartă un fes roșu, făcut acasă de femei și mult mai simplu decât cel turcesc, importat din Germania și Franța. Cămașa albă a Valahilor este mai lungă decât a Sârbilor și cei mai mulți poartă încă ițari de pânză și brâu de curea. Distracția principală este — natural — jocul. În toate părțile se joacă cu animație „kolo”-ul ⁷⁾). Unul din ei începe să cânte din fluer melodia monotonă a acestui joc, alți 2—3 se prind de brâu și încep să sară; apoi se asociază tot mai mulți; vin și fetele cu nevestele și în câteva minute s'a format cercul uriaș, în care circulă — cu pași repezi, de jos în sus — cel cu fluerul, cântând cu o rezistență uimitoare melodia compusă abia din câteva tacte. Apoi, în jurul său, tropăiește, saltă, țipă și transpiră mulțimea dansatoare. Când muzicantul obosește, lasă fluerul și jocul încetează, dar imediat începe un nou „kolo” cu un alt muzicant și petrecerea continuă fără întrerupere, de dimineața până seara.

În afară de „kolo” mai au un joc, mai puțin răspândit, care se cheamă „parakinka” după numele localității Parachin.

Nu a lipsit din târg nici *guslarul* ⁸⁾, rapsodul sârbilor.

7) horă. (Not. Ed.).

8) Cânterețul din guslă. (Not. Ed.).

Cântăreții aceștia apar la toate adunările populare și — de obicei — așezându-se sub un copac, cu picioarele încrucișate, însoțesc — la *guslă* cu o coardă sau la tambură — cântecul lor trist și recitativ și totdeauna cu subiect istoric.

În privința culesului, importanța Negotinului stă în faptul, că aici se produce cel mai bun vin din Serbia.

La 9 Septembrie 1872 am fost la culesul podgoreanului și negustorului de vinuri Iovan Mișu și, gustându-i vinurile, am găsit printre ele unele excelente, demne de masa oricărui gurmand; merită toată lauda vinurile roșii din 1866 și 1868, cari — prin buchetul lor — ne amintesc într-o măsură oarecare răvacul de Miniș, dar și mai mult vinurile roșii (Oporto) portugheze. Vinurile acestea se bucură de mare trecere și sunt exportate în special în România și Turcia. Sârbii nu au vin vechiu, fiindcă îl consumă de nou. De altcum nici nu ar putea să-l păstreze timp mai îndelungat, fiindcă nu prea au pivnițe, iar acolo unde sunt, au parte de o mănuire foarte primitivă.

Culesul a decurs destul de liniștit, deși, în acest timp, orașul întreg era la vii.

O regiune importantă pentru vinul său excelent este cea a localității Jupa, din sudul Krusevațului. Aici am gustat vinuri albe bune. Uneori vinul este păstrat sau transportat în burduf de capră, care îi dă un gust extrem de neplăcut. Acest vin, trecut în butoi, își pierde cu timpul gustul, dar am fost servit cu vin scos direct din burduf, pe care mi-a fost imposibil să-l beau. Obiceiul acesta există și în Italia și Spania, dar numai la transport, după care — turnat din nou în butoaie — primește un buchet picant, foarte plăcut spaniolilor. În Serbia se produce vin foarte mult, dar se consumă tot pentru trebuințele casnice. Din drojdie se face rachiu.

În ultimul timp a început să se consume și berea (în orașele Zaicear, Alexinaț, etc.). Au venit coloniști germani, specialiști în fabricarea berei. Este surprinzător faptul, că aceștia prepară — cu aparate foarte primitive — o bere potabilă.

DRAGOLIUB K. IVANOVICI

ȚÂRNA - RECA

— CONTRIBUȚIUNI LA ISTORIA ȘI ETNOGRAFIA SERBIEI —

FRAGMENT

TRADUCERE DIN LIMBA SÂRBĂ DE
C. CONSTANTE

Dragoliub K. Ivanovici, TĀRNA-RECA, *Prilozi za
istoriju i etnografiju Sārbie* in „Glasnik” Sārbicog
Ucenog Društva”, vol. 54, Belgrad, 1883.

TÂRNA-RECA

de Dragoliub K. Ivanovici

Țârna-Reca este un ținut așezat la cataractele Timocului și se mărginește la Apus cu județul Chiupria și Pojarevaț, la Nord cu județul Craina, la Sud cu județul Cniajevaț și Alexinaț, iar la Răsărit cu principatul Bulgariei.

Are o întindere de 1.439,5 km. p. cu o populație de 60.000 locuitori.

Țârna-Reca și-a păstrat până astăzi numele pe care l-a purtat și sub Turci. Și, pe cât știm, granițele ei administrative de astăzi nu se deosebesc prea mult de cele vechi. Singura deosebire este că sub Turci pentru întreg ținutul Timocului orașul Vidin era centrul unde venea toată lumea din Țârna-Reca. Megieșia ei cu ținutul Pojarevat, Chiupria, Alexinaț și cu vechiul ținut Gulgușovaț era mai mult sau mai puțin acolo unde este și astăzi, iar în spre Craina era platoul dela Coprivnița. Se spune că aici era așezată și straja turcească. Orice Turc care ar fi mers spre Craina, unde Turcii nu aveau voie să se așeze, trebuia să se oprească aici și la înapoiere, dacă calul era potcovit, să-l despotcovească ca să nu ducă cu dânsul nici măcar pământ din Craina ¹⁾.

Turcii respectau drepturile Crainei până la exagerare. Aceasta, din pricină că acest pământ aparținea sultanei Eminé, sora sultanului, care, se zice, fiind odată greu bolnavă, a visat că își va găsi leacul în Craina, după cum s'a și întâmplat. De atunci, Craina, sub Turci, în raport cu alte ținuturi turcești, s'a bucurat de o libertate mai mare. Craina abea se deosebea de o provincie vasală oarecare.

1) N'am auzit că Turcii ar fi trebuit să-și despotcovească caii când intrau în Craina, așa cum afirmă Milichievitch și Rano, ci, din potrivă, la ieșirea lor din Craina sau la granița Crainei.

După o tradiție populară, chiar denumirea de Țârna-Reca ar fi veche; ea ar fi datând de după bătălia dela Cosovo și poate de ceva mai târziu, adică după deplina cădere a statului sârb, deci în legătură cu trecutul „negru” al acestui ținut.

La început, se zice, această denumire era dată numai părții de sus a râului Râgot, sau, ca să precizăm mai bine, părții care se întinde între satul Slatina și Bela-Reca. Mai târziu, acest nume s'a întins asupra întregului județ, ca și asupra unei părți din Timocul Crivovirului, care, mai târziu, s'a numit și el „Țârni”, (negru) spre a se deosebi de acela al Cnajevațului (Timocul alb). Râul Râgot, după cum se știe, are ca afluenți râulețele Slatina, care isvorăște la Țârna deasupra satului Bor-Crivelli, și Bela care isvorăște deasupra satului Luche, la poalele muntelui Sto. Deasupra defileului dela Râgot, aceste râulețe se îmbină și de aci ia naștere râul Râgot, care se varsă în Timoc sub satul Vrajogrânți.

Și astăzi chiar, pentru localnicii care, bunăoară ca cei din Coprivnița, Vrajogrânți, Râgotina, ca și din alte sate, se duc la Slatina și în tot ținutul de sus, ce se întinde până la râul Bela-Reca, a rămas obiceiul să se zică: „Ne ducem la Țârna-Reca”. Acest lucru nu se spune însă când este vorba despre celelalte părți ale ținutului. Se povestește că, odată, sub Turci, și acest lucru după spusele populației trebuie să fi fost mai de mult, ținutul rămăsese așa de pustiu, în cât timp de 7 ani, acolo, nici măcar cocoșul n'a cântat și deaceea s'ar fi numit „Țârna-Reca”, nume care, mai târziu, cum am spus, s'a întins asupra întregului ținut, a cărui soartă nu a fost mai bună. Din timpul acela — când a fost acel timp nu se știe — au rămas o sumedenie de povești, în care este descrisă, cu culorile cele mai vii, viața dusă sub Turci de acești martiri.

Se spune că din pricina zaverei turcești, mai toți locuitorii din Țârna-Reca se refugiaseră în munții Omole, și în acei din vecinătate și se adaogă că, chiar dacă vreunul rămânea pe loc, din pricină că nu avea putința de a fugi, stătea ascuns, el și vitele, ducând în munți o viață de lipsuri. Iar din cei rămași acasă de nevoie, dacă erau tineri și sănătoși, cei mai mulți își găseau adăpost în munții întunecoși din Țârna-Reca, pe câtă vreme femeile și copiii și câte vreun bătrân se ascundeau prin peșteri. Turcii, când nu mai aveau la ce să dea foc, să jefuiască și să robească, se îmbrăcau în haine femești,

cutreerău munții, însoțiți de câini de vânătoare, spre a vedea dacă nu cumva vreun suflet de om se află ascuns pe undeva. Iar, spre a putea da și mai bine de urmele refugiaților, bine ascunși prin peșteri, se duceau din peșteră în peșteră și cu voce prefăcută de femeie îi chemau să iasă afară. În chipul acesta au isbutit să omoare multă lume și să robească multe femei, pe care le duceau departe și le vindeau. Femeile ascunse prin peșteri, cădeau mai ușor în cursa întinsă de șiretenia turcească; de aceea ele și îndurau mai mult.

Din toate cele de mai sus se vede că numele de Țârna-Reca (Râul negru) corespunde în totul stărilor de atunci și caracterizează într'un anumit fel viața de altădată a unui întreg ținut sârbesc, de pe vremea dominației turcești.

Judecând după ruinele din trecut ce se găsesc la Țârna-Reca, putem conchide că acest ținut a fost odată bine populat și sunt toate semnele să credem că în mai multe rânduri s'au petrecut schimbări. Ele ne amintesc că au fost foarte multe zile amare pe timpul când ținutul era supus deosebitelor încălcări din partea dușmanilor. În mai multe împrejurări a fost pustiit și populația lui împrăștiată. Acest lucru se poate vedea și după oamenii care trăesc în Țârna-Reca, ca și, întru câtva, din tradițiile rămase încă vii în popor. Se crede că toată partea aceea, începând dela Zvezdana și până la gurile Timocului, a fost colonizată, în mare măsură, pe timpul când rămăsese pustie și în acelaș timp cu colonizarea ei de către Sârbii aceia care, venind din Cosovo, împreună cu patriarhul Țârnoevici, n'au vrut să treacă cu dânsul în Austria. Despre alții, iarăși, cum sunt locuitorii din satul Zvezda, se zice că s'ar fi așezat în aceste locuri cu mult mai înainte, anume acum vre-o patru sute de ani. Apoi mai sunt și din aceia care din deosebite pricini au venit singuratici, din unele ținuturi ale Serbiei vechi. Mulți din ei păstrează amintirea că se trag din Cosovo. Ei se numesc chiar cosoviți. Au găsit acest ținut despopulat și întrucât Turcii începuseră să se liniștească, au rămas, fiindcă le-a plăcut pământul, pentru că era roditor și păduros. Mulți, iarăși, știu că au rude prin Banat, printre descendenții acelor care s'au dus acolo împreună cu patriarhul Țârnoevici. Apoi mai sunt și dintre aceia care, pe timpul războaielor de mai târziu dintre Austriaci și Turci, au părăsit Țârna-Reca.

Nu este credem de prisos să povestim aici și unele tra-

diții din trecutul acestui ținut, care s'au păstrat până astăzi vii în amintirea poporului. Ne mai având alte date mai apropiate, ele ne vor servi, întrucâtva, spre a lămuri trecutul ținutului Țârna-Reca.

În satul Vrajogrânți, la locul așa numit „Seliște”, se află o colină mai mare unde adeseori se desgroapă oseminte omenesti. Mai jos de sat se află iarăși un platou, care se numește „Tatarin”. Se zice că aici ar fi fost un mare lac cu papură care mai târziu s'ar fi uscat.

După cele ce se spun, și acest lucru pare să fi fost mai de demult, un Tătar, venind călare a văzut lângă lac o fată care i-a plăcut, și s'a luat după ea. Ea, ca să scape, a luat-o la fugă și sărind din zăvoi în zăvoi l-a atras într'o vâltoare unde a căzut și s'a înecat împreună cu calul. De atunci și până astăzi locul se numește „Tatarin”¹⁾.

La „Seliște” nu departe de aci, iarăși după cele ce se spun, cu 200 de ani în urmă, se afla un sat sârbesc care se numea „Tolovaț”. Într'o zi de vară, se zice, când lumea era adunată în curtea bisericii, fiind zi de sărbătoare, deodată, de undeva, au pătruns în sat Tătarii, au năvălit asupra poporului care petrecea fără grije, au măcelărit pe mulți locuitori, au jefuit și prădat satul, au luat robi, după care au plecat mai departe.

Numai o mică parte a isbutit să fugă, să ajungă la Dunăre și să treacă dincolo, în Austria, unde a înființat satul Dolovo de lângă Panciova.

După fuga acestora, au venit din părțile Cosovei, actualii locuitori, care și-au păstrat până astăzi limba sârbească curată și nealterată.

La Vrâjogrânți, Zvezdana, Râgotina și Bela-Reca (mari sate sârbești) din aceste părți, se află și familii care, după cum se spune, au venit din Slavonia. Despre venirea lor în satul Râgotina se păstrează următoarea tradiție: se zice că, înainte de venirea patriarhului Țârnoevici, a venit la Țârna-Reca din Slavonia (după unii din Croația) un oarecare „Hergot”, în-

1) Domnul Milichievici, la pag. 881 din cartea sa: „Cnejevina Sârbia” zice că acest platou se numește „Tatarna”. După câte știu, numele este „Tatarin” și pentru prescurtare, numai în vorbire se aude cuvântul „Tatarna”, ca de pildă, atunci când locuitorii zic: „am fost la Tatarna”.

soțit de mai multe familii. Se zice că după ce a cercetat tot ținutul până la Timoc, care pe atunci era aproape pustiu, a ajuns la defileul din spatele actualului sat Răgotina, unde locul i-a plăcut foarte mult, mai ales pentru pădurile sale și s'a așezat acolo. Altora din fugarii care îl însoțeau le-a plăcut mai mult locul unde se află astăzi satul Vrâjogrânți și au hotărît să se așeze acolo, fiindcă nici el nu era locuit. „Duceți-vă — le-a spus Hergot — în acel „vraji-gârne“ (oală vrăjită), dacă vă place atâta, căci eu rămân aici”.

Dela cuvintele vraji și gârne satul s'a numit apoi „Vrâjogrânți”, nume care s'a păstrat până astăzi. Mai târziu s'au așezat acolo și mai multe familii venite dela Cosovo, care-și amintesc că se trag de acolo. După câțva timp, Hergot, coborând mai la vale s'a așezat pe locul unde se află astăzi satul Răgotina, al cărui nume se trage dela dânsul ¹⁾.

În acest sat și astăzi trăesc numeroase familii care se cheamă „Râgoghianii”, spre deosebire de alte familii care poartă deosebite numiri. După Râgoghiani au venit Stanichii din sălașul Crainei, iar după ei, cam cu 150 de ani mai pe urmă, familia Dragotintii, originară de prin părțile Seniței, din Serbia veche. Mai târziu au venit și Jivuliovții, numiți așa după strămoșul lor Jivulin. Ei și astăzi poartă mai cu seamă acest nume, deși, ca și ceilalți Sârbi din Craina, de care nu se deosebesc cu nimic, ei sunt cunoscuți sub numele obicinuit de „cosoviți”.

Este interesant să reproducem și tradiția care s'a păstrat în familia Dragutinților despre pricina pentru care au fugit de acolo.

Se povestește că în familia lor erau 11 frați, toți însurați, iar al 12-lea logodit. După datină, fata urma să rămână până la căsătorie, mai bine de un an, logodită. S'a întâmplat însă ca fata logodită să fie îndrăgită de un alt tânăr pe care l-a plăcut și ea; așa că s'au căsătorit împreună. Când, după

1) În pagina 808 a cărții sale, D. Milichieviți, citează pe Ogril novici — protopop la Zaicear — care pune numele Răgotina în legătură cu nu știu ce vechi oraș grecesc Argos, ale cărui ruine se zice că s'ar găsi și astăzi deasupra satului Răgotina, pe dealul Criva Cosa. Orașul nu era pe locul Criva-Cosa, ci mult mai jos pe Cosa. Pe o parte și pe cealaltă sunt ruinele străjerului, care sunt de pe timpul Romanilor. Câteva săgeți și bucăți din lănci care au fost desgropate în acest loc, se găsesc în muzeul nostru. Aici se descoperă și monete romane”.

datină, popa a venit în casa mirelui ca să-i cunune, (fiindcă din pricina Turcilor cununia se făcea în ascuns), Dragutinea-nul, simțindu-se jignit, a omorât atât pe fată cât și pe băiat. De frica Turcilor, capul familiei Dragutinților, și-a adunat familia și vitele și fugind, zice-se, peste munți și pe căi ocolite, a ajuns la poalele muntelui Rătan, în satul Mujinți. Aici a rămas câtva timp, după care unii din membrii familiei au plecat mai departe. Ei au ajuns în satul Mirovo, cu gândul de a rămâne acolo. Dar nu le-a plăcut să trăiască în apropierea neînsuflețitului Rătan, de aceea au plecat mai departe, la Jablanița, la răsărit de Mirovo. Unii din ei n'au vrut să plece mai departe, căci le-a plăcut acel loc, care era bun de pășune. La Jablanița, se zice, că ar fi rămas mai mult timp, dar socotind că mai departe vor găsi pământ mai roditor au plecat spre Răsărit și, după spusa lor, câțiva ani înainte de răzmerița lui Pazvangi, s'au așezat mai jos de satul Râgotina, cam acolo unde astăzi se află cimitirul satului; sat care s'a numit, după numele lor „Dragullievaț”, nume care se păstrează până astăzi. După scurt timp s'au adunat iar toți la un loc, în satul Râgotina unde și-au făcut case, s'au îndeletnicit cu creșterea vitelor și fiind destoinici s'au înstărit repede. Familia lor astăzi ca și atunci este una din cele mai numeroase și mai bine văzută din toată Țârna-Reca.

Dragutinții nu erau numai buni agricultori dar și meseriași, ca: dulgheri și dogari. Ei, în timpul acela, ca meseriași, adeseori, se duceau în Craina și dincolo de Timoc, în plasa Vidin, unde petreceau câte o vară întreagă, lăsând munca câmpului pe seama tinerilor. S'a întâmplat odată ca, în timp ce patru dintr'ânșii erau plecați, un negustoraș oarecare, Țințar (Român macedonean), să vină în sat ca să vândă pe lângă alte mărfuri și pene de păun, cu care pe timpul acela femeile se împodobeau cu plăcere. Femeia unuia din acești frați i-a făcut Țințarului ochi dulci și i-a furat o pană. Dar întru cât, după cum se spune, pana era molipsită s'a întâmplat ca femeia să se îmbolnăvească și puțin după aceea să moară, iar după ea și cele trei cumnate ale ei. Cei patru frați, la înapoiere, au găsit casa îndoliată. Unul dintr'ânșii, tocmai cel mai tânăr, de durere, și-a părăsit casa, a trecut dincolo de Timoc și pe o moșie turcească s'a îndrăgostit de fata unui Român oarecare, așezat pe moșia aceea, și luând-o de soție a rămas să locuiască în casa socrului său. Cum acest locuitor

dragutințian se numea cosovaț, satul Cosovo și-a luat numele dela dânsul. Acest sat se află pe malul drept al Timocului, în Principatul Bulgariei, mai jos de satul „Târnafti”.

Cu toate că în familia acestui dragutinaț și astăzi se vorbește românește, totuși în ziua hramului Sf. Lazăr serbează „Slava” și se știe că se înrudește cu dragutințenii din Râgotina, Mirova și Mujinți.

Să trecem acum la alte părți din Târna-Reca.

În satele Marele Isvor, Vraternița, puțini în Zagradia și în Gârlliani, trăesc Bulgari (în satul din urmă amestecați cu Români) care și-au însușit limba, portul și obiceiurile sârbești. Ei s’au contopit în așa măsură cu stările dela noi în cât au primit multe din obiceiurile sârbești chiar și „Slava”, iar în patriotism nu rămân mai prejos de Sârbi. Pe cât știu la ei nu se păstrează nici o tradiție și nici nu știu să povestească ceva despre trecutul lor mai îndepărtat; se spune numai că s’ar fi așezat aici târziu.

În jud. Târna-Reca, Sârbilor cosoviți, care sunt așezați dincolo de Zvezdana până la Crivovir și Costobrodița — li se zice Torlați. Și în adevăr, între unii și ceilalți este oarecare deosebire atât în limbă ca și în port și întrucâtva în obiceiuri, chiar dacă aceste deosebiri nu sunt așa de simțitoare. Se spune însă că unii din ei s’ar fi așezat aici venind din Macedonia, iar alții din Serbia veche. Dar când s’a întâmplat aceasta — în ce epocă — nu știu, neavând nici o tradiție. Despre unii dintr’ânșii, după spusa lor, s’ar putea chiar afirma că sunt băstinași. Ei și-au păstrat până astăzi vechiul lor port sârbesc.

*

* *

Partea de nord și mai ales marginea muntoasă și deluroasă a acestui ținut este locuită de Români. Ii găsești ceva mai departe în marginea de Sud-Est a județului și anume în satele: Pârlita, ceva mai jos de Vârșca Ciuca, în Gârlliani, Șlivar și chiar în orașul Zaicear. Ei se numesc Ungureni¹⁾.

1) Domnul Milichievici zice că, după cele ce a putut afla, Românii aceștia se mai numesc și „Ogurianii” (?). Numele acesta nouă nu ne este cunoscut și nici nu l-am auzit vreodată.

În vorbirea lor se vede o deosebire oarecare, cum ar fi de pildă deosebirea dintre limba vorbită de Sârbii din Râgolina și aceea vorbită de cei din Crivovir. Ei se numesc „Ungureni” pentru că după tradiția lor au venit acum 120 ani, din Ungaria, de fapt din Ardeal. Ei povestesc că nu mai puteau să trăiască acolo din pricina războaielor și a puternicelor armate, mai ales turcești, care treceau prin părțile lor sau se războiau aici cu Ungurii. Apoi, din pricina dărilor mari ei au trecut Dunărea și au colonizat ținuturile pustii și păduroase din acest județ, părăsit de Sârbi. Ei țineau să fie departe de orice drum umblat și mai ales să ducă o viață de nomazi. Așa au rămas și până astăzi. Mai târziu, după ce s’au înmulțit, și după ce siguranța persoanei și a avutului a fost pusă ceva mai mult la adăpost, ei au început să coboare din munți în câmpie și în scurtă vreme au inundat multe sate până atunci curat sârbești dar cu populație rărită: Slatina din Țârna-Reca, Luca din Craina și altele.

Această contopire a Sârbilor în Români (românizare) o găsim pretutindeni unde Românii locuiesc laolaltă cu Sârbii, afară de ținuturile unde Românii se află în mare minoritate, după cum este cazul în unele sate din județul Smederova. Și astăzi în multe sate românești din Țârna-Reca există urme de Sârbi și de familii sârbești, în vorbirea cărora fiecare al zecelea cuvânt este sârbesc, numai că îl pronunță cu un accent românesc. Curios este faptul că nici astăzi nu prea se dă acestui lucru o prea mare însemnătate²⁾.

Românii „țărani” din Craina se numesc așa pentru că au venit din România, unde pământul aparținea sultanului sau țarului. În Serbia ei sunt coloniști mai vechi decât compatrioții lor din Țârna-Reca. După spusa lor ar fi venit îndată după nenorocita luptă dela Varna. Ei spun că strămoșii lor au îndurat mari nedreptăți, fiind supuși din partea proprietarilor lor, sau după cum îi numesc ei, „boeri”, la dăjdii mari, așa în cât nu le lăsau nici puținul de care aveau nevoie pentru

2) În plasa Pojarevat, râul Mlava desparte două sate: Jdrelo (românesc) și Șetonie (sârbesc). Ciobănașii sârbi care pasc vitele, la munte, dincolo de Mlava, împreună cu ciobănașii români, învață limba românească pe care apoi o vorbesc mai cu drag decât limba sârbească, ceea ce la Români este cu totul d’impotrivă. Dacă n’ar fi Mlava — zic Sârbii — a cărei trecere nu este ușoară, căci rareori se găsesc peste ea punți, toți Sârbii din acel ținut, în scurtă vreme, s’ar româniza.

hrana lor și a familiei lor. De aceea ei s'au văzut nevoiți să părăsească România, țara lor și să se așeze peste Dunăre, în locuri care oarecum se găseau pustii, căci populația sârbească le părăsise.

S'ar putea spune că Românii din aceste părți s'au așezat cam în acelaș timp cu compatrioții lor cari s'au așezat în ținutul Vidinului. *Bulgarii, cari dincolo de Timoc, în plasa Vidin, trăesc laolaltă cu Românii, se folosesc, la fel ca și Sârbii din Serbia, mai mult de limba românească, cu toate că Românii sunt mai puțini numeroși decât Bulgarii ¹⁾.*

1) Sublinierea este a noastră. (Not. Tr.).

ÉMILE PICOT

CÂNTECELE POPULARE
ALE
ROMÂNILOR DIN SERBIA
FRAGMENT
TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE
C. CONSTANCE

EMILE PICOT, *Chants populaires des Roumains de Serbie*. (Extrait du *Recueil de textes et de traductions* publié par les Professeurs de l'Ecole des langues orientales vivantes). Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCLXXXIX

ROMÂNII DIN TIMOC

de Emile Picot

În Serbia trăește o populație românească destul de considerabilă, așezată între Morava și Timoc, mai cu seamă în districtele Chiupria, Pojarevaț, Țârnareca și Craina.

Este greu de a cunoaște cifra exactă a acestei populațiuni, despre care publicațiile oficiale a noului regat nu dau nici o informație. La 1861, Lejean ¹⁾ o evalua la 104.343 de indivizi; la 1868 Kanitz ²⁾ o ridica la 123.000 sufl.; este însă foarte probabil că aceste evaluațiuni astăzi să fie mai prejos de adevăr. În districtul Țârnareca, creșterea anuală a Românilor — după Milichievici — este de 1,42%, iar în districtul Chiupria de 1,44%.

Nici un călător nu și-a dat osteneala de a studia pe Românii din Serbia; de aceea astăzi ei sunt încă foarte puțin cunoscuți. Se știe doar în mod vag că au venit dela Nord, adică din Valahia, iar nu dela Sud. Ceea ce face dovada acestui lucru este că dialectul vorbit între Morava și Timoc este aproape identic cu acela vorbit în Mica-Valachie (Muntenia). Locuitorii dela granița răsăriteană sunt denumiți *Țărani* în amintirea *Țării Românești*, adică Valahiei, de unde sunt originari; ceilalți se numesc *Inguriani*, adică din Ungaria ³⁾, pentru că au venit din Timișul-Banatului.

Locuitorii de pe țărmul râului Porecica-Reca, se pare că nu cunosc nici pe una, nici pe cealaltă din aceste denumiri. După spusa unuia din informatorii noștri, nu există la dânsii

1) Ethnographie de la Turquie d'Europe. (Gotha, 1861).

2) Serbien. (Leipzig, 1868).

3) Asupra cuvântului Ingurian, ungurean, care, în România adeseori desemnează pe Românii din Transilvania, v: Alecsandri, „Poesii Populare“, 1886, p. 3.

nici o tradiție care să-le lege obârșia de România sau de Ungaria. Se poate pune întrebarea dacă nu cumva se află așezați în aceste ținuturi încă înainte de venirea unor coloniști de pe țărmul stâng al Dunării.

Românii din Serbia n'au nici o cultură națională. Ei nu au nici ziare nici școli. Unii dintrînși vin să-și caute de lucru în Mica-Valahie ;dar ei, aici, nu se deosebesc de cealaltă populație.

La 1878, d. Stoian Novacovici, savantul lingvist care ocupă astăzi postul de ministru al Serbiei la Constantinopole, a binevoit să ne comunice diferite cântece culese de dd. George Dimitrievici și Svetozar Stoiadinovici din Negotin și de către o institutoare al cărei nume regretăm că nu-l știm.

Primii doi culegători cari aparțin unor familii românești, n'au învățat însă niciodată o altă limbă decât cea sârbească; de aceea ei n'au izbutit să reproducă un text românesc decât cu multe pipăiri. Acelaș lucru și cu institutoarea, care, străină, n'a petrecut în acest ținut decât un timp oarecare.

Cu tot interesul pe care-l oferă cântecele din Serbia, noi, de aproape zece ani, am ezitat de a le da publicității. Aceasta din pricina inconsecvențelor fonetice care se găsesc aproape la fiecare vers. Nu puteam să luăm asupra noastră sarcina de a le face în mod arbitrar să dispară; credeam că ne vom putea opri pe țărmul Timocului, și să primim informațiunile, care să ne fi permis să completăm pe cele precedente. Speranțele noastre neputându-se realiza, ne hotărîm să publicăm textele noastre așa cum ne-au fost transmise.

Faptul ce pare a se degaja din aceste texte este că fonetica la Românii din Serbia este aceeași cu a Românilor din Mica-Valahie și din Banat ⁴⁾. Fenomenul care o domină este muierea lui *e* în *ie* și influența acestui fenomen asupra consonantelor *d* și *gh*, *t*, *l*, *n*, *j* și *ci*, care iau sunetul *d* (*gh*), *t* (*teh*), *l* (*lli*), *n* (*ñi*), *j* (*ș*). Aceiaș îndulcire se produce la *e* natural ca și înaintea lui *i*.

N'am putea spune totuși dacă această pronunțare este constantă. Corespondenții noștri — care sunt imparțiali — scriu când într'un chip, când într'altul; se poate deci ca pronunțarea să varieze, cel puțin dintr'un sat într'altul.

4) Vezi Documentele noastre pentru a servi la istoria dialectelor române, extrase din „La Revue de linguistique et de philologie comparée, (1872).

Vocabularul mi se pare să fie acela din Valahia-Mică, cu adăogirea a câtorva cuvinte turcești și sârbești ⁵⁾.

Printre cântecele pe care le publicăm, piesele de dragoste și satiră, dictoanele populare și versurile copilărești nu prea au mare importanță. Cea mai mare parte din aceste bucăți vin probabil din România. (Acest lucru este sigur pentru Nr. XVII, care n'are nici un sens în gura unui locuitor de pe țărmul drept al Dunării). Este altceva cu bucata curioasă despre ciumă (Nr. XX) și mai ales despre cântecele care au un caracter istoric. În adevăr, cântecele haiducești prezintă o analogie cu compozițiile de acelaș gen răspândite în Muntenia și în Moldova; dar istoria celebrului Pazvangi (Pasvan = Oglu) și a bulucbașei ⁶⁾ Stoian aparțin în întregime Serbiei. Pentru lungă baladă publicată sub Nr. XXIV ⁷⁾, avem două texte unul datorit d-lui Stoiadinovici și celălalt d-lui Dimitrievici. Aceste două texte nu diferă deloc decât prin detalii fonetice. Totuși, noi ne-am dat osteneala de a scoate la iveală cele mai mici variante ca să arătăm cititorului greutatea pe care n'am îndrăznit să le tranșăm prin propria noastră autoritate și spre a-i permite de a-și face o opinie personală. D-l Al. Odobescu ne-a ajutat, cu o bunăvoință pentru care ținem să-i mulțumim, să transcrie această poemă, pentru care corespondenții noștri sârbi n'au încercat să separe versurile. El a avut chiar amabilitatea să facă o traducere pe care am reprodus-o în parte.

Ca urmare la balada lui Stoian, am dat două fragmente cu redacțiuni foarte diferite a aceleiași bucăți. Aceste fragmente dovedesc cât de vie este încă amintirea teribilului pașă pe țărmurile Timocului.

Am completat cântecele relative la Stoian printr-o bucată culeasă în Banatul Timișului de către M. Marienescu; cu toate că pare să fi fost compusă în Serbia: Aga Topalovici, (Nr. XXVII). Această din urmă bucată ne reprezintă pe hai-

5) M. Milichievici — Cnejevina Sârbia — 1902, citează câteva din cuvintele slave întrebuițate la Românii din Craina; aproape toate se găsesc și în România.

6) Bulucbașa, cuvânt turcesc = cap de ceată (n. tr.).

7) D. Milichevici a cunoscut această baladă din care a dat o versiune sârbească foarte prescurtată. (Cnejevina Sârbia) 1902.

ducul român ca pe un simplu șef de tâlhari care terorizează întreg ținutul.

Cântecele istorice pe care le-am grupat, aparțin toate, fie ultimilor ani ai sec. XVIII-lea, fie primului pătrar al acestui secol; ele fac dovada ca așezarea Românilor în Serbia, nu datează cum s'a spus uneori dela aplicarea Regulamentului Organic, în Muntenia, ci se urcă la o epocă mult mai veche ⁷⁾.

7) Folclorul ne intrând în cadrul acestei lucrări, ne mulțumim să publicăm numai textul care însoțește cântecele publicate de autor. Pe noi ne interesează concluzia la care studierea lor a condus pe autor, și anume, că „așezarea Românilor în Serbia, nu datează de la aplicarea Regulamentului Organic, ci se urcă la o epocă mult mai veche”. (Not. Ed.).

PROF. Dr. G. WEIGAND

DIALECTELE ROMĂNEȘTI
ALE
VALAHIEI MICI, ALE SERBIEI
ȘI ALE BULGARIEI

RAPORT DE CĂLĂTORIE PRIN ȚINUTUL ROMĂNESC
DIN SERBIA ȘI BULGARIA

FRAGMENT

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ DE
ȘTEFAN BACIU

Prof. Dr. G. WEIGAND, *Die Rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbien und Bulgarien* — Reisebericht durch rumänische Sprachgebiete in Serbien und Bulgarien — in „*Siebenter Jahresbericht des Inst. für Rum. Sprache (Rumänische Seminar)*“; Leipzig, 1900.

DIALECTELE ROMÂNEȘTI ALE VALAHIEI MICI, ALE SERBIEI ȘI ALE BULGARIEI

de Prof. Dr. Gustav Weigand

1. *Prin ținutul românesc din Serbia și Bulgaria.*

În rapoartele de călătorie precedente m'am exprimat mai pe scurt; am dat de fapt numai itinerariul călătoriei; spre deosebire de ele, în raportul din anul acesta, mă văd silit, cu privire la Serbia și Bulgaria cel puțin, întrucât ținuturile lor nu sunt decât foarte puțin cunoscute, să fiu mai amănunțit. De populația românească din această regiune, acordându-i o atențiune mai deosebită, nu s'a ocupat până acuma nici un călător; nici chiar Kanitz în „Serbia” lui nu spune decât foarte puțin despre populația de acolo; el, care a parcurs doar acea țară.

La 1 August am purces la drum, întovărașit de soție și copil; până la Turnu-Severin, am călătorit fără întrerupere. Câteva zile mai târziu a sosit aci și Dr. Byhan, care urma să mă însoțească în excursiunea mea prin Serbia și Bulgaria; am preferat să am un tovarăș, întrucât țara are reputația nesigurantei, mai ales în regiunile ei muntoase; am dorit acest lucru cu atât mai mult cu cât contasem cu drumuri lungi pe jos. Pe un vaporăș, care stabilește legătura între malul românesc și cel sârbesc, am trecut la 9 August la Kladova, un târg, care, în comparație cu Turnu-Severin, amintește foarte mult Orientul. Localitatea este cunoscută prin cetățuia din apropiere, care până la 1867 avea o garnizoană turcească. Azi ea servește drept cazarmă, iar în șanțurile dimprejur sunt plantate grădini de zarzavaturi. Kladova însăși nu are nici un fel de importanță; pe deoparte îi lipsește în spate o regiune economică activă, pe de alta circulația principală dintre România și Serbia se face pe la Negotin-Radujevaț. Târgul este vizitat de locuitorii

celor câteva sate românești din împrejurimi. Populația este românească, în afară de funcționari, profesori, preoți și unii negustori. Între aceștia se găsesc și câțiva Aromâni, cari, firește, au imigrat de mult și nu-și mai stăpânesc limba. Aveam, de fapt, intențiunea să plec mai departe chiar în aceeași zi, dar chestiunea pașaportului și procurarea unei trăsurii ne-au reținut prea mult. Intrucât prefectul din Negotin se găsea întâmplător de față, primii o scrisoare de recomandatie în limba sârbească. Pașaportul nostru german ar fi avut prea puțin preț în interiorul țării. Cumințit prin experiența proastă a călătoriei trecute, mă adresasem eu Ministerului de Externe din Berlin, solicitându-i recomandatii, însă știrea ce mi-a fost transmisă de ministrul german din Belgrad, anume că guvernul sârbesc ar fi desemnat un profesor de gimnaziu din Belgrad să mă însoțească, mi-a parvenit de abia atunci, când terminasem excursiunea și ajunseseam din nou la Turnu-Severin. N'a fost o pagubă; în contactul meu cu funcționarii sârbi am fost pretutindeni întâmpinat cu amabilitate și prevenitoare politețe, iar cât privește populațiunea românească însăși, ea era ușor accesibilă străinului, care vorbea limba românească. Așa am și găsit cu ușurință un om din localitatea apropiată Podvârșka, spre a învăța dialectul regiunii. În dimineața următoare, o trăsură ne duse prin ținutul vălurit, acoperit cu stejăriș mărunț, la Bârza-Palanka, plăcut situată pe Dunăre. Ea face o impresie mai bună decât Kladova. Și aici populația este românească, cu excepția funcționarilor, și, în afară de asta, aci s'au stabilit cel puțin 10 familii de Aromâni, negustori și gospodari. Intenționasem să plec de acolo, urmând direct șoseaua spre Milanovaț, însă primarul ne zugrăvise porțile stâncoase de la mânăstirea Vratna cu atâta înflăcărare, încât am hotărât să fac un ocol, spre a cunoaște această minune a naturii. După masă am bătut potecile muntoase, mergând spre miază-zi, sub conducerea unei călăuze. A fost o zi foarte fierbinte și, împovărați de bagaje, am fost curând scăldați de sudoare. La jumătatea drumului am salutat cu bucurie un isvor cu apă limpede și rece. Am trecut prin satul Urovița, care este pe jumătate sârbesc, pe jumătate românesc. Apropierea furtunii ne sili să iuțim pașii și, încă înainte de deslănțuirea ei, am ajuns la hanul din Vratna, unde a trebuit să rămânem, intrucât schitul se găsea

în susul văii. La gospodarul Aromân am fost destul de bine adăpostiți, mâncarea și chiar culcușul erau mulțumitoare, totuși somnul ne-a fost turburat de o furtună însoțită de o vijelie năpraznică. În ciuda ploii, hotărîsem să pornim mai departe în dimineața următoare. Curând am ajuns la schit. Eram udați până la piele. Igumenul ne primi cu bunăvoință. El ne arată comoara sa de cărți. Cele mai multe erau românești, liturgice, din veacul trecut, una singură era din sec. XVII-lea; cele bisericești, slavone, erau ceva mai vechi, dar nici ele nu erau prea, prea vechi.

După încetarea ploii, ne-am cățarat pe o potecă îngustă în strunga în care se află mănăstirea și ne-am trezit în fața porților stâncoase. Uluiți, am rămas locului. Cele două porți stau una în fața celeilalte, la distanță de vre-o 60 de metri. Cea superioară să tot fie înaltă de vre-o 30 m., lărgimea deschizăturii de vre-o 25 m, iar grosimea pereților de vreo 8 m. Dimensiunile porții inferioare sunt ceva mai reduse. Prin mijlocul porții vâjâie pârâul. Rocile sunt din calcar, cu numeroase găurele și excavațiuni mici. Priveliștea întregii panorame este cu adevărat copleșitoare. Ea aparține cu siguranță celor mai minunate spectacole ale naturii, ce am văzut vreodată. N'am regretat ocolul. Vânt și ploaie nouă ne-au mînat iar spre schit. Aci ne-am întărit, luând o masă frugală. Către orele două, am pornit din nou la drum, conduși de o călăuză. Ea era necesară, întrucât voiam să străbatem prin muntele păduros și să ajungem la Topolnița. Cerul se înseninase întrucâtva în schimb drumul fusese rău și în parte foarte noroios. Am trecut acest amănunt cu vederea. Eram prea grăbiți: aveam să facem sase ore de marș. Regiunea, împotriva așteptării mele, n'a fost chiar așa de singuratecă. Pădurea arăta de multe ori luminișuri, în care se găseau porumbiști și adesea zăream sălașele sărăcăcioase ale țăranilor români. Odată ne-am și refugiat într'unul din ele, fugind dinaintea ploii, dar șederea noastră aici a fost de scurtă durată, căci ploaia a încetat iară. Începuse a se întuneca, când am ajuns în sfârșit coama șirului de dealuri, care se întinde paralel cu valea Poreci. Aici călăuza noastră ne-a părăsit. Pe o potecă sigură am coborît cu 500 m. mai în spre vale. Pe un trunchiu de arbore trecurăm apele umflate ale unui pârâu și osteniți am ajuns la o cârciumă murdară, unde n'am putut găsi decât țuică și ouă; nici pâine n'am putut găsi. Trebuia să ne mulțumim cu mămăligă. Unde este gospo-

dar un Aromân, poți fi sigur că găsești mâncare și băutură îndestulătoare și curățenie, în timp ce la băștinași se poate găsi prea puțin și toate sunt murdare. Paturi, firește, nu s'au găsit și tovarășul meu deschise ochii mari, când își dete seama că va trebui să doarmă pe culcușul aspru al unui pat de lemn fără așternut și, pe deasupra, îmbrăcat. Pentru mine, acest lucru era ceva obișnuit. După oboseala zilei trecute, am dormit totuși destul de bine.

Pe o șosea oarecum bună în dimineața următoare am coborât spre vale. Am făcut un mic popas în satul Mosna, la un gospodar albanez! Pentru 16 pfenigi ni s'au servit două țuici — ele se servesc aci pururea în niște sticlute mici — pâine, brânză și ardei iuți. În genere, aci, în această țară, așa de puțin vizitată de străini, alimentele și adăpostul de peste noapte sunt foarte ieftine, spre deosebire de România, unde ești adesea exploatat în chip îngrozitor, deși și acolo prețurile pieții pentru alimente sunt foarte scăzute. La Milanovaț, un orășel prietenos la Dunăre, cu populație sârbească și românească, am închiriat doi cai spre a putea atinge încă în aceeași zi Maidanpecul așezat sus în munți. Posesorul cailor o luă razna înainte, spunându-ne că-l vom ajunge și că nu vom greși drumul. Voioși ieșirăm la ora 2 în trap ușor, din oraș și meraserăm până la poalele peretului abrupt al muntelui, care însoțește malul Dunării. Drumul urca încet în serpentine și, ajunși sus, înaintam tot așa încet. Căci calul doctorului Byhan nu voia s'o ia din loc. Lucrul devenea tot mai neplăcut, întrucât și calul meu pierduse pofta de a merge mai departe; poate că se molipsise dela leneșul său tovarăș. A trebuit să coborâm și să gonim caii cu lovituri de băta. În acest chip a mers mai încet, decât dacă am fi mers singuri pe jos. Din timp în timp mai încălecam, dar niciodată pentru vreme prea lungă. Am mers astfel prin păduri, în sus, în jos, se întuneca tot mai mult și tot nu ajungeam să vedem țelul. Nădăjduiam să ating cel puțin localitatea Raikovo, însemnată pe harta Marelui Stat Major sârbesc; când, în sfârșit am ajuns acolo, am găsit numai un număr oarecare de case ruinate, locuite înainte de lucrătorii unei mine părăsite. Era cu desăvârșire întunerec, când am atins ultima înălțime, dela care drumul cobora prăpăstios în vale; la asta se mai adaugă faptul neplăcut că drumul era cu desăvârșire desfundat și se bifurca la tot pasul, încât nu știam încotro s'o apucăm. Am încălecat iarăși și am

lăsat caii să meargă în voie. Calul meu se găsea în frunte. Bezna era într'alâta că nu ne puteam vedea unul pe altul, deși ne găseam foarte aproape. Eu luasem în mână două bețe lungi și, de pe cal, mă sprijineam cu ele în dreapta și în stânga, pe deoparte pentru a simți, dacă nu dăm într'o prăpastie, pe de alta pentru a propti calul, dacă ar aluneca cumva, ceeace s'a și întâmplat de mai multe ori din pricina drumului. Spre norocul nostru, caii cunoșteau drumul și astfel, la ora 11, am ajuns în localitate și la cârciumă, unde cel ce ne închiriasse caii ne întâmpină cu un rânjet prietenos. Nu mai este nevoie să spun felul în care l-am dojenit.

Buna noastră dispoziție ne-a revenit în curând, întrucât am căpătat o odaie destul de drăguță cu paturi și mâncare bună.

Ziua de Sâmbătă, 13 August, o petrecurăm în Maidanpec. Era zi de târg și țăranii români veneau de departe, spre a vinde produsele lor muntенilor și spre a-și cumpăra cu rodul vânzării cele necesare dela negustorii de mărunțișuri. În cârciumă am avut cea mai bună ocazie să observăm că foarte mulți se și îmbătau cu acest prilej. Am cercetat dialectele din Leskova, Jasikovo, Vlaole, Voluia și Maidanpec și am cuies informații despre populația împrejurimilor mai depărtate, economisindu-mi astfel timpul de a înainta mai departe spre Apus.

În Maidanpec, populația se compune mai ales din Români; au emigrat de abia de vreo 50 de ani, ca minieri; își aveau obârșia în Moldova din Banat și în Saska. Au păstrat cu fidelitate dialectul Bufanilor din Banat, pe când ceilalți Români de acolo vorbesc dialectul frătuților bănățeni. În afară de aceștia, mai locuiesc în această localitate mineri germani și slovaci din Ungaria. Minele de cupru, odinioară renumite, exploatate încă de pe vremea Romanilor, nu mai sunt foarte productive; după cum am auzit din partea directorului, un englez, rămâne un câștig net prea mic după scăderea tuturor cheltuelilor. Ceeace este și mai prost, este poziția desavantajoasă a localității; aceasta este defavorabilă transportului minereului; legătura cu căile ferate ar fi posibilă, însă numai cu investiții de cheltueli atât de mari, încât exploatarea n'ar mai renta.

În ziua următoare, am pornit mai departe. Am biruit mai întâi o înălțime abruptă. De pe ea puteam arunca înapoi o privire spre Maidanpec. Priveliștea era încântătoare. Localitatea era culcată adânc în vale, așternută într'un peisagiu ad-

mirabil. Am apucat apoi pe un drum, în valea Sasca, care ne păru fără de capăt. Înainte era aici o exploatare minieră. Și azi se mai văd urmele unei căi ferate pentru materiale. O luarăm spre Rudna-Glava, unde în hanul unui cărciumar, Aromân, originar din Beala, din apropierea lacului Ohrida, ne-am fiert o găinușă. Între timp se deslănțuise o aprigă rupere de niori; toate apele se umflară și, cum am putut vedea mai târziu, toate podurile fuseseră smulse. Am mers pe jos mai departe și, pe o potecă primejdioasă, am reușit să trecem cu bine pârâiașul Sasca, dar când am ajuns în valea principală și am voit, urmând calea să trecem Cernaika, am văzut că podul era smuls, iar apa era prea adâncă spre a fi trecută înot și venea prea vijelioasă. Am încercat noi, mergând de-alungul malului, să înaintăm, dar a trebuit să renunțăm din pricina terenului rău și a ploii, care s'a pornit din nou. Am căutat adăpost într'un sălaș; aci am stat câtăva vreme, până a venit proprietarul; acesta, prin bani și vorbe bune, a putut fi înduplecat să aducă un cal dela pășune și să ne treacă râul la loc potrivit. Am ajuns curând la marele sat Cernaika, unde, firește, am tras din nou la un Aromân. Graiul l'am găsit la fel ca la Rudna-Glava, dar am avut ocaziunea să notez un număr de poezii populare. Gospodarul ne puse la început o odăiță mică la dispoziție; în ea mișunau ploșnițele; în urma supărării mele, ne-a dat alta, foarte spațioasă și care avea paturi bune și curate. Pentru excursioniști ei nu au respect. Li consideră drept vagabonzi, în cel mai bun caz drept meseriași. Chiar și poliția a fost acolo puțin cam bănuitoare. Au devenit, în schimb, foarte politicoși după cetirea scrisorii de recomandatie. În ziua următoare am continuat excursiunea noastră în susul văii fiindcă pusesem temeiul pe hartă, unde șoseaua se găsea însemnată a fi existând numai pe malul drept al apei. Ce să faci? Hărțile Peninsulei Balcanice sunt înșelătoare. Cum am trecut de sat, am fost siliți a ne descălța de ghete și ciorapi: ca să trecem râul, a cărui apă scăzuse. Am continuat să înaintăm pe partea stângă a râului, chiar acolo, unde șoseaua trecea pe partea dreaptă, căci toate podurile fuseseră smulse de valuri. Incepând dela Tanda, drumul a devenit mai bun; aci am dejunat bine și eftin; am mâncat friptură rece de miel. În apropiere de Luca am atins linia despărțitoare a apelor. Dar acolo ne văzurăm siliți să luăm o călăuză. Din pricina apelor, valea nu putea fi trecută. Trebuia s'o evităm. Conducătorul nostru ne duse pe un drum

foarte anevoios, peste munți, la Glogovița. Aici am găsit un foarte bun adăpost la un Aromân din Gopeș. Tovarășul meu mă făcu să trag o spaimă: avusese două accese de slăbiciune. Imi făceam reproșul de a-l fi obosit poate prea mult prin umbletul pe jos. Dar este mai probabil că trecerea prin apa rece i-a făcut rău. Eram fericit că în dimineața următoare se simți atât de bine, încât am putut continua peregrinarea noastră.

În Glogovița am găsit și un număr oarecare de Germani, ocupați la o mină de aur, pusă de curând în exploatare. Populația este românească, dar mai spre sud satele Belareca, Răgotina, Vrajogranat, Zajcear sunt bulgărești, deși politicește aparțin Serbiei. Ne puturăm iarăși îndrepta spre Miază-Noapte, și am mers mai întâi la Salaș, cu populație sârbească, am luat acolo cu chirie o trăsură, care ne duse direct până la Negotin, căci puținele sate așezate pe stânga și pe dreapta drumului au populație sârbească. Șoseaua este în stare bună, este doar șoseaua principală, care asigură circulația din Macedonia, Albania peste Serbia sudică către România de Apus. Era chiar foarte însuflețită. Văzurăm grupe întregi de Albanezi, trecând pe caii lor mărunți. Circulația de trăsură este și ea însemnată, lucru ce-l am putut observa în hanul excelent al unui Aromân din Salaș. Călătoria spre Negotin a fost destul de plicticoasă. Ultima porțiune, ea singură, trecând printr'o pădure frumoasă, căreia îi urmează un șes întins, este mai interesantă. În drum este o mănăstire și o școală viticolă. Guvernul sârbesc se străduie, prin introducerea viței americane, să repare paguba cășunată viilor de către filoxeră. Vița, care dădea renumitul și puternicul vin roșu de Negotin, vița, crescută pe coastele de deal ce încadrează șesul, este cu desăvârșire distrusă. Bunăstarea locuitorilor a suferit. Drumul spre oraș duce prin mlaștini care îl înconjoară din trei părți. Negotin este un târg cu negoț însuflețit, reședință a autorităților pentru partea de Nord-Est a Serbiei. Populația este precumpănitor sârbească; există totuși și destui Români, întrucât satele cele mai apropiate spre Nord (Samarinovaț), spre Răsărit (Bucovca), spre Sud (Mocranja) sunt românești. Numai în spre Vest și Sud-Vest sunt sate sârbești, dar, chiar și spre Sud, ele sunt înconjurate de sate românești. N'aș putea să spun, dacă locuitorii acestei insule linguistice sunt Sârbi adevărați, în tot cazul limba, atât cât am auzit-o în Negotin și dela țărani, era într'adevăr cea sârbească, în timp ce ținutul lingvistic dinspre Sud, învecinat

cu cel românesc, adică regiunea dinspre Zaicear, este, fără îndoială, bulgăresc. Un țăran mi-a spus odată: „În Crajna sunt patru limbi: sârbeasca, apoi altă sârbească, care însă este bulgărească dela Zaicear spre Niș și Piroț, apoi limba românească și înfățișată cea ungurească”. Sub limba ungurească el a înțeles însă limba românească cu expresie bănățeană, cu șirul dental palatizând. Ea se întinde la Nord de Dunăre până la Luca. La Răsărit de șirul muntos, numit Deli Jovan, se vorbește mai mult oltenește, la fel în satele din Bulgaria.

La Negotin ne-am oprit numai o noapte, în Grand Hotel, condus de un Român din Bulgaria. Am fost foarte mulțumiți și cu întreținerea și cu prețurile. Așteptările mele, modeste fi-rește, au fost cu mult întrecute. Dela Negotin, trecând peste satele românești Bucofcea și Kobisnița, trăsura ne-a adus la graniță, la Timoc. Formalitățile vamale s'au terminat repede; funcționarul vamal și soția sa, care vorbea bine limba germană, ne-au cinstit cu excelentul vin vechiu de Negotin. A fost singura dată, când am căpătat un vin bun în cursul acestei excursiuni.

Ajunși pe pământ bulgăresc, n'am găsit pe nimenea. Am apucat pe o potecă, printr'un ogor cu porumb înalt de 3 m., și am ajuns la un corp de gardă, unde mai mulți soldați se desbrăcau. Unul ne-a condus în marele sat românesc Bregovo. În cârciumă, înconjurați de un număr oarecare de curioși, făcui studii asupra dialectelor, până când un ofițer ne aduse pașapoartele; apoi am plecat prin câmpuri îmbelșugate spre satul Vârf, situat la Dunăre. De mâncare n'am găsit decât ouă și drept culcuș decât un pat de campanie, care din nenorocire era așezat tocmai între două ferestre, care nu aveau geamuri, întrucât casa era nouă de tot. Noaptea m'am deșteptat de mai multe ori, trezit de un lătrat necurmat, poate și din pricina gerului, căci, deși zilele au fost foarte fierbinți, nopțile au fost simțitor de răcoroase. Aici am căpătat o răceală, de pe urma căreia aveam să sufăr vreme mai îndelungată. În ziua următoare plecarăm, trecând peste Novoselo, care este locuit de Români și de Sârbi, proaspăt imigrați, spre Florentin, așezat la Dunăre, și apoi, pe o zi grozav de caldă, spre Vidin, unde am ajuns către ora două. Despre sosirea noastră acolo s'a aflat curând, notabilii și ofițerii se adunară; am făcut o pre-umblare pe zidul cetății, am cercetat magazinele, am luat parte la serbarea circumciziunii în casa unui bogat Bei Turc,

unde s'a desfășurat un foarte mare lux și unde au fost consumate cantități de necrezut de mâncăruri, de vinuri și de baierisch veritabil. Seara târziu am stat pe terasa casinoului militar, ascultând acordurile muzicii militare; am admirat spectacolul unui foc de artificii pe Dunăre, improvizat în grabă, când s'au ținut bine înțeles, și destule discursuri; cu acest prilej voiesc să pomenesc că, atunci când am pus întrebarea, în ce limbă să răspund: în limba germană sau franceză, întrucât mi-era prea anevoioasă folosirea limbii bulgărești într'o cuvântare mai lungă, majoritatea celor prezenți și-au exprimat dorința de a auzi o alocuțiune în limba germană: un semn îmbucurător pentru progresul limbii germane în Bulgaria. Dimineața următoare, la orele cinci, am fost deșteptați din somn de acordurile muzicii. Când am coborât, erau adunate vre-o sută de persoane; împreună cu muzica militară ne întovărășiră până la Calafat pe vaporul care la ora 6 porni spre Turnu-Severin. Astfel sărbătoriră Bulgarii pe un călător german, care n'are alt merit în afară de respectul adevărului cu privire la populația macedoneană.

2. Populația românească a Serbiei și a Bulgariei.

Marginea de Nord-Est a Serbiei bogat străbătută de Dunărea care aici sparge munții, poartă numele de Craina, mai precis Crajna, adică țară de margine. La o distanță mică se află și în Banat, pe malul opus al Dunării, sub acelaș nume, o regiune care la Est se mărginește de Almaș, cu satele Globucraiova, Mehadica, Jablanița. Populația Crainei sârbești și ungurești este românească. Dela mijlocul acestui secol, granița limbei românești s'a mutat în favoarea Serbiei. Canitz (Serbia, Lipsca 1868) dă ca prim sat românesc în Serbia, Jdrelo, în valea Moravei, la Sud-Est de Petrovaț. Localitatea Crușevița este, după el, românească. Mai încolo se pomeneste de Români până la Chiupria și Alexinaț, ba chiar la sud de Zaițear. E drept că în acele regiuni mai sunt și astăzi Români, dar mai mult imigrați, izolați; numai că masa Românilor, colonizați mai de mult acolo, e definitiv sârbizată. La Pojare-

vaț, Petrovaț, Jagubița și Crușevița există încă colonii mai mari, iar generația mai tânără înțelege, dar nu poate vorbi românește. În valea Mlavei se mai află azi numai un singur sat curat românesc, Lasnița, ceva mai la nord de Jagubița, în districtul Omolie. Munții Omolie care mărginesc spre nord regiunea aceasta, formează hotarul lingvistic. Tot ce se află la Sud și la Vest de aici, adică în regiunile unde se lucrează agricultură mai multă, este pierdut pentru românism. În schimb, regiunea nordică, muntoasă, e apărută, ba e chiar de constatat o puternică întărire a elementului românesc, mai ales prin spor natural, dar și prin totala asimilare a elementelor sârbești din Craina, cu excepția Negotinului și a satelor din nemărginita apropiere. Există doar un singur sat sârbesc, izolat, în Craina, vorbim de Petrovoselo la Sud de Techia în munți și acesta este o colonie cu totul nouă de muntenegreni. Valea inferioară a Pecului e sârbească până la Zelenic, apoi amestecată dela Vucovici până la Crușevița, mai în sus totul e românesc și aceasta se continuă, la Est, până aproape de Vidin în Bulgaria. În spre Sud nu există graniță naturală, satele din cursul superior al râului Belareca și afluenții lui fiind românești, pe când cele din cursul inferior bulgărești; tot așa, nu se poate vorbi despre o graniță naturală și pe pământul bulgăresc. Românii au înaintat dela Dunăre în spre Sud și au contopit coloniile slave pe care le-au aflat, colonii care pe excelentul pământ al Bulgariei nu par să fi fost puține. Dacă tragem o linie dela Golubaț pe Dunăre în spre Petrovaț în valea Mlavei, la Zaicear pe Timoc și de aici la Vidin, atunci ea cuprinde la Nord — în unire cu Dunărea — tot teritoriul lingvistic românesc din Serbia și Bulgaria, în care sunt numai puține sate de altă limbă.

Granița lingvistică mai precisă este următoarea: Dobra pe Dunăre, de aici la Sud peste marii munți păduroși, apoi în sus pe valea Pecului, Vucovici, Sârbce, Leșnița, Sena, Caona, Maidan — Cuceaina, care are mai ales minieri români, dar și germani, slovaci și unguri. Cuceaina care e mai aproape de Crușevița e sârbească, Cerovița este românească, Cermoșnicul dela Sud este mixt, celelalte sate din valea Pecului sunt curat românești.

Muntele Omolie formează granița spre Sud-Vest, în schimb Țârna-Gora, înaltă de 1200 metri, nu formează un hotar lingvistic. Văile care coboară de acolo spre Sud cel puțin în partea lui inferioară, sunt locuite de Români ca: Vasicovo,

Vlaole spre Vest, Criveli, Bor, Oștreli și Brestovaț spre Sud, dar în ultimele trei decenii românismul este foarte periclitat. Localitățile cele mai din spre Sud, sunt: Duboceani, Iasicovo-Mare și Mică, Tabacovaț pe Timoc, care separă granița lingvistică sârbească a insulei lingvistice a Negotinului de regiunea bulgară sudică de mai la vale de Zaicear. Pe pământul bulgăresc granița o formează Iasenovaț, așezat în fața lui Tabacovaț, Mahala, Șipicova, Borilovaț, Perilovaț, Calenic, Precudere, Gânzova, Halvagi, (mixt), Capitanovți, Cherumbec, în fața porților Vidinului. La Nord de această linie, până la Dunăre, ca sate neromânești sunt numai Petrovoselo, insula lingvistică a Negotinului cu 18 sate și multe sate mixte, ca Miroci, (colonie nouă), Urovița și mai apoi orașelele cu o populație mai mult sau mai puțin funcționarească, care nu e românească; pe pământ bulgar, Novoselo, pe Dunăre, este o localitate nouă cu o populație sârbească și românească.

Voiu da acum lista tuturor localităților românești. Cele subliniate având un însemnat procent de populație sârbească.

Regret că nu sunt în măsură să dau cifre exacte despre numărul locuitorilor fiecărei comune. Să începem cu Vestul.

1) — *Dobra* pe Dunăre. In valea Pecului: 2) Vucovici, 3) Sârbce, 4) Leșnița, 5) Sena, 6) Caona, 7) *Maidan-Cuceaina*, 8) Cerovița, 9) Cermosnic, 10) Neresnița, 11) Bucovsca, 12) Voluia, 13) Duboca (Dâlboca), 14) Debeli Lug, 15) *Maidan-Pec*, 16) Lescovo, 17) Iasicovo, 18) Vlaole. In valea Mlavei: 19) Lasnița. In valea Porecica: 20) *Milanovaț*, (mai mult sârbesc), 21) Mosna, 22) Topolnița, 23) Clococevaț, 24) Rudna-Glava, 25) Cernaica, 26) Tanda. In valea Dunării: 27) *Golubinie*, 28) *Miroci*, 29) *Techia*, 30) Sir, 31) Gegeraț, 32) Gladușnița, 33) Manastirița, 34) *Cladovo*, 35) Costol (Cuștei), 36) Mica Vârbița, 37) Marea Vârbița, 38) Retcovo, 39) Corbovo, 40) Vaiuga, 41) Bârloga, 42) Potvrâșca, 43) Recica, 44) Veleșnița, 45) Marea-Camenită, 46) Bordelli, 47) Grabovița, 48) Reca, 49) *Bârza-Palanca*, 50) Cupuziște, 51) Slatina, 52) *Urovița*, 53) Vratna. 54) Mihailovaț, 55) Mica Cameniță, 56) Iabucovaț, 57) Malai-nița, 58) Plavna, (la Sud de aici se alătură comunele sârbești Stubic, Popovița, etc.), 59) Cusiace, 60) Geanievo, 61) Dupliani, 62) Prahova, 63) Samarinovaț, 64) *Raduevaț*, 65) *Negolin* (aici Românii sunt în mare majoritate), 66) *Sârbovlah*, 67) Bucovcea, 68) Cobișnița. In valea Timocului: 69) Mocrania, 70) Tabacovaț, 71) Iasicovo Mare, 72) Iasicovo Mic, 73) Duboceane, 74)

Glogovița. În valea Belareca și a afluenților ei: 75) Luche, 76) Topla, 77) Buce, 78) Crivelli, 79) Bor, 80) Brestovaț, 81) Oștrelli, 82) Gorniane Mic, 83) Gorniane Mare. Pe teritoriul bulgar, începând dela Vest se află satele următoare: 84) Iasenovaț, 85) Mahala, 86) Sipicovo, 87) Borilovaț, 88) Perilovaț, 89) Rabovo, 90) Fundeni, 91) Cernomașnița, 92) Zlocuchea, 93) Coiplovo, 94) Cosovo, 95) Delena, 96) Calenic, 97) Precudere, 98) Tejanovo, 99) Rachitnița, 100) Bregovo, 101) Balevo, 102) Racovița, 103) Vârf, 104) *Novoselo*, (mai ales sârbesc), 105) Gânzova, 106) Ciungurus, 107) Florentin, 108) Iasen, 109) Gomotar, 110) Coșava, 111) Slanotârn, 112) Cutovo, 113) Negovanița, 114) *Alvagi*, 115) Capitanovți, 116) Cherumbec.

În ceea ce privește numărul Românilor care trăesc în cele peste 100 de sate, aproape pur românești, pot să dau numărul total cu aproximație. Personal n'am putut să fac o statistică, deoarece n'am vizitat decât mai puțin de jumătate din ele și chiar dacă le-ași fi vizitat pe toate, te-ai putea ușor înșela asupra numărului locuitorilor unui sat dacă ai număra casele, așa cum am făcut eu pentru Aromâni: căci există destule comune, care par mici de tot, dar care sunt destul de populate, prin sălașele din jurul lor, risipite pe întinderi mari. Comunele așezate sus în munți, unde se practică de obicei creșterea vitelor, e drept că sunt mici, cele de mai la vale, unde se practică agricultura și creșterea vitelor, sunt mijlocii (dela 500—1500 locuitori), cele dela șes sau dela câmpie — și acestea sunt cele mai multe — unde se practică agricultura, viticultura și creșterea porcilor, — sunt mari, așa în cât comune cu 5.000 locuitori nu sunt o raritate. Deseori m'am interesat la funcționarii sârbi despre numărul Românilor și mi s'a indicat ca număr total 150.000 până la 180.000. Kanitz dă cifra de 123.000 suflete. Nu am putut afla o statistică sârbească în care să se dea și naționalitatea. Desigur că nu s'ar da greș, dându-se ca minimum cifra de 150.000 pentru Românii din Serbia, iar dacă numeri și pe Românii sârbizați sau numai pe jumătate sârbizați, din Sudul și Vestul regiunii indicate, atunci trebuie să fie maximum 200 mii, iar numărul de 180.000 ar corespunde mai mult realității. Numărul Românilor trăitori pe pământ bulgar, din jurul Vidinului, cu cele 30 de sate, cuprinde desigur 50.000 de suflete, căci majoritatea comunelor sunt mari. Astfel reese realitatea că numărul Daco-Românilor trăitori în sudul Dunării, care este sporit de cel al celor ce trăesc în circumscripția Vrața și în

orașele dunărene, e mai mare decât numărul tuturor Aromânilor, care în cazul cel mai bun, socotindu-i și pe megleniți, se urcă la 200.000 suflete, și merg spre o descompunere mai rapidă decât Românii Trans-Danubieni. E drept că guvernul sârbesc face mari eforturi pentru a sârbiza pe Români, rezultatele dobândite însă sunt deocamdată mici. Se încearcă prin biserică, școli și administrație. Se angajează numai preoți sârbi sau sârbo-fili, care se folosesc la serviciul divin numai de limba sârbească. Țăranii însă nu se duc la biserică, așa în cât și propaganda bisericească devine iluzorie. Mai mult influențează școala, mai ales în comunele mai mari, dela șes, în care se practică agricultura, în timp ce satele de munte — ale căror locuitori trăesc mai mult în cătune — nu sunt atinse de influența ei. Mai mult contează însă limba sârbească oficială în acele localități, în care este un aparat administrativ mai întins. Aici se vede că cei mai mulți Români cunosc limba sârbă, dar și invers: Sârbii vorbesc pe cea românească. O ciumă scădere a Românilor a avut loc numai la Vest și Sud-Vest, deci în regiunea Pojarevaț, dar la Est, cu sârbizarea Românilor, mai va.

În Bulgaria realitățile sunt altele. Acolo din partea guvernului bulgar nu se face nimic pentru bulgarizarea Românilor. În biserică se slujește în limba românească, preoții sunt Români, e drept că la școală se învață și bulgărește, dar limba de predare este tot cea românească. Bine înțeles că administrația e bulgărească și cunoșterea limbei bulgare s'a răspândit mult, fără constrângere. Românii se simt acolo destul de bine. Ei au pământ admirabil și mai ales sunt proprietari — și nu sunt nevoiți, ca frații lor din nordul Dunărei, să lucreze în dijmă în folosul marilor proprietari. În nici un caz nu simt nevoia de a se întoarce în patria lor din Valahia Mică. O comparație a dialectelor ne arată destul de precis de unde au venit, trebuie însă să se arunce o privire asupra părții a doua din atlasul meu lingvistic; aici se vede dintr'o dată coincidența Banatului cu Craina până la Luchie — ca punctul cel mai sudic — și Vratna — ca cel mai estic. Regiunile marginase dela Est și Sud au fost colonizate cu locuitori din Gorj și Mehedinți, inclusiv localitățile vestice din Bulgaria, care în parte au fost populate cu Sârbi, în schimb în localitățile estice locuitorii lor au venit din Dolj. Astfel putem afirma cu toată certitudinea despre satul Florentin că locuitorii au trecut aici

venind din regiunea Hunia, Moțaței, altfel n'ar exista asemănarea dintre sker=fer, care altfel ar fi inexplicabilă.

Intrebarea asupra datei când au emigrat e greu de rezolvat. Cunoaștem, ce e drept, câteva date stabilite istoric, dar ele se referă numai la vremea mai nouă și de bună seamă că au existat și imigrări mai vechi. Aceasta o dovedește toponimia din Serbia, iar pentru Români din Bulgaria cel puțin cuvântul: Vd' ie- pentru Vidin. După câte știu eu și după câte am auzit, forma actuală bulgărească este Vidin, pe când vechea formă bulgărească era Bâ din = Vâ din, asemănător cu ungurescul B o d o n, pe care îl aflu însemnat în harta Valahiei din 1613 a lui Mercatol. Românescul D i u se află la Jirecec, bîlg. țar strațimir Vidinschi, în period. spisanie 1882, I, p. 34. Încă o formă românească Dz' ii, am auzit-o în Luchie, în Serbia. Forma Vd'ie, uzuală la Români din Bulgaria, tot așa ca și Vidinul din limba bulgară modernă nu pot fi reduse la vechea bulgărească. În noua bulgărească avem de-a face pur și simplu cu grecescul βιδύνη, care la rându-i se bazează pe vechea bulgărească. Românescul Vd'ie a luat de-a-semenea naștere din Vidini+e, din care s'a născut apoi Vdine, apoi Vd'ie, în mod cu totul corect.

Partea estică și sudică a Românilor din Serbia își are de-a-semenea origina din Valahia Mică, în schimb cea vestică, așa numiții Ungureni, își au origina în Banat și trebuie să fi emigrat și ei de multă vreme, chiar dacă în secolul trecut și în cel actual s'au mai adăogat și alți coloniști. Bufanii au imigrat abia de 50 de ani în Maidan-Pec și Maidan-Cuceaina. Ba o lentă imigrație a Românilor din Banat a existat în totdeauna și există și astăzi. Imi amintesc de a fi întâlnit, la Techia, destui oameni care erau născuți în Banat. Pe de altă parte am auzit în Clisura și în Craina bănățeană că oamenii se bat cu gândul de a emigra în Serbia. Multe nume de localități dovedesc că de mult trebuie să fi emigrat Românii, căci nu au formă sârbească ci una bulgărească și știm și din istorie că nu numai Craina ci și pământul până la Morava odinioară a făcut parte din Bulgaria. Și este sigur că primii imigranți Români au luat numele localităților din graiul bulgar: de p. Dîlboca, sârb. Duboca, blg. Dâlboca. Topolnița, sârb. Toponița, blg. Topolnița. Unul din munții cei mai înalți se numește Stol, sârb. Sto, blg. Stol. Deoarece o mare parte a satelor e de dată recentă, nu poate să ne surprindă faptul, dacă găsim forme spe-

cific sârbești sau și românești. Harta Statului Major sârbesc modifică formele bulgare în forme sârbești. Cele românești în parte sunt păstrate. Crac lung, Cornet sau chiar cu dialect bănățean Corniet, Curmătură, La ghiumatache (jumătate), La mormunl (mormânt) etc. În parte sunt traduse: Țârna-ruca (mână)=Tâlva neagră și altele. Foarte stridentă este forma Culmea al Milcu în loc de lu sau lui Milcu, al Milcu ar fi o formă aromână, lucru la care nu ne prea putem gândi, mai probabilă e neauzirea sau sărirea lui u. Cu sunetul ă și â e redat de a și u nu e băttător la ochi. Nume românești sau denumiri cari amintesc de română se mai găsesc în apropiere de Zaicear: Culme la Cule, Vlașcha Dolina, Vlașco Bârdo etc.

Dacă sunt bine informat, au existat în orice caz colonii românești mai mici, până în apropiere de Niș. (Kanitz p. 325 spune că până la Alexinaț și la sud de Zaicear). Tot până acolo — adică până la Suha Planina, — merg și ciobanii Aromâni, vara cu turmele lor, așa că de fapt a fost posibilă o legătură între Daco-Români și Aromâni, fără mijlocirea altor neamuri, lucru pe care îl citez doar pentru curiozitate; căci urmări importante n'a avut niciodată acest fapt.

Cauza de căpetenie a imigrării din Valahia mică, la începutul acestui secol, a fost asuprirea țăranilor de către proprietari, mai ales după introducerea Regulamentului Organic în anul 1831, în timp ce în Serbia domnea libertatea, după luptele de independență de sub jugul turcesc. Apoi păstorii, care nu sunt legați de brazdă și cari cunoșteau de mult pășunile din munții Serbiei, și le-au însușit pe acestea și în cele din urmă s'au așezat definitiv, în paguba românismului din Nord — mai ales din Banat. Căci trebuie să se țină în evidență, că mai mult de jumătate din Românii Serbiei au imigrat nu din România, ci din Banat, așa cum rezultă cu certitudine din limbă. Pe harta lui Lejean (*Ethnographie de la Turquie d'Europe*, Gotha 1861), referitor la Românii din Serbia sunt cuprinse greșeli grave. El dă tot cursul superior al Timocului ca pur românesc, unde de fapt Românii au apărut numai sporadic. Zaicear și Velichi Isvor sunt după el românești ceeace nu a fost cazul vreodată. Dar oricum harta sa arată cât au pierdut Românii ca teren la Vest și la Sud, în timp ce numărul lor a crescut simțitor la Vest, cuprinzând în 1857, 104.000 suflete, aceasta după Lejean, (adică și după statistica oficială).

DELATIMOC

ROMÂNII DIN SERBIA

— STUDIU ETNIC ȘI STATISTIC —

DELATIMOC, *Românii din Serbia*, Studiu etnic și statistic, o prefată publicată în „România Ilustrată”, an. V, No. 2—3 și cu 4 fotografii afară din text, București, Tipografia Lăzureanu, 1907.

IN LOC DE PREFAȚĂ

Nu departe de sânul mamei, despărțit numai de bătrânul Danubiu, într'un ținut de munți înalți, acoperiți cu păduri seculare, ca și acei pe cari i-a părăsit acum câteva sute de ani și brăzdați de pârae cu apa limpede și cristalină, în care își adapă sărmanele lui oițe, din ale căror piei își confecționează, singur, faimoasele lui căciule, trăește, răsleț, un popor de peste 300.000 de suflete, fășie sângerîndă din corpul mare și frumos al neamului românesc.

În desişul munților stâncoși și a pădurilor seculare, botezate cu numiri ce sună frumos, după cum e de frumoasă și limba cu care au fost botezate, trăesc aceste suflete amărîte și părăsite, abia bănuind că nu departe de dânsii, într'o țară mult mai frumoasă, pe care ei, sărmanii pribegi, cine știe în ce timpuri grele au fost siliți, cu lacrămile în ochi și cu durerea în suflet, s'o părăsească, — trăesc frați d'ai lor cari sunt mai mulți la număr și oțeliți în luptele care le-au dat neam-târnairea.

Da ! Ei nu bănuiesc că în „Țara“, în dulcea lor țară, unde au fost înmormântați străbunii lor, căzuți în lupte eroice, sângeroase, deseori chiar fraticide, despărțite în cele două voievodate de altă dată ce purtau mândrul nume de: Muntenia și Moldova, dar care se războiau între dânsele întocmai ca și cu străinii, se ridică azi o altă țară mult mai frumoasă ce poartă mândrul nume de: Regatul român.

Și când acest regat, cu un fast pe care ei nu-l cunosc de cât din basmele cu feți frumoși, își serbează 40 de ani de domnie a primului său rege, ei, sărmanii, pribegiți în țară străină, se sbuciumă în mijlocul unui popor de alt neam, pentru a-și putea păstra comoara lor strămoșească: limba și naționalitatea de Români!

Și cu toată sbuciumarea lor de zile, de săptămâni, de ani, de decenii, vocea lor nicăeri n'a fost auzită și ei, sărmanii, au trebuit să facă eforturi supraomenești, să întrebuițeze energia lor de rasă, pentru ca să se apere și câte odată să învingă, înainte de a fi, în cele din urmă, răpuși; căci cei puțini, ori cât de viteji ar fi, în lupta cu cei mulți, fie și mai slabi, în cele din urmă tot rămân învinși.

Și Românii din Valea Timocului fac parte dintre cei dințaiu. Puțini la număr, față de populațiunea sârbească, ei au arătat, până azi, o admirabilă rezistență contra valurilor furioase ale urgiei desnaționalizatoare.

Toată lupta acelor ce au tot interesul ca această masă compactă de 300.000 de Români, să dispară, să se confunde cu populațiunea stăpânitoare, a rămas zadarnică și infructuoasă față de caracterul etnic intransigent al Românului din Serbia.

Nici persecuțiunea jandarmului, nici amenințarea cu anatema a preotului, după cum nici insistența institutorului n'au putut să determine pe Românul din Serbia de a-și înlocui, prin cea sârbească dulcea lui limbă românească.

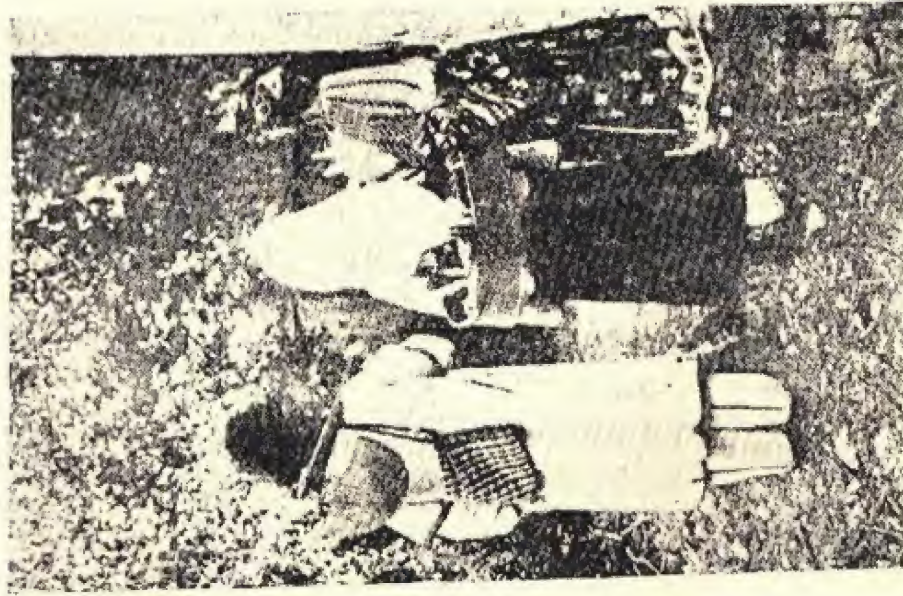
În armată, în fața justiției sau a forței publice, „nu șchiu sârbește” a fost răspunsul Românului la toate întrebările făcute lui. Și sub acest scut de „nu șchiu sârbește” s'a păstrat el deși lipsit de conștiință națională.

Iar Românce, Românce păstrătoare a graiului strămoșesc, pretutindeni unde Românul a fost despărțit dela sânul cald al mamei lui; Românce și aci, în Valea Timocului, nu s'a lăsat mai prejos de bărbatul ei.

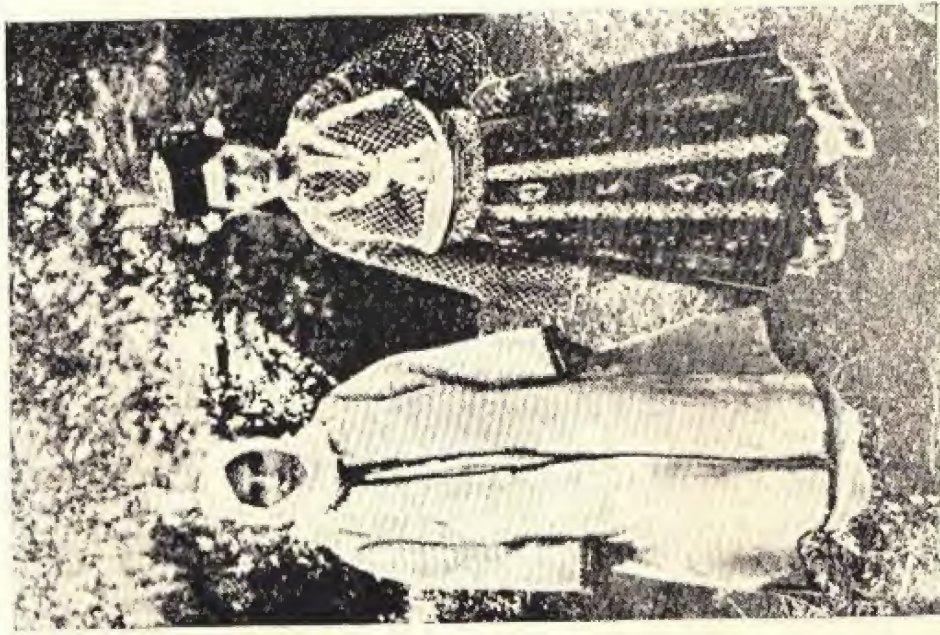
Ori de câte-ori soarta a hotărît ca ea să părăsească sânul familiei și să însoțească destinele unui tovarăș al vieții, întotdeauna, când acest soț a fost de altă limbă de cât a ei, — ea nu și-a uitat datoria de Româncă !

Pretutindeni, Românce măritată după un Sârb a românizat nu numai bărbatul și copiii, ci: întreaga familie, mahalaua toată, deseori, satul întreg !

Și această dragoste a Româncei pentru limba ei, pentru neamul ei, pentru obiceiurile strămoșești, a dat naștere zicătoarei populare în toată Serbia: o Româncă românizează un sat întreg !

Nr. 1 — Români din jud. Pojarevat

Nr. 2. — Stânga: costum de iarnă — Dreapta: tânăra româncă
din Pojarevat.

Dar, nu trebuie să ne facem iluzii. După cum am spus: tăria celor puțini, fie ei cât de tari, în cele din urmă se va sfărâma de numărul celor slabi dar mulți. Mai curând sau mai târziu, acest fenomen se va produce și față de rezistența etnică proverbială a Românilor din Serbia. Cât timp au trăit în satele lor de prin păduri și dela poalele munților, izolați de contactul cu poporul sârb; cât timp au putut să evite controlul autorităților școlare și a celor militare, ei au putut să reziste, să-și menție naționalitatea lor, cu toate comorile ei sufletești: *obiceiurile, datinele și credințele*.

Ba ceva mai mult: în această a lor patrie nouă, pe lângă doinele, melancolicele doine, în care erau exprimate bucuria și tristețea strămoșilor lor, în decursul vremurilor, au trebuit să-și formeze altele noi, în care să oglindească sentimente noi, rezultat al noului lor mediu.

Și această comoră sufletească, încetul cu încetul va dispărea, când va dispărea, în cele din urmă, și rezistența lor etnică, dela bazele căreia, de mult a dispărut credința într'un sprijin eventual, dacă această credință a existat cândva...

Și paguba celor ce se ocupă cu știința limbei românești va fi mare, după cum mare va fi părerea de rău a acelor cari n'au pierdut, încă, speranța, dacă nu în „unitatea politică”, cel puțin în *unitatea culturală a tuturor Românilor*.

Românii din Serbia au rezistat și rezistă merou; totuși, după mărturia unui scriitor sârb, această rezistență a început să se mlădieze.

D. Gheorghevici, într'o broșură în care descrie o călătorie a sa la Românii din valea Timocului, ne spune că își aduce aminte de începuturile unui cântec care, acum 30 de ani se cânta la Brestovați, unde și-a petrecut copilăria, tatăl său fiind acolo preot: „*cântec care azi aproape este dat uitării*” :

...Vine stana dela lemne.
Are în brațe mulche lemne și nuele.
Aideți, aideți fechelor
Să dăm pae vacilor
Și fin, boilor...

Dispariția unui cântec popular, a unei credințe, superstițiuni sau unui obicei dela Românii subjugați, mă doare, ne-

greșit, fiindcă în ea văd semnul antemergător al dispariției acestor Români în masa popoarelor conlocuitoare.

Dar ceea ce mă doare mai ales, ceea ce ar trebui să ne doară pe toți aceia cari mai credem într'un viitor mai bun pentru Neamul Românesc, este *lipsa de ideal* al generațiunei actuale; căci popoarele fără ideal sunt menite pieirii.

DELATIMOC

Zaiciar, Ianuarie 1907.

ROMÂNII DIN SERBIA

de Delatimoc

I.

Printre populațiile de altă rasă care locuiesc regatul Serbiei, după cum este știut, se află și Românii sau „Vlasi” cum sunt numiți ei de către populația sârbă. Acești Români, ca și Românii din Transilvania, Bucovina și Basarabia formează o masă compactă care locuiește întreaga parte Nord-Estică a țării cuprinsă între râurile: Morava, Dunărea și Timocul. Frontiera spre Sud ar forma o linie dreaptă care ar uni râul numit Marea Moravă cu râul Timoc, înaintând dela Vest spre Est prin muntele Rătan.

În această suprafață de 12.240 de klm. pătrați sunt cuprinse cele patru districte Nord-Estice ale Serbiei și anume: *Craina*, *Morava*, *Pojarevaț* și *Timoc*. Din aceste patru județe, două și anume: *Craina* și *Pojarevaț* sunt locuite de o populație aproape exclusiv românească; pe când în celelalte două districte, în *Morava* și *Timoc* se găsesc și locuitori sârbi, mai cu seamă în plășile *Levac* și *Temnic* din districtul *Morava* și în plășile *Zaglavaci* și *Timoc* din districtul *Timoc*.

Ca să fiu mai precis, trebuie să adaug că în afară de districtele menționate, care, prin numărul covârșitor al populației românești, dau acestui ținut, pecetea caracterului unui ținut eminamente românesc, Români se mai găsesc, în număr mai mic, până și în plasa *Podunafca* din județul *Smederevo*.

Acela care ar arunca, însă, o privire în statistica oficială a regatului sârb ar da de Români în mai toate districtele din Serbia. Aceștia, trebuie să se știe că nu sunt locuitori stabili și nici din partea locului: sunt unii muncitori agricoli, alții

meșteșugari, cu toții vremelnici stabiliți și surprinși acolo pe vremea recensământului. Afară doar dacă n'or fi Români din Macedonia, comercianți sau meșteșugari, trecuți în rubrica Românilor, ceea ce se întâmplă foarte rar, fie că ei, dela sine, nu voesc să-și declare naționalitatea căreia aparțin și se dau drept Sârbi pentru a-și face, astfel, mai bine afacerile, fie că sunt siliți a-și călca pe inimă și a se da drept Sârbi pentru a nu irita șovinismul autorităților. De altfel, după cum vom vedea într'un capitol special, Români din Macedonia au fost, în secolul trecut, foarte mulți în Serbia. Aceștia în majoritatea lor, au locuit în orașe; deținători exclusivi ai comerțului; încetul cu încetul s'au contopit în masa populației sârbești, care, din contactul și asimilarea lor a dobândit spiritul de întreprindere și rutina în ale comerțului și astfel a putut, cu timpul, să stăpânească comerțul și meșteșugurile din țara ei; fiind destul de pregătită și pricepută pentru a putea ține piept unei noi năvăliri de străini.

Rămâne dar stabilit că Românii, trăind în grupe, formând sate, plăși și chiar întregi districte curat românești, nu se găsesc de cât în ținutul menționat, care se învecinește cu malul stâng al Dunării pe de o parte, iar pe de alta se înfundă în interior până la râurile Morava și Timoc.

Cele două districte cu populația curat românească — Craina și Pojarevaț — sunt cuprinse între Dunăre și Timoc. Cu cât înaintăm spre Sud și spre Vest, populația românească devine tot mai rară. Satele peste cari dăm au o populație mixtă: românească și sârbească, până când încep să se ivească sate cu o populație curat sârbească.

Cele din urmă sate românești sunt cele din districtul Timoc și anume: în plasa Zaicear: *Bar, Brestovaț, Pârlita, Nicolicevo, Gârlian, Șlivar, Bucic, Topla, Criveli, Liubnița, Gamzi-grad, Melovnița, Oștreli, Slatina*. În plasa Bolievaț: *Valacoñie, Savinaț, Eacevița, Dobropolie, Zlot, Lucovo, Mali-Isvor* (Isvorul mic), *Bogoviña, Podgoreț și Șarbanovaț*.

Cele din urmă sate românești spre Apus sunt cele din districtul Morava și anume: în plasa Parachin: *Bigrenița, Bati-vaț Vlașca, Sansca*. În plasa Despotovaț, satele: *Isacovo, Belaica, Jidilie, Gegerați, Resavița*. În plasa Resava: *Bobolia, Vitejevo, Subotița, Iasenovo, Tropoñie și Gladna*.

Mai departe, tot spre Apus, cele din urmă sate românești

sunt cele din districtul Pojarevaț și anume: în plasa Morava, satele *Boșniac, Cocetin, Vlașchi-dol* (valea românească), *Vărbnița, Mirievo, Oriievo, Stîniarevo, Tichevaț* și *Porodin*. În plasa Pojarevaț, satele: *Brejane, Petca, Poliana, Șlivovaț, Velico-selo* (satul mare), *Tărîiane* și *Zabrega*.

Se afirmă că, înainte vreme, satele românești se întindeau până dincolo de Marea Moravă, dar că, treptat, Românii din acele sate s'au contopit în marea masă a locuitorilor sârbi din acel ținut.

Statistica oficială a statului sârb din 1859 recunoaște că au existat Români și în districtul Smederevo și anume în ținutul cuprins între râurile Morava și Iezava, în special în satul *Culici* în număr de vre-o 264 de suflete. Dar și aceștia cu timpul au fost sârbizați completamente ¹⁾.

În districtele de care am vorbit mai sus, Românii nu locuiesc pretutindeni singuri. Pe alocurea satele românești sunt amestecate cu sate sârbești, iar în unele districte sunt și sate care au o populație mixtă. Ba sunt altele, ca de exemplu cele din urmă spre Apus, în care elementul românesc este în minoritate.

Din cele 542 de sate, câte au cele patru districte locuite în marea lor majoritate de o populație românească, după statisticele oficiale sârbești, în 377 de sate populația este mixtă — unele sate având mai mulți, altele mai puțini locuitori români — pe când numai în 165 de sate populația ar fi curat românească.

După districte aceste sate sunt repartizate astfel:

În districtul Timocului (în 2 plăși) sate:	4 mix.	26 c. rom.
" " Moravei (în 3 plăși) "	95 "	14 " "
" " Pojarevaț "	193 "	69 " "
" " Craina "	85 "	56 " "
Total "	377 mix.	165 c. rom.

Organizarea statistice, pe baza recensământului populației, a început în Serbia încă din anul 1834.

Primul recensământ, pe cât era cu putință pe vremea

1) Statistica Serbiei pe 1859. C. I, pag. 91, 92.

2) După cercetări personale în jud. Morava Românii locuiesc în 4 plăși.

aceea, s'a făcut destul de complet, atât în ce privește populația : cât și proprietatea imobiliară. Acest recensământ însă a avut scopul de a satisface două nevoi ale statului, deopotrivă de importante: fiscul și armata, fără vre-o altă considerație statistică; de aceea, toate celelalte date au fost neglijate. Din această cauză populația românească n'a fost înregistrată sub o rubrică specială, ci a fost încorporată — pur și simplu — în populația sârbească.

Tot așa s'a procedat și cu recensământul din perioadele următoare și astfel populația românească nu figurează nici în statisticele dela 1841 și 1843. De aceea nu avem nici o cifră oficială sau neoficială, care să ne servească ca o pârghie de comparație, spre a putea stabili un lucru foarte important și anume: *dacă este adevărat că populația românească, după cum afirmă unii, a avut și are o mare putere de asimilare asupra populației sârbești, sau vice-versa: populația românească, cum afirmă alții — încetul cu încetul, în decursul câtorva secole, s'a asimilat în masa elementului sârb; asimilare care continuă până în zilele noastre.*

Populația românească din Serbia, în mod oficial, pentru prima dată apare în statistica dela 1846. Dar și în această statistică datele nu sunt complete; de oarece ele se referă numai la Românii din sus numitele patru districte. pe când despre Românii din plasa *Podunafca*, din districtul *Smederevo*, nu există nici o mențiune.

Iată care era numărul Românilor, după statistica din 1846, în comparație cu numărul populației sârbești:

Districtul Timoc . . .	19.545	Români	18.719	Sârbi
„ Morava . . .	7.348	„	35.563	„
„ Pojarevaț . . .	36.696	„	62.999	„
„ Craina . . .	33.626	„	18.272	„
Total . . .	97.215	„	135.553	„

În numărul populației sârbești, observă statisticianul dela 1846, nu intră și numărul populației sârbești din satele curat sârbești.

Dar nici pe statistica publicată pe baza recensământului dela 1850, nu se poate pune o bază absolută. Totuși, după asigurările secțiunii economico-statistice a ministerului de fi-

nanțe — asigurări care sunt cuprinse în prefața acelei statistici — când s'a făcut recensământul, la 1850, s'ar fi ținut seama de toți Românii; adică, nu numai de acei Români care formează sate curat românești, ci și de ceilalți pe care soarta i-a împins să conlocuiască, cu populația sârbească. Cu o greșală de cel mult 5⁰%, ne asigură statistica, se poate determina numărul exact al populației românești din toată Serbia.

Pe temeiul asigurărilor de mai sus statistica oficială dela 1850 ne dă următoarele cifre, puțin verosimile:

104.343 suflete Români
'față de: 828.999 „ Sârbi

În statistica alcătuită pe baza recensământului dela 1854 numărul populației românești apare neschimbat. Iar statistica dela 1859 — alcătuită după o perioadă de 13 ani de zile — pentru districtele în care existența populației românești, este oficial recunoscută — ne dă următoarele cifre:

Timoc	24.232	Români	22.658	Sârbi
Morava	8.064	„	41.852	„
Pojarevaț	47.690	„	74.969	„
Craina	42.607	„	159.783	„
Total	122.593	„	299.262	„

Dacă comparăm cifrele din statistica dela 1846 cu acelea din statistica dela 1859 găsim că populația românească a crescut, într'o perioadă de 13 ani, de zile după cum urmează:

Districte	Anul 1846	Anul 1859	Diferența în:	
Timoc	19.545	24.232	+	4.687
Morava	7.348	8.064	+	716
Pojarevaț	36.696	47.690	+	10.994
Craina	33.626	42.607	+	8.981
Total	97.215	122.593	+	25.378

Aşa dar, la o populație de aproximativ 123.000 suflete — pe o perioadă de 13 ani — avem o creștere de 25.000 suflete — adică, o medie de vre-o 7.7% pe an. Această creștere ori cât de neînsemnată ar fi, își are importanța ei deosebită, pentru motivele pe care le voi analiza în altă parte.

Dar să urmărim și mai departe, după statistica oficială, singura ce putem avea la îndemână, mișcarea acestei populații românești, aruncată de soartă, ca o insulă, în mijlocul unui ocean de slavi și care rezistă, de sute de ani, ca o stâncă de granit, talazurilor lui, când mai mult când mai puțin înfuriate.

După recensământul din 1866 situația populației românești din întreaga Serbie, era următoarea:

Belgrad	33 suflete
Kragujevaț	6 „
Kraina	42.825 „
Pojarevaț	48.507 „
Rudnic	1 „
Smederevo	30 „
Țarnareca (Timoc) . . .	26.056 „
Morava	9.840 „
Iagodina	<u>1</u> „
Total	127.299 suflete

Pentru o altă perioadă de 8 ani, adică dela 1866 și până la 1874, statistica oficială iarăși nu ne dă nici o cifră. Așa, încât, nu putem ști dacă populația românească a fost în creștere sau în descreștere și în ce proporție.

Să venim acum la statistica recensământului din 1884, care este ceva mai completă, căci, în ea găsim populația românească repartizată, după orașe, după sate și după sex.

Iată această statistică (dela 1884):

Numele localităților	La orașe			La sate			Total general
	Bărbați	Femei	Total	Bărbați	Femei	Total	
Vrania	2	2	4	—	—	—	4
Iagodina	1	1	2	—	—	—	2
Knjajevaț	1	2	3	—	—	—	3
Kragujevaț	—	4	4	2	—	2	6
Kraina	1607	1423	3030	24790	24190	48989	52010
Krușevaț	2	1	3	—	—	—	3
Niș	3	4	7	—	—	—	7
Pirot	1	—	1	—	—	—	1
Pojarevaț	750	615	1365	23787	27416	56203	57568
Rudnic	1	1	2	—	—	—	2
Smederevo	29	20	49	—	—	—	49
Kiupria	68	29	97	5368	5157	10525	10622
Țarnareca	281	263	544	14725	14082	28807	29351
Ciaciac	3	—	3	—	—	—	3
Belgrad	43	40	83	—	—	—	83
Total	2792	2405	5197	73672	70845	144519	14971 *)

Recapitulare:	{	La orașe, de ambele sexe	5197
		La sate, de ambele sexe	144.519
		Total general	149.714

Din cifrele de mai sus reiese că într-o perioadă de 18 ani, adică dela 1866—1884, populația românească din Serbia a crescut cu un număr de 22.418 de suflete.

Să urmărim acum și mai departe, cele din urmă trei recensăminte, adică cele dela 1890, 1895 și 1900, lăsând, ca la urmă de tot, să cercetăm pe cel din urmă săvârșit chiar în anul acesta și al cărui rezultat, până în prezent, n'a fost publicat.

1) Statistica Serbiei, C. III, pag. 100.

Statistica din 31 Decembrie 1890

Numele localităților	La orașe			La sate			Total general
	Bărbați	Femei	Total	Bărbați	Femei	Total	
Valievo	2	—	2	40	27	67	69
Vrania	1	1	2	9	1	10	12
Kraguievaț	14	8	22	8	2	10	32
Kraina	1700	1582	3282	24990	24624	49614	52896
Krușevaț	16	1	17	72	55	127	144
Morava	109	55	164	4182	4127	8309	8473
Pirot	—	1	1	—	1	1	2
Podrin	23	5	28	4	2	6	34
Podunavlje	71	58	129	346	278	624	753
Pojarevaț	905	712	1617	25501	24697	50198	51815
Rudnic	—	1	1	—	1	1	2
Timoc	—	—	—	—	2	2	2
Toplița	1	—	1	2	—	2	3
Țarna-reca	174	133	307	14523	14214	28737	29044
Belgrad	134	61	195	—	—	—	195
Niș	177	8	185	—	—	—	185
Total	3327	2626	5953	69677	68031	137708	14 661*)

Dacă comparăm statistica dela 1884 cu aceea dela 1890 constatăm, că în această din urmă perioadă de 6 ani, în cele trei județe principale avem o descreștere simțitoare și anume: o descreștere de 6053 de suflete.

Această descreștere, luând numai cele 4 districte principale, se descompune după cum urmează:

Districte	Anul 1884	Anul 1890	Diferența în:	
Kiupria (Morava)	10.622	8.473	—	2.149
Țarnareca	29.351	29.044	—	307
Pojarevaț	57.568	51.815	—	5.753
Total	97.541	89.332	—	8.209

Din această cifră de 8.209 suflete dacă scădem cifra de 901 suflete, cu cât a crescut populația districtului Craina, și 255 s. în restul județelor avem o descreștere totală de 6.053 suflete. Această descreștere însă este cu atât mai curioasă cu

cât ne apare pentru prima oară, de când populația românească este dată sub o rubrică specială și până la ultimul recensământ dela 1890.

Venim acum la recensământul din luna Decembrie a anului 1895.

Numele localităților	La orașe			La sate			Total general
	Bărbați	Femei	Total	Bărbați	Femei	Total	
Valievo	9	4	13	17	9	26	39
Vrania	—	1	1	25	19	44	45
Kraguevaț	82	16	98	3	—	3	101
Kraina	1225	1159	2384	26246	25934	52180	54564
Krușevaț	8	1	9	117	144	261	270
Morava	117	46	163	4590	5523	10113	10276
Pirot	6	11	17	—	4	4	21
Podrin	4	4	8	118	105	223	231
Podunavlie	109	99	208	214	118	332	540
Pojarevaț	1444	1034	2478	28829	28004	56833	59311
Rudnic	1	4	5	10	5	15	20
Timoc	—	1	1	45	62	107	108
Toplici	3	1	4	1	1	2	6
Ujița	1	2	3	—	—	—	3
Țarnareca	222	189	411	17357	16996	34353	34764
Belgrad	168	119	287	—	—	—	287
Niș	111	15	126	—	—	—	126
Total	3510	2706	6216	77572	76924	154496	160712

Dacă comparăm acum această perioadă cu perioada anterioară, găsim că într'un interval de cinci ani (1890—1895) populațiunea românească din Serbia iarăși a crescut cu un număr de 17.051 de suflete.

Această creștere se repartizează numai pentru cele 4 județe principale, astfel:

Districte	Anul 1890	Anul 1895	Diferența în:	
Craina	52.896	54.564	+	1.668
Morava	8.473	10.276	+	1.083
Pojarevaț	51.815	59.311	+	7.496
Țarnareca	29.044	34.764	+	5.720
Total	142.228	158.915	+	16.687

Iată în fine și ultimul recensământ, acela din 1900:

Numele localităților	La orașe			La sate			Total general
	Bărbați	Femei	Total	Bărbați	Femei	Total	
Valievo	15	—	13	47	46	93	106
Vrania	5	18	23	2	—	2	25
Kraguievaț	60	30	90	9	1	10	100
Kraina	1063	1026	2089	21640	21988	43628	45717
Krușevaț	13	4	17	4	6	10	27
Morava	74	24	98	4358	4317	8675	8773
Niș	36	7	43	—	3	3	46
Pirot	14	4	18	—	3	3	21
Podrin	5	1	6	295	308	603	609
Pojarevaț	60	621	1311	20174	19972	40146	41457
Rudnic	5	4	9	4	—	4	13
Smederevo	18	36	54	93	53	151	205
Timoc (Târnareca) .	210	138	348	12386	12047	24433	24781
Toplița	2	—	2	—	—	—	2
Ujița	3	—	3	—	—	—	3
Belgrad (cu orașul)	219	129	348	136	130	266	614
Total	2430	2042	4472	59148	58879	118027	122499

Dacă comparăm această din urmă perioadă (1900) cu perioada precedentă (1895) găsim, iarăși, că populația românească din cele patru districte, locuite în marea lor majoritate de Români, — începe să descrească. Ceva mai mult: de astădată, deși într-o perioadă cu un an mai mică decât aceea dela 1884—90, descreșterea populației românești este mai simțitoare; căci ea atinge cifra de 38.213 suflete.

Să facem acum o nouă comparație și să vedem, după localități, cum se repartizează această descreștere:

Districte	Anul 1895	Anul 1900	Diferența în:
Craina	54.564	45.717 —	8.847 suflete
Morava	10.276	8.773 —	1.543 „
Pojarevaț	59.311	41.457 —	17.854 „
Țârnareca	34.764	24.781 —	9.983 „
Total	158.915	120.688 —	38.227 suflete

Restul de 14 suflete, până la 38.227, cât este întreaga cifră a descreșterii populației românești, se repartizează asupra celorlalte localități, unde elementul românesc se găsește, după cum văzurăm, împrăștiat în grupe mai mici.

Fată de o asemenea însemnată descreștere a populației românești, într'o perioadă de timp atât de scurtă, naște întrebarea: care să fie cauza acestei descreșteri? La această întrebare se pun patru ipoteze, dintre care, prima este aceea după care populația românească a scăzut din cauze firești de procreație, adică printr'un excedent al morților asupra născuților; a doua, după care populația românească s'a asimilat în masa populației sârbești prin părăsirea graiului matern; a treia, care înlătură pe cele două dintâiu și după care această descreștere s'ar datori vreunei greșeli a funcționarilor însărcinați cu despuierea și alcătuirea cifrelor; și în sfârșit, a patra, după care numărul populației românești a fost tendențios micșorat.

În ce privește prima ipoteză se poate ușor confirma sau înlătura prin compararea cifrelor ce ne dă mișcarea celor două populații conlocuitoare — Români și Sârbi — pe o perioadă determinată de timp. Dacă mișcarea populației sârbești merge paralel cu aceea a populației românești, n'avem de ce să ne îndoim de exactitatea cifrelor oficiale. Dacă, dimpotrivă, vom constata că pe când populația românească a descrescut, populația sârbească din aceleași districte a crescut, ceea ce științificește este inadmisibil, când este vorba de două populații supuse acelorași condiții morale și materiale; atunci nu încape nici o îndoială că această ipoteză trebuie abandonată ca netemeinică.

Următoarea tabelă comparativă ne va edifica, pe deplin, asupra acestei chestiuni.

Tabela comparativă a mișcării populațiilor, română și sârbă, pe anii 1895—1900

Districte		Anul 1895	Anul 1900	Diferența în:
Craina	{	54.564 Rom.	45.717 Rom.	— 8.847
		36.658 Sârb.	50.568 Sârb.	+ 13.910
Morava	{	10.276 Rom.	8.773 Rom.	— 1.543
		161.817 Sârb.	159.041 Sârb.	— 2.776
Pojarevaț	{	59.311 Rom.	41.457 Rom.	— 17.854
		151.867 Sârb.	182.923 Sârb.	+ 31.058
Timoc (Țarnareca)	{	34.754 Rom.	24.781 Rom.	— 9.983
		37.575 Sârb.	88.742 Sârb.	+ 51.167

Din tabela comparativă de mai sus reiese că, pe când populația românească din numitele districte a descrescut cu 38.227 suflete, dimpotrivă, populația sârbească a crescut cu 96.135 suflete, cu excepția districtului Morava, unde arată o descreștere absolut neînsemnată. Am spus că, condițiile morale și materiale ale ambelor populații sunt aceleași, așa că din moment ce populația sârbească din numitele patru districte a crescut, în mod proporțional trebuia să crească și populația românească, cu atât mai mult cu cât orice ipoteză de emigrare este înlăturată, știut fiind că Românii din Serbia, ca și țăranii din România, sunt atașați pământului, sau moșiei strămoșești, ca să întrebuițez o expresie populară.

A doua ipoteză după care populația românească, în acest mic interval de timp, s'ar fi asimilat în masa populației sârbești, iarăși este inadmisibilă, pentru motivul, foarte simplu, că trebuesc decenii pentru ca o populație să fie asimilată de o altă populație. În general, pentru populația românească din Serbia, acest lucru este cu atât mai imposibil cu cât sunt cunoscute însușirile de rasă extraordinare cu care este înzestrată și despre care va fi vorba într'un capitol special.

A treia ipoteză despre o greșală în alcătuirea cifrelor, deși ar putea fi posibilă, nu-mi pare însă verosimilă, căci, în acest caz, ni s'ar fi putut spune acest lucru într'o notă, la fi-nele statisticii, cum se procedează, de obicei, pentru toate greșelile.

Nu rămâne, deci, în picioare, decât ultima ipoteză, aceea că, greșeala este intenționată. Această ipoteză este nu numai verosimilă, dar și cea mai plausibilă și la locul potrivit voi arăta cauzele cari au determinat pe statisticianul dela 1900 să comită acest falș.

* * *

Din cifrele pe care le găsim în statisticele oficiale, publicate dela 1834 și până azi, după cum văzurăm, numărul întregii populații românești din Serbia se ridică la 120.000 suflete, exceptând perioada dela 1895 când s'a ridicat până la 160.000 de

Tabloul județelor locuite și de populație românească

Numele Județelor	Numele plășilor	Comune	Locuitori	TOTAL	
Kraina	Negotin (oraș)	1	3000	96825	TOTAL: 321205
	Barza Palanca	13	17757		
	Kliuci	20	15696		
	Kraina	19	21051		
	Negotin (pl.)	19	23427		
	Poreci	13	12348		
Pojarevaț	Pojarevaț (oraș)	2	12980	224380	
	Golubați	27	15717		
	Zvižd	17	20479		
	Mlava	41	50753		
	Morava	20	23952		
	Pojarevaț	35	46185		
	Ram	32	33564		
	Omolie	20	20750		
Morava	Kiupria (oraș)	2	—	167814	TOTAL: 313305
	Velica	53	32281		
	Despotovaț	33	23756		
	Levac	39	49958		
	Parachin	30	34432		
	Resava	24	27387		
	Temnic	23	—		
Timoc	Zaicear (oraș)	1	4000	113523	
	Bolievaț	2	31678		
	Zaglavaci	59	30015		
	Zaicear (pl.)	27	38776		
	Timoc	17	9054		
Sme- derevo	Podunafska	26	31968	31968	

suflete, pentru ca după câți-va ani să revie la cifra de mai înainte.

Totodată, văzurăm că mișcarea populației românești din Serbia nu ne-a fost semnalată în mod normal; dimpotrivă, simțitoarea și neexplicabila descreștere a acestei populații semnalată în statistica delă 1900 ne apare ca un mijloc de a se ascunde adevăratul număr al acestei populații. De aceea, cu toată buna voința, nu putem și nu trebuie să credem cifrelor oficiale. Dar atunci, naște întrebarea, care este adevăratul număr al Românilor din Serbia?

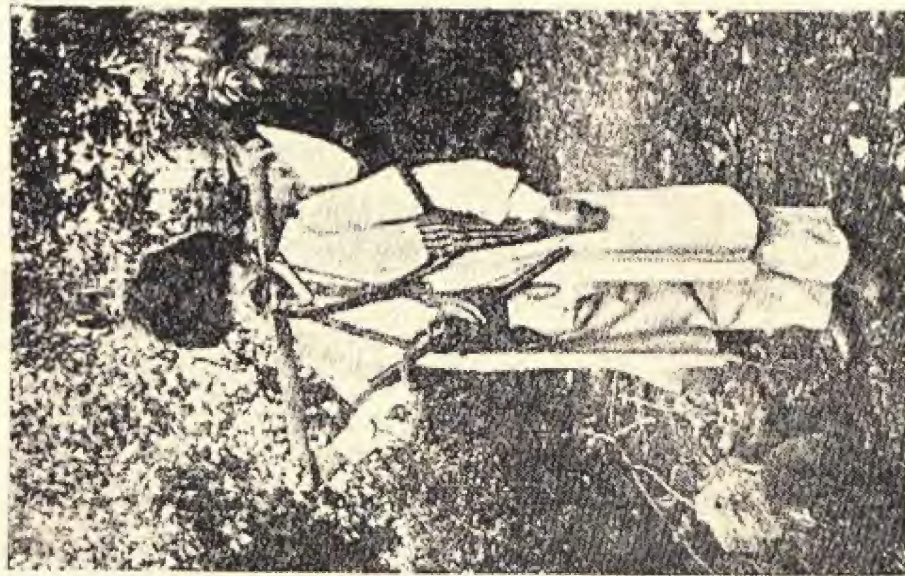
Românii din Serbia, adică aceia dintre dâșii care au avut ocazia să cutreere în lung și în lat valea Timocului locuită de Români, provestesc că numărul satelor românești este atât de mare și atât de des în cât, fără nici o exagerare, numărul Românilor ar putea fi considerat ca la 350—400.000. În raport cu întreaga populație a Serbiei, această cifră este atât de însemnată și atât de importantă prin poziția ce ocupă Români în valea Timocului, învecinându-se cu România, în cât, motivul pentru care datele oficiale caută s'o micșoreze așa de mult, este mai mult de cât evident.

Totuși, față de datele oficiale, arătările Românilor din valea Timocului, oricât de exacte ar fi, n'au nicio valoare. Și fiindcă personal n'am putut cutreera întreaga vale a Timocului — cu toate că și de o cutreeram n'avem posibilitatea de a face un recensământ în toată regula — nu pot să afirm întru cât cele de mai sus sunt adevărate. Dar, fiindcă este incontestabil că cifrele oficiale sunt mai prejos de adevăr, voi încerca să rezolv această problemă pe cale de deducție, luând ca bază cifrele populației plășilor despre care se știe că sunt locuite de o populațiune românească.

Cititorul va aprecia singur întru cât am reușit să ajung la țelul dorit.

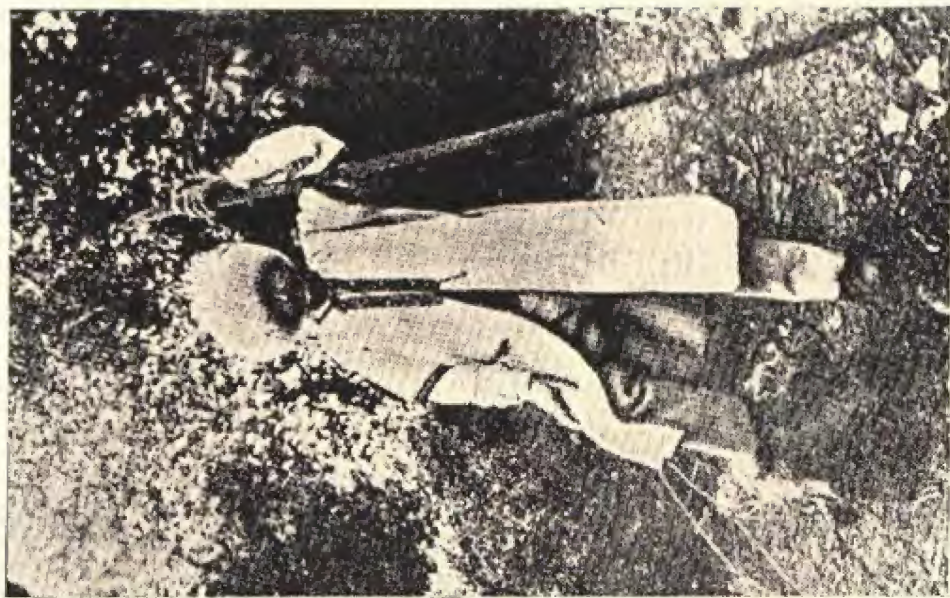
Am spus, la începutul acestei lucrări, cum că populația românească din Serbia este răspândită numai în cele patru județe sus menționate și în plasa Podunafskaia din județul Smederevo. Am adăogat, însă, că lucru în afară de orice îndoială este cum că, în două, din aceste patru județe, populația românească formează majoritatea, iar în celelalte două, precum și în plasa Podunafskaia, formează minoritatea.

Din tabela precedentă (p. 213) rezultă: populația din ju-

Nr. 3. — Român mergând la lucru.

Delatimoc, Români din Serbia.

Nr. 4. — Român în costum de iarnă.

dețele în care Românii formează majoritatea se urcă la cifra de 321.205, iar populația celorlalte județe se urcă la cifra de 313.305 locuitori.

Este, fără îndoială, absurd de a pretinde că ar fi posibil de a se putea determina — fără ajutorul datelor oficiale — câți din cei 312.205 locuitori sunt Sârbi, după cum, iarăși, nu se poate determina cu precizie, câți din ceilalți 313.905 locuitori sunt Români. Plecând însă dela faptul, riguros exact, că în județele: Kraina și Pojarevaț Românii sunt în majoritate putem, fără să fim acuzați de exagerare, să socotim populația românească numai la $\frac{3}{4}$, iar în județele Morava și Timoc, și aceea din plasa Podunafschaia, unde populația românească este în minoritate, numai la $\frac{1}{4}$. Cifra ce vom obține prin această socoteală, dacă nu va fi absolut exactă, este neîndoios că este cea mai aproape de adevăr.

Craina	96.825
Pojarevaț	224.380
	321.205

Considerând deci că numai $\frac{3}{4}$ din acest număr sunt Români, avem cifra de 204.903 Români.

Morava	167.814
Timoc	113.523
Plasa Podunavlia	31.968
	313.305

Din acest număr, considerând populația românească ca formând numai o pătrime, avem cifra de 78.326.

Aceste cifre adunate la un loc ne dau cifra totală de 399.531.

La această cifră, dacă mai adăugăm și populația românească de prin celelalte județe, care se ridică la cel puțin 10.000 locuitori, avem oglinda aproximativă a populației românești din Serbia, care se ridică, fără exagerare, la cifra rotundă de peste 400.000 suflete.

* * *

În momentul când am sfârșit acest capitol a apărut Statistica provizorie a populației din regatul Serbiei, după ultimul recensământ făcut în Decembrie trecut (31 Decembrie 1905).

Aceasta fiind cea mai nouă statistică, am căutat să văd, de astădată, cam care este numărul oficial al populației românești din Valea Timocului.

Din nenorocire dorința mea n'a putut să fie satisfăcută. Se vede că această statistică, publicată de Ministerul Agriculturii, fiind provizorie, personalul statistic n'a avut timpul să repartizeze, — după limba vorbită de fiecare populație — cifrele din ultimul recensământ, sau mai bine zis, n'a avut timpul necesar să pregătească cifrele conform cu rațiunea de stat, aceasta cerând oarecare muncă și mai ales oarecare abilitate.

Totuși, având cifra globală a populației din cele patru județe locuite de Români și aplicând și aci, socoteala care am aplicat-o la statistica anterioară, cu siguranță că vom găsi și de astădată, adevărata cifră a populației românești.

Iată și cifrele care le găsim în statistica din 1905:

	Bărbați	Femei	
Craina	53.018	51.432	= 104.450
Pojarevaț	124.739	118.966	= 243.705
Total	177.757	170.398	= 348.155

Ca și de rândul trecut, cu toate că în aceste două județe populația este aproape exclusiv românească, voi socoti drept populație românească numai $\frac{3}{4}$ din numărul total al populației; ceeace ne dă cifra de 261.114 suflete.

Să luăm acum și pe celelalte două județe și plasa Podunafsaia din județul Smederevo.

	Bărbați	Femei	
Morava	96.008	90.892	= 186.900
Timoc	72.210	68.597	= 140.807
Plasa Podunafsaia	17.642	17.420	= 35.062
Total	185.860	176.909	= 362.769

În aceste două județe din urmă și în plasa Podunafsaia, considerând drept populație românească numai o pătrime,

„ceace, repet, este mai prejos de realitate, avem cifra de 90.692 de suflete.

Să facem acum cuvenita adunare:

Craina-Pojarevaț	261.114 suflete
Morava, Timoc, Podun.	90.692 „
Total	351.806 suflete

Această cifră oricât de fantastică ar părea față de cea oficială, pe care ne-o dau statisticele întocmite de Ministerul Agriculturii, totuși ea trebuie să fie exactă sau cea mai apropiată de adevăr.

Recensământul din 1905, față de cel din 1900, arată o simțitoare crește a populației din cele patru districte locuite și de Români. Aceasta nu este decât un lucru firesc, dar care ar trebui să se observe la ambele populații conlocuitoare.

Drept curiozitate dau aci o mică tabelă comparativă:

Districte	Anul 1900	Anul 1905	Diferența
Craina	96.285	— 104.450	+ 8.075
Pojarevaț	224.380	— 243.705	+ 19.485
Morava	167.814	— 186.900	+ 19.086
Timoc	113.523	— 140.807	+ 27.284
Pl. Podunafscaia	31.968	— 35.062	+ 3.094
Total	634.060	— 710.924	+ 76.864

Totalul sporului pentru perioada dela 1900—1905 este de 76.864 suflete. In acest spor, după socoteala făcută, populației românești îi revine un spor de vre-o 40—44.000 suflete. Adăugând acest spor la totalul de mai sus, iarăși ajungem la aceeași cifră de peste 400.000 suflete români.

CAP. II

Relativ la descălicarea Românilor din Serbia, este greu de emis o părere definitivă, întru cât, nu există nici un studiu istoric bazat pe documente și date certe, pe care să se poată pune cel mai mic temei.

Totuși, din cercetarea mai amănunțită a graiului, obiceiurilor, îmbrăcăminte și a ocupației lor, un lucru pare incontestabil: acela că Românii din Serbia nu sunt rămășițe ale

vechilor colonii romane, cari au populat această țară acum 14 secole, ci sunt veniți din țările românești. Rămâne însă de cercetat și stabilit în ce epocă anume s'a făcut această strămutare; dacă s'a săvârșit dintr'odată sau în mai multe rânduri și cari au fost cauzele cari au determinat populația rurală din Principate, de obicei atît de atașată pămîntului strămoșesc, să-și caute o nouă patrie. Iată atâtea întrebări la care poate că va sosi vremea cîndva, să se poată răspunde cu temei. Pînă atunci însă, eu unul mă voiu mărgini a expune, în această privință, părerea istoricilor sârbi, iar la sfârșit voiu da și o opinie personală, fără pretenție istorică, dar care mi se pare mie, că dezleagă enigma emigrării acestor Români, stabilind, tot odată, aproximativ, și epoca cînd au început a emigra.

Cunoscutul istoric și geograf sârb, V. Carici, cel dintîiu care acum vre-o douăzeci de ani s'a ocupat despre Români din Serbia, în cartea sa, *Serbia*, vorbind de epoca stabilirii acestor români, zice:

„In noua lor patrie, Sârbii au găsit o populație rustică romană și rămășițe latinizate de ale populațiilor autohtone; mai cu seamă Iliri și Traci cari se îndeletniceau cu păstoritul și trăiau prin munți sau prin locurile deluroase. Pe acești cio-bani, crescători de vite, Sârbii îi numiau *Vlasi* (Români). Urmele acestor locuitori străvechi abia dacă se mai găsesc azi în Serbia, fie prin anecdotele populare, care ne-au fost transmise prin tradițiune, fie în numirile: râurilor, satelor, ba chiar și ale unor ținuturi întregi. În cuvîntul *Vlah* își au origina lor numele a peste 250 de sate din Serbia.

„Intre Sârbii cari s'au așezat în aceste ținuturi, cam pe la jumătatea secolului al VII-lea și rămășițele coloniilor romane, a început acum o luptă de exterminare, luptă care s'a sfârșit cu victoria Sârbilor, grație sîngelui lor curat și viguros. Această luptă trebuie să fi durat cîteva secole. Din monumentele ce ne-au fost transmise de tradiția orală, credem că în chiar epoca lui Dușan o mulțime de Români trăiau în mijlocul Sârbilor.

„După toate probabilitățile, procesul de asimilare al coloniștilor Romani, rămași în Serbia, s'a terminat abia pe la începutul domniei turcești. Cea de mai sus însă nu se referă la populația românească care și azi locuiește, în masse com-

pacte, ținuturile Nord-Estice ale Serbiei, și care s'au așezat acolo într-o epocă cu mult mai apropiată.

„Printre acești Români cu greu să se găsească azi descendenți ai celor așezați în vechime și peste care au dat Sârbii la stabilirea lor în aceste ținuturi. Numele localităților, al râurilor, al dealurilor și al munților, în toate aceste ținuturi, cu mici excepții, toate, sunt sârbești. Multe din aceste localități, prin numirile și legendele care s'au format în jurul lor, sunt în legătură directă cu istoria sârbească. A trebuit deci să treacă mult timp, în care Sârbii să fi fost stăpâni exclusivi în aceste ținuturi, pentru ca să-i fi putut da pecetea curată și inalterabilă a caracterului sârbesc. Într'adevăr în Cucevo și Branicevo, înainte de năvălirea Turcilor, populația sârbească era foarte deasă, dar luptele din ultimul pătrar al secolului al XV-lea au rărit-o simțitor. *Iar mai târziu, pe la anul 1481, când principii Pavo și Zmai și despotul Vuc au strămutat vre o 50.000 de suflete în Banat, aceste ținuturi trebuie să fi rămas cu de-vârșire deșerte. Așa s'a creiat posibilitatea stabilirii unei populații din alte ținuturi, cu atât mai mult, cu cât valea Moravei, a Mlavei și aceea dintre Pec și Timoc, prin fertilitatea pământului și blândețea climatului, întotdeauna, au fost destul de prielnice ca să atragă pe locuitorii din împrejurimi.*

„In această epocă au început să se stabilească și Românii din România și Transilvania. Această emigrare mai târziu a fost provocată și din alte neplăceri la care erau expuși în țara lor. Din Transilvania au început să se stabilească, în grabă, târziu, pe vremea domniei lui Franz-Iosef, din cauza teribilei sălbătăcii cu care era înăbușită răscoala lor de sub Horia. Acești Români transilvăneni s'au stabilit pe la Cucevo și Branicevo, iar pe-alocurea au trecut dincolo de confine, până aproape de cataractul Timocului. Că stabilirea mai intensă a acestor Români s'a făcut în timpurile mai moderne, o dovedește și comunicatul exarhului Maxim, scris la 1773, în care sunt enumerate toate satele din Branicevo și Cucevo care existau pe atunci, împreună cu numărul locuitorilor și naționalitatea căreia aparțineau, comunicat din care lipsesc multe sate, *care se găsesc azi în acele ținuturi și cu o populație exclusiv românească.* Românii din Cucevo și Branicevo se numesc *Ungureani*, ceea ce dovedește că s'au stabilit din Ungaria; ei, și azi vorbesc dialectul limbii românești vorbită în

Transilvania. *Românii din România au început să se stabilească în Serbia și imediat după liberarea Serbiei, iar principala lor emigrare cade abia după anul 1832, în urma unui regulament, care a făcut și mai mizerabilă, situația și așa destul de mizerabilă, a țăranului român.* Acești Români din România se numesc „Țărani”, ceea ce înseamnă că sunt de loc din țara Românească și vorbesc chiar limba ce se vorbește acolo. *Libera Serbie, în care țăranul însuși este proprietar al pământului și croitorul soartei sale, a momit și mai târziu pe locuitorii români din țări învecinate, care și astăzi, încă, gem greu sub jugul arendașilor. Sunt sate, prin toate ținuturile Nord-Estice ale Serbiei, ba chiar până și în Morava, în care Românii s’au stabilit de acum vre-o zece ani de zile. Populația românească este mai deasă pe la cascada Pecului de sus, apoi în ținutul de peste Golubina, Stol și Miroci; risipindu-se de aci spre Răsărit și Sud așa în cât spre Morava se pierde cu totul’.*

După cum vedem din citația de mai sus, Carici bazându-se pe faptul că întreaga nomenclatură topografică a ținutului locuit azi de populațiunea românească este, cu mici excepțiuni, sârbească, deduce că, *la venirea Sârbilor în Serbia, populația rustică romană, ca și cea autohtonă latinizată, care se mai găsea, s’a asimilat în masa acestora. De părerea lui Carici sunt și mai toți istoricii moderni cari s’au ocupat de această chestiune printre care și istoricii Români. Totuși, lucru curios, la Românii din Serbia s’a păstrat până acum o tradițiune după care, ei, ar fi descendenții coloniilor romane aduse de Traian pe când se așezase, cu armatele sale, pe malul drept al Dunărei, așteptând construirea podului pentru ca să treacă în Dacia. Aceiași tradiție mai spune cum că după ce Traian cu armatele sale a trecut Dunărea, o parte din coloniile aduse de dânsul au rămas în valea Timocului, — descendenții cărora ar fi Românii de azi, pe când un grup, despărțindu-se de dânsii, ar fi luat drumul spre Sud.*

Am căutat să aflu dacă *tradiția de mai sus* este veche, sau a fost cumva importantă *în România*, de către Românii așezați pe malul Dunărei și cari sunt în contact zilnic cu Românii de pe celalt mal — stâng — al Dunării. Mi s’a spus, că *tradiția este veche; că bătrânii de azi au auzit-o dela bătrânii de ieri, cari, la rândul lor, tot dela bătrâni spuneau că au auzit-o.* Dar *tradiția de mai sus* pare a nu fi unică, fiindcă,

în unele județe am aflat și o variantă, după care Românii s'ar fi așezat în valea Timocului pe vremea împăratului Iracli (Eracliu). Nu știu și nici intenția mea nu este de a cerceta întru cât poate să fie adevărată afirmațiunea aceasta. Ca unul, însă, ce mi-am propus să scot din negura uitărei, în care a fost părăsit până azi acest colț de pământ românesc, cred de a mea datorie de a înregistra ambele tradiții, care dacă s'au păstrat până azi conțin, poate, fără s'o știm, vre-un sâmbure de adevăr; este mai mult decât neîndoios că cu timpul vor dispărea, cum vor dispărea de asemenea și obiceiurile, datinile, până chiar și portul la care, după cum vom vedea, Românii țin cu atâta îndărătnicie. Vor dispărea toate, fiindcă, oricâtă putere de asimilare ar avea Românii din Serbia, tenacitatea lor proverbială, într'o zi tot va trebui să cedeze forței brutale, cu atât mai mult cu cât la Românii din Serbia lipsește cu desăvârșire sentimentul național, fie chiar și în măsura în care îl au Românii din Macedonia.

Am spus, însă, în treacăt, cum că tradițiile de mai sus, dacă în totul nu pot fi adevărate, e posibil să conțină și vreun sâmbure de adevăr. Această afirmație oricât de paradoxală ar părea la prima vedere, totuși, eu cred că merită luarea aminte a istoricilor noștri.

Iată, după umila mea părere, cum se poate împăca tradiția de mai sus cu faptul incontestabil că Românii din Valea Timocului au imigrat din Țările Românești.

După cum ne spune însuși istoricul sârb Carici, în secolul VII-lea, când au venit Sârbii, în părțile în care locuiesc până azi, au dat peste resturi din coloniile romane, cari trăiau prin munți și locuri deluroase și se ocupau cu păstoritul și totodată, și peste o populație autohtonă latinizată. Dânsul afirmă, însă, că în decurs de mai multe secole, în lupta de asimilare ce s'a iscat între ambele aceste popoare, resturile de colonii romane fură contopite în masa năvălitorilor. Admițând că lucrurile s'a se fi petrecut așa, ad literam, cine ne poate dovedi, cum că n'au rămas, într'un colț, două din munți, câteva mii de suflete din acești coloniști romani care s'a fi supraviețuit, câteva secole încă, până au dat peste dânșii Românii ce au început să imigreze în masă din Țările Românești? Lucrul nu este nici atât de extraordinar, nici imposibil. Dovada cea mai bună o putem găsi în îndărătnicia cu care și azi, acești Români, își

păstrează individualitatea lor etnică, când statul dispune de mii de mijloace pentru a forța desnaționalizarea lor.

Este adevărat că nu există o deosebire fundamentală între Românii din Serbia și cei din România, care să militeze în sprijinul ipotezei de mai sus; totuși, sunt unele datine și unele particularități ale portului Românilor din Serbia care se deosebesc, fundamental, de acele ale Românilor din țară. Nu pot să afirm, dacă unele din aceste datine se aseamănă cu acele ale Românilor din Macedonia, sau în special cu ale Românilor din Meglenia, dar este neîndoios că podoaba ce poartă la cap Româncele din Serbia nu seamănă de loc cu aceea a Româncelor din țară — nici cu aceea a sârboaicelor — iar portul fetelor se aseamănă foarte mult, ca să nu zic că este identic, cu acela al mireșelor tribului fărșerotesc din munții Pindului.

Partea interesantă în această chestiune, însă, este aceea că acest port pare a fi foarte vechiu. Aceasta rezultă din următoarea descoperire arheologică, care mi-a fost relatată de un Român din Serbia, martor ocular. Un profesor de arheologie, însărcinat de către ministerul instrucțiunii publice—acum câțiva ani de zile—să facă cercetări arheologice, în județul Pojarevaț, într-o parte unde fusese descoperit un drum roman — probabil cel făcut de Traian — a dat peste un sarcofag, pe care erau cioplite chipuri de femei romane împodobite la cap cu podoabe ca acelea purtate azi de către Româncele din Serbia. La exclamația Românului că podoaba dela capul chipurilor de femei de pe sarcofag este identică cu aceea purtată de Românce, omul administrațiunii — ce însoțea pe profesor — i-a închis repede gura, dojenindu-l că a putut să facă o astfel de observație în fața Românilor, ce căscau gura, „și care ar putea astfel bănuși origina lor comună cu aceea a Românilor din țară, ceea ce ar constitui un pericol pentru regatul sârb” — adause dânsul.

Românul care mi-a povestit această scenă și din care se vede teama ce are guvernul sârb de a nu se trezi sentimentul național al Românilor din valea Timocului — e altă dovadă că sunt mult mai mulți la număr de cât îi arată statisticele oficiale — voia să conchidă, de aci, cum că Românii din Serbia sunt descendenții vechilor colonii romane, stabilite aci la trecerea lui Traian în Dacia, dacă nu toți, cel puțin acea parte

dintr'înșii care locuiesc părțile deluroase ale ținutului și la care bărbații poartă în cap faimoasele căciuli confecționate din pielea unui berbec înțreg, iar femeile faimoasa ciapsă, trecută peste străvechiul plecher făcut dintr'o întreagă coadă de cal și care nu este alta de cât aceea descoperită pe chipurile de pe sarcofagul roman, despre care am vorbit mai sus.

— Nu zic că n'au venit în Serbia și Români din Țările Românești, îmi spunea acest Român, unicul exemplar printre Românii din Serbia, la care sentimentul național, nu știu prin ce împrejurare, a putut să se dezvolte, dar afirm că la venirea lor în aceste ținuturi au găsit rămășițe, încă ne-slavizate, din vechile colonii romane. Românii din țară, mai numeroși, de sigur că în scurt timp i-au asimilat; însă, nu au putut să-i determine ca să-și părăsească podoaba din cap care s'a păstrat până în zilele noastre, ca să mărturisească latinitatea noastră.

Am observat că istoricul sârb Carici dovedește, cu nomenclatura sârbească a topografiei, că coloniile romane, pe care Sârbii le-au găsit la descălecarea lor în aceste părți, după ce au rezistat cât au rezistat, în cele din urmă au fost asimilate de numărul copleșitor al Slavilor.

Românul meu, se vede, în curent cu procedurile de sârbizare a tot ce nu sună sârbește — ca și în Ungaria — cu un surâs ironic pe buze, care însemna: „D-ta nici idee n'ai de ceeace se petrece la noi“, observă că afirmațiunea istoricului sârb Carici n'are nici un temei științific.

— Că trebuie să se fi încins o luptă — continuă d-sa — de asimilare, între rasa slavă venită dela Nord și rămășițele coloniilor romane din Serbia, este incontestabil, dar, că rasa slavă ar fi fost cea biruitoare nu este de crezut și dovada cea mai bună ne-o dă procesul de asimilare care continuă și până în zilele noastre, între cele două populațiuni conlocuitoare. În această luptă — după cum știți și d-voastră — poporul român până azi a ieșit întotdeauna biruitor. Populația sârbească — cu tot ajutorul ce-i vine de sus — zilnic, este amenințată cu românizarea, în propria ei casă. Că numirile râurilor, plaiurilor, al satelor și al munților nu mai sunt românești sau de origină romană este adevărat, dar transformarea lor nu este de dată atât de veche cum afirmă Carici. Ea este de dată cu totul recentă și formează o sistemă care are de scop ștergerea caracterului pur românesc al regiunii dintre

Dunăre, Morava și Timoc. Multe din aceste numiri care, prin geografii, azi poartă nume de origină sârbească, nu-s cunoscute populațiunei românești care continuă a le da vechile nume românești.

Deși ipoteza de mai sus pare paradoxală la prima vedere, ea, totuși, poate să conțină un sâmbure de adevăr. Părerea mea, ca și a Românului cu care am avut conversațiunea ce am redat-o mai sus, este că Românii din țară la venirea lor în Serbia — acum câteva secole — au găsit un pumn de rămășițe din vechile colonii romane care nu fuseseră încă slavizate, poate, din cauză că trăiseră despărțite și izolate de Sârbi — cu oile lor, prin pădurile stufoase sau prin localitățile deluroase.

Această credință a mea se întărește și mai mult, prin examinarea mai amănunțită a tradiției care ne spune că *o parte din coloniile romane au rămas aci — în Serbia — iar o altă parte a apucat spre Sud.* În adevăr, vechile hrisoave din secolele al XIII și XIV-lea, emanate dela domnii sârbi, cea mai mare parte adresate mănăstirilor dela Sfântul Munte, căroro le făceau diferite donațiuni, menționează mai multe sate românești care făceau parte din satele lor și din care unele erau indicate în ținuturile Serbiei de azi, *iar altele în ținuturile Vechii Serbii*, prin împrejurimile orașului Ipec, unde mai târziu a fost patriarhatul sârb. Cred că acești Români trebuie să fi fost rămășițele coloniilor romane, scăpate de slavizare, a căror principală ocupație era păstoritul; pe când acelea peste care mai târziu au dat Românii cei fugiți din Principate, erau mai toți plugari, după cum sunt și azi. Această credință a mea este coroborată și cu aceea parte a tradiției care spune că *o parte ar fi plecat spre Sud*, ceeace pare a fi adevărat de oarece se confirmă prin aceea că, în adevăr, prin secolul al 13 și 14-lea, găsim la Sud — adică în vechea Serbie — câteva sate de Români, care au fost slavizate sau albanizate, cu mult mai târziu, abia pe la începutul secolului trecut.

O singură obiecție s'ar putea aduce în combaterea acestui argument și anume: Românii păstori, de cari vorbesc vechile hrisoave ale domnilor sârbi, din evul mediu, ar fi Românii din Pind, care, cu turmele lor, colindau o parte din Peninsula Balcanică.

Mai târziu sper să mă ocup în special de această chestie și să dovedesc că Românii din Pind n'au început a colinda prin Peninsula Balcanică decât târziu de tot, abia după' cucerirea ei de către Turci și că aceștia, despre care vorbesc cronicarii sârbi, trebuie să fi fost o altă ramură ce s'a format separat prin apropierea Dunărei; deocamdată însă, ca să stabilesc că Românii despre care e vorba în vechile hrisoave sârbești n'au avut nimic comun cu Românii din Pind, voi cita câteva nume proprii din care se va vedea că, ele, nici de departe măcar nu seamănă cu cele mai vechi nume proprii ce se mai păstrează pe la Românii din Pind.

Așa, bună-oară, în hrisovul domnesc prin care Țarul Dușan oferise mănăstirei Jicia mai multe moșii cu satele ce se găseau pe dânsule, se găsesc următoarele nume proprii: *Bun, Bunilo, Bucur, Tus, Gripoñi, Șerban*. Intr'un hrisov al mănăstirei Deciani se găsesc următoarele nume proprii: *Bărbat, Balș, Șerban, Radul, Baldovin, Creșul, Moșul, Marin*, etc.

Ei bine, aceste nume proprii n'au nimic comun cu numele proprii ale Românilor din Pind, altoite mai cu seamă pe un fond grecesc, pe când acestea sunt altoite mai mult pe un fond slav

Concluzia, vine dela sine: la venirea lor în Serbia, Slavii au găsit, în noua lor patrie, rămășițe din vechile colonii romane, amestecate cu populația autohtonă latinizată. O parte din acești Romani, împinși de Slavi, s'au refugiat mai la vale și îi găsim în împrejurimile Ipecului până în secolul al XIV-lea. O altă parte rămâne și mai departe în Serbia, ocolind cu turmele sale dela Dunăre până la Marea Adriatică, abătându-se prin Raguza; și în cele din urmă se stabilește: o parte construindu-și locuințe de iarnă în valea Timocului, iar stânile pe muntele cu porumbielul; o altă parte se stabilește la poalele muntelui Copaonic. Românii cei stabiliți în Valea Timocului, se vede că au rezistat tuturor furtunilor și s'au menținut până în secolul al XIV-lea, când încep să emigreze Români din Țară, în masa cărora se contopesc, dar cărora reușesc a le lăsa ca o moștenire, care să vorbească generațiilor viitoare, despre existența lor, — moștenirea de care am pomenit mai

sus: *căciula de o întreagă piele de oaie la bărbat și ciapsa cu plecherul la femei.*

Am spus, la începutul acestui capitol, că este incontestabil faptul că Românii, cari actualmente populează Valea Timocului, s'au așezat pe malul drept al Dunării — adică în Serbia — venind din România.

Rămâne numai de stabilit în ce epocă s'a făcut această strămutare. După Carici, prima descălecare a Românilor din Țară în Serbia s'ar fi petrecut pe la anul 1481, a doua pe la 1832 și a treia pe la 1848, de astădată emigranții nu sunt numai din Țară, ci și din Transilvania.

Să examinăm faptele petrecute în Țările Românești la fiecare din aceste date și să vedem întru cât putem pune temeiul pe aceste afirmațiuni.

Este adevărat că, pe vremea invaziilor turcești, în Principate populația dela câmp era cea mai expusă, fiindcă cea dintâiu cădea pradă *bașibuzucilor* și *ienicerilor*, dar nu este mai puțin adevărat că aceeași neliniște domnea și în ținuturile din Serbia, actualmente locuite de Români, care, pe vremea aceea și ele căzuseră sub dominația turcească. Trebuie să se fi întâmplat, evenimente din acelea care să fi făcut ca viața lor și așa plină de trude, de sbuciumări și de chinuri, în traiul căreia ziua de azi să nu-ți dea nici o speranță pentru ziua de mâine, pentru ca să fi determinat pe o parte a populației din Muntenia să-și părăsească căminurile și să se refugieze peste Dunăre, ca să descălece în acel colț dintre Dunăre, Morava și Timoc, la adăpostul pădurilor seculare depe muntele Golubniac — muntele cu porumbielul — cum îi zic ei și unde credeau că vor găsi sau poate chiar au și găsit un moment de repaus și de reculegere.

Și evenimente de acestea, în care bietul popor român abia scăpat de sălbăticia Turcilor și Tătarilor se lovia de urgia Ungurilor și a Polonilor, sunt dese în istoria poporului român. N'apucă să răsufle de această luptă supraomenească cu dușmanii din secolele XV, XVI, XVII și dă peste alți noi, în secolele XVIII și XIX. În acești secolii locul Turcilor, Tătarilor, Ungurilor și al Polonilor îl iau Rușii și Nemții, cari spulberă, adeseori, până și cenușa din vatra Românilor. Și

ceeace mai rămânea în viață, din această catastrofă, se însărcinează s'o spulbere, în cele din urmă, domnii fanarioți de tristă memorie.

Să vedem acum dacă, în a doua jumătate a secolului XV, în care istoricul sârb admite întâia descălecăre a Românilor în Serbia, s'au întâmplat evenimente, de așa natură, încât să justifice o emigrare în masă a populațiunei românești din Principate.

Să luăm, în acest scop, firul istoriei, mult sbuciumatului popor român, de pe la 1462 și să vedem dacă până la 1481 s'a întâmplat vre-un eveniment extraordinar care să ne facă să admitem ipoteza unei emigrări a Românilor în acea epocă.

La anul 1462, Radu Vodă cel Frumos, cu voința Sultanului Mahomed II, s'a urcat pe tronul țării Munteniei, în locul fratelui său Vlad Țepeș. După nouă ani de zile, la 1471, într'o luptă cu Ștefan Domnul Moldovei, Radu Vodă fiind biruit la bătălia dela Cursul Apei, abia poate scăpa cu fuga, părăsind în mâna învingătorului său familia și averea. Ștefan Vodă, după ce pune mâna pe una și pe alta, reinstalează pe tronul țării Munteniei pe Laiot Basarab, fiul lui Dan al III-lea ¹⁾.

Laiot Basarab deși suit pe tron cu ajutorul lui Ștefan-Vodă, nu mult timp după aceea, „ca bun prieten ce era cu Turcii” luă parte, alături de dânsii, la lupta dela Războieni dintre Turci și Ștefan Vodă.

Aceasta este și cauza scurtei sale domnii.

Intr'adevăr, la 1476 Mateiu Corvin regele Ungariei, voind să reinstaleze pe tronul Țării Munteniei pe Vlad Țepeș, care, dela detronare se afla la Curtea Ungară, cere cooperarea lui Ștefan Vodă. Acesta, ca să se răsbune împotriva lui Laiot Basarab, pentru că la lupta dela Războieni fusese cu Turcii, acceptă propunerea Regelui Ungariei. Oștile ungurești, puse sub comanda lui Ștefan Batory și Ștefan al Moldovei, nu se mulțumesc cu atâta, ci *omoară zece mii de Turci*, din cei opt-spre-zece mii pe care Laiot Basarab îi avea în ajutorul său.

În urma acestei înfrângeri, Laiot Basarab, ca să scape cu viață, se refugiază în Turcia.

Cu reîntoarcerea și reinstalarea lui Țepeș pe scaunul Țării Munteniei și fuga lui Laiot Vodă „amicul Turcilor”, rein-

1) Kogălniceanu: Cronicile României, I, pag. 153—159.

stalarea datorită oştirilor moldovenesti, bieții Munteni crezuseră, un moment, că au scăpat de griji, de nevoi și de urgia Turcilor; căci, după cum ne spun documentele timpului, „armatele lui Țepeș se învoiră cu ale lui Ștefan al Moldovei și au voit popoarele ca cei doi Voevozi să-și jure iubire și unire așa că toată acea țară s'a asigurat în contra Turcilor, cari nu vor mai putea să le facă pagube". Bieții Români! Așa de entusiasmați erau, în cât, în naivitatea lor, luau dorințele, drept realitate. Uitaseră repede că sângele celor 10.000 de Turci, omorâți de Ștefan și Țepeș, cereau răsbunare și că cel mai bun prilej, pentru asta, era să li-l furnizeze însuși Domnul Ștefan. Intr'adevăr, nici nu se răcise bine entuziasmul pricinuit de înfrățirea celor două armate, aceea a lui Ștefan și Țepeș și „necredinciosul Basarab se întoarce și omoară pe Țepeș cu toți ai săi".

Intr'aceasta, Laiot Basarab, fugit în Turcia, nu întârzie ca să fie reinstalat, de puternicii săi protectori, pe tronul de pe care fusese isgonit. Această reinstalare se face pe la finele anului 1476, și de astă dată Laiot Vodă rămâne domn nesupărat de nimeni până la 1484.

Armatele turcești, venite ca să reinstaleze la tron pe Laiot Basarab și să-l apere ca să fie „domn nesupărat de nimeni" timp de 8 ani de zile, este ceva inimaginabil să nu fi profitat de ocazie ca să răzbune pe cei zece-mii de Turci omorâți de Ștefan cu Țepeș, răsbunare care trebuie să se fi săvârșit pe spinarea bieților locuitori pe care i-au întâlnit, în drumul lor, intrând în țară.

Nu știu, dacă așa ceva se găsește, unde-va, notat de cronicari, dar, că așa trebuie să se fi petrecut lucrurile, n'avem de cât să ne uităm la cele ce se petrec, sub ochii noștri, în Macedonia și ne vom convinge de cecace ar fi trebuit să fie acum 450 de ani! În Macedonia, este destul ca, într'un sat, armatele turcești să dea peste un insurgent oarecare, pentru ca, sub ochii agenților reformatori ai Europei umanitare, nu numai satul acela să fie prefăcut în praf și pulbere, dar să nu fie cruțați nici copilașii dela sânurile mamelor lor. În ochii armatelor fanatizate, setoase de sânge, *orice ghiaur* este răspunzător de crima, sau presupusa crimă, comisă de „necredincioși" și această crimă trebuie răsbunată cu atât mai mult, cu cât procură și ocazie pentru prădare.

Cu atât mai mare trebuie să fi fost setea de răzbunare la armatele turcești, venite să reînstaleze pe Laios Vodă, cu cât era încă proaspăt sângele celor 10.000 de Turci, vărsat de Ștefan și Tepeș.

Trebuie să se fi săvârșit, atunci sălbaticii de acelea care fac pe om să-și ia lumea în cap, cum zice Românul, provocând, astfel, un exod al populației celei mai expuse. Numai așa s'ar putea explica emigrarea și stabilirea Românilor în Serbia.

Evenimentul de mai sus, pe de o parte confirmă data indicată de istoricul sârb, iar pe de altă parte întărește ipoteza după care prima emigrare s'a făcut pe la 1480. Se înțelege dela sine, că Românii, odată porniți pe această cale, au mai continuat să emigreze, încetul cu încetul, timp de mai multe secole, adică, ori-de-câte-ori evenimentele descrise mai sus se repetau: cei din Muntenia plecând să se stabilească în Serbia, după cum cei din șesul răsăritean al Munteniei s'au scurs cu încetul în Dobrogea¹⁾.

Afirmația lui Carici, cum că Românii au emigrat în Serbia târziu de tot, pe la 1832, „din cauza unui regulament” găsesc că este absolut nefondată.

Regulamentul la care face aluzie V. Carici, este Regulamentul Organic, elaborat sub administrația lui Kisseleff. Este adevărat că Regulamentul Organic consacră toate privilegiile de care se bucura până atunci boerimea, ca: aceea de a nu plăti nici o contribuție, aceea prin care țăranul era dator să lucreze boerului 12 zile, plus corvezile, aceea care micșora porția pământului ce proprietarul era dator să-i pună la dispoziție și ele au făcut ca țăranul român să cadă în cea mai neagră mizerie; dar toate acestea n'au determinat nici o emigrare a Românilor în masă. Nu zic că nu s'o fi întâmplat, poate, cazuri izolate, cum se întâmplă în chiar zilele noastre, (mai cu seamă în Bulgaria) dar un lucru este incontestabil: că masa Românilor din Serbia este stabilită într'o epocă cu mult anterioară și dovada cea mai elocventă o găsim nu numai în tradiția despre descălecarea Românilor din Serbia, dar și în faptul că sunt oameni bătrâni

1) D. Iorga, căruia am cerut lămuriri în chestia de mai sus, mi-a dat părerea citată.

cari au atins vârsta cea mare și care au auzit din gura părinților lor că și ei erau născuți acolo.

Aceleaș lucru putem să spunem și despre presupusa stabilire a Românilor din Transilvania, în urma revoluției dela 1848. Cazuri izolate de emigrări din Transilvania și din Banat au fost dese, după cum și azi vin Românii din Banat ca să muncească la minele din Maidan Pec, dar o emigrare în masă nu cred să se fi întâmplat, din aceleași motive; epoca dela 1848 este atât de recentă, în cât până mai anii trecuți se găseau oameni în viață, care nu-și aduceau aminte despre așa ceva.

Dar pe ce-și bazează Carici afirmațiunea că, pela 1848, Românii din Transilvania fugind de furia maghiară, în urma revoluției lui Horia, au venit să se așeze în Serbia și în special în ținuturile Cucievo și Branicevo din județul Pojarevați? Carici își bazează această deducție pe memoriul exarchului Maxim care, la 1773, numărând toate satele din Cucevo și Branicevo, nu pomeneste pe cele ce se găsesc azi locuite de Români; și Carici, conchide: din moment ce nu au fost pomenite reiese că nu existau: deci, au fost clădite mai târziu de către Românii veniți din Transilvania. O supozițiune gratuită. În Serbia se pomeneste existența unei populații românești flotante — nestabilite — încă de prin secolul al XII-lea¹⁾. Este foarte posibil că o parte din această populație — ce se ocupa cu păstoritul — să se fi stabilit prin Cucevo și Branicevo, după 1773 și iată explicația faptului că aceste sate n'au putut fi trecute în memoriul mitropolitului Maxim.

CAP. III

Românii din Serbia, ca și ceilalți frați ai lor, pe care o crudă soartă i-a despărțit dela sânul mamei, împrăștiindu-i în cele patru colțuri ale Europei de Răsărit, vorbesc aceeași limbă românească.

Cu toate acestea, ca și la Românii din Transilvania, din Macedonia sau Istria, și la Românii din Serbia se observă unele schimbări ușoare de fonetică: urmare neapărată a influenței mediului în care ,această ramură a naționalității noa-

1) Hrisovul lui Milutin dela 1200 „Spomenik”, etc.

stre, a trăit și s'a dezvoltat, despărțită de trunchiu, timp de câteva secole.

Din punct de vedere etimologic și sintactic însă, ceea ce, de sigur, este esențial — nu prezintă nici o deosebire, nici o particularitate, și dovedește, odată mai mult, contactul neîntrerupt dintre acest grup de Români dela dreapta cu cei dela stânga Dunării.

Schimbările fonetice, în limba românească vorbită în Valea Timocului, sunt următoarele:

<i>d</i>	transformat în	<i>gh</i>
<i>l</i>	"	" <i>l</i> (muiat)
<i>t</i>	"	" <i>ch</i>
<i>m</i>	"	" <i>m̃</i>
<i>n</i>	"	" <i>ñ</i>

De exemplu:

De unde ești? = *Ghe unghe ești?* etc.

Ca și la celelalte ramuri ale naționalității noastre și la Români din Serbia se observă, după cum am spus, o mică schimbare fonetică. Lucrul de sigur se explică prin faptul că aproape 5 secole și ceva a trăit și s'a dezvoltat această parte a neamului românesc, nu numai izolat de orice contact cu Români din Țară, dar încă în contact cu o populație de altă rasă, de rasă slavă. Totuși o constatare se impune, anume: schimbarea *fonetică* ce se observă în limba Românilor din Serbia nu este influențată de mediul în care s'a dezvoltat, de mediul slav, iar pe de altă parte are multe afinități cu aceia suferită de dialectul Românilor din Macedonia, cu o singură excepție.

În adevăr, și Români din Macedonia și cei din Serbia pronunță pe *l*, pe *m* și pe *n*, muiat. Deosebirea, însă, apare la sunetul *gh*. Pe când la Români din Macedonia sunetul *b*, s'a transformat în *gh*, la cei din Serbia s'a transformat în *gh*, sunetul *d*. Așa bunăoară un Român din Macedonia zice: *ghine* în loc de *bine*, pe când un Român din Serbia zice: *unghe*, în loc de *unde*.

Dacă schimbarea fonetică este atât de neînsemnată la Români din Serbia, în schimb, influența limbii slave s'a manifestat din alt punct de vedere. Români din Serbia, ca și cei

din Macedonia, au pierdut mai toate cuvintele românești prin care se exprimă noțiuni abstracte și le-au înlocuit cu cuvinte sârbești; limba vorbită în Valea Timocului în primul moment te isbește neplăcut la ureche, deși ai impresia că în adevăr se vorbește o limbă latină, totuși nu știi că este limba ta chiar. Dar, în afară de cuvintele ce exprimă noțiuni abstracte, Românii din Serbia au împrumutat, dela conlocuitorii lor Sârbi, o mulțime de alte cuvinte, pe care le-au introdus în limba românească, cu toate că păstrează încă echivalentele lor românești, însă le întrebuițează mai puțin. Se înțelege că sunt multe cuvinte din acestea care s'au pierdut în negura vremurilor și se pierd în fiecare zi. Ceeace mi se pare curios, e că până și Românii cari formează ținuturile curat românești și n'au nici o atingere cu populația sârbească, întrebuițează o mulțime de cuvinte sârbești. Acelaș fenomen se observă și la Românii așezați pe malul Dunării, însă în măsură mult mai mică. Cauza pare a fi următoarea: Românii din ținuturile interioare, adică acei din Valea Moravei și Timocului, fiind în contact, dacă nu zilnic, dar, totuși, în contact de afaceri cu populația sârbească, încetul cu încetul au suferit influența limbii sârbești; pe când ceilalți, de pe malul Dunărei, venind în contact mai des cu Românii din dreapta Dunărei, au rezistat cu mai multă tărie, în schimb, însă, n'au putut rezista influenței neologismelor ce-și fac drumul, la noi în Țară, dela orașe la sate.

Astfel că, între limba Românilor din Serbia și cei din Țară, grație îndoitei influențe la care a fost supusă, aceasta din urmă, s'a format, în decurs de mai multe decenii, un fel de linie de demarcație care, pentru o ureche neobicinuită, pare atât de deosebită, încât produce impresia că cineva are în fața sa două dialecte, pe când, în realitate, nu este de cât unul singur.

Aceasta este cauza greșelei în care cad mai toți autorii sârbi, care s'au ocupat de elementul românesc din Serbia, pe care îl despart în: Țărani (sic) și Ungureni. „Țărani” s'ar fi numind aceia care ar fi venit din „Țară” ¹⁾ (adică din România) și Ungureni aceia cari ar fi venit emigrând din Transilvania, după ce revoluția lui Horia nu isbutise și că, între Ță-

1) Dr. Th. Gheorghevici: „Kroz Naše Rumune”.

rani și Ungureni, există mare deosebire; cea mai mare deosebire ar fi în vorbire, apoi în port și obiceiuri”.

Intr’o greșală identică a căzut și răposatul I. Nenițescu. În opera sa: *De la Românii din Turcia*, care descriind drumul dela Orșova până la Belgrad, la pag. 14, scrie următoarele:

„Până la Gradiștea și la Semendria stațiile pe unde se oprește vaporul mișună, pe ambele laturi, de o mulțime de Români. Faptul că pe țărmul bănațean sunt atât de mulți cei din neamul nostru, nu poate mira pe nimeni, de oarece toată lumea știe ce popor locuiește acolo; dar faptul că se găsesc mulți Români și pe țărmul sârbesc și încă pe o atât de mare întindere, poate că pentru unii să necesite o explicare, fie, deocamdată, cât de scurtă.

„La Sud de bucata de Dunăre, dintre Orșova și Gradiștea, cade regiunea sârbească, cuprinsă între râurile Timoc și Morava și între Dunăre. Această regiune alcătuită din cele patru frumoase districte ale Serbiei: Pojarevaț, Negotin, Chiu-pria și Zaicear, este locuită aproape exclusiv de Români, al căror număr trece cu mult peste cifra de 300.000 suflete. Dintre aceștia, cei din vecinătatea Dunării vorbesc limba românească din Regat, iar cei din Sudul Serbiei vorbesc dialectul macedo-român!”.

Este adevărat că Românii care vin să lucreze la minele din Maidan Pec sunt originari din Transilvania și sunt numiți „Ungureni”. Dar, deosebirea în vorba unora și altora nu este așa de mare cum pretind scriitorii sârbi, cari nu cunosc limba românească.

Dar, pe lângă limba maternă, o parte dintre Românii din Serbia vorbesc și limba țării în care trăesc, — limba sârbă. Zic o parte, fiindcă numai Românii cari trăesc la olaltă cu Sârbii vorbesc și limba sârbească; pe când ceilalți, cari, formează marea majoritate, cu toate sacrificiile ce face statul sârb, pentru dâșii, înființând școli, până și în cele mai neînsemnate cătune, nu cunosc nici o boabă din limba țării în care s’au născut, trăesc și-și îndeplinesc datoriile cetățenești.

După statistica din 1900, numărul Românilor din Serbia, care, pe lângă limba maternă, mai vorbesc și limba sârbă era de 32.241 suflete, repartizați, după județe, în modul următor:

Districte	Bărbați	Femei	Total
Craina	7.716	3.612	11.328
Morava	1.284	319	1.603
Pojarevaț	8.484	6.008	14.492
Timoc	3.965	853	4.818
Total	21.449	10.792	32.241

Așa dar, din numărul total de 130—150.000 locuitori Români, câți ne dau statisticele oficiale, sau 300—350.000, cum am văzut că sunt în realitate, numai 32.241 suflete vorbesc limba țării. Din această cifră, dacă scădem numărul bărbaților de 21.449, nu mai rămâne decât un număr foarte neînsemnat de 10.000 femei care vorbesc limba sârbă; ceeace, în mediu, revine la 3% din totalitatea populației femeiești.

Acest fapt, în aparență neînsemnat, în realitate prezintă o deosebită importanță, după cum voi arăta, când mă voi ocupa despre puterea de asimilare a elementului românesc din Serbia și de partea largă a influenței femeiești în această operă de asimilare care a făcut ca o populație de 300.000 de suflete, nu numai să se conserve și să propășească în mijlocul unei populații de altă rasă, cu alte datini și cu alte obiceiuri, dar, încă, să pună în primejdie chiar populația de baștină.

Notă:

La 1906, pe când abia de un an ocupam postul de cancelar-interpret la Legația noastră din Belgrad, mult regretatul dr. Istrate — pe care îl cunoscusem ca Ministru al Instrucțiunii Publice — întâlnindu-mă într-o zi la București, unde venisem într-o permisie de câteva zile, m'a însărcinat cu organizarea unui stand al Românilor din Serbia, la expoziția jubilară, al cărei Comisar General fusese numit. Cu acest prilej, pentru a aduna obiectele necesare, am colindat câteva sate din județul Pojarevaț. Tot după îndemnul Domniei-Sale am alcătuit — în grabă — cu puținele elemente pe care le aveam la îndemână, prima parte a acestui studiu pe care l'am publicat sub pseudonimul „Delatimoc”. Mai târziu trebuia să

apară partea a doua, în care aveam de gând să tratez despre: 1. Casa, familia, satul. 2. Starea culturală și economică. 3. Opera de sârbizare. Și în fine într'un capitol special urma să vorbesc și despre: Românii Macedoneni în viața Serbiei. Dar, după câteva luni, în urma unei neînțelegeri cu șeful meu pentru o chestiune despre care voiu vorbi în lucrarea mea: „Dela București la Belgrad”, am fost nevoit să părăsesc Capitala Serbiei. Astfel, neputând culege întreg materialul de care aveam nevoie, partea a doua a studiului, spre marea mea părere de rău, n'a putut să apară.

C. CONSTANTE

București.

Iunie 1943.

G. VÂLSAN

ROMÂNII

DIN CRAINA SERBIEI

PRIVIRE GEOGRAFICĂ ȘI ANTROPOGEOGRAFICĂ

Publicată în „Anuar de Geografie și Antropogeografie”, an. II, 1911—1912, București, 1912, cu 4
schite, 11 fotografii afară de text și o schiță
în culori.

ROMÂNII DIN CRAINA SERBIEI

de G. Vâlsan

Craina (Marginea) se numește „ocrugul” sârbesc din spre Țara Românească. Ca „ocrug”, împărțire administrativă, Craina spre S. se întinde până la Timoc, iar spre V. până dincolo de minele Maidanpek. Autorii lucrărilor de față până acum au putut cerceta, sat cu sat, aproape în întregime, numai partea dela Răsărit de înălțimile Miroci și Deli Iovan, — adică partea Crainei care privește spre România. Cercetarea s'a făcut în special din punct de vedere etnografic și rezultatele ei complete, precum și rezultatele altor cercetări posterioare, vor fi date aiurea. Capitolele de față au în vedere numai partea din cercetări în legătură cu geografia.

Privire geografică și antropogeografică

Ocolită spre N. și spre E de Dunăre — care în dreptul acesta străbate prin cele mai mărețe ale sale chei, — Craina se intercalează ca un colț al statului sârbesc între Banat și Oltenia. În cea mai mare parte Craina e stăpânită de masivul muntos care face legătura între Carpați și Balcani și care, cât timp direcțiunea e SSV. se numește Miroci (înălțime obișnuită 400—500 m.; excepțional în Știrbăț 768 m.), iar când culmea principală, luând înfățișarea de adevărată creastă coțeste spre SSE., capătă numirea de Deli-Iovan (cu trei vârfuri la egală distanță: Golu 1100 m., Țârni Vrh 1201 m. și Deli-Iovan 1058 m.). Din această culme înălțimile scad până în valea Timocului, râu care după ce deschide un drum de seamă spre interiorul Peninsulei balcanice, vine de se varsă în Du-

năre. la marginea câmpiei Negotinului, singurul șes de oarecare întindere al Crainei.

Ca *geolojie*, Mirocii sunt continuarea naturală a Carpaților. Ca și la N. de Dunăre, în Miroci contactul între diferite roce prezintă curi zități care nu s'au putut explica mai verosimil decât prin admiterea unui *șariaj*, care a fost general pentru mai tot lanțul Carpaților meridionali ¹⁾.

În vremea cretacicului o resfrângere a scoarței ar fi așternut peste rocele preexistente, și aceasta pe mai toată întinderea Carpaților meridionali, o nouă pânză de roce, în majoritate metamorifice, aduse dinspre S. E. sau mai probabil dinspre N.V., peste care s'a spart și a rămas în crâmpee numai suprapuse, deci neavând nici o rădăcină locală.

Indiferent de explicarea tectonică, Craina, în regiunea care ne privește, prezintă următoarea structură geologică: O largă fâșie cretacică cu direcția N.S., cuprinde mai toată regiunea muntoasă. Centrul și partea de V., despicate de Dunăre, sunt calcaroase, pe când restul e format din șisturi negre foarte cutate. Această fâșie centrală se mărginește spre E., dela Glămia Povârștii, iar spre V. dela Golubina, cu alte două fâșii de micașist, având aceeași direcție spre S. Un al treilea crâmpeu cristalin, continuarea importantei fâșii care urmează hotarul între Banat și Oltenia, intră în Craina pe la Ada-Calè și înaintează ca o limbă numai până la Petrosel. Restul care a rămas spre răsărit până la Dunăre, e acoperit, afară de o margine neogenă, de aluviunile moderne. Asemenea chiar în regiunea de roce vechi stânca de multe ori nu se arată ușor, fiindcă în mare parte e îmbrăcată într'un strat adânc de nisip, uneori aluvionar, chiar pe înălțimi, de cele mai multe ori însă provenit din descompunerea chimică a rocei subsistente ²⁾. În multe locuri s'a format și un strat de *terra rossa*. Călătorii cari trec cu vaporul prin Cazanele Dunării pe timp de ploae, povestesc uimiți de pereții albi de calcar, din care țâșnesc, ca niște vine deschise, ape sângerate de *terra rossa* ³⁾.

1) G. M. Murgoci: „Tertiariul Olteniei”, în An. Inst. geol. rom., vol. I, 1907.

2) Em. de Martonne: „Evolution morphologique des Alpes de Transylvanie”, Paris, 1907, p. 124.

3) Id. „Traité de géographie physique”, Paris, 1909, p. 437

Tot ca o continuare a munților dela N. Dunării se arată Mirocii și din punct de vedere *morfologic*. In serile limpezi când cerul în apus e încă îmbibat de lumină așa încât munții deveniți violeti, ies puternic în evidență, de te-ai afla spre Severin, sau spre Negotin, sau mai ales pe Dunăre la cotul ei cel mai adânc din dreptul ostrovului Corbu, aceiași privese se arată. Dinspre vârfurile Godeanului până în apropiere de creasta Deliovanului, linia munților coboară domol, aproape ca o câmpie puțin undulată. Ici colo numai, se înclină un perete mai repede sau se înalță un țanc mai îndrăzneț (Știrbățul). Cele mai multe vârfuri au crestele retezate.

Aceeași monotonie a înălțimilor ți se prezintă dacă te-ai afla chiar în mijlocul regiunii muntoase. Văile abia se simt și când nu ești în apropiere de Dunăre, chiar locul pe unde curge acest fluviu mare nu se observă. Ai crede că Mirocii sunt legați fără întrerupere de restul Carpaților și că tot acest întreg e aproape un șes. Pe coama lătită a culmilor, care se ridică mai toate la aceeași înălțime, poți merge ore întregi fără urcări și coborâri (fig. 1 și 2).

Însă numai pe coamă, fiindcă văile — și aci se arată al doilea caracter morfologic al regiunii — deși întotdeauna, dacă privești în secțiune transversală, în partea lor superioară încep largi cu maluri foarte teșite, uncori la mijlocul albiei se adâncesc de odată ascuțit, săpându-și patul în stânca subsistentă (Cazul tipic văzut e la Dupliana, unde partea superioară a văii rămâne ca o terasă prin mijlocul căreia se adâncește un făgaș cu râpe atât de repezi, încât nu a putut fi

Fig. 1. — Drumul pe creasta muntelui dela Petrosel la Ada-Kale. Înălțimea e exagerată îndoit cât lungimea (după Harta St. Maj. Sârb 1/75.000 — Echidistanța curbilor 50 m.)

folosit nici de sat nici de drum. Atât satul cât și drumul sunt sus pe terasă). Adeseori vâlceaua se îngustează atât de mult încât formează „chei” (Recița, Reca, Slatina, Vratna) și aceasta uneori (Recița, Reca) chiar în apropiere de Dunăre, unde pâraele încep a sălta mai repede, pe albie de stâncă, ca și cum aci panta râului ar avea un fel de treaptă care accelerează curgera³⁾ și în acelaș timp aproape nu îngăduie depunerea de aluviuni. Activitatea apelor curgătoare e atât de mare încât mai toate râurile au caracter de torente a căror înrămurare spre munte crește văzând cu ochii.

Marele sat Iabucovăț e amenințat actualmente de râpe care înaintază spre el în fiecare an. Pe alocuri drumurile sunt aproape inaccesibile, fiindcă terase vechi, desgrădinate, umplu căile de bolovani colțuroși pe care căruțele abia pot înainta (drumul Iabucovăț-Geanova).

Netezimea culmilor, cu toate că roca subsistentă arată cutări intense, a dus la concluzia că atât în Miroci cât și în M. Mehedinților relieful de altădată, accidentat, a fost ros și ținutul transformat într-o *peneplenă*, care e destul de veche (descompunerea chimică a rocilor foarte adâncă) și pe care odată au răstăcit râuri domoale (aluviuni pe altitudini însemnate). Evoluția nu s'a oprit aci însă. Relieful obosit al culmilor, actualmente e viguros sculptat de râuri repezi, cu văi înguste, cu chei numeroase. Deci regiunea rocilor vechi din Craina e o *peneplenă întinerită*⁴⁾.

Ținutul aluviunilor are o morfologie analoagă. Așezate în terase (*cerdacuri* cum le numesc Românii din ținut), aceste aluviuni sunt urmele unor vechi niveluri ale Dunării și, prin netezimea suprafeții lor — pe care uneori se adună ape stagnante: băltsină (băltină) — continuă aspectul monoton al ținutului muntos.

Pe hărți cu curbele de nivel se poate observa însă o ușoară înclinare a teraselor spre S.E., ceea ce are o importanță pentru problema Dunării. Încep a se schița la Sâp (fig. 2) și au cea mai mare dezvoltare unde Dunărea le-a cruțat mai mult (Tăribășe). Aci se observă trei rânduri de terase, dintre care cea superioară e cea mai înclinată, afară de malul ac-

3) Pe Reca, aproape de vărsarea ei în Dunăre s'au putut construi trei mori, una după alta, pe o distanță de 500 m.

4) Em. de Martonne: „Rech. sur l'évol. des Alpes de Transylv.”, p. 124.

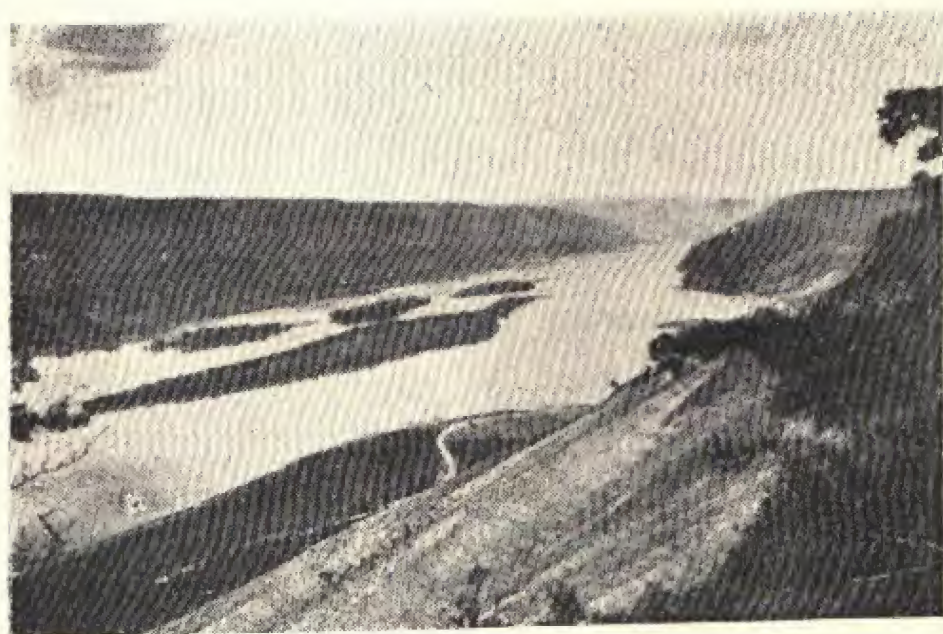

Fig. 2. — Vedere spre Gherdap, de pe malul românesc: Râpa Dunării. — Început de terase pe malul sârbesc. — Perfectă coincidență între ambele maluri. — Profil de peneplenă înaltă.

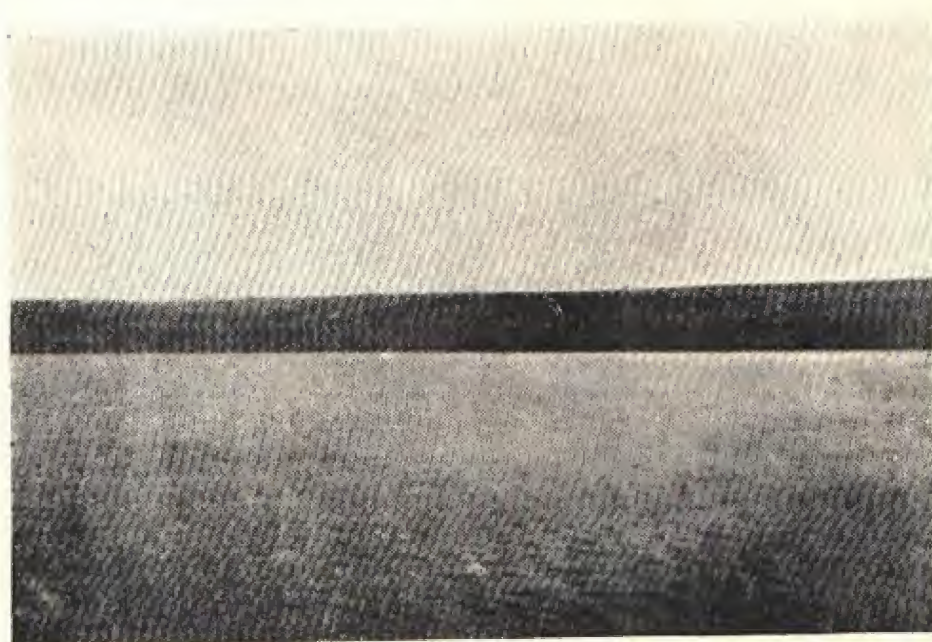

Fig. 3. — Terasa la Varbița Mică—Costol (după fotografie). Se vede începutul de vale — vechiu braț al Dunării — care ocolește Costolul. — Partea mai albă de pe coasta văii sunt nisipurile pe care le așterne vântul. Înălțimea terasei superioare 115—120 m.

tual, care pe alocuri are și el aspect de *cerdac* și care deci ar fi ultima terasă a Dunării 5). (Fig. 3).

Nu pretutindeni s'au păstrat însă aceste terase. Dunărea în șerpuirile sale — mai accentuate aci decât oriunde în pământul românesc — a ros parte din ele. La Palanca (fig. 4) Dunărea se alătură de regiunea rocelor vechi și terasa rămâne numai ca o fâșie îngustă, înaltă, adevărat *cerdac* de pe care privește ascuns între grădini satul Cupuzâștea. Acelaș lucru desigur s'a întâmplat și la Negotin unde terasele lipsesc. Ac-

Fig. 3. — Desenat după originalul de sus.

tuala câmpie a Negotinului trebuie să fi fost pentru Dunăre un ținut de rătăcire care geologicește vorbind a fost părăsit de curând.

Dealurile se termină brusc parcă ar fi fost retezate. Ținutul, foarte jos, e acoperit de bălți întinse, mai ales lângă dealuri unde altitudinea e mai mică decât aiurea, ca și cum un cot de râu ar fi adâncit aci mai mult. Râurile care coboară din munte își pierd albia și rătăcesc nehotărâte pe câmpii, printre trestişuri. Chiar Timocul începe a face insule și își îngăduie a lăsa brațe moarte. Că ținutul e părăsit de curând, o dovedesc locurile mai înălțate rămase în câmpia Negotinului (Praova, Raduievaș, Sârbo-Vlah, Bucovcea) care sunt niște *grădiști* crâmpeie izolate din vechile terase ale Dunării, pe care acum vântul le roade și le acopere de nisipuri zburătoare.

Un alt loc interesant din acest punct de vedere este la Cladova (Fig. 3 și 5). Aici din sus de oraș până la satul Vârbița mică, ținutul înalt de terase se depărtează de Dunăre într'un arc larg. Rămâne singură prispa actuală a Dunării care și ea stă aproape izolată ca un ostrov, fiindcă atât la V. de Cladova cât și la Vârbița terenul se coboară așa de mult, că în timpuri de creștere a Dunării apele năvălesc din amândouă părțile, iar

5) „Aci e vorba de terasele care prin întinderea lor prezintă o importanță antropogeografică. Totalitatea etajelor de terase, unele numai crâmpee cu totul neînsemnate, ar fi de *opt*, după I. Cvijič (Entwicklungsgeschichtliche Karte des Eisernen Tores-Gotha Perthes, 1908)“.

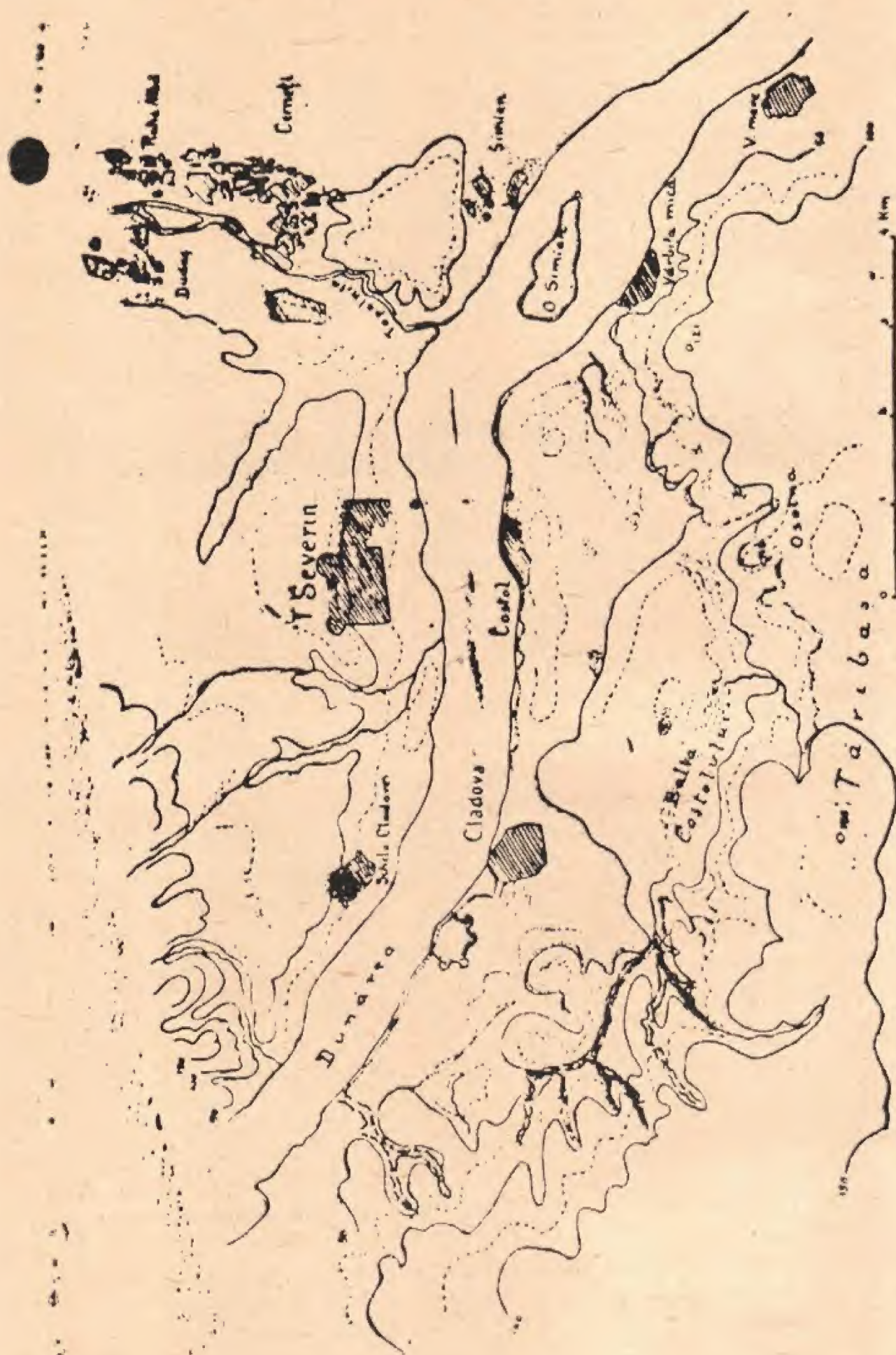

Fig. 5. — Ocolina Severinului. — Ținutul în care pe malul sârbesc terasele se depărtează de Dunăre. Ostrovul Șimian, înalt, pare un crâmpciu din terasa Costolului — docul podului lui Traian. — Pe malul românesc e de notat înfățișarea unui oraș în descompunere: Cerneți. (După harta Stat., Maj. Sârb 1/75.000).

spre Vârbița ajung de se unesc cu balta Costolului care se întinde până lângă Cladova. Solul acestei grădiști e în mare parte „năsipiște” spulberată de vânt și așternută în dâmburi pe coasta Țăribăsei. Aceste nisipuri sunt cauza care va întrerupe cu totul comunicația, chiar temporară, între Dunăre și balta Costolului. Căci înainte comunicația a fost continuă după spusa țăranilor bătrâni: „Tata știa când se legau șăicele de pluta de colo, din balta Costolului”. Lucrul nu ar merita o deosebită atențiune dacă în dreptul acesta n'ar fi ruinele podului lui Traian. Dacă ținutul Costolului e un vechiu ostrov, asupra construirii podului tocmai în punctul acesta se poate lua în seamă tradiția populară existentă la Români din marginea Dunării, că Traian „cu soru-sa” ca să poată zidi podul, a abătut din apele Dunării prin balta Costolului. Când a fost gata lucrarea și s'a dat drumul pe albia veche, s'a rupt podul și a trebuit să fie zidit a doua oară. Aci se mai poate pune întrebarea dacă existența acestei legende cu Traian are vre-o valoare și asupra statorniciei elementului românesc în ținutul Crainei.

Cauza care a întinerit peneplena a influențat și terasele. Acestea încep a se năruși pretutindeni. Râuri cari abia scapă din cheile munților și vor să-și resfire aluviunile pe suprafața lină a teraselor, sunt atrase de nivelul adâncit al Dunărei și, după un timp de curs domol, intră în adevărate cañonuri, „văiuși”, care despică mai pretutindeni terasele. Faptul nedeplinei racordări între cursul superior și inferior al râului dovedește o repetată scădere a nivelului de bază dintre care ultima e destul de recentă.

Mai e o serie de fenomene care aduce variație în monotonia ținutului. Acestea se află în regiunea înaltă a Mirocilor. Intinderea destul de mare a ținutului calcaros, asemenea nivelul de bază atât de apropiat și de adânc, (circa 450 m.) față cu suprafața care primește ploile, au făcut ca regiunea să fie puternic influențată. Fenomenele carstice capătă o mare dezvoltare. Regiunea nefiind cercetată personal, aci se va da materialul rezultat din spusele țăranilor și din cercetarea hărților⁶⁾. Țăranii vorbesc de „Cazane pe culmi”, de „Apele albe”,

6) O localitate carstică văzută în Craina este M-rea Vratna, ținut care seamănă mult cu cel dela schitul Ialomicioarei (Bucegi). Chei înguste, pereți verticali de stâncă albă în care se deschid peșteri, mici cascade care adâncesc în patul de piatră căldări rotunde, un pâriu întreg apărând de sub stâncă, și mai ales — notă care întregeste caracterul romantic al ținutului și care atrage pe unii excursioniști — deasupra văii râului, brățări colosale de stâncă, mai multe la rând, cu deschideri enorme, ca niște urme ultime rămase din prăbușirea bolții unei vechi peșteri uriașe, — față de care „le fameux pont naturel de Ponoare” (Martonne: *Evol.*, etc., p. 127) înseamnă foarte puțin lucru.

de Bigărul de unde „apa iese ca un râu din stâncă”, de Pănuri (Ponoare?), de „peșteri”, „urlători”. Harta (1/75.000 St. Maj. Sârb), arată peste 70 doline mici și 22 adevărate bazine de prăbușire, pe fundul cărora curg la lumina zilei, uneori pe o lungime de 5 km. râuri cari primesc mulți afluenți, fac câteva colituri apoi dispar dintr’odată. E de observat că adâncimea depresiunilor, după cum arată harta, nu pare a fi mai mare de 100 m. așa că patul pe care curg apele din aceste depresiuni s’ar afla cu cel puțin 200 m. mai sus, ceea ce poate da o idee de energică circulație subterană ce trebuie să se stabilească până când aceste râuri să ajungă în Dunăre. Privind harta, afară de unele ciudățenii, explicabile într’o astfel de regiune, ai impresia unui râu cu direcția S.—N. desfăcut în crâmpoie, care începe din apropiere de satul Miroci și se poate urmări destul de bine până la o anume distanță. Impresia aceasta e întărită și de relieful ținutului, o platformă minunat păstrată, cu marginile din spre apus și răsărit înălțate în chip de albie înclinată spre N. și având deschiderea spre ostrovul Ogradina: adevărat mic bazin de râu. — Menționez faptul, neștiindu-l pomenit aiurea, fiindcă poate să aibă oarecare legătură cu problema Dunărei (cf. curioasa vale paralelă dela Dubova, pe celălalt mal al Dunărei—Martonne: *Evol., etc.*, p. 133).

Dunărea are marginea acestui ținut carstic. Fluviul, deși acum cu unele caractere de apă de munte, căpătase din sus de Milanoaț, un curs regulat. Cum intră în regiunea carstică a Crainei, această regularitate se tulbură. Malurile, devenite pereți verticali găuriți de peșteri, se apropie mai mult decât ori unde în defileu — până la 170 m., — ca din loc în loc să dea naștere la lărgiri neașteptate ale suprafeței de apă (Dubova, Mraconia, Ogradina), lărgiri care corespund cu mari adâncimi ale fundului (în Cazan 53 m., sub nivelul cel mai scăzut al apei). Aceste caractere au dus la presupunerea că la străpungerea defileului au avut o mare importanță și fenomenele carstice ale regiunii.

Și după Orșova, unde apele Cernei, repezi și capricioase, răsfiră un puternic con de pietrișuri, *Dunărea* rămâne mereu o apă de munte cu multe „bucuri” (izvorire a apelor din fund) și „scafe” (vârtejuri care trag la fund). Astfel ocolește grădinile și urmele de cetate ale ostrovului Ada-Cale, până când

întâlnește „*cununa de piatră*” a Gherdapului, unde în timp de ape mari, „când vinc *năboiul, poŭodul*” e o fierbere necontenită, iar „când apa e sfârșită, aproape poți trece cu piciorul”. După ce iese din Gherdap sau „Poarta fierului” Dunărea începe a se liniști. Apar ostroave mai numeroase, „întinsuri unde apa e mai *prundă*”, deși tot i-au mai rămas din caracterele sale de apă repede: (curge printre adevărate râpe de torrent pe marginea cărora în partea Serbiei se schițează terase — fig. 2; pe maluri depune numai pietriș până spre Râtcova. iarna nu îngheață „poartă cel mult *șantă* (sloiuri) de ghiață”. Dela Cladova dispar înălțimile și Dunărea, cale de apă ușor de trecut, fiindcă nu a început încă a-și forma luncă, își desfășoară serpuirile viguroase printre ținuturile de terase, mai monotone ca regiunea muntoasă, dar mai fertile și mai populate. Sate mari se înșiră lângă malul apei, pe ultima terasă, din temelia cărcia adesea țâșnesc zeci de izvoare (Râtcova). Numai pe alocuri vânturile „din *jară*”, Gorniacul și Coșava, care în România au prefăcut un întreg ținut aluvionar într-o regiune de dune, aruncă nisipul și pe malul drept, alcătuiind „năsipiști”, „năsipuri” destul de întinse, care îngroapă drumurile și viile locuitorilor.

Pentru întregirea icoanei geografice a ținutului e de amintit că regiunea de înălțimi mari face parte din Șumadia (sârb.: codrul de *stejar*) care cuprindea o mare parte a Serbiei nordice ⁷⁾. Astăzi mai peste tot pământul e despădurit, ceea ce face ca acțiunea distructivă a ploilor și a râurilor să fie și mai puternică. Bătrânele păduri deodată sunt reduse la un adevărat *maquis* (cecăriș) care uneori nici nu-și poate întinde săraca îmbrăcăminte peste multele râpi și „cârșii” pietroase, printre care rătăcesc turme de capre. La acest caracter mediteran se adaugă *nucul* crescut în stare naturală și făcând adesea pădurici (Urovița) ⁸⁾. Nu rar se întâlnește *smochinul* crescut de pripas și prin grădinile țăranilor care îl cunosc și îl numesc astfel. (Trece și dincolo de Dunăre-Cerneți). Asemenea *lilicacul*, în stare naturală, a făcut ca două localități pe dealurile dela V. de Negotin să poarte numele acestei

7) I. Mallat: „La Serbie contemporaine”, Paris, 1902, p. 31, vol. I.

8) Cf. Mallat, „Op. cit.”, p. 30: „Principalement dans la vallée du Timok on trouve le noyer en si grande abondance que la culture de cet arbre pourrait y devenir le service d'une utile exploitation”.

plante⁹⁾. Trebuie adăogat *părul* sălbatec, în foarte mare cantitate, amintind de numele vechei Dardanii care se întindea spre S. Muntele mai păstrează încă *tisa* (existând și în toponimie: „Tisa padina” lângă Știrbaș)⁹⁾, iar poala dealului „moșmolul”. *Pinul* și *jneapănul* nu sunt cunoscuți. Regiunea teraselor, afară de multele grădini de poame, e caracterizată prin mulțimea *viilor*. („Mai toți avem vii”), a căror cultură se face rațional în jurul Negotinului.

Ca *animale*, *urși* nu mai există. Asemenea „cerbi și ciute”, „căpruși și căprioare”. Însă „odată au fost mulți; îi gonja câinii în Dunăre. Iarna mâncam numai carne de căprioară” (Sâp). *Vidra* trăiește lângă apa Dunării cea plină de *pești* (care se află mai mulți decât oriunde la Gherdap). Ca animale domestice *caprele* în număr mult mai mare ca *oile*, caracterizează înălțimile acoperite cu tufe, iar *porcii* și *vacile* „câmpul”.

De menționat, ca interes antropogeografic, este „*musca* din gianțul dela Babacaia” (colț de stâncă eșind din Dunăre în primele cazane).

Poporul o localizează aci și povestește despre ea legenda că Iovan Iorgovan urmărind un „șerpe”, a izbutit să-i taie coada tocmai când intra în peștera dela Babacaia. „Ala” (balaurul) l’a amenințat: Mă tai tu, dar eu dau musca să-ți omoare calul. Iovan a răspuns: Dar eu dau fumul să omoare musca. Ca interes geografic, am putut culege dela țărani următoarele: Musca e ceva mai mare ca cea de vin. Se arată cum dă în căldură, în Aprilie, și ține vre-o două luni, apucând astfel timpul muncii câmpului. Ese „pe su’ pământ, în cocoloașe și zboară multe pe fața apei”. Când bate Coșava (vânt de E.) se înneacă atât de multe că se face Dunărea neagră. Vântul acesta o mână până la Belgrad. În spre Miază-zi Gorniacul o mână până dincolo de Timoc. (În Oltenia înaintează prin ținutul dealurilor până la Vâlcea). Înțepătura ei omoară vita. De aceea vitele sunt ținute în fum și numai noaptea ies la mâncare. Când omul trebuie să muncească la câmp unge vita cu catran și numai așa poate munci.

* * *

Paralel cu multe din aceste note care dau fisionomia geografică particulară a regiunii, așezarea omenească prezintă anume coincidențe pe care nu le cred lipsite de interes antropogeografic.

9) Harta Stat. Maj. Sârb 1/75.000.

Ca *situație* întreg ținutul muntos între Carpați și Balcani e un ținut de *legătură*. Aci arcul Carpato-Balcanic are înălțimea cea mai scăzută, și aci se apropie mai mult două unități geografice însemnate pentru circulația popoarelor: Câmpia română și stepa Ungariei. Această situație de sigur a contribuit să atragă pe aci diferite curenți de neamuri. Chiar așa însă, pentru populația care înainta dinspre S., ca și pentru cea venită din unitățile geografice ale Alföldului sau ale câmpiei române, întreg acest ținut muntos, cu ramificări încurcate, cu văi impracticabile, a fost un obstacol care nu se putea ocoli mai lesnicios decât în două feluri: pe valea Moravei și a Timocului, și foarte puțin prin defileul atât de îngust al Dunării. De aceea drumurile de circulație intensă în lumea veche erau cel de pe valea Moravei și drumul care lua în lung valea Timocului ¹⁰⁾ unde, pe timpul Romanilor și mai ales al Imperiului Bizantin, cetățile se țineau șir. Pe când drumul Moravei poate fi socotit excentric pentru regiunea de care ne ocupăm, drumul Timocului ne interesează mai de aproape. Pe aci, cu toate clisurile, a fost locul de infiltrare spre V. și S. al populațiilor ajunse până în marginea de apus a câmpiei române. La trecerea prin acest loc în Peninsula Balcanică, contribuia și faptul că în această parte Dunărea nu mai are luncă, iar malurile sale sunt identice ca înălțime — căci câmpia Timocului, până spre Vidin, e un crâmpeiu al câmpiei române pe care Dunărea îl trece peninsulei Balcanice. Urma unei mișcări mai vii de neamuri a rămas și azi în hărțile etnografice, fiindcă pe această vale a Timocului, între satele românești au pătruns mai adânc decât ori unde spre E. sate sârbești (până în jurul Negotinului), precum, probabil tot pe ea, au putut înainta până în mijlocul așezărilor sârbești din jurul Socobaniei, centre destul de însemnate de Bulgari.

Deci mișcările popoarelor streine au lăsat neatins muntele, care a putut rămâne populației care avea nevoie de munte: păstorii. Aceștia puteau veni, pe culmi, sau dinspre S. sau dinspre N. Cercetări ulterioare vor dovedi dacă au înaintat și cât au înaintat păstorii din S., căroră li se puneă în curmeziș drumul Timocului, una din cauzele care, prin faptul că era cale de invazie străină — a influențat la ruperea comunicației între păstorii Carpaților și Balcanilor. E sigur însă, prin

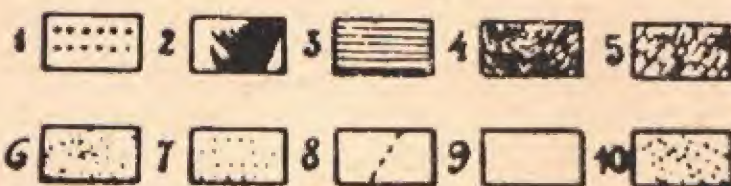
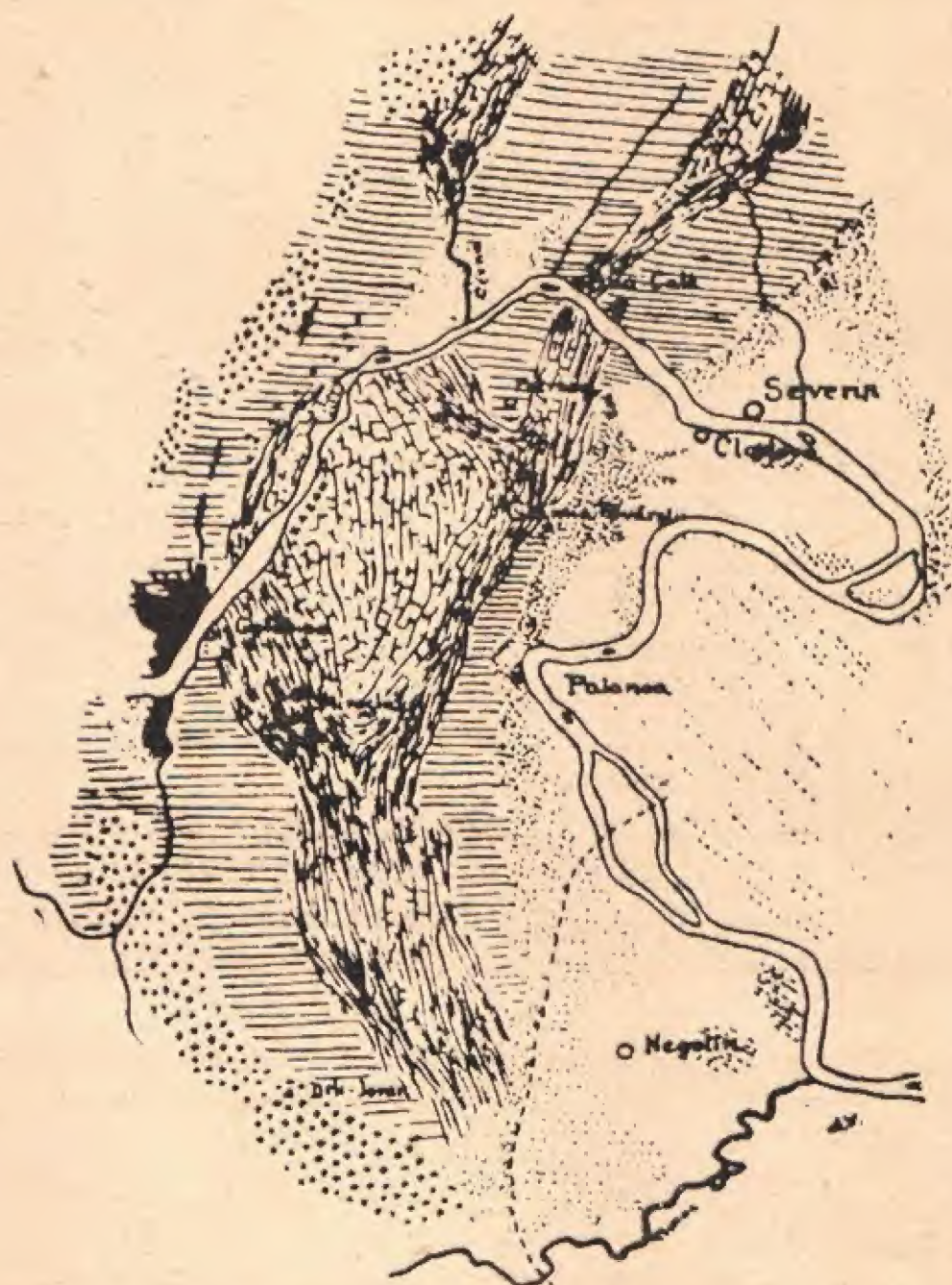
10) Cf. C. Jireček: „Geschichte der Serben”, vol. I, p. 8 (Gotha 1911).

dovezi de limbă și etnografice, că atât în dreapta cât și în stânga Dunării, în regiunea muntoasă populația e aceeași: păstori bănățeni, „Ungureni”.

Această cucerire e explicabilă întâiu prin faptul că, după cum am văzut, muntele e identic de-o parte și de alta a Dunării. Apoi trecerea de pe un mal pe altul se poate spune că e mai ușoară decât trecerea în lungul defileului, fiind înlesnită prin văi de râuri cu deschideri în care s’au putut aduna sate și chiar orășele (Dobra, Bârzasca, D. Milanovaț, Golubinie, Ogradina, Orșova, etc.).

Asemenea faptul că acest ținut înaintea ca o pană între Banat și Oltenia, poate explica în parte de ce aci s’au putut menține până azi o puternică populație românească, populație care aiurea în peninsula balcanică a putut fi asimilată. Regiunea a fost alimentată neconținut cu Români atât din Oltenia cât și din Banat. Această dublă alimentare iese bine în evidență în ținutul Crainei de care ne ocupăm, unde „Ungurenii” păstori au ocupat tot muntele și unde pe marginea șeasă a Dunării multe sate au fost până de curând mărite prin Olteni veniți de peste Dunăre (Văiuga, Bârloaga, Praova, etc.).

Se pare însă că în șes e vorba numai de o *improspătare a unor elemente autoctone*. Lucrul se vede prin caractere particulare de limbă și etnice, mai ales de port, care nu apar nici la Bănățeni, nici la Olteni. Chiar locuitorii au conștiința amestecului. Ei nu-și zic *Tereni* cum zic celor din România, ci *Mistrițoi*, oameni de amestec. Numirea nu pare dată unui amestec numai de Olteni și Ungureni. Aceștia din urmă probabil nu au intrat în formarea populației de Mistrițoi decât într-o cantitate minimă. Pretutindeni, după câte știu, populația ungurenească a coborât, ca așezare statornică, spre „țară”, așa că granița între Ungureni și Români nu corespunde cu granița țărilor, ci mai mult cu limita dintre munte și dealuri, — pretutindeni însă, afară de câteva cazuri, fuziunea se face greu și caracterele deosebitoare sunt păstrate cu îndărătnicie, chiar când satul a fost cu totul izolat, ca în Bărăgan și Dobrogea. Acest caracter foarte conservativ îl au și Ungurenii din Craina. Satele așezate în regiunea de contact a câmpenilor și muntenilor, sunt despărțite, etnic vorbind, în două părți bine distincte, a căror populație nu se amestecă (Iabucovaț). Rămâne că Mistrițoii sunt un amestec din Olteni și mai puțin Bănățeni — care totuși au intrat în amestec mai ales în partea de N., unde circulația pe marginea Dunării a ușurat fuziunea — cu o populație autoctonă sau venită dinspre S., sau cu acestea amândouă. Cineva trebuie să fi locuit ținutul acesta cu destul de bogate izvoare de traiu. Că au venit locuitori și dinspre S. și au înaintat mult spre N., până în timpuri recente, o dovedește faptul că pe terasele de deasupra Costo-

Harta geologică a Crainei de E. (1/600.000), după G. M. Murgoci, Em. de Martonne și I. Cvijič 11): 1. Granit și roce granitoide. 2. Serpentine, gabros, etc. 3. Șisturi cristaline. 4. Cretacic și jurasic (mai ales șisturi negre). 5. Cretacic (calcar). 6. Neogen cutat. 7. Neogen orizontal. 8. Granița între munți și podișul bulgar. 9. Aluvii moderne. 10. Dane.

11) Der Balkan... Technische Skizze -vol. I. Cvijič în Congr. géol. Internat. IX, 1903.

lului — deci chiar în fața Severinului — a existat până nu de mult un sat, Osoina, cu Români „veniți din „fundoaie”, din Bugărie”, având un port cu totul deosebit de al băstinașilor. Satul, din pricina atracției Dunării și din pricina plecării Turcilor din ținut, a fost părăsit și s'a risipit cu încetul, cum s'a risipit și individualitatea etnică a locuitorilor lui. Din aceste note iese constatarea curat antropogeografică: Craina, ținutul de *margine* și de legătură, între alte mai mari unități geografice, este în același timp și un ținut de amestec al populației.

Harta geologică poate și ea contribui la lămurirea așezărilor omenești în Craina. În acest sens e interesant de observat că fâșia calcaroasă e lipsită de sate, deși altitudinea ar putea îngădui o astfel de așezare. Țarnăgorii (Muntene-grenii) aduși nu de mult în ținut și care și-au alcătuit pe înălțimi un sat Petrovoselo, sau cum îi mai zic Români Petrosel, inconștient au respectat harta geologică, și satul lor nu înaintează mai mult de capătul limbei cristaline care pătrunde în Craina pe la Ada-Calè. Alt sat, acesta românesc vechiu, Mirociu, și el a evitat carstul și se află așezat tocmai în capătul de S. al regiunii carstice.

Mai interesantă este așezarea satelor din spre E. Aci se pot observa două rânduri de sate: un rând lângă Dunăre și altul în interior format din sate ascunse pe văile râurilor. Ca să pătrunzi la ele din spre Dunăre trebuie să treci prin chei foarte înguste și adesea repetate, chei făcute de râuri la trecerea lor prin fâșia cristalină și neogenă care mărginește centrul mezozoic al Mirocilor. Urcând pe valea sălbatecă, adesea impracticabilă a unui astfel de râu, călătorul are impresia că pătrunde din ce în ce mai mult în pustiul muntelui, și de odată, spre uimirea lui, vede că valea se lărgeste și din mijlocul grădinilor apar acoperișurile de șindrilă ale caselor. Deci, fâșia de roce cristaline și neogene, care prin prezența ei a determinat formarea de chei, a fost folosită de locuitori ca un fel de pavăză spre Dunăre, de unde întotdeauna veneau nenorocirile sub forma de incursiuni ale păgânilor¹²⁾. În acest ținut sunt satele cu cele mai multe urme de vechime, sate rămase în cea mai mare parte sărace și puțin locuite.

Restul satelor dinspre E. sunt așezate obișnuit la malul Dunării sau în terenul aluvionar și rodnic al teraselor, putân-

12) Milonii (o familie) au bătut paru' întâi, fugiți dela câmp. Aci era loc stângas, nu s'a putut băga Turcu". (Reca).

du-se astfel bucura și de darurile fluviului și de ale pământului. În această regiune unde „pe vremea Turcului erau bordeie în pământ” (cf. satul Bordeie), sunt acum satele cele mai mari și mai bogate ale Crainei.

Din punct de vedere *morfologic* am arătat că în ținutul muntos culmile sunt în realitate niște câmpii înalte — și de o înălțime mediocră (300—400 m.). În legătură cu aceasta o primă constatare de făcut e că drumurile, în cea mai mare parte fug de văi și urmează culmile domoale. (V. harta St. Maj. Sârb 1/75.000 și fig. 1 și 6). Totuși state nu există pe aceste câmpii înalte, afară de al Țarnăgorilor (populație străină de ținut) și al Mirocilor.

E de menționat că Mirocii vin așezați tocmai pe culme, parcă pândind din două părți cursul Dunării și drumurile Porecicăi și al Palangăi. În trecut satul era vestit pentru haiduții lui, iar azi călătorii se feresc să innopteze în el.

Există însă altă formație interesantă pentru antropogeografie: satul înghesuit pe vâlcea, — în vre-o lărgire locală ca la Slatina sau la confluențe de râuri ca la Recița —, are colonii pe culmile din jur, așa încât împrejurimile pe care stau răspândite „moșiile” sunt presărate cu o mulțime de *sălașe*, la distanțe uneori destul de mari unele de altele (fig. 6 și 1).

La *sălaș* omul are casa lui pentru „fămelie” și pentru „stoacă” (vite). Aci își îngrijește de vite și își face sămănăturile. Rămâne uneori tot timpul anului la sălaș, deși poate avea casă și în sat. Unii coboară în sat numai rar, în zile de sărbătoare la „svecină” (veselie) sau când trebuie să plătească purézul (birul). „Stau la sălaș și merg în sat cân' mă caută sudu' (vătășelul)”. (Om din Plamna). Muntele are și multe *stâne* care uneori sunt numite *tot sălașe*, lucru care dovedește și mai bine rudenia între aceste două feluri de așezări. La stână însă obișnuit ciobanul sau păcurarul nu stă cu familia, și grija lui e numai pentru turmă, care nicidecum nu atinge proporția celor din Carpați și e formată din multe capre și puține oi. (V. fig. 11).

Deci, satele muntelui au o *formă mixtă*: o parte a lor e îngrămădită pe vâlcea, iar alta risipită pe înălțimile din jur.

„În Petrosel sunt și Ungureni, dar *răsprânziți de sat*. Numa zăce fămelii în sat. „În Țârnaica 200 căși, restul la sălașe... *mai mult la sălașe*”. În Recca: „Sânt 70 căși porezăști (de bir), *răsprânjite încă pe-atâtea*”... Povârșca: „La noi *cântă cocoșu mai mult pe sus decât pe vale*”, etc.

Când călătorești prin ținuturile acestea ești curios impresionat de viața neobișnuită a înălțimilor, deși sălbăticia văii pe care ai venit din spre Dunăre, vale năvălită de tufe, cu drum zbuciumat, mergând mai mult prin albia râului, te-ar face să crezi că numai singurătatea stăpânește cuprinsul. Pe alocuri sălășele, care obișnuit sunt risipite, se mai îndesesc (pe drumul Vratnei într'un loc s'au acumulat vre-o opt sălășe; pe drumul Uroviței tot așa). Par'că ar fi un început de sat viitor, o formă primitivă a cătunului împrăștiat.

De această așezare *statornică* și *familială* pe înălțimi e legat un alt fapt geografic: *curăturile*. „Curătură e cân' sapi cu sapa 'n crâng", când despădurești ca să faci loc de arat. Mai toate culmile Crainei sunt pline de curături și de multe ori se întâmplă să vezi muntele cu coastele împădurite și cu vârfurile goale, acoperite de semănături și chiar de vie, îndeletnicire care poate să fie în ținuturile acestea foarte veche: „Mai tot nату (omul) își are părcelul (bucata, petecul) lui de vie" ¹³).

E de menționat predilecția, observată de mulți ¹⁴), pe care o are populațiunea românească a munților pentru forma *răspândită* a satului (comună în toți munții locuiți de Români) și pentru *locuirea pe înălțimi* ¹⁵). În Craina apar ambele caractere și ele sunt asociate și cu forma comună de sat de vale. Acest fel de așezare poate să aibă o importanță deosebită, dacă e o formație intermediară de așezare păstorească agri-

13) Cf. N. Iorga: „Geschichte des rumänischen Volkes" vol. I, p. 152. Vlahii din peninsula Balcanică, amintiți în sec. 14 ca *posesori de vii*.

14) V. și T. Filipescu: Coloniile române din Bosnia, p. 146, 147, 264—268. Aci se arată observările în acelaș sens ale lui C. Jireček și ale Dr. I. Cvijič, care numește tipul de sate împrăștiate: *stari-vlaški tip*. Tot pomenind de cuvântul *katur* (cătun) spune: „Acest nume e sirăin, verosimil al populației găsire, și din aceasta se vede deja că *felul ocesta de așezare (dar poate și felul ocupării cu păstoritul)* n'a fost *dela început slav*" (Apud Filipescu, p. 147).

15) Mai ales la Românii macedoneni (v. Filipescu, p. 146).

Pentru trecut v. N. Iorga: Geschichte des rumänischen Volkes, Gotha, 1905, vol. I, p. 148—158). E de amintit în special, pentru asemănarea cu așezările românești din Serbia, cele „Zwölf Dörfer oder kleinere Ansiedelungen und etliche Berggruper" care au existat până la răpirea Bucovinei. Locuitorii făceau cu securea curături (lazuri, runcuri) și se coborau foarte rar pe văi. Sus aveau hrană pentru turme și semănăturile la dedeau o recoltă suficientă pentru nevoile lor (p. 150—151).

Fig. 4. — Orășelul Palanca. Punctul din E. Crainei în care Dunărea se apropie mai mult de rocele vechi. Afluenții au „chei”.

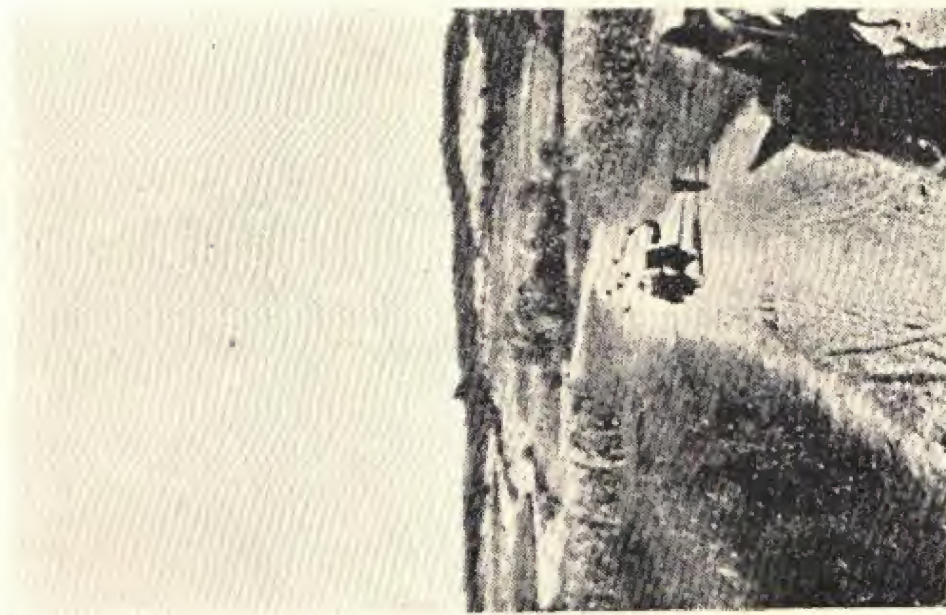

Fig. 6. — Spre Iabucova, drum pe înălțimi. Se văd ieșind din verdeață acoperișurile a două sălașe. Fete, purtând greutăți pe cobiliță, se duc la înălbit pânzele.

Fig. 7. — Sălașe pe înălțimile de lângă Urovița, Curături în pădure (pe vârful dealului unde e un sălaș mic). Semănături. Gardul din primul plan arată existența unui alt sălaș.

Fig. 8. — Vederea Săpului, sat lângă „Poarta Fierului” (Gherdap).

Fig. 9. — Vederea Iabucovașului, cel mai mare sat românesc din Craina (circa 5.000 loc.). Forma retezată a înălțimilor pline de semănături.

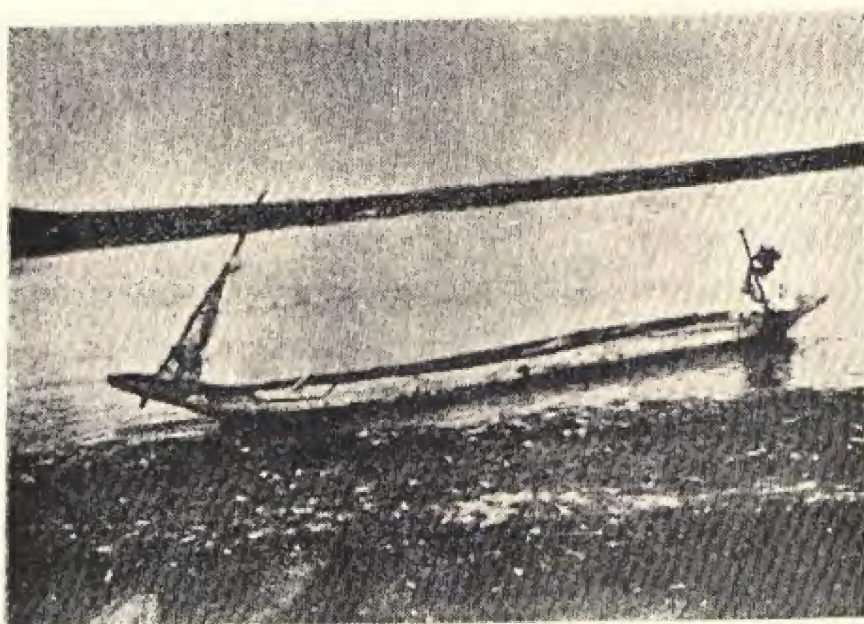

Fig. 10. — Pescar cu luntre veche (Costol).

Fig. 11. — Stâna Ciocoiu din sus de Sâp. Capre și mai puține oi.

Fig. 12. — Locuitori de Câmp (Râlcova).

Fig. 13. — Locuitori de munte (Iabucovaț și Plamna).

colă moștenită din timpuri mai vechi. Forma aceasta ar putea fi și nouă, — repetând un fenomen vechiu de viață poporan — înlesnită de condițiuni geografice prielnice și pricinuită tot de un fenomen geografic: înmulțirea populației. Sunt însă date după care se pare că în Craina a existat și mai de mult o așezare omenească destul de însemnată pe înălțimi.

„A fost satu de bătrânețe mai în deal, nici nu știu... gata moșii mei mai știu di ce a fost vreme ala” (Slatina) „Șaina e o vale mică unde, sus, a fost un sat odată din bătrâni. Oamenii se ziceau Șeineni” (Cladoștița). „Unde a fost târla se zice *târla bătrână* și a fost sat de bătrânețe” (Stâna Clociu). „da Panuri a fost șleau (drum) de bătrânețe”. În munte o culme se cheamă „Cracu Bisericii”. — Din harta Stat. maj. Sârb. 1/75.000, culeg următoarele numiri, toate în munți: *Valea Satului* (ценку) între Sâp și Cladoștița; azi nu e nici un sat (poate aici era vechea Țaina); *Bordeli* la E. de Mosna, *Bordeșița* la S. de Vratna, *Bordei* la S. de Palanca, și acestea pe dealuri, *Catunie* deasupra Cupazăștei — acum nu e nimic; — *Grădiște* lângă Popovița; *Orașie* (?) la N. de Ciubra; Culmea *Slava* (715 m) la N.E. de Țarnaica¹⁶⁾; „*Velica Slava*” deasupra Sâpului; *Morminte* (vârf) la V. de Mosna; *Zbeg*¹⁷⁾ deasupra Topolniței (pe Porecica). *Corilova* loc de curătură cu sălașe pe munte la S. de Tăchia, pe hărțile vechi e însemnată ca sat. (Harte von dem Königreich Servien, von F. Müller, 1808, Biblioth. reg. Berlin.¹⁸⁾

Tot prin o așezare mai veche pe înălțimi se poate explica un fapt geografic mult mai complicat, și care luat izolat ar părea curios: bâlciurile (nedeele, slavele, rugile) pe înălțimi. Obiceiul e în Banat și numirea de Slava, dată unei culmi pare a fi și în Craina, cu toate că notele noastre nu au în această privință informații directe. O rugă cunoscută însă bine și de Românii din Craina este „la crucea la sf. Pătru” deasupra satului „Gura Văii”. Aci, pe culme, se adună locuitorii „din mai multe sate și fac slujbă, apoi petrecere”. (Cu acest prilej se leagă multe căsătorii). Obiceiul bâlciului pe înălțimi pustii există pe alocuri, după câte mi s'a spus, și în țară și în cazul acesta el poate să fie una din ultimile urme ale unui

16) Slavă, la Sârbi și la Românii din Serbia, înseamnă bâlciu făcut cu prilejul hramului unui sfânt.

17) Zbeg, loc unde se adună la glumă și la joc „tinerișurile”.

18) Mai e de notat din aceiași hartă numirea de Săliște care apare de patru ori în munte, destul de departe de satele văilor. La câmp, afară de satul Osoina pomenit, harta înregistrează de trei ori numirea de Săliște.

fel de aşezare foarte veche, urmă care s'a mai putut menține fiind asociată cu nota religioasă a hramului unui sfânt.

Persistența până azi a acestui fel de aşezare pe înălțimi¹⁹⁾, e explicabilă pe lângă condițiunile geografice atât de prielnice fenomenului și prin împrejurările istorice ale ținutului. Aci a fost până în secolul trecut directa stăpânire turcească, a „neprietenului”, cu centrul Tăchia-Orșova odată raia. Locuitorii satelor, mai ales de lângă Dunăre, au păstrat încă foarte vie amintirea acestei epoci de robie.

Adesca îi aduceau în turme până la Mare (care apare des în cântecele lor populare), ca de aci să-i pue să tragă la edec vasele în susul apei; satele de câmp munceau, pentru o răsplată minimă, grădinile și semănăturile turcești; fetele umblau cu fețele mănjite cu cărbune ca să nu atragă atenția stăpânilor sau călătorilor musulmani; în vremuri de incursiuni, din spre Vidin sau din spre Tăchia și Cladova, se întâmplau măceluri a sate întregi — unii săteni ca să scape se ascundeau în gropi.

Indiferent însă de orice explicare, forma mixtă a satului, locuirea actuală a familiei pe înălțimi pline de multe amintiri ale unei locuiri trecute, culmile cu vârfuri despădurite și având atâtea curături, brăzdate de atâtea drumuri, precum și adunările pe înălțimi sub formă de slave și rugi, rămân ca note distinctive pentru partea muntoasă a regiunii de care ne ocupăm. Aceste note nu se pot explica numai antropogeogra-

19) Pentru persistența unei vechi aşezări pe culme în Craina și Banat se pot aduc ca sprijin cuvintele marelui geograf Marsili care la 1696 s'a coborât pe Dunăre până la Rusciuc. El afirmă existența populației românești pe malurile Dunării începând a Ramis montis Aemi a Carpati — adică o situație etnografică identică cu cea de azi, — îi aude vorbind (corruptoque nomine *Ruminest* vocant; & *Lingua ipsorum, corrupta Latina, aut Itala Lingua, est*, p. 27), și aude dela ei numiri de localități pe malul sârbesc (Portetza, Banul, Palankutza, Deez (Dăeți ?) p. 22—23). Cu această cunoștință despre populația românească din munții străbătuți de Dunăre, iată cum caracterizează el pe Români în genere: „*Ii (Valachi) Danubii ripas accolere incipiunt, quae fiunt a Ramis montis Aemi & Carpati, nec amant vivere in planitiebus*”, iar mai departe: „*Montes colunt libenter ob inveteratum usum... Callida & sagax eorum indoles, rusticis exercitiis dedita, & praecipue studio propogandi armenta, ipsisque adest quaedam modica urbanitas, & subrustica comitas, qua al Hungris & Rascianis differunt*” (Danubius pannonico-mysicus... ab Aloyso Ferd. Com. Marsili-Hagae Comitum-Amst. MDCCXXVI. Tom. I, p. 27).

ficește, dar desigur felul de alcătuire al ținutului a favorizat persistența acestui fel particular de așezare.

Trecând la regiunea teraselor și la marginea Dunării, prima constatare de făcut, coincidând cu schimbarea reliefului, este dispariția forme mixte a satelor ²⁰⁾. Acestea sunt în genere mari și mai adunate decât ale muntelui, ca multe din satele noastre de câmp. Le străbat mai multe uliți cotite, înguste, care se adună într-o „râspântece”, în mijlocul satului. Un șanț ocolește gospodăriile din marginea satului. Pământul scos din șanț e trecut în partea curții, ca un fel de val, și dâlma aceasta acoperită cu mărăcini sau plantată cu salcâmi. Mai toate satele de câmp au și *ocol*, loc circular ocolind satul și lăsat pentru pășunatul vitelor și pentru porci (*văcăramă* și *porcăramă*). E închis și el cu acelaș fel de șanțuri și are poartă păzită spre țarină. După aceasta încep câmpurile cu semănături sau vii, din mijlocul cărora, ici colo, răsare câte o troiță cu icoana ștearsă de ploi și cu *astrucământul* (acoperișul, streășina) plecat de vânturi.

Aceste sate au avut existența cea mai zbuciumată. Subt stăpânirea necondiționată a Turcului, ele nu puteau nici să prospereze, nici să se risipească. Devastate, arse, trebuiau să se refacă din nou, fiindcă altfel ar fi lipsit stăpânului brațele de muncă. De aceea urme vechi, mai ales în clădire, nu se găsesc. A rămas însă urma stăpânului deodată în câteva poduri arcate, în cișmelele frumoase, care se înșiră mai ales de-alungul Dunării, unde terasele dau drumul apelor adunate în aluviunile lor. Aceste cișmele în forma unor căsuțe de piatră trainic încheiată, proporții armonioase și uneori chenare gingașe de flori, sunt lucrate cu toată grija și iubirea pe care o pune la clădirea fântânelor acest popor oriental, venit din ținuturi însetate, pentru care apa e aproape sfântă. Aceste căsuțe de apă au făcut ca ținutul să păstreze pentru fântână cuvântul turcesc *bunar*.

Aceste note de antropogeografie se pot completa ținându-se seama și de un alt element geografic esențial al ținutului: *Dunărea* cu trecătoarea Porții „Ferului”. Dunărea, acest

20) Ca o influență a reliefului asupra așezării omenești, se poate socoti și faptul că, în câmpia Negotinului, satele s'au alcătuit pe crâmpocele de terase lăsate de Dunăre (Praova, Raduevaț, Sârbo-Vlah, Bucovce).

fluviu împărătesc care ocolește de trei părți cu multe cotituri, pământul Crainei, e de așteptat să înrăurească și așezările omenești din cauza puternicei sale individualități geografice. Prima influență o arată harta: 19 sate mari, dintre care trei orășele (Tăchia, Cladova, Palanca), sunt atrase de fluviu și se înșiră în lanț dela Tăchia până la Raduevaț. Lucrul e explicabil având în vedere în primul rând că Dunărea e un *izvor de hrană* și în al doilea rând că un fluviu atât de mare a fost întotdeauna o *cale comercială*.

Păstorul oricât de îndărătnic nu putea lăsa nefolosit lângă el acest mijloc de hrană și de aceea chiar în defileu, pe amândouă malurile apei unde s'a nimerit un loc mai șes, s'a alcătuit un sat, care se îndeasă cum poate între fluviu și munte. Viața omenească aci e subț strânsa dependență a acestor două individualități geografice: locuitorii sunt *ciobani* și *pescari*. În casa pescarului de lângă malul apei se pregătește carnea de capră pentru pastramă și se usucă pieile de oae (Sâp), iar ciobanii pe înălțimi mănâncă din linguri pe care sunt sculptați pești (stâna Ciocoiu) și îți vorbesc cu expresii pescărești: „o pun *pe prund* anul ăsta (îmi eșe bine)”. Fi-rește o caracteristică similară au satele câmpului așezate lângă Dunăre: locuitorii sunt *agricultori* și *pescari*²¹).

Ca drum de comerț, Dunărea în timpurile vechi a folosit economicește locuitorilor prin faptul că înaintarea corăbiilor în susul apei se făcea cu greu în această parte unde cursul e repede și periculos la trecerea „Porții fierului”. De aceea Corăbierii erau nevoiți să tocmească oameni care să tragă, ei sau cu boii lor la edec șeicile²²). Aceasta a făcut ca satele de lângă **Poarta fierului**, Sâp și Tăchia, să prospere în deosebi. Dela săparea noului canal amândouă au decăzut și bătrânii povestesc cu părere de rău de vremea de belșug de odată. Această circulație de bogății ispita pe locuitori, mai ales pe ai muntelui. Haiduci cari hoțeau caravanele (uneori cu cămile) sau călătorii de pe Dunăre, nu erau rari. Ținutul

21) Pentru influența pe care a avut-o Dunărea, e de menționat cum se povestește facerea lumii: „A dântâilea zi, a făcut Dumnezeu lumina ce vedem... A de cincelea ză a făcut pește în Dunăre, A de-a șaselea ză, a făcut lemne, vulpii și iepurii, toate jivotinele...” etc. (Costol).

22) Se plătea de om 4—5 lei. „Aci se vărsa chesa (punga) cu poli a negustorului... Câte șeici nu s'a înecat!”

e plin de legende, de cântece populare și de numiri referitoare la haiduci (mai vestit a fost Pătru Oțu), care ar fi îngropat prin munți multe comori ²³).

Acestea sunt considerațiunile pe care le sugerează, în Craina Serbiei, așezarea omenească privită comparativ cu împrejurările geografice.

Cercetarea de față nu a căutat să înfățișeze aceste date decât ca niște coincidențe, care trebuesc luate în seamă, fiindcă ele nu par accidentale.

În orice caz, când e vorba de cercetări asupra felului cum se înfățișează un popor, ca în cazul de față, împrejurările geografice nu pot fi înlăturate, de oarece ele de multe ori sunt *cauze* care, prin faptul că înlesnesc sau împiedică anume îndeletniciri, determină într'un anume sens aspectul unei populații.

Și în afară de aceasta, chiar dacă cercetările antropogeografice nu pot da încă rezultate generale sigure, — lucru cu care în starea actuală puține științe concrete se pot fâli, — astfel de cercetări pot procura, în special pentru etnografie și mai cu seamă pentru etnografia popoarelor puțin înaintate ca civilizație, un cadru și o directivă mai precise de studii, precum și o deschidere de probleme, care sunt un ajutor nesperat pentru o știință în mare parte aflată încă în epoca de acumulare haotică a materialului.

23) O legendă caracteristică pentru faptul cum a fost izbită imaginația populară de îngustimea Dunării în Cazane: În vremea de demult (hoți mulți făcuseră aci o punte. I-au urmărit potera. Arâm-Bașa (căpetenia hoților) a zis: — Treceți voi până mai țiiu eu piept. Au trecut hoții cu bogățiile și au rupt puntea în urmă. Arâm-Bașa atunci s'a priponit în băț și a sărit dincolo: — Decât să mă prăpăditi voi pe mine, mai bine eu pe voi. — Și i-a omorit.

LEGENDA

- 50 m. altitudine
 Dela 50—200 m.
 " 200—350 m.
 " 350—500 m.
 Peste 500 m.

- 1 Vălciorova
- 2 Orșova
- 3 Tăchia
- 4 Ogradina
- 5 Dubova
- 6 Golubina
- 7 Mosna
- 8 Toponița
- 9 Clococșevăț
- 10 Târnaica
- 11 Gura-Vâii
- 12 Severin
- 13 Cerneti
- 14 Șimian
- 15 Răteova
- 16 Corbova
- 17 Batot
- 18 Văiuța
- 19 Bârloaga
- 20 Velesnița
- 21 Crivina
- 22 Bordeie
- 23 Bârza-Palanca
- 24 Copuzăște
- 25 Slatina
- 26 Urovița
- 27 Vratna
- 28 Jabucovăț
- 29 Malainița
- 30 Stubic
- 31 Plamna
- 32 Popovița
- 33 Târnian
- 34 Carbulovo

- 35 Ciubra
- 36 Brestovăț
- 37 Mocraia
- 38 Bregova
- 39 Băile
- 40 Căcovița
- 41 Vârful
- 42 Bucovcea
- 43 Sârbo-Vlah
- 44 Negotin
- 45 Coroglaș
- 46 Vidrovăț
- 47 Iasenita
- 48 Duplana
- 49 Geanova
- 50 Praova
- 51 Samarinovăț
- 52 Camenita mică
- 53 Mihailovăț
- 54 Miroci
- 55 Rea
- 56 Grabovița
- 57 Camenita mare
- 58 Răcița
- 59 Povârșca
- 60 Petrosel
- 61 Săp
- 62 Dăgerați
- 63 Cladoștița
- 64 Cladova
- 65 Costol
- 66 Vârbita mică
- 67 Vârbita mare
- 68 Sarcamen
- 69 Raduievăț
- 70 Deveseu
- 71 Burla
- 72 Balta Verde
- 73 Pătulele
- 74 Gruia

G. GIUGLEA

ROMÂNII DIN SERBIA

— VECHIME, STRATIFICĂRI ETNICE —

Publicată în „Anuar de Geografie și Antropogeografie”, an. II, 1911—1912, București, 1912.

ROMÂNII DIN SERBIA

de G. Giuglea

(Vechime. Stratificări etnice)

Seminarul de Geografie întreprinde de câțeva vreme, în fiecare an, excursiuni nu numai cu membrii săi obligatorii, ci și cu cei ieșiți din universitate, licențiați și profesori. Astfel se întreține firul interesului științific dela cei care pleacă la cei care rămân. Și, dacă dela cei care au plecat, după ce au prins ceva din metoda unei științe, cei ce se pregătesc încă pot învăța ceva, nu e mai puțin adevărat că, păstrând legăturile cu universitatea, poți prinde mereu nu numai cunoștințe noi, dar mai ales noi perspective de cercetare.

Astfel în vara anului 1909, făcând o excursie dealungul Dunării, dela Giurgiu la Vidin, căutam, profesor și elevi, să ne dăm seama, între altele, de vechimea elementului românesc care trăiește în Sud, dealungul marelui fluviu. Acest element se întinde tot mai mult spre Sud, cu cât înaintezi spre locul de obârșie al neamului nostru, care e linia Severin Orșova-Belgrad cu ținutul din Sud și Nordul Dunării. Se observă acest fapt, dacă urmărești unele hărți etnografice, începând din valea Timocului spre Apus până în valea Moravei, în Serbia. Știam până acum despre această populație românească atât cât se știa de toată lumea dela noi. Informații fugitive se puteau lua din o mică cercetare a unui sârb¹⁾, sau din cercetările dialectale ale d-lui Weigand²⁾ care, în călătoriile sale, a vizitat și câteva sate românești din Serbia.

1) Крoз наше Румыне (Intre Românii noștri) de T. Georgevic, Belgrad, 1906.

2) Die Rumänischen Dialekte der Kleinen Valachei, Serbiens und Bulgariens. Leipzig, 1900.

Din asemenea cunoștinți nu putea să se învedereze toată importanța pentru cercetări științifice a Românilor de acolo. Privite însă lucrurile mai de aproape, chestiunea aceasta ia o înfățișare nouă, plină de interes.

Căci, din multe puncte de vedere, ținutul dintre Hațeg confluența Tisei și a Oltului, se înfățișează ca o unitate geografică, prelungită și la sud de Dunăre: aceiași munți, aceleași „măgurele”, aceeași climă, aceeași vegetație, aceleași animale, aceeași populație. Pentru neamul românesc, pomenit în mase în Sudul Dunării încă din vremea țărilor sârbi, șirul acesta de munți care leagă lanțul carpatic de cel balcanic, iese în relief ca un fel de „ținut de tranziție” între Români din cuprinsul Carpaților și Aromânii cari, ca păstori, au roit până de curând aproape pe toate culmile Peninsulei Balcanice. Se prezenta deci o serioasă probabilitate să găsim, cercetând acest ținut, veriga de legătură mai veche între cele două ramuri, de Nord și Sud, ale poporului nostru.

Aceste preocupări dintr'o excursie, în care voiam numai să facem un fel de „recunoașteri” asupra regiunilor care ne-ar sugera anume probleme de cercetat, ne-au îndemnat să mergem doi colegi în ținutul de care e vorba.

Planul a fost să întreprindem o investigație lingvistică-geografică, care duce, credem, la rezultatul etnografic de a cunoaște cu mijloace mai complexe ființa unui popor. Am voit să studiem pământ, așezări omenești, port, obiceiuri, etc., precum și în ce chip se reflectează toate acestea în limbă³⁾, având bine înțeles fiecare din noi în deosebită privire partea care este mai accesibilă pregătirii sale speciale. Se înțelege că pe lângă acestea n'am uitat că trebuie luat în vedere și ceea ce ar putea oferi istoria.

Materialul întreg pe care l-am cules, îl vom folosi la un studiu mai întins, pentru care sperăm să putem cerceta și restul teritoriului pe unde vor fi locuind Români în Sudul Dunării.

În călătoria din vara trecută am vizitat 30 de sate, căutând să avem, din fiecare, răspunsuri la întrebările ce formam așa ca să putem avea elemente necesare, caracteristice

3) Sperăm că astfel de cercetări vor fi întreprinse pe toată întinderea teritoriului locuit de Români.

pentru cât mai multe puncte ce le impune un studiu etnografic.

Aici mă voi ocupa mai mult de chestiunea vechimei Românilor din Craina, căutând să justific prin toponimie concluzia la care am ajuns.

Când e vorba de o populațiune, după ce îi arăți întinderea, trebuie să te ocupi imediat de vechimea ei. Acesta este punctul cel mai greu, în starea, în care se află la noi aceste studii.

Punctul de razim, în lipsă de documente, rămâne mai ales toponimia. E știut că, după cum când se naște omul tot așa când se formează un sat nou sau se ocupă un pământ care n'a mai fost locuit, înainte de toate trebuie să li se dea un nume. În aceste documente, unde se găsesc numirile toponimice, se poate ceti uneori timpul când au fost date precum și neamul care le-a dat. Câte greutatea întâmpină cineva în aceste cercetări o spune mai lămurit lipsa de studii dela noi, întrucât trebuie să ne folosim ca îndrumare de ceeace a dat Miklosich pentru toponimia slavă.

Din privirea asupra numirilor de pe harta Crainei reiese că toponima e în mare parte, ca și în nordul Dunărei, compusă din forme slave. Astfel avem *Vârbița*⁴⁾ (slav. vrbița „sălcioară”), *Povârșca* (slav. Podvrška), care însemnează satul de sub vârf, fiindcă se află lângă un deal ce domină prin înălțimea lui împrejurimile: *Glămia Povârșcii*. „Glămie” se întâlnește și în documentele noastre vechi de prin Mehedinți și Gorj, cu înțelesul de deal.

Sunt apoi numiri care numai ca cuvinte sunt slave, dar existând și în limba noastră, ele trebuiesc socotite mai curând ca fiind date de Români. Astfel sunt *Reca*, sat lângă un pârâu, care se mai numește aici și *recă* (slav. reka „fluviu”); *Slatina* care de asemenea mai există în unele părți, în graiul viu, cu înțelesul de *noroiu*.

Sunt și numiri curat românești: *Văiuga* (sat), care e un derivat din *vale* (ca „buturugă” din „butură”) și era curent

4) V. numirile, de care va fi vorba mai jos, în harta făcută de G. Vâlsan.

în limba veche ⁵⁾; astăzi numai în unele regiuni dialectale mai există. Numirea e dată deci după locul în care e așezat satul. Tot așa sunt: *Sănuni* (însemnează locul, lespezile de piatră, pe care se dă sare la vite), sălaș pe dealurile de lângă Povârșca; *Cerêt* (loc cu cer); *Arșar*, *Periș* (loc cu peri, care sunt presărați pretutindeni în Craina) în apropiere de Geanova, etc. Mai ales numiri de „sălașe” sunt multe românești, ceea ce arată că au fost întemeiate mai mult de populația românească. Acest fel de așezământ este caracteristic pentru locuitorii de munte și dealuri, unde, neavând destul loc lângă sat, își întemeiază mici târle mai departe de sat. Acolo își țin vitele și fac și agricultură în „curături”.

Nu mă pot ocupa aici de toată toponimia, pentru care iarăș am căutat să luăm date la fața locului, întrucât numai așa ne putem da seama de pronunțarea corectă a numelor. Pe hărți, mai ales cele făcute în limbi străine, numirile sunt de cele mai multe ori greșite ⁶⁾.

Voiu mai adăoga totuși două numiri care sunt importante pentru aflarea vechimei ⁷⁾ Românilor de aici. Acestea sunt *Corbova* și *Geanova* (sate), cum le pronunță Românii. Pe hărți sunt transcrise: Corbovo, Džeanjevo.

Cea dintâiu e *Corbu* cu sufixul slav (sârbo-bulgar) *-ova*. *Corbu* se întâlnește des și în nordul Dunării ca nume de sate, munți, dealuri, etc., ceea ce de altfel e foarte natural, întrucât

5) Într'un document (Acad. Rom., pach. CXXXVI, 104) hotarnic găsim: „...pe deasupra unei *văiugi* ce vine dela o fântână...” iar mai departe i se zice *vâlcea*. Deci a însemnat „vâlcea cu apă” „pârâias”.

6) Chiar d. Weigand, deși filolog, se lasă indus în eroare de hărți și scrie între altele *Cecerac* pt. *Džegerati* (= *Degerati*)!

7) În privința aceasta comp. colecția d-lui Picot, *Chants populaires des Roumains de la Serbie*, (Paris, 1889), care nu sunt culese de d-sa. Autorul crede că sunt veniți în s. XVIII, din Oltenia și Banat, bazându-se pe numele de „Țărani” și „Ungureni”. Vede, pe lângă aceștia, și locuitori mai vechi, pentru că în *Cerna-Reca* nu există cele două numiri.

D. Iorga, în darea de seamă asupra acestei colecții de balade, aprobă că emigrarea, după unele indicii din balade, a trebuit să se întâmple pe la sfârșitul s. XVIII și mai adăogă: *Sau poate locuitorii dintre Timoc-Morava, alcătuiau legături între Români din Dacia Traiană și cei din Macedonia...* (Arhiva d'n Iași, II, p. 368—399). D. Weigand (o. c. p. 19) nu admite asemenea punct de vedere, deși spune că a fost posibilă o legătură ca cea amintită. Ceea ce credem noi în această chestiune se va vedea mai departe în text.

această pasăre e una din cele mai numeroase în părțile noastre.

Numele celălalt trebuie explicat mai de aproape. Că nu e de origine streină rezultă din faptul că nu se întâlnește în nici o limbă balcanică ceva apropiat. În limba noastră însă *Geană*, care stă la baza acestei forme, e una din numirile care se referă la forme de teren, la dealuri, munți, maluri de râuri⁸⁾, etc. Poporul numește părțile unui deal sau munte după cele asemănătoare ale corpului omenesc: cap, sprânceană, buză, picior, etc. *Antropomorfisme* de acestea se întâlnesc pretutindeni în toponimia noastră. Astfel, pentru a nu cita decât din cele care se apropie mai mult de cazul nostru, întâlnim: *Buza* (loc. în Mehedinți), *Buza Piscului* (deal în Vâlcea), *Capul Dealului*, *Piscului*, etc., *Sprâncenata* (sat sub malul Olutului, jud. Olt), care însemnează sat așezat pe *sprânceană* de mal; *Frunțile* (cătun în Gorj) și a.

În cazul nostru înțelegem *Geană* de deal, pe care s'a așezat satul, și de aci s'a zis satul *Geana* (cf. mai sus *Buza* și *Frunțile*). În macedo-română cu care această populație de care ne ocupăm are unele puncte comune, *dzeană* (= dacorom. *geană*) are tocmai înțelesul de „deal mic”. Așa a fost la început numirea românească. A venit apoi o populație sârbobulgară care a adăugat sufixul slav și i-a zis *Geanova*, un fel de genitiv în care am înțelege complet „satul Geanei”. E acelaș caz ca în forme ungurești cum e *Cernátfalu* (= Satul Cernatului), iar românește simplu *Cernatu* (comit. Brașov) și alte multe cazuri cari arată că venind populația ungurească peste una românească a mai adăugat un „falu” (= sat) pe lângă vechiul nume românesc.

În Craina e cazul instructiv al numirii unui sat nou (înființat de Muntenegreni, „Târnăgorii”) care în graiul românesc se numește *Petrovo selo* (satul lui Petru). Cu vremea poate să dispară „selo” precum dela o vreme nu s'a mai pronunțat nici la cazurile noastre. S'a zis adecă „Corbovo selo” (satul Corbului, sau numai s'a subînțeles „selo” și pe urmă numai

8) Între alte regiuni și în Oltenia (Dolj), cu care se aseamănă limba Românilor din Craina, se zice—după comunicarea d-șoarei C. Bălăcioiu—„pe *geana* dealului”.

simplu *Corbovo*, iar de Români *Corbova*⁹⁾, astăzi *Corboia* (cu -v- prefăcut în -î- în hiat). Această stratificare de element slav peste cel românesc nu se observă numai aici, în regiunea mică a Crainei ci și spre Nord, peste Dunăre, în toponimia jud. Mehedinți, Olt — și tot așa în Banat, de care însă nu ne putem ocupa aici.

Și în acest caz nu cităm decât numirile românești care au primit acelaș sufix slav pomenit mai sus, pentru că numai acestea dovedesc în mod absolut evident procesul lingvistic-etic de care ne ocupăm. Astfel sunt: *Cucuiova* (vârf în jud. Mehedinți) care a fost înainte, fără sufixul slav, *Cucuiu*¹⁰⁾ (adecă pisc sau vârf în formă de căciulă: lat. **Cucullius*, din *cucullus*) și *Cireșova*¹¹⁾ (sat, jud. Olt). Pe lângă acestea de mai mare importanță este *Vârciorova*, care într'un document slav din sec. XVI e atestată sub forma „*Vârfciorova*”¹²⁾. Această interesantă fază intermediară ne duce la forma primitivă a acestei numiri, care nu poate fi alta decât *Vârfciôr*¹³⁾ (din vârfuț > vârfucior. — Comp. căruț > cărucior, măsuță > mescioară, ușiță > ușcioară: porșor < porcușor, târșor < târgușor, etc., care arată și cum cade o consonantă între alte două).

Pe toată întinderea pe care sunt aceste localități a trebuit să se întindă o populație slavă care, deși dispărută astăzi, a lăsat această interesantă urmă în toponimia noastră.

Când s'a putut întâmpla o emigrare de populație slavă, care nu putea fi decât sârbo-bulgară din Sud, ne va lămuri cazul toponimic din urmă. Numele *Vârciorova* este atestat, cât

9) În fața lui, în Dunăre, e ostrovul *Corbova*, sau „Ostrovul Corbului”, care are aceeaș explicare.

10) Comp. și *Căciulata* din un mai vechiu *Cuciulata*, adecă deal sau sat de pe un deal în formă de „căciulă”, (ca formațiune lingvistică comp. *Sprâncenata*).

11) Cf. și Anuarul de Geografie, I, p. 51.

12) Forma aceasta mi-a fost comunicată de d. Nedioglu, subdirectorul Arhivelor Statului, fără însă a-mi putea da relații asupra anului și n-rului sub care e înregistrat amintitul document, încât personal n'am putut să-l văd. Totuș, chiar și fără aceste date, caracterul românesc al numirii se vede precis din terminațiunea diminutivală — *ciôr*. Iar pentru noi aici mai important ca ori ce este existența unui element românesc în această numire, care a suferit apoi o influență slavă.

13) Ca diminutiv, în toponimie, care astăzi nu mai e posibil comp.

am putut urmări eu, în documente latinești din Ungaria din veacul XV. Astfel în un doç. din 1447 (Hurmuzaki, II, Nr. DCVIII), e dat sub forma *Worchorwa* (= *Vorcior(o)va*), în altul din 1448 (cf. tot Hurmuzaki) e vorba de niște nobili Români, din *Worchorowa*, care e redarea corectă în litere latine a formei, cum o pronunțăm și noi: *Vârciorova*. Adaug că - *f* - din „*Vârfciorova*”, dacă există în document această formă, putea fi redat într'un document slav, dar nu putea fi prins de un scriitor latin, la cărui ureche era streină de limba română. În documente din anii următori se întâlnește acest nume de mai multe ori. Să pornim deci numai dela acești ani, ca să nu ne folosim decât de date sigure în explicările ce urmează, deși numirea noastră a putut exista și mai înainte sub forma atestată mai sus.

Înainte de toate rezultă că populația slavă ca să se întărească și să poată lăsa acea urmă — sufixul *-ova* (*ovo*) — în toponimie, a avut nevoie de oarecare vreme, cel puțin 70—80 ani, timpul cât trebuie ca să devie statornică, strâns legată de pământ, măcar o generație a celor emigrați. În felul acesta ne ducem dincolo în s. XIV când a trebuit să existe, cel mai târziu, numirea în formă românească *Vârfcioru* (*Vârf(u)cioru*). Dacă socotim apoi că adaosul sufixului slav la numiri răspândite pe o întindere destul de mare (Craina, Olt, Mehedinți, Banat), are acelaș caracter, mai rezultă următoarele: că fenomenul a trebuit să se întâmple în acelaș timp și că a trebuit să vie o populație numeroasă — în mase chiar — ca să poată lăsa aceeaș urmă pe o întindere așa de mare. Dacă venea răsleață, izolată și la timpuri deosebite, sau dădea numai numiri noi pentru așezări noi sau primea numirile vechi ale așezărilor deja existente. În primele momente, necunoscând decât limba lor, slavii așezați în localitățile citate, le-au pronunțat așa cum erau în limba românească. A trebuit apoi ca elementul românesc al acelor localități să rămâie în minoritate, pentru ca să se slavizeze și să se impue numirea slavizată¹⁴⁾. Ele-

14) Astfel s'a întâmplat, ca să mă refer la un caz citat, cu numele satelor din care se compun Săcelele (cele 7 sate din comit. Brașov). *Satulung* s'a tradus în ung. *Hosszulalu*, *Cernatu* s'a maghiarizat: *Csernátulalu*, **Baciu* (satul lui Baciu) a devenit *Bácsfalu*. Forma din urmă s'a impus apoi prin preponderența elementului unguresc, încât astăzi și Românii îi zic așa. — Acest proces îl înțeleg întâmplat în popor, iar nu ca ceva nou, oficial.

mentul slav mai târziu n'a putut rezista prea mult și a dispărut în masa cea mare a populațiunei românești, lăsând numai numirile oarecum răsbotezate de ei. Și fiindcă una din aceste numiri (Vârciorova) atestată în s. XV, ne duce să vedem migrarea pomenită, cel mai apropiat în s. XIV, să vedem dacă se putea întâmpla atunci.

În acest veac sunt în adevăr evenimente care au putut determina o mișcare în populațiile balcanice. Cauza au fost Turcii care, prin cuceririle lor repezi, îngrozise întreaga creștinătate.

După moartea lui Ștefan Dușan al Serbiei, se întinde stăpânirea turcească până la Dunăre. Au urmat cunoscutele lupte, în care cele trei popoare vecine, Bulgarii, Românii, Sârbii, au luat de mai multe ori parte comună. Pentru regiunea de care ne ocupăm aici, s'a dat în aceste vremuri o luptă deosebită, între Bulgari și Turci pe de-o parte—Unguri ajutați de Români pe de alta (1366). Vidinul cu toată partea occidentală, ce fusese bulgărească, era atunci sub Unguri¹⁵⁾ cari opun câțva timp rezistență Turcilor, cari ajutau pe Șişman al Bulgariei să cucerească acea regiune.

În curând însă, prin lupta cea mare dela Căsovo (1389), Turcii pun stăpânire definitivă peste Peninsula Balcanică. Aceste sgudui, cari se cunosc în deobște, suferite mai ales de populațiunea slavă din Sud, erau de natură a produce o mișcare înlăuntrul acesteia. O înaintare a unui element slav spre Nord, până peste Dunăre, pe întinderea ce ne-o indică toponimia mai sus menționată, apare deci foarte firească în aceste vremuri. Și, cum atestarea în documente din sec. XV a satului Vârciorova ne impune să căutăm semi-slavizarea numirei citate cel mai de vreme în veacul anterior, vedem că dăm tocmai atunci de împrejurări istorice priincioase pentru mișcări de populații.

Iată cum se lămurește timpul — pentru cazul nostru cel mai târziu, — când s'a suprapus un strat de populație slavă peste cea românească, lăsând, după dispariția lor, acele urme în toponimie care ne-au înlesnit să vedem timpul când s'a putut întâmpla o asemenea stratificare etnică. Urmele acestui

15) Acest fapt este interesant, pentru că trebuie pus în legătură cu numirea de „Ungureni”, de care se va vorbi mai departe.

element nou slav sudic se observă cu prisosință în limba și în toponimia județelor din Nordul Bulgariei și Serbiei, care ne duc și la timpuri mai apropiate decât cel amintit. De altfel e lesne de înțeles că înaintări de grupuri răslețe de populație balcanică s'au întâmplat până de curând.

Trebue să mai adăogăm că tot în s. XIV în care ne-a dus toponimia, în cazul nostru, se întâlnesc și documente sârbești care vorbesc de Vlahi în Serbia ¹⁶⁾.

Dacă mai alăturăm și ce spune d. Weigand (o. c., p. 19) că păstorii Macedoromâni înaintează cu turmele lor până la Suha Planina, aproape de Zaiciar ¹⁷⁾, până unde se întind Românii din Serbia în Sud, se lămurește legătura între Daco și Macedoromâni, între cari cei din Serbia au putut fi intermediari. Când studiul limbei și al altor părți din ființa lor vor arăta punctele comune cu Macedoromânii, fără ca acestea să se întâlnească și în Nordul Dunării, atunci chestiunea aceasta va fi pe deplin rezolvată. Dar despre astea nu se poate vorbi aici ¹⁸⁾.

Fiindcă în legătură cu vechimea și originea Românilor din Serbia s'au adus în discuție și numirile ce le au aceștia după diferitele regiuni, trebue să le luăm în discuție, ca să vedem ce valoare au pentru chestiunea noastră.

Numirea de *Ungureni* ce se dă unei părți din Românii Crainei și celor ce se întind — în Vest — spre Morava, nu e numai decât o dovadă că sunt veniți de curând din Ungaria. Ca și limba lor și această numire arată mai curând că — pre-

16) Cf. doc. publ. de Hajdău în *Arhiva Istorică*, III, p. 85, sqq.

Deasemenea Hurmuzaki, I, 2, p. 771 sqq.

17) Întinderea până spre Macedo-români a Românilor din Serbia o arată și numirile care derivă din *Vlah* și care se întâlnesc împrejurul Nișului. După acestea se va putea reconstrui fâșia de legătură de care e vorba. Numirile acestea pot fi văzute și pe hărți cu scara 1 : 200.000. — Cf. mai sus (p. 256) și nota despre atestarea Românilor din Serbia, în s. XVII, la Marsigli.

18) Citez numai existența formei *cavlă*, în care *u* a evoluat la *v*. Acelaș proces este și în macedorom. *caftă* (=caută). — Cf. și cele spuse în privința acestei legături, în partea întâi a studiului nostru.

cum astăzi etnicește — tot astfel altădată politicește a ținut de masa cea mare a populațiunei românești, care este astăzi sub stăpânirea ungurească. Se știe adecă că o parte din Nord a Bulgariei și Serbiei, dela Vidin sper Apus, a ținut în s. XIV de Unguri. Numirea de *Ungureni* apare astfel ca o urmă a vechei situațiuni politice ¹⁹⁾, iar ulterior a fost menținută mereu prin continuă admigrare de noi elemente ungurenești, cari, potrivit pozițiunii geografice, înaintează și astăzi tocmai în regiunea unde găsim numirea.

Că o populație păstrează numele teritoriului din care a făcut odată parte, se poate vedea din numirea de *Vlășcenii* ce se dă locuitorilor din un colț al jud. Dâmbovița care odată făcea parte din jud. Vlașca ²⁰⁾. Tot aici trebuie amintit faptul că în *Tăchița* numai locuitorii de pe o singură uliță sunt considerați ca *Ungureni*, deși satul cade în regiunea cu Românii, care se cred a fi veniți din Banat. Deci în însuși cuprinsul așa zișilor „*Ungureni*” se face o deosebire între locuitorii vechi și cei noi, veniți de curând din Ungaria, care fac să perziste astfel numirea respectivă. Iată de ce cred că nu poate servi ca argument pentru susținerea venirii acestor Români dintru început din Ungaria. Ei se mai numesc de altfel și *Munteni*.

Numirea de *Țărani* care în Craina există alături de cea de *Mărginiți*, (= cei dela margine, din spre Dunăre) e și mai ușoară de explicat. Numirea aceasta se dă în unele părți, ca și aici, locuitorilor dela șes, plugarilor, spre deosebire de *Munteni*, cum se numesc pretutindenii locuitorii dela munte ²¹⁾. În Bucovina, care geograficește se aseamănă întru câtva cu Craina Serbiei, există aceste două numiri cu aceeași semnificație. În ambele regiuni trecerea dela munte la șes e foarte repede, iar șesul e foarte puțin. Și într-o parte și în alta cei ce se ocupă cu agricultura în foarte puțin depărtatul șes — numit *Țară* ²²⁾ — se chiamă *Țărani*, iar cei de sus dela munte

19) Regiunea aceasta a mai fost sub stăpânirea austriacă după pacea dela Paszarovitz, dar numai 21 ani (1718—1739), încât aceasta n'a putut da naștere numirii de „*Ungureni*”, ci numai a întărit-o pe cea veche.

20) V. studiul „jud. Dâmbovița” al diacon. N. M. Popescu, în acest anuar.

21) Vezi și articolul d-lui Pușchilă, în *Anuar*, pag. 182 și a.

22) Cf. și revista *Transilvania*, II, 1911, p. 144 notă.

Munteni. Deci nici aici n'au dreptate cei ce cred că numirea de Țărani ar indica originea acestora din Țara Românească.

Emigrarea dela Nord la Sud peste Dunăre a fost totdeauna și se observă și astăzi. Acelaș fenomen se observă întocmai dealungul Carpaților și a altor graniți. Dar, precum am spus, numirea nu poate sta în legătură cu emigrarea, ci cu caracterul ținutului în care locuiesc *Țăranii* din Craina.

O graniță precisă nu se poate fixa între aceste două curente, fiindcă se întâmplă un amestec continuu între ele. Astfel un argument însemnat de înaintarea populațiunii cu limbă de caracter bănățănesc din spre Vest în spre Dunăre — ca un exemplu al amestecului amintit — este numele arborelui *giugastru*. L'am înregistrat cu acest fonetism în satul Recz, care e așezat într'o vale, de unde interesul îi duce pe Români — cu sălașele — mai mult spre Munteni, dar are ieșire imediată la Dunăre. După fonetismul graiului de aici trebuia să sune *jugastru* (cu *j*). A rămas însă cu fonetismul populației care l-a importat din spre Vest și care nu-l putea pronunța altfel decât așa cum sună acolo unde crește acest arbore²³).

D. Weigand l-a cules tot în forma *giugastru* în *Povârșca* (regiune de Margininți) fără a-l putea explica²⁴), fiindcă nu s'a gândit la faptul geografic amintit mai sus.

Iată cum se poate vedea și infiltrarea de elemente din o parte în alta.

Cu toată fuziunea de elemente ce se produce acolo unde două populații se ating, totuși o graniță se poate trage tocmai pe acolo pe unde se produce acest fenomen. În cazul nostru granița sau mai bine zis linia de fuziune merge astfel: Tăchia, Sâp, Recz, Vratna, Iabucovaț și apoi se pierde spre Miroci și Plamma, care sunt ultimele puncte de unde am putut culege date. În unele puncte e mai puternic un curent. În Vratna de ex. cel din vest, iar în altele celălalt. Așa este Iabucovaț

23) Comp. — în legătură cu aceasta — cum deduce Schrader (*Die Indogermanen*, Leipzig, 1911) din existența numelui de pește *tipar* (?) la popoarele germanice, că acestea au locuit și pe lângă Marea Neagră, în care trăiește acest pește. Cuvântul este deci și el un fenomen etnografic când îl studiezi după întinderea geografică a lui.

24) „Nicht zu erklären vermag ich *džugastru* (cit. *giugastru*)... trotz *žug*, *žoi*, *žur*, etc. (cit. *jug*, etc.).

Afară de acestea trebuie amintită numirea de *Mistrițoi*²⁵⁾, care există pe ambele maluri ale Dunării, în regiunea aceasta. Aceștia sunt cei cari fac căsătorii mixte: un tânăr din Serbia ia o fată de peste Dunăre sau viceversa. Tot așa se numesc și copiii lor. Avem deci în această numire ideea de „amestecați”, fenomen care se întâmplă totdeauna dealungul granițelor, dar în nici-o parte, după cât știm, nu e legat de o numire specială ca aici. Aceasta arată vechimea noțiunii de graniță ce a existat între Români de pe malurile Dunării, dar în acelaș timp și amestecul continuu ce a trebuit să se întâmple între populațiile de pe un țărm și celălalt. Faptul, de altfel întărește și mai mult ceea ce spuneam mai sus despre *Țărani*.

Ideea că sunt sub stăpânirea sârbească, face ca de multe ori acești Români să se numească și „Sârbi”, înțelegând prin asta „supuși, cetățeni sârbi”. De aceea trebuie să întrebi pe țăranul cu care convorbești, ce limbă mai știe, ce limbă a învățat de copil, pentru ca să ajungi, încetul cu încetul, să afli și să declare singur că e Român. Îți va spune atunci că dela „muica” rumânește a învățat, dar că el e Sârb, iar limba lor rumânească e „proastă” nu e ca cea din *Vlașca* (sau *România*).

Acest fapt ne arată cât de atenți trebuie să fim în asemenea cercetări. Ne mai dă de bănuir, că numirile din autorii vechi despre popoarele ce locuiau în țările noastre, stăpânite odată de Bulgari, Unguri, etc., au putut să fie date în chipul arătat mai sus, aplicându-se numele stăpânitorilor și la supușii de altă limbă.

Din cele discutate cu privire la vechimea Românilor din Serbia reiese că aceștia au asimilat o parte mare de Slavi (Sârbo-Bulgari). Aceasta s'a văzut mai ales din toponimie.

Dar jertfele acestei lupte de asimilare sunt mulțimea de slavisme noi intrate în graiul românesc, socotind numai după cele ce am constatat în Craina.

De aici înainte situația se va schimba. Nu vor mai fi în

25) Cuvântul e derivat din *mistreț* (mai vechiu **mistet*), care e latinul *misticus*, „né d'une race mélangée” (e atestat cu acest înțeles în Hieronymus). Corespunde francezului *métis*.

luptă numai puterile proprii ale celor două popoare, ci Sârbii vor fi ajutați și de forța pe care o dă statul. Românii vor rămâne pe un nivel tot mai jos, pentru că nu vor putea lupta mai departe, decât tot cu vechea armă a rezistenței de rasă, care oricât de puternică ar fi, cu greu va mai putea rezista armelor moderne de asimilare: școala și armata. Pentru știință însă, în momentul de față, tocmai această situațiune este priincioasă. Dintr'un astfel de ținut unde nu s'a scris niciodată un cuvânt românesc, unde influență cărturărească prin limba națională nu există, se pot aduna date mai pure, mai sigure, nu numai de limbă, dar de tot ce e important ca vechime în viața unui popor.

L. T. BOGA

ROMÂNII DIN SERBIA

Publicată în „Anuar de Geografie și Antropogeografie”, an. II, 1911—1912, București, 1912, cu o schiță în culori și o hartă a întinderii elementului românesc din dreapta Dunării.

ROMÂNII DIN SERBIA

de L. T. Boga

În Serbia, pe țărmul drept al Dunării, pe văile râurilor Timoc, Porecica, Pec, Mlava, Resava și Resavița, precum și pe ramurile munților Golubine, Miroci, Garvan, Starița, Omoli și Belanița se află azi răspândite o mulțime de sale cu o populație exclusiv românească sau pe alocurea amestecată cu Sârbi.

Iar în vecinătate, între Morava și Lim, se întinde un întreg ținut bogat în numiri românești, care poartă vie amin-tirea locuitorilor de neam românesc ce au trăit altă dată acolo ¹⁾.

Trecând granițele de azi ale statului sârbesc, Bosnia, Herțegovina și Istria sunt încă în mică parte locuite de Români; și Croația și Slavonia au sălășluit altădată o ramură de Români ²⁾. În Muntenegru se păstrează și azi icoana traiului Românilor din vremurile trecute. Munții din sudul Peninsulei Balcanice sunt încă plini de turmele păstorilor Aromâni.

Pentru lămurirea legăturii între trecut și prezent, pentru cunoașterea deplină a vieții românești, geografia este chemată să aducă o însemnată contribuție ³⁾.

* * *

Este în deobște cunoscut cât de numeros era elementul românesc în evul mediu în Peninsula Balcanică. Hrisoavele domnitorilor sârbi sunt pline de amănunte cu privire la locu-

1) Dr. I. Tvițič: *Naselia*, vol. I, pag. 143; L. Covacevič și L. Iovanovič: *Istoria sârpskog naroda*, vol. I, pag. 115.

2) N. Densușianu: *Macedo-Românii din Croația și Slavonia*.

3) Vezi studiile publicate în *Anuar de egografie și antropogeografie*, Anul II, pag. 177.

rile lor de aşezare, une ori chiar la modul lor de traiu şi organizaţie.

Se pare că centrul aşezării lor era Vilaetul Cosovo, împreună cu părţile sudice ale Serbiei de Vest, ajungând până la muntele Rudnic ⁴⁾.

Până acum nu s'a putut stabili încă timpul completei asimilări a Românilor în massa Slavilor. Asimilarea de sigur s'a început atunci când Românii aceştia, mai mult rătăcitori, au început să se stabilească fie prin satele sârbeşti, sau îşi fundau sate în regiuni cu sate sârbeşti.

Cei dintâi au avut o viaţă mai scurtă, iar ceilalţi, rupând legătura cu întreaga massă românească, deşi au putut rezista ceva mai multă vreme, au trebuit să se pieardă în mijlocul Sârbilor, lăsând până azi în numele satelor sau munţilor amintirea unor aşezări româneşti în acele locuri.

Deocamdată să cercetăm ținutul dintre Porecica, Dunăre şi Morava ocupat azi de Români ⁵⁾. Numele multor sate, azi româneşti, sunt pomenite în hrisoavele cnezilor sârbi ⁶⁾, fără să se facă menţiune de populaţia care locuia în ele ⁷⁾. Cercetătorii Sârbi nu atribue însă o vechime prea mare actualelor sate cu nume vechi, căci cele mai multe — susţin ei — s'au risipit odată cu stabilirea dominaţiei turceşti; iar satele actuale s'au fondat abia mai târziu, luând numele satelor vechi ⁸⁾.

Epoca ce a urmat după căderea statului sârbesc sub Turci, constituie pagina cea mai întunecoasă din istoria Sârbilor, de aceea şi trecutul acestui ținut ne este prea puţin cunoscut. Dar mulţimea siliştilor şi sbegurilor ne arată că o vieată sbuciumată a dus populaţia din aceste ținuturi; că aşezările omeneşti erau foarte puţin statornice şi că multe din cele vechi au dispărut pentru ca mai târziu să fie din nou fondate.

4) Şi în partea de Răsărit trebuie să fi existat aşezări româneşti, în partea de Apus sunt constataţi în hrisoavele banilor din Bosnia.

5) În lucrarea de faţă va fi vorba numai de Românii cărora li se dă numele generic de „Ungureni”.

6) Jdrelo, Voşanovaţ, Costolaţ, Voluia, Osaniţa, Vrâbovnic, Slatina, Sena, Sfiniari, Gîgreniţa, Subsca, Terova, Bucovic, Cuccaina, Popovţi, Uroevo.

7) I. Vuić: *Putešestvie po Srbii*, pag. 71—73.

8) L. Iovanović: *Naselja*, vol. II, pag. 283.

Populația se afla într-o continuă mișcare: când se retrăgea prin desimea codrilor, când venea în câmpie, pentru ca apoi iar să pibegească uneori și peste Dunăre, spre a scăpa de furia prigonitorilor.

Iar din această deasă mișcare a rezultat aspectul atât de variat al populației din acest ținut, care păstrează încă amintirea acelor vremuri de bejenie în tradițiile fondării satelor, în cântece sau legende.

Acestor vremuri de mișcare a populației sârbești atribue scriitorii sârbi prezența Românilor în aceste ținuturi. Asupra timpului așezării Românilor în Serbia, unii ⁹⁾ scriitori sârbi duc începutul așezării pe la sfârșitul secolului al XV, alții ¹⁰⁾, prin secolul al XVII, iar cei mai mulți le atribue o așezare cu totul recentă. Cu toții însă, observând vecinătatea Ungariei și a Țării Românești cu ținutul unde sunt așezate satele românești, cunoscând și existența printre Români a numirilor de „Ungureni” și „Țereni”, susțin că populația românească din Serbia este venită din Ungaria și Țara Românească ¹¹⁾.

Intr'adevăr, din cercetarea Românilor din Serbia rezultă că au existat două mișcări puternice de imigrație ale elementului românesc: unul în Răsărit din spre Țara Românească ¹²⁾, altul în Apus dinspre Ungaria. O limită exactă între aceste două curențe este greu de stabilit. La prima vedere s'ar părea că curentul românesc din Ungaria a pătruns adânc spre Răsărit; găsim însă și multe elemente din curentul din Țara Românească, înaintat până în satele cele mai îndepărtate din Apus ¹³⁾.

În partea de Răsărit țărmul Dunării este împestrițat cu o mulțime de sate românești, dela Golubați până la Techia, în timp ce țărmul Dunării stâncos și pe alocurea acoperit cu

9) Carič: *Sârbia*, pag. 92 ...pe la anul 1481 principii Pavo și Zmai și Despotul Vuc au strămutat vre-o 50.000 de locuitori în Banat, aceste ținuturi trebuie să fi rămas cu desăvârșire deșerte. Așa s'a creat posibilitatea stabilirii unei populații străine etc.

10) Iaczič: *Despre neamurile din Cnezatul Serbiei*, Petersburg 1873, pag. 24.

11) Operele citate.

12) Fotino: *Istoria Daciei*, pag. 156 ...peste 15.000 de locuitori, atât de peste Olt cât și de dincoace au fugit peste Dunăre. Vezi L. T. Boga: *Românii din Macedonia*, etc., pag. 25.

13) Iovanovič: *Naselia*, pag. 357.

nisipuri întinse ¹⁴⁾ a îndepărtat aşezările omenеşti spre interior, unde abundenţa păşunilor, bogăţia pădurilor ca şi fertilitatea câmpiilor au favorizat aceste aşezări. Doar la gura vre-unui râu ce se varsă în Dunăre găsim grupat câte vre-un sat ¹⁵⁾, restul ţărmlui este aproape nelocuit.

Urmărind deaproape toponimia, se vede că dela Turia, Duboca şi Voluia numirile româneşti devin mai numeroase: de aci începe viaţa românească intensă, de aci aşezările când se îndesesc în formă de sate, când se împrăştie în formă de sălaşe pentru a forma şirul acela prelung de sate româneşti dealungul râurilor Porecica, Pec, Vitovniţa, întinzându-se la ani. Zvezdženenţi-s džela Cosovo".

Până de curând au existat câteva sate româneşti şi dincolo de Morava, însă Românii aceştia, îndepărtându-se de masa românească compactă, au fost asimilaţi de populaţia sârbească ¹⁶⁾.

Cu privire la vechimea aşezării Românilor din aceste locuri, printre populaţia românească de aci există azi încă amintirea mai mult sau mai puţin lămurită a timpului de aşezare.

„Moşu-meu a venit džin Almaj — ne spunea un Român din Metovniţa — a trecut pe la Tăchia, aiş, a fost pustă. Fost-a Măgerie, fost-a Vlaşca dže acolo-s veniţi ai noştri. Aiş n'a fost nima, numa joavine: căprioare, şerbi. Sunt aşa.... 600 dže ani. Zvezdženenţi-s džela Cosova".

Şi ceilalţi Români din satele din jurul Zaecearului ştiu: că-s veniţi din „Măgerie" din „Nemţie" sau în genere „dže džincolo".

Sunt însă numeroase cazuri când unele familii îşi amintesc şi numele satului de unde au plecat, iar aceste familii nu sunt cele din urmă aşezate în sat ¹⁷⁾.

Înainte de a pune în discuţie câteva fapte cari vor aduce oarecare lumină în chestia vechimii Românilor din Serbia, să vedem, ca specimen, cum s'a păstrat tradiţia formării unui sat românesc, *Ranovaţ*, din regiunea Mlavei.

14) *Glasnic*, vol. XVI, pag. 197 şi următ.

15) Bârniţa, Dobra, Doni, Milanovaţ, Golubine.

16) *Glasnic*, Vol. IV (anul 1852) la pag. 230 printre satele româneşti sunt menţionate şi *Culici*, *Radinaţ* şi *Lipe*. În lucrarea sa „*Printre Români noştri*", D. T. Gheorghevič la pag. 6, spune că aceste sate azi sunt sârbeşti.

Satul Ranovaț¹⁸⁾ înainte vreme era așezat pe locul numit azi Bogatinați. Nu se știe cari familii anume formau satul. Se știe numai că din cauza prigonirilor turcești, acele familii au fost nevoite să se coboare în valea râului Vitovnița. Una din aceste familii s'a așezat pe locul numit azi Stanulovați.

Cele dintâi familii venite aci au fost Raițoși, din Caransebeș. Erau în total 5 case. Apoi vin din Vitejevo-Budimirești, iar din Lugoj-Zgărșoși. Puțin după ei mai vin încă alte patru familii¹⁹⁾.

Atunci satul avea aproape 35 de case, și Turcii lasă pe locuitori în liniște. Nu după mult timp însă, fiind din nou atacați de Turci, Românii părăsesc satul și unii din ei se duc la locul numit azi Petărje-Pole, iar alții fug în Melnița și Cladurovo.

Cei plecați la Petărje-Pole fundează satul Vișnița, unde mai vin câteva familii noi²⁰⁾. Atacându-i Turcii și aci, Românii fug pe muntele Orlevo, bogat în păduri, unde tăind pădurea în interior își fac locuri de așezare și fondează un sat numit Orlevo, unde mai vin și alte familii²¹⁾.

Aceasta a avut loc pe la începutul secolului al XVIII. Lipsa de apă probabil îi silește să se mute și de aci și să se așeze pe valea râului Vitvonița²²⁾, iar noul sat luă numele Ranovați.

Cu timpul mai vin și alte familii din Ungaria, Craina, Târna Rea și România, cari se așează nu în sat ci în apropiere și astfel satul a luat forma răspândită de azi²³⁾.

Tradiția această a formării satului Ranovaț este adevărată și de urmele unor vechi locuiri ce se găsesc azi la locurile amintite de tradiție: Stanulovați, Orlevo și pe valea Vitovniței²⁴⁾.

18) L. Iovanovič: *Naselia*, Vol. II, pag. 406.

19) Taflagonii din Caransebeș, Marcoși din Giurgiu, Zarioși din Almaș și Antanazoși din Caransebeș.

20) Fusoși și Ciocoși din România, Rotundoși și Laloși din Ardeal.

21) Dailoși și Mitaroși din Revasa, Pistroși din Craina, Vrecioși din România, Crinuleșche din Târnani și Florani din Cladurovo.

22) Poporul atribue această așezare unui Voevod sârb.

23) Azi satul are 816 birnici cu 590 case. Trei pătrimi din locuitori trăiesc în sălășe.

24) Lângă Petărje-Pole, al treilea loc de așezare a satului Ranovați se află un sbeg și alături „arșia”. Este probabil ținutul unde Românii

Din mutarea atât de deasă a locului de aşezare a satului Ranovaţ ne putem explica mulţimea „siliştilor şi sbegurilor” depe întreg cuprinsul teritoriului sârbesc de Răsărit ²⁵⁾. Ele sunt aşezări mai vechi decât actuala aşezare a satului, nu trebuie însă să le atribuim o vechime prea mare.

Existenţa satului Ranovaţi este pentru prima oară constatată la anul 1733, când ni se spune că avea 60 de case ²⁶⁾. Cercetând topografia hotarului Ranovaţ observăm că marile unităţi geografice poartă numiri sârbeşti, iar cele mici româneşti. Aşa de pildă este Vitovniţa ²⁷⁾, râu principal, iar afluenţii lui pe dreapta sunt: ogaşul Ierc, ogaşul Pădurea, ogaşul Găina, ogaşul Roşul, ogaşul Petruş, ogaşul Boroga şi ogaşul Dorop ²⁸⁾.

Deocamdată semnalăm numai acest fapt, rămânând ca importanţa lui să fie subliniată la cercetarea toponimiei întregului ţinut.

Pe calea tradiţiei s'ar putea stabili, cred, vechimea satelor din întreaga regiune a Mlavei, precum şi vechile locuinţe ale locuitorilor din aceste sate ²⁹⁾.

Când este vorba însă să se stabilească vechimea unei populaţii răspândită pe o întindere aşa de mare, tradiţia nu este unicul izvor de informaţie şi cu atât mai puţin poate fi un argument hotărâtor.

Pentru cercetările de asemenea natură este cunoscută importanţa toponimiei, a limbii, portului, obiceiurilor şi în genere a tuturor manifestărilor sufleteşti cari caracterizează fiinţa aceluiaşi popor.

Un scriitor sârb ³⁰⁾ pentru a dovedi caracterul sârbesc al ţinutului locuit de Români, spune că „numele localităţilor, râurilor, dealurilor şi munţilor cu mici excepţii sunt sârbeşti”.

şi-au făcut loc de aşezare prin arderea pădurii. (Vezi planşa No. 1) întocmită după Atlasul publ. *Naselia*, II. de Dr. Tvićici.

25) Ele sunt tot aşa de numeroase şi la apus de Morava.

26) *Glosnic*, Vol. LVI, pag. 153.

27) Nume cunoscut încă în Secolul al XIV-lea.

28) Afluenţii din partea stângă sunt: ogaşu Mortul, ogaşu Florii, ogaşu Mare, etc.

29) L. Iovanović: *Naselia*, Vol. II, pag. 303 şi urmât.: Jdrelo, Stamiņa, Vitovnița, Rašanaț, Dubocița, Melnița, Lescovaț, Busur, Vlaoli.

Intr'adevăr satele, afară de câteva ³¹⁾, deasemenea întinsele ramuri de munți, râurile mari, toate au numiri sârbești, însă măgurile, păraele, izvoarele, vâlcelele în unele locuri nu poartă decât numiri românești.

Din acest punct de vedere hotarele satelor Duboca, Vo-luia, Maidan-Pec și Boletin formează un ținut caracteristic, din cercetarea căruia se vor putea lămuri unele chestiuni în legătură cu vechimea Românilor din aceste ținuturi ³²⁾.

Numirile românești aci sunt așa de numeroase, încât întreg acest ținut are un aspect românesc pronunțat.

Însă printre numirile toponimice românești câteva sunt de o însemnătate deosebită, întrucât ele ne vor ajuta la lămurirea chestiei așezării populației românești în aceste ținuturi. Numirile românești cele mai des întrebuintate în acest ținut sunt: *ogaș* ³³⁾, *lâlvă* ³⁴⁾, *cioacă* ³⁵⁾, *cărșe* ³⁶⁾, iar în apropiere găsim și numirile *cucă* ³⁷⁾, și *priod* ³⁸⁾.

În întreaga toponimie românească ele nu sunt cunoscute decât de ținuturile din Ungaria ocupate de Români, iar în România, foarte sporadice de altfel, ele desigur că se datoresc populației românești din Ungaria, care a înaintat până în ținuturile unde se află ele ³⁹⁾.

Și în Serbia fără îndoială ele trebuiesc atribuite populației românești, care s'a revărsat în acest ținut, venind din Ungaria și ocupând mai ales părțile prielnice pentru păstori ⁴⁰⁾.

31) Pârlița, Valecoașe (compus din Vale cu âlni) Șerbanovaț, Zlot, etc.

32) Vezi planșa No. 2.

33) Liuba Iana: *Topografia satului și hotarului Măidan*; Caransebeș 1894. Așa se zice la noi unui pârâu.

34) idem, toate dealurile și munții cu coamă (culme) lungărcăță, rotundă.

35) idem, mai multe înălțimi sau dealuri.

36) idem, vârfuri stâncoase.

37) idem, deal care stă singur între dealuri despărțit prin văi.

38) idem, locul de unde se începe drumul stâncos peste un deal.

Toate aceste numiri le găsim răspândite pe întreg teritoriul Serbiei locuit de Români.

39) *Dicționarul geografic al Județului Mehedinți*, pag. 211 și 282.

40) Ținutul a cărui toponimie o cercetăm este păduros și bogat în pășuni.

Iar dacă cercetăm mai de aproape numirile românești, observăm că multe din ele ne indică origina lor sârbească și romanizarea lor mai târzie ca formă. Astfel numirile sârbești, *Voluia*⁴¹⁾ *Golobârde*, *Oreșcovița Bosilcovaț*, *Steniac Zurcoreca* azi ca formă sunt românești: *Valea Voluia*, *ogașul Golobârde*, *obârșitura Oreșcovița Cracu Bosilcovaț*, *ogașul Steniac*, *ghiamăna Zurcoreca*.

Găsim deasemenea numiri românești pentru unități geografice mici, împrumutate dela numirile sârbești a unităților geografice mai mari: *ogașul Jeleznice*, *gheamăna Broghița*, *ghiamăna Ravna reca*⁴²⁾.

De altfel toponimia acestui ținut a păstrat câte-va numiri, cari ne lămuresc pe deplin această chestiune a împrumutului numirilor sârbești.

Numirea cea mai caracteristică în această privință este *Chiamăna Blizna*, numele unui pârâu, afluent al râului Velica Blizna. Imperecherea aceasta a două cuvinte cu acelaș înțeles⁴³⁾, — unul românesc și altul sârbesc — pe care o găsim la o numire românească a unui pârâu din acest ținut ne arată cu prisosință că trebuie să se admită un împrumut, explicarea acestui nume într'alt chip fiind imposibilă.

Trebuie să se admită anume că la numele sârbesc împrumutat dela râul Blizna, s'a adăugat numirea românească *ghiamăna*, care exprimă înfățișarea locală a două pârae apropiate, și astfel s'a format numele *Ghiamăna Blizna*⁴⁴⁾.

Din cercetarea toponimiei acestui ținut rezultă cu evidență că Românii la venirea lor în aceste ținuturi au dat peste o populație sârbească rară, care le-a transmis numirile toponimice sârbești.

Aceste numiri parte au fost păstrate, cele mai multe românizate, iar unele schimbate; toate însă azi încă păstrează caracterul populației dela care au fost împrumutate⁴⁵⁾.

41) Cunoscut în Sec. al XIV.

42) Afluenți ai râurilor: Jeleznice, Cesto-Broghița, Ravna-reca.

43) Blizna = ghiamăna.

44) Numirea *ghiamăna* o mai găsim și la alte pârae: *ghiamăna Broghița*, *ghiamăna Ravna-reca*, *ghiamăna Grebenarului*, *ghiamăna Strenicului*, *ghiamăna Zurcoreca*, așa încât nu se poate admite că la numele *ghiamăna Blizna* s'a tradus în românește numirea sârbească.

45) De relevat numirea caracteristică din acest punct de vedere: *Va-*

Se pare însă că erau și locuri lipsite de așezări pe cari Românii siliți de felul ocupației lor, păstoritul, au trebuit să le cerceteze și să le locuiască. Toate aceste locuri au primit nume curat românești; cele mai multe din ele arătând compoziția⁴⁶⁾ solului sau configurația⁴⁷⁾ lui, flora⁴⁸⁾ sau fauna⁴⁹⁾ ținutului.

Numărul considerabil al numirilor toponimice românești, mai ales pentru unitățile geografice mici, ne arată că Românii au cutreerat, pas cu pas, vreme îndelungată, unele locuri și au fost dacă nu singurii desigur cei mai numeroși locuitori ai lor.

Din cercetarea toponimiei pe de altă parte am văzut în ce împrejurări s'a așezat populația românească în aceste ținuturi, precum și vechile lor locuri de așezare⁵⁰⁾.

Să cercetăm însă mai departe și alte părți caracteristice populației românești din aceste ținuturi, cari sunt în legătură cu preocuparea lucrării de față.

Despre formele ce prezintă așezările Românilor din Serbia s'a mai vorbit și altădată⁵¹⁾. Însă ceea ce este caracteristic pentru întregul ținut locuit de Români sunt: *sălașele*.

În acest ținut prin sălaș se înțelege nu numai locuința omului, adăpostul vitelor, ci și întreaga „imănie” (avere) așezată afară din sat: pășunea, livedea, țarina⁵²⁾. Tocmai în acest fapt constă și însemnătatea etnografică a sălașului. „Sălașul cu această întrebuințare nu merge la Sud mai departe de muntele Rătan, dar și pe această întindere însemnătatea lui scade dela Nord spre Sud. De aci se vede că sălașul este în legătură cu populația românească. La Români sălașul are importanța arătată, însă și Sârbii din aceste părți s'au obicinuit cu modul de traiu al sălașului”⁵³⁾.

Modul de traiu a sălașului, care este caracteristic în-

46) Ogașu pământu roșu, tălva roșă, piatra niagra.

47) Ghialu repighe, culmea sfreghele.

48) Ogașu cu carpin, ciuca cu fieriga, ciuca cu frasine, la ceiș, ogașu cu prune, ogașu smidos, ogașu scoruș, ogașu scumpinu, cârșe cu scumpine.

49) Ogașu albine, ogașu cu cerbi, gaura ursului, valea lupească.

50) Vezi pag. 6.

51) *Anuar de Geografie și Antropogeografie*, anul II, p. 191.

52) L. Jovanović: *Nasella*, pag. 272.

53) Dr. I. Tivjići: *Nasella*, Vol. I: *Probleme antropogeografice în Peninsula Balcanică*, pag. 128.

tregului ținut, a fost introdus de populația românească așezată în aceste locuri.

Felul acesta de așezare al locuinții omenești și a adăpostului vitelor afară din sat este cunoscut și la Românii din Banat și este în legătură cu ocupația lor de predilecție, păstoritul.

La ei însă numirea de „sălaș” este dată numai pentru adăpostul vitelor, locuința omenească, având și ea un nume a parte, colibă ⁵⁴⁾).

Intinderea de azi a sălașului probabil s'a născut în ținuturile de azi ale Serbiei, locuite de Români, datorită vremurilor atât de turburi în cari au trăit Românii din aceste ținuturi. Intr'adevăr, mulțimea siliștilor și sbegurilor din aceste ținuturi ne arată cât de nesigur era traiul în locuri mai deschise, expuse încălcărilor zilnice ale Turcilor ⁵⁵⁾). În asemenea împrejurări, mai ales pentru Românii păstori, pădurile erau cele mai prielnice locuri de așezare, unde ei își puteau adăposti familia și vitele lor.

Aci câteva lemne împletite cu nuele și un „astrucământ” de frunze trebue să li adăpostit pe oameni și vite la olaltă, și astfel sălașul devenea și locuința omului. În jurul sălașului era locul de pășunat pentru vite, tot aci se afla și curătura unde se putea face câte puțină agriciultură. Toate acestea erau în imediată apropiere a sălașului, formau cu el un tot întreg, întreaga „imânie” a Românului, care cu timpul le-a cuprins pe toate într'un singur nume și cu chipul acesta sălașul devenea o formă de așezare, continuată și după încetarea împrejurărilor cari i-au dat naștere.

Azi traiul la sălașe este foarte răspândit în ținuturile locuite de Români, iar unele sate nu se compun decât din sălașe ⁵⁶⁾). Aceste sate nu sunt propriu zis sate, ci o mulțime de sălașe împrăștiate prin pădure, și adeseaori la distanțe considerabile unele de altele ⁵⁷⁾), cari ne reamintesc traiul de odinioară al Românilor din aceste ținuturi. Cercetările ulterioare vor stabili dacă ele sunt o continuare a stării din trecut, și mai ales dacă nu cumva întreaga populație românească de

54) Liuba-Iana: *Topografia satului și hotarului Măidan*, p. 103.

55) Locuitorii fugeau prin păduri spre a scăpa și de bir.

56) Satul Tanda de pildă e compus numai din sălașe.

aci a trăit la început prin sălaşe şi apoi a fundat sate grămadite ⁵⁸⁾.

Este neîndoios însă că populaţiei româneşti i-se datoreşte existenţa în Serbia acestui fel de aşezare, care după cum am văzut este cunoscut şi Românilor din Banat.

La port nu vom examina decât părţile comune — împrumuturile — între portul românesc şi cel sârbesc, căci ele pe lângă că sunt cele mai caracteristice, de multe ori pot să ne dea indicaţii şi asupra contactului mai vechiu sau mai nou care a existat între aceste două populaţii.

În ținuturile Serbiei locuite de Românii Ungureni, mai cu deosebire în satele de munte, se poartă în tot timpul anului un fel de căciulă mare şi lunguiaţă de piele de oaie, cu lâna lungă, numită *călăbăţ* ⁵⁹⁾.

Călăbăţul în aceste părţi este podoaba de cap comună Românilor şi Sârbilor. Cercetătorii sârbi recunosc cu toţii că forma aceasta a căciulii a fost împrumutată de către Sârbi dela Români ⁶⁰⁾.

Călăbăţul are un aspect de căciulă păstorească, mărirea lui simbolizând oarecum această indeletnicire în cea mai mare a ei înflorire. Românii din aceste ținuturi, deşi se ocupă cu păstoritul, nici în prezent nici în trecut n'au stăpânit turme mari de oi, aci ei n'au văzut nici odată acea înflorire a păstoritului pe care călăbăţul vrea s'o simbolizeze prin mărirea lui.

Patria călăbăţului trebuie căutată aiurea ⁶¹⁾. Într'adevăr şi la Românii din Ungaria este cunoscut încă de demult acest

58) Dr. I. Tvijič: op. cit., pag. 128—9.

59) Românii îl zic şi simplu căciulă, iar Sârbii „şubara”.

60) Carič: *Serbia*, pag. 120: Toţi Românii poartă căciuli mari şi păroase de piele de oaie, în unele părţi lungiate şi înalte, în altele rotunde şi joase. Astfel de căciuli sunt purtate şi de către Sârbii din Jviđ, Homol, apoi de cei din jud. Chiupria şi Alexinaţ — afară de Morava — de cei din judeţul Târna-reca în jurul Rătanului şi Brezoviţei şi în judeţul Cnija-jevaţ în părţile cari se mărginesc cu numitele judeţe.

61) De altfel în însăşi forma întreagă a călăbăţului se reflectează par'că un ținut mai sălbatic cu o climă mai aspră decât aceia a ținutului Serbiei unde este purtat. Şi ar fi interesant de urmărit cum mărirea călăbăţului în părţile dinspre Morava scade, iar forma lui devine mai mult rotundă.

călăbăţ, pe care îl cântă adesea ori în vechile lor balade populare: „de trei pălmi de lat în frunte” ⁶²⁾).

Se ştie ce desvoltare extraordinară luase păstoritul printre Românii din Ungaria ale căror turme roiau odinioară prin munţii Carpaţi.

Mai ales epoca aceia de abundenţă şi ținuturile acele cu păduri seculare şi piscuri pururea înălbite trebue să simbolizeze mărimea şi întreaga înfăţişare a călăbăţului.

Călăbăţul, podoaba cea mai caracteristică a întregii populaţii din ținutul Serbiei locuit de Români, a fost introdus din Ungaria, unde căciula aceasta a fost purtată încă de demult ⁶³⁾.

Părţi caracteristice şi comune portului ambelor populaţii, care să păstreze amintirea unei locuiri prea vechi şi continue a Românilor în aceste ținuturi nu găsim ⁶⁴⁾.

Ca parte mai însemnată din portul româncelor din Serbia, menţionăm „şapta dŷin bătrâneată” cunoscută şi în Ungaria ⁶⁵⁾.

Portul Românilor din Serbia este cu totul asemănător portului românesc din Ungaria, având şi el toate numirile străine împrumutate pe teritoriul Ungariei dela populaţiile cu cari a venit în contact ⁶⁶⁾.

În lucrarea de faţă se dă rezultatul final al cercetării portului românesc din Serbia, rămânând ca altădată să se descrie în amănunţime portul Românilor din Serbia, care prezintă un interes deosebit pentru cunoaşterea deplină a acestei populaţii.

Limba Românilor „Ungureni” prezintă un caracter bănăţenesc pronunţat, având toate elementele slave comune limbii Românilor dela Nordul Dunării, precum şi numeroase elemente sârbeşti proprii graiului românesc din Banat ⁶⁷⁾ la cari

62) Alex. Viciu: *Analele Academiei române*. Seria II, tom. XXIX, pag. 20.

Silvestru Moldovan: *Tara noastră*.

63) Este cântată în baladele novăceşti.

64) Numirile sârbeşti din portul Românilor din Serbia le găsim şi la portul Românilor din Ungaria.

65) M. Pompiliu: *Graiul românesc din Biharea*. Conv. lit. XX, p. 993.
Alex. Viciu: op. cit. — Descrierea şaptei. vezi Carič, op. cit. pag. 127.

66) Mai ales Sârbi şi Unguri.

67) De pildă: clep (bleg), goston (oaspe), cotaie (căldare), notariţă,

se adaugă împrumuturile zilnice pe cari le fac mai ales ştiutorii de carte.

Cu toată această bogăţie, în limba Românilor din Serbia nu se găsesc tocmai acele elemente de cari este legată amintirea vechei organizaţii păstoreşti a Românilor dela Sudul Dunării, organizate născută pe teritoriul Peninsulei Balcanice şi care s'a dezvoltat şi a ajuns la o însemnătate aşade mare în cuprinsul statului sârbesc de odinioară ⁶⁸⁾.

În limbă nu găsim nici elemente particulare Românilor de aci, din cari să rezulte legătura lor veche şi continuă cu teritoriul ce-l ocupă, precum şi cu populaţia în mijlocul căreia trăeşte azi ⁶⁹⁾.

Pentru lucrarea de faţă s'au urmărit mai ales aceste elemente din limbă, rămânând ca un studiu special al limbii făcut de filologi specialiştii să cerceteze şi celelalte elemente din limba Românilor din Serbia, cari pot lămuri chestiunea vechimii lor în aceste ţinuturi ⁷⁰⁾.

Ceeace caracterizează sufletul populaţiei româneşti din Serbia sunt mai ales obiceiurile arhaice.

Ingrădiţi în lumea lor de superstiţii păgâne sau creştine, Românii aceştia par a trăi o viaţă din alte vremuri ⁷¹⁾. Iar unele obiceiuri dispărute abia de curând, cum este de pildă desgroparea morţilor după patru-zeci de zile dela moarte, şi mai ales arderea după ceafă cu fier înroşit a bătrânilor spre a le înlesni moartea, ne reamintesc obiceiurile atât de crude ale păgânilor de odinioară ⁷²⁾.

Dintre obiceiurile creştineşti cel mai însemnat este praz-

68) Organizaţia păstorească sub şefia unui „celnic”. Însemnătatea ei a se vedea la St. Novacovici: *Selo*. Această organizaţie s'a păstrat la Aromâni, şi până mai deunăzi „celnicatele” erau în floare.

69) La cercetarea toponimiei, felului de aşezare şi a portului s'a insistat mai mult.

70) Va trebui anume să se stabilească, dacă limba Românilor din Serbia păstrează sau nu forme caracteristice, comune cu graiul Românilor dela Sudul Dunării, cari nu există în limba Românilor dela Nord.

71) Satele din ţinutul Mlavei — bogate în apă — dau o deosebită însemnătate izvoarelor. Vezi L. Iovanovici, op. cit., pag. 417.

72) Ca o amintire a acestui obicei azi unii Români „îndânghează după cap”, adică fac semnul crucii cu un fer (rece) pe ceafa celui ce se „prechineşte” (agonie mai lungă) [la Gămzigra]. La Lugniţa „îi cruncează” făcându-le o cruce la piept şi spate.

nicul⁷³⁾. Se ştie că această sărbătoare este proprie Sârbilor, şi la ei „slava” are o însemnătate naţională deosebită⁷⁴⁾. Acest obicei este răspândit şi printre Românii din Ungaria şi probabil că a fost primit în timpul când ei erau sub jurisdicţia bisericească a Sârbilor din Ungaria. Aşa că împrumutul pare să se fi făcut nu pe teritoriul de azi locuit de Românii din Serbia, ci pe un teritoriu comun Românilor, cari au acest obicei, precum şi în împrejurări identice, cari au determinat acest împrumut.

Tot din această epocă trebuie să fi rămas şi obiceiul de a sărbători pe un sfânt, ca patron al satului întreg, care există la Românii din Serbia şi Ungaria. Dintre obiceiurile româneşti dela naştere, nuntă⁷⁵⁾, şi înmormântare⁷⁶⁾, cele mai multe sunt cu totul asemănătoare cu ale Românilor din Ungaria.

Iar când se va cerceta întreaga cultură sufletească a Românilor din Serbia, atunci va rezulta şi mai evident legătura strânsă, care există între populaţia românească din Serbia şi Ungaria şi se va lămuri astfel vechimea populaţiei româneşti din ţinuturile Serbiei de Răsărit.

73) Sărbătorirea unui sfânt, patron al casei, care durează trei zile: I la cină, II la trup (la prânz), III la coadă (la prânz) [Gămzigrad].

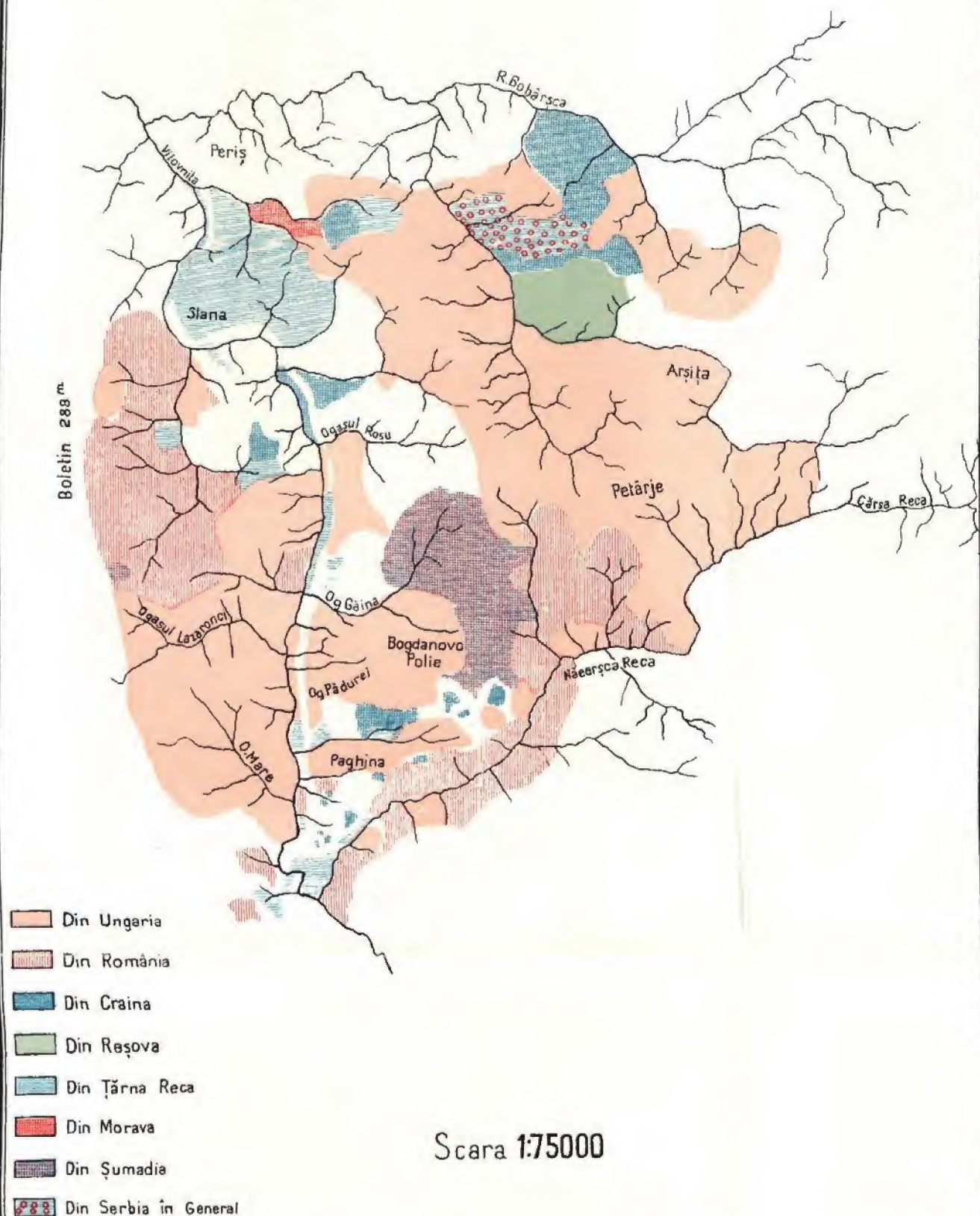
74) Carič op. cit., pag. 170.

75) La Românii din Serbia când un tânăr se însoară şi se duce la casa socrului, ia şi pronumele nevestei sale [Vezi Descrierea populară a Ardealului de Silvestru Moldovan]. Este obicei românesc, la Slavi nu există: S. S. Bobceff: *Bălgarscata celeadna zadruga*, p. 60.

Interesante de relevat şi numirile *govia* pentru mireasă şi *dârză* pentru zestre pe cari le găsim la Românii din Serbia şi cari sunt în legătură cu unele obiceiuri ale Românilor din Ungaria [v. Frâncu-Candrea: *Dela Românii din Munţii Apuseni*, p. 163].

ROMÂNII DIN SERBIA

de
L.T. BOGA

STOIAN ROMANSKI, *Românile meĵdu Timoc
i Morava*, în „*Makedonschi Pregled*” an. II vol. I,
Sofia, Tip. Gluscov, 1926, cu 5 fotografii afară de
text și o hartă etnografică.

ROMÂNII DINTRE TIMOC ȘI MORAVA

de Stoian Romanschi

La fel cu celelalte mari fluvii europene, Dunărea luată în general nu înfățișează o frontieră strictă între popoarele care locuiesc cele două maluri ale ei. În cursul superior vedem Germani, pe cel mijlociu Unguri, iar mai departe Sârbo-Croați. Abia în cursul ei inferior apare ca fluviu de frontieră între Bulgari la Sud și Români la Nord. Adevărat că în cele din urmă două veacuri, mai cu seamă pe timpul „cârjialiilor” și a războaielor turco-ruse, coloniștii bulgari s’au așezat în locuri răslețe și în mase mai compacte la Nord de Dunăre, mai cu seamă în Basarabia și în România. Pe de altă parte, Românii din Valahia și Moldova, treptat și neobservați, treceau marele fluviu și se așezau pe malul drept, în deosebi în regiunea Vidinului și către Dobrogea. Dar aceasta nu schimbă aici însemnătatea acestui fluviu ca frontieră etnică între Bulgari și Români.

La Sud de Dunăre, în ținutul dintre râurile Timoc și Morava, elementul românesc apar mai puternic. În cea mai mare parte acest element provine din Banat și numai în partea cea mai răsăriteană, pe Timoc, s’a infiltrat din Valahia.

De existența acestui element românesc, în colțul estic al fostului regat sârb, se știe și dela câțiva învățați sârbi, (Milicevici îi semnalează în cartea sa: „*Cnejevina*” *Sârbia* — Belgrad 1876), la descrierea județelor nord-estice; după aceea Carici în scrierica sa „*Sârbia*” : (descrierea pământului, poporului, statului și a țării — Belgrad 1887, pag. 92—95) și alții. Nu-l trec cu vederea nici statisticile oficiale sârbești dela 1884 încoace, de când la recensământul populației în Serbia au început să menționeze și limba „maternă” a populației. Pe baza rezultatelor recensământului din 1884 a fost lucrată o

mică: „*Hartă a naționalităților din Serbia-Nord-Estică*”, care se găsește în numita scriere a lui Carici (pag. 94) și de unde se vede că populația română din acest colț al Serbiei alcătuiește o masă compactă. Despre acești Români vorbește amănunțit. Tih. R. Georgevici, în notele sale de călătorie: „*Printre Românii noștri*” — Belgrad 1906. Tot așa doi cercetători Români, G. Giuglea și G. Vâlsan, prin vara anilor 1910—11 au călătorit printre Românii din Serbia și au publicat o colecție de cântece populare românești: „*Dela Românii din Serbia*” București 1913 — ca aceea publicată mai înainte de Emile Picot: „*Chants populaires des Roumains de Serbie*” — Paris 1889. Din harta anexată la colecția celor doi Români se vede că caracterul etnic al acestei regiuni dela 1884 încoace nu s'a schimbat. Prin urmare este neadevărat aspectul acestei regiuni în harta etnografică a profesorului sârb Tivići, reproducă în revista germană: *Petermann's Mitteilungen* Jahrg. 59 — 1913”, după care ea ar fi locuită de o populație mixtă sârbă și română și că numai la Răsărit de Timoc, în regiunea Vukodina, adică în Bulgaria, populația română ar alcătui o masă compactă. Profesorul german Weigand, în vara anului 1898, a călătorit în scop științific printre Românii din Serbia; el a plecat din Cladova către Bârza Palanca, de acolo a mers spre Apus până la Dolni-Milanovaț și Maidan-Pec, de unde s'a întors iar la Răsărit către Negotin; el s'a mișcat peste tot în regiunea etnică română și numai la Negotin, la Apus de acest oraș, a călcat într-o insulă de câteva sate sârbești. (Vezi articolul lui: „*Die Rumänen in Serbien*”, în rev. „*Globus*”, vol. 77, — 1900, pag. 205—209 și în a lui: „*Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, Leipzig, Vol. VII*). El spune categoric: „Populația din Craina, colțul muntos cel mai nord-estic al Serbiei --- este românească. Această regiune deocamdată nu numai că este la adăpost de serbizare, dar în ea se constată chiar o întărire considerabilă a elementului românesc, și aceasta mai ales prin creșterea naturală, precum și prin deplina asimilare a elementelor slave din Craina, cu excepția orașului Negotin și a satelor sârbești vecine”. (*Globus*, 77, 267—268). La Apus el n'a mers mai departe de Maidan-Pec, unde, dela Românii din satele din împrejurimi și dela funcționarii sârbi, a auzit numai înfățișări

gand n'a putut avea o idee deplină despre răspândirea acestui element spre Apus ca și spre Sud. Din aceste două cauze el îl socotește mărginit cu liniile Golubeț-Petroveț și Petroveț-Zaicear. De fapt în regiunea dintre aceste două linii — Dunăre și Timoc — se mărginește, până la un punct, numai elementul compact Român între care sunt uneori câteva sate de altă limbă. De altfel sate românești, nu numai răslețe, dar și grupări întregi de sate, a căror populație își păstrează bine limba ca și portul ei, se întind departe spre Apus și spre Sud. Satul Dobra la Răsărit de Golubeț nu este cel din urmă sat apusean românesc de pe malul drept al Dunării, cum afirmă Weigand, întrucât este românesc și satul Bârnița așezat mai la Apus de el, iar încă mai spre Apus, tot pe lângă Dunăre, sunt și alte sate românești. Curat românești sunt și satele Ram și Recița la Apus de Velico-Grădiște, între râurile Pec și Mlava, iar amestecat cu Sârbi este satul Petca la Miază Noapte de Pojarevaț, care de fapt este satul românesc cel mai apusean de lângă Dunăre. În interior satele curat românești ajung la Apus chiar până la țărmul Moravei, dela gura ei până la orașul Chiupria. Munții Homolie care despart apele dinspre Mlava de Sus și Pec, deasemenea nu sunt frontiere ale elementului românesc spre Sud-Vest. În spatele lor, în valea râului Mlava, Weigand știe și pomeneste „numai un singur” sat românesc — Lanița — lângă Jagubița. De fapt, sate curat românești, cu populație bine păstrată, găsim chiar și până la Chiupria, anume: satul Batineț, un ceas la Sud-Est de acest oraș, fiind cel mai de Sud sat românesc în această regiune. Asemenea și mai la Răsărit, satele românești ajung destul de departe la Sud până la muntele Rătan și mai încolo până după Zaicear (De pildă satul Pârlita, la poalele muntelui Vrâșca Ciuca) și încă sate tot cu caracter românesc bine păstrate.

Prin urmare, nu sunt conforme cu adevărul, informațiile lui Weigand, cum că elementul românesc, în afară de frontierele arătate de el, în ultimii 50 de ani, s'ar fi pierdut și că: „mulțimea de Români așezați mai înainte” spre Chiupria și Zaicear, despre existența cărora Weigand știe din scrierea lui Kanitz, *Serbien, Leipzig 1868*, a fost „definitiv slavizată” și că *Românii care s'ar mai întâlni azi prin acele locuri ar fi „cei mai mulți elemente singuratice, noui venite”*, (pag. 267). Chiar statisticile oficiale sârbești, care în treacăt fie zis, sunt aproape

cu totul inexacte la menționarea populației române și adesea se contrazic, vorbesc și despre existența unor sate românești și despre un procent de element românesc în regiunea Chiupriei, natural și în județul Zaicear. Toate satele românești, curate și mixte, împreună cu orașele cu populație română, în Serbia Nord-Estică, nu sunt deci numai 83, câte le enumără Weigand (pag. 268), ci mult mai multe și anume: 193, din care 151 așezări curat românești și 42 mixte, după cum vom vedea mai la vale:

II

În vara anului 1916 am avut putința să traversez, în scop științific, timp de 5 săptămâni — dela 14 Iulie la 21 August — regiunea dintre Timoc și Morava. În timpul acestei călătorii am putut urmări amănunțit întinderea elementului românesc, în acest unghi al Balcanilor, între Bulgari și Sârbi. Înainte de a călca în regiunea județului Negotin și Pojarevat, locuită de o masă românească compactă, am trecut de-a curmezisul regiunii dintre Timoc și Morava, la Sud de așezarea elementului românesc. În chipul acesta am putut deci să studiez indirect acel element slav, în locul căruia s'au așezat Românii la venirea lor în acest ținut. Căci, nu există nici o îndoială, actuala regiune locuită de Români între Timoc, Dunăre și Morava până nu de mult era locuită de o populație slavă la fel cu aceea pe care o găsim astăzi la Sud de această regiune. Acest lucru este atestat, mai bine ca orice, și de trânturi de limbă ale acestei populații, păstrată în toponimia slavă — nume de munți, râuri și așezări — din chiar actualele colțuri curat românești ale regiunii. Toate aceste numiri indică particularități bulgărești iar nu sârbești, care sunt de asemenea proprii vorbirii populației din Timoc. Un sat românesc, în bazinul râului Pec, în plasa Cucevo, care în hărți și în controalele oficiale este scris pe sârbește: Duboca este numit de locuitorii lui, după cum am controlat la fața locului, cu numele bulgăresc, Dălboca; nume pe care fără îndoială l-au adoptat dela populația locală pe care au întâlnit-o când s'au așezat aici. Un alt sat românesc, în plasa Sălașca, din Negotin, este scris, în harta Statului Major Austriac și în publi-

torii lui este numit: Dálboceani. Un vârf de munte, dintre râurile Țârna și Bela și a bazinului râului Poreci, poartă numele bulgăresc Stol, așa după cum este scris și în harta Statului Major Austriac, ca și în unele hărți sârbești mai vechi, cu toate că hărțile sârbești mai noi îl scriu cu numele sârbesc: Sto. Un sat românesc depe râul Poreci, în plasa Dolni-Milanovaț, este numit de populațiunea lui Topolnița (pe câtă vreme în hărți ca și în publicațiile oficiale sârbești, îl găsim cu forma lui sârbizată: Toponița). Tot așa în hărțile și în publicațiile oficiale sârbești numele unui sat depe râul Pec, mai jos de Cucevo, este scris în limba sârbă: Caone, pe câtă vreme populațiunea lui, care este românească, îl numește: Câmna (în loc de Calna). Tot așa numele altor câteva sate din această regiune, în limba română au astăzi forme ceva mai schimbate decât acelea întrebuințate în mod oficial: Șarbanovți în locul oficialului Șarbanovaț; Sumracovți în loc de Sumracovaț — din plasa Bollievaț; Brestovți în loc de Brestovaț — din plasa Zaicear etc. În genere în tot ținutul dintre Timoc și Morava, în timpurile mai vechi erau întrebuințate primele forme. În raportul lui Maxim Radacovici, exarhul mitropoliei din Belgrad, din 1733, publicat în „*Glasnic sârbscog ucenog društva*” (Cartea 56 (1884) pag. 114 și următoarele) sunt enumerate destule nume de așezări cu asemenea forme, mai târziu sârbizate: Mișlienovți, astăzi oficial Mișllienovaț (pl. Cusevaț); Radoșefti — Radoșevaț (pl. Golubeț); Drgaovți — Drgovaț (pl. Pojarevaț); Raianți — Rajanaț; Jvacovți-Ivacovaț (pl. Chiupria); Sfilanți actualul oraș Sfilianeț etc. Schimbarea formei tuturor acestor nume — este opera autorităților oficiale sârbești, după restabilirea statului sârb, urmărind a le da în chipul acesta o fizionomie mai tipic sârbească. Dar populația românească a păstrat vechile accente ale numelor de localități, pe câtă vreme în pronunțarea oficială ele au fost schimbate după pronunțarea sârbească. Așa bunăoară: Românii pronunță: Boșniac, (iar nu Bósniac) sat în plasa Petroveț; Busur (iar nu Búsur). Tot așa Panor (iar nu Pónor), o mahala din satul Dálboca, din plasa Cucevo și așa mai departe. Acestea sunt particularități ce se găsesc și în limba populațiunii slave care trăiește în ținutul dintre Timoc și Morava, la Sud de populația românească.

Călătoria în această parte mi-am început-o dela Niș și Alexinaț, de unde prin Soco-Bania am trecut la Cniajevaț,

iar de acolo peste Timoc la Zaicear, în împrejurimea căruia încep a se arăta sate românești. Sate românești întâlnim și mai departe, pe drumul care duce dela Zaicear, prin Bollievaț, la Parachin și Chiupria. De aci, prin Despolovaț și Sfilianet, — am ajuns în județul Pojarevaț, a cărui populație este în majoritate românească.

Cu privire la sentimentul național al populației slave din această regiune se observă o oarecare nehotărîre, cu toată existența unui stat politicește neatârnat de o sută de ani. Populația așezată dealungul râului Morava, ea însăși ține să se deosebească bine de Sârbii curați din Șumadia, înainte de toate prin limba pe care o vorbește, numind „Bulgari” (Bugari) pe cei din regiunea Timocului, care într’adevăr vorbesc un dialect ceva mai deosebit de acela pe care îl întâlnim pe râul Morava. Prin această poreclă se cunosc îndată acei locuitori depe Morava, care în vremurile de restriște ale ultimului și penultimului secol au emigrat din părțile Timocului spre râul Morava. La această emigrare a populației din Morava, înspre părțile Timocului, a contribuit mult tradiția istorică a trecutului nu tocmai depărtat. Se știe că regiunea Moravei inferioare și mai ales vechea regiune Branicevo, care se învecina aproximativ cu cele două județe actuale, limitrofe cu Morava și anume: Pojarevaț și Chiupria, până la finele veacului al 13-lea, făcea parte din statul bulgar, fiind numai un anumit timp sub dominațiunea Bizantinilor sau a Ungurilor. Abia atunci această regiune a fost pentru prima dată cucerită de Sârbi și alipită statului lui Dragutin. În timpul căderii ei sub dominația turcească se găsea sub stăpânirea lui Strațimir dela Vidin, ale cărui posesiuni se întindeau la Apus până la cursul superior al râului Pec. (Lângă orășelul minier Maidan-Pec). La restaurarea Statului sârb, sub prințul Miloș, — șase din județele dela Răsărit și Sud — dintre care trei: Craina, Târnareca și Cniajevaț imbrățișeau tocmai acele ținuturi — rămase încă sub stăpânirea turcească, abia la 1833 au fost definitiv alipite la Statul sârb. Granita Serbiei dinspre Răsărit, înainte de aceasta începca la Dunăre, puțin mai spre Apus de Techia; trecea aproape la Sud de muntele Miroci și masivul Velichi, până ce acesta ocolește bazinul râului Poreci. După aceea în-

sau Crivorvirski-Timoc dinspre Sud, după ce tăia râul Morava între Chiupria și Parachin. Ideea despre o naționalitate sârbească la populațiunea din regiunea Timocului natural nu există multă vreme încă după aceea și nici nu se putea forma. Pentru epoca celor 70 de ani ai secolului trecut acest lucru este menționat de pildă de către ungurul Ștefan Maciai, farmacist la Cniajevaț, bun cunoscător al acestui ținut. Intr'un studiu al său (*Graghia za Topografiju Ocruga Cniajevacicog* = *Contribuțiuni pentru topografia județului Cniajevaț*) publicată în: „*Glasnik sârbscog ucenog društva*” c. XIX, (1866), citim: „*Adeseori poți auzi dela orișicare bătrân: „că ne-au luat Sârbii!” sau „când au ocupat Serbia”, expresiuni din care se vede clar că la noi ideea despre neatârnare și despre o naționalitate sârbească pentru moment se reazemă pe temelii subrede*” (pag. 328—329) ¹⁾.

Tradiția nu dispăre ușor. Generația nouă în aceste ținuturi este într'adevăr alimentată în spiritul sârbismului, dar cu toate acestea, de pildă la Alexinaț, se aude spunându-se: — nu din ipocrizie, că și ei nu sunt „Bulgari”, ca cei dela Niș. Acolo își amintesc că până acum vreo 40 de ani granița Bulgariei era numai la „trei km.” departe de oraș și după limbă și tradiții această graniță îi separa de granița soră, din părțile Nișului.

Pe lângă aceasta este de remarcat și un al doilea moment. În regiunea dintre Timoc și Morava se găsesc destui coloniști din interiorul Bulgariei, refugiați și așezați acolo de pe vremea Turcilor, care s'au adunat în sate sau mahalale aparte, numindu-le totdeauna cu numele bulgăresc („bugar-maala” = mahalaua bulgară) dar mai ales răspândite ca familii răslețe sau ca familii înrudite cu populația locală. Cu cât înaintezi spre Nord, acești coloniști se întâlnesc tot mai des. Din toți aceștia, cei care și-au păstrat mai bine caracterul lor național sunt așa numiții: „tetenefții” originari din ramificațiile nordice ale Balcanului, din Teteven, situat la Răsărit de Malchi-Iscăr. Cele mai mari și mai bogate așezări bulgărești de acest fel sunt pe lângă Timocul de Mijloc, în împrejurimile

1) Cesto mojes i sada-od gdekojeg starța da ciues: „Kad su nas Sârbii uzeli” ili „Kad je Srbija zavladała”, iz kojih se izraza jasno vidi da u nas pojam o samostalnosti u srpskoj narodnosti za sad još na slabom temelju pociva.

oraşului Zaicear, a cărui populaţie deasemenea este exclusiv bulgărească. Bulgarii din Zaicear vorbesc dialectul bulgăresc dela Răsărit, aşa cum se vorbeşte în marele sat curat bulgăresc: Velichi-Isvor (Marele Isvor, 674 case, cu 4284 suflete), pe când în satul Gârlian, a cărui populaţiune este mai mult românească (424 case, cu 2027 suflete: 1308 Români, 698 Bulgari şi 21 Țigani, la 1916), Bulgarii vorbesc dialectul bulgar apusean, acela pe care îl întâlnim prin Malchi Isvor, în Bulgaria. Deasemenea satele curat bulgăreşti sunt: Vratarnița (304 case, 1768 suflete) şi Zagradsco (numele oficial sârbesc Zagraghia, 252 case, cu 1222 locuitori).

Această populaţie de colonizatori stă în legătură cu coloniştii de dincoace de Timoc, din Cula şi Vidin, de unde există colonişti mai vechi şi în Timocul mijlociu, în târguleţul Cralievo Selo (Novihan), centru al plăşii din regiunea dintre Zaicear şi Cneajevo, înfiinţat, spune tradiţia, de către locuitorii refugiaţi din satul acum dispărut: „Han” din ţinutul Belogradcic. Colonişti din Teteven care menţin legături cu conaţionalii lor din Zaicear, cu deosebire cu cei din „Isvor” se găsesc şi în valea, de ambele părţi a râului Morava. În regiunea noastră se poate da ca exemplu satul Dublie, de lângă oraşul Sfillianeţ, mare şi bogat sat bulgăresc (307 case şi 1722 locuitori, în 1905), a cărui populaţie îşi păstrează bine independenţa naţională — limba, portul, obiceiurile şi simţirea — cu toate măsurile de tot felul luate de autorităţile sârbeşti pentru sârbizarea ei. Sunt mai mulţi cei din Pojarevaţ, dar nu sunt aşa de bine feriţi de sârbizare. În chiar oraşul Pojarevaţ există o mahala bulgărească separată numită „Bugarsca Maala”, situată în partea dinspre Răsărit a oraşului (aproape 200 case). O mahala asemănătoare există şi în satul din apropiere Salacoveţ (170 case), fiind şi cea mai mare, în care însă locuiesc şi Români. Şi unii şi ceilalţi sunt originari din partea Timocului şi a Vidinului şi s’au stabilit aici pe „vremea lui Haiduc Vellico”. Asemenea Bulgari (şi Români) mai există şi în satul Țărnice, tot pe râul Mlava. La Apus de Pojarevaţ de asemenea mai există Bulgari şi în cătunul Popovici (lângă satul Lucişa), la Brejani (amestecaţi cu Români din părţile Negotinului) şi la Batoveţ care menţin legături de rudenie cu

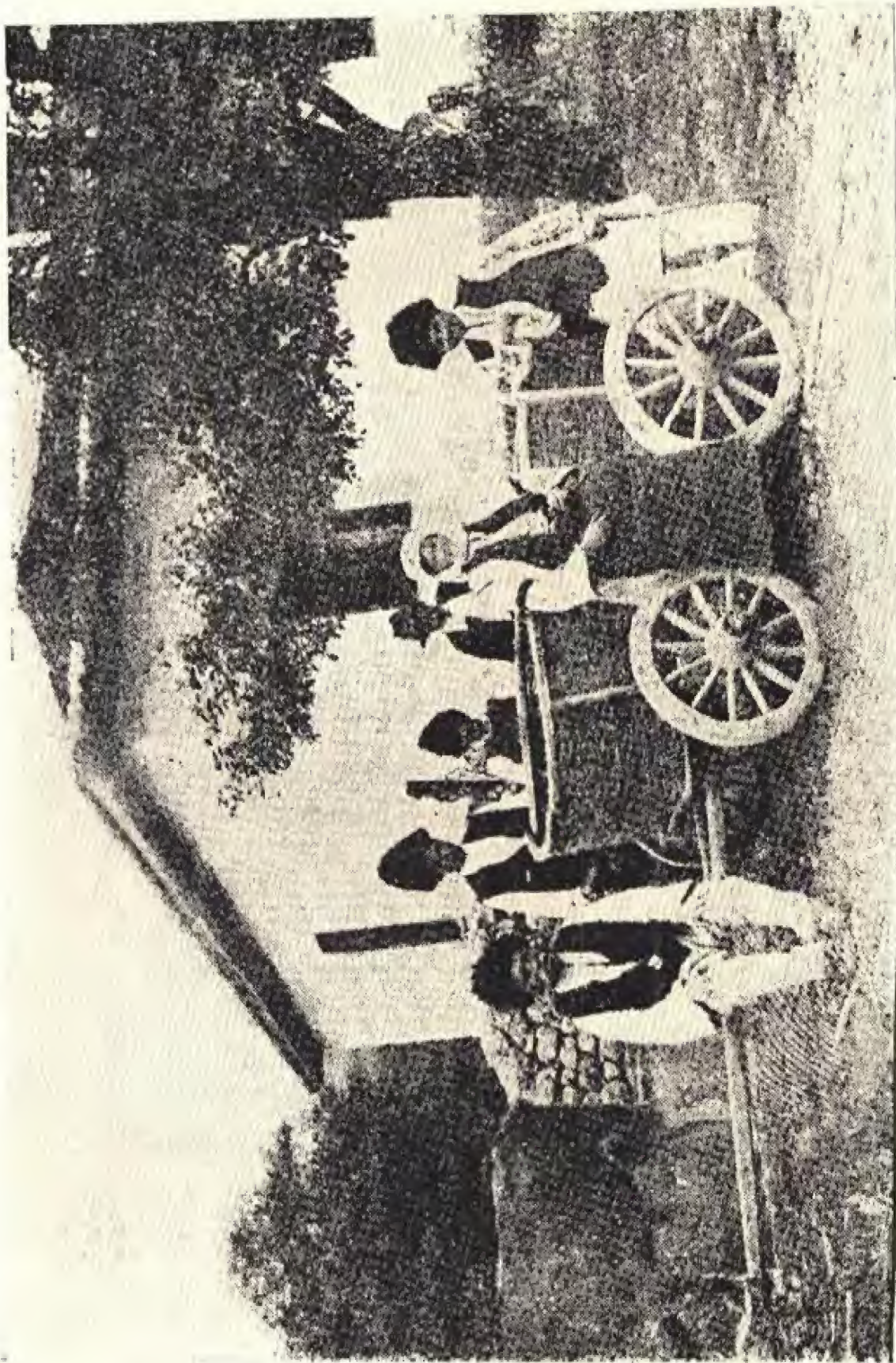

Nr. 5. — Român din satul Voluia (Cuceva)

St. Romanski, Români dintre Tîmoc și Morava.

Nr. 6. — Români din satul Osnici (Bollievat)

Nr. 7. — Români din Barza Palanca.

Nr. 8. — Soț și soție din s. Troponie.

Nr. 9. — Români din Batineț, la târg în Chiupria.

Nr. 10. — Româncă din com. Florentin (Vidin).

În general Bulgarii ca popor agricol se stabilesc prin emigrare mai ales la șes și prin văi. Valea râului Morava este deosebit de atrăgătoare pentru asemenea coloniști, pentru că ea și în general cea mai mare parte a județului Pojarevaț, care este udat de râurile Mlava și Péc, este renumită prin fertilitatea ei; ea hrănește populația muntoasă din interiorul țării. Pe la sfârșitul lunii Iulie și începutul lunii August, pe când la Sud câmpia fusese vestejită de secetă, în aceste locuri era o verdeață bogată și abundentă și porumbul, mai ales în șesul din cursul inferior al Mlavei, cunoscut sub denumirea de „Stig”, întrecuse înălțimea unui om. Tocmai atunci și recolta anului precedent era dusă la târg. În călătoria mea pe șoseaua care duce peste râurile Resava și Morava spre Pojarevaț, trecând mereu prin sate mari și bogate, aproape lipite unul de altul, am întâlnit mulțime de căruțe trase de boi, încărcate cu saci de grâu și porumb, duse de femei la Chiupria și Parachin, unde erau vândute pe niște prețuri ridicol de ieftine: grâul 0,30 bani kilogramul și porumbul 0,50 bani!

La 1 August eu mi-am continuat călătoria în județul Pojarevaț, prin urmare în plășile: Velico-Gradiște, Golubeț, Cucevo, Jagubina, Petroveț și înapoi spre Pojarevaț, de unde cu vaporul am ajuns la Dolni Milanovaț, în județul Negotin. Prin urmare aici am străbătut plășile: Dolni-Milanovaț, Bârza Palanca și Negotin, plasă pe care am părăsit-o la Prahova, în ziua de 21 August. În chipul acesta, în curs de trei săptămâni, am izbutit să străbat și aceste două județe în diferite direcțiuni și să-mi fac o idee clară despre caracterul lor etnic, în special despre răspândirea elementului românesc. Românii locuiesc de preferință, dar nu exclusiv, localitățile muntoase care, aici, în opoziție cu multe alte colțuri de munte din Peninsula Balcanică, sunt acoperite peste tot cu masive păduroase, presărate cu poeni, în care se văd răsfirate casele (sălașele) satelor românești răspândite prin munți. Asemenea caractere au mai ales satele situate la răsărit de Mlava superioară și mijlocie și la Nord de Țarnareca și anume în jumătatea de Nord a plășilor Bollievaț și Zaicear: ca și în partea de Răsărit a plășii Jagubina, Petroveț și Golubeț și aproape în toate satele plășii Cucevo, Dolni-Milanovaț și Bârza-Palanca. Urmând drumul de munte Românii și-au făcut apariția la Sud-Vest, până și în plășile Despotovaț și Chiupria, dar ar fi greșit să se conchidă de aici că ei s'au oprit numai pe povârnișurile muntoase.

Câmpia depe cursul inferior al Timocului din părțile Negotinului este locuită exclusiv de Români. Românii ocupă deosemena pe Dunăre și zăvoiul numit Cliuci, din plasa Cladova, iar sate curat românești găsim de asemenea și în valea râului Pec, la Velico-Grădiște și pe râul Morava, în plășile Sfilainsca și Jabarsca (jud. Morava), ba chiar până și în plasa Pojarevaț. Iar sate sârbești alături de cele românești vedem pe povârnișurile munților Jagubișca (Homollie) și în plasa Despotovaț.

III

Intinderea populației române începe dela râul Timoc, unde coloniile românești împestrițate cu câteva sate neromânești, stau într-o directă legătură cu populația de acelaș neam din părțile Vidinului și se continuă în locurile muntoase la Apus de valea Timocului, în care satele românești se îndesesc, pentru ca să se rărească din nou în câmpiile de pe cursul inferior al râurilor Pec, Mlava și Morava. Pe malul drept al acestui din urmă râu încetează intinderea elementului român la Apus. Prin urmare el e mărginit în regiunea dintre râul Morava la Apus, Dunărea la Nord și râul Timoc sau vechea frontieră bulgaro-sârbă la Răsărit, ajungând la Sud până la muntele Râtan — linia de despărțire a apelor Țárnareca și Moravița — sau mai exact până la o linie curbă, ce începe din vârful Vrâșca Ciuca pe frontiera sârbo-bulgară și se încovoiaie prin muntele Râtan atingând gura râului Rovanița la vărsarea ei în Morava (lângă orașul Chiupria). Această regiune cuprinde două județe întregi, al Negotinului (Craina) și Pojarevațului și plășile nordice ale altor două județe: plășile Zaicear și Bollievaț din județul Zaicear (Timoc) și plășile Parachin, Despotovaț și Sfilainaț din județul Morava. Și fiindcă județul Negotinului are cinci plăși, anume Bârza-Palanca, Dolni-Milanovaț, Cladova, Negotin și Sălaș, iar al Pojarevațului șapte: Velico-Grădiște, Golubăț, Jabarevo, Jagubița, Cucievo, Petrovaț și Pojarevaț, rezultă că această regiune cuprinde șaptesprezece plăși administrative din care, în unele, ca de pildă, la Dolni Milanovaț, nu e nici un sat curat sârbesc.

Intinderea totală a acestei regiuni se ridică la 10.773,7 km. p. Populația ei, după recensământul sârb din 1905, al cărui rezultat provizoriu îl am la îndemână (vezi rezultatele

provizorii din recensământul populației și animalelor domestice din regatul sârb, în luna Decembrie 1905, Belgrad 1906), a fost numai de 503.658 suflete. Existența unui mare procent de populație română în această regiune se arată și de statisticile oficiale sârbești.

După recensământul populației din 1884, la care e făcută deosebirea și după limba maternă, în întreaga Serbie, care număra atunci 1.901.736, sunt 149.727 locuitori „români”, adică 7,8% din toată populația; din care 5.196 locuitori populație urbană și 144.531 rurală. (Statistica țării sârbești, vol. XVI, 1889, pag. XXVIII). În general „în Regatul sârb, din locuitorii de naționalitate străină cei mai mulți sunt Românii, care locuiesc numai în patru județe; după Români vin Țigani, care locuiesc prin toată țara. În comparație cu aceste două popoare numărul locuitorilor de celelalte naționalități străine e neînsemnat”. Cele patru județe despre care e vorba aici sunt județele: Craina, Pojarevaț, Chiupria și Țárnareca, care se compunea numai din plășile: Zaicear și Bollievaț. După această statistică (pag. XVII) aceste patru județe au următorul procent de populație străină.

Craina	63,91%	sau	31,93%	în orașe și	63,71%	în sate
Pojarevaț	34,39%	„	16,51%	„ „ „	36,60%	„ „
Chiupria	16,80%	„	4,14%	„ „ „	20,32%	„ „
Țárnareca	51,25%	„	57,67%	„ „ „	56,25%	„ „

Dacă se ia în vedere că toată populația străină din Serbia dă un procent de 10,96%, din care numai populația română este de 7,87% și că restul de populație străină 3,09%, din care 1,79% (sau 34.066 suflete Țigani) e împărțită aproape egal în toată țara — e clar atunci, că populația străină de care e vorba în cele patru județe este alcătuită aproape exclusiv din Români.

După recensământul din 1890, când toată populația din Serbia era 2.161.961 locuitori, Românii numărau 143.684, adică 6,64% din toată populația țării. Pe când populația sârbă în perioada dela 1884 până la 1890 a crescut cu 262.571 locuitori sau cu 15,51%, cea română s'a micșorat dela 7,87% la 6,64%, după cum în general populația străină arată o micșorare dela

10,96% la 9,53%. Cea mai multă populație străină, bine înțeleasă Românii și de data aceasta (statistica Regatului Sârb, vol. I, Belgrad, 1893, pag. LXVII și urm.), se arată în județele nordice, la Răsărit de râul Morava.

Craina	55.649	locuitori sau	60,77%
Pojarevaț	58.463	„ „	82,51%
Morava	11.301	„ „	7,05%
Țarnareca	30.908	„ „	44,56%

În schița grafometrică anexată la „locuitorii după naționalitate”, din acel timp, se vede că Românii, care sunt desemnați cu o anumită culoare, predomină în ce privește procentul în județul Negotin, ajung aproape la jumătate în județul Țarnareca dau un procent însemnat și în județul Pojarevaț, iar în județul Chiupria un procent mic din cauza măririi județului cu teritorii de peste Morava.

După recensământul dela 31 Decembrie 1895, din toată populația Serbiei, care s'a ridicat la 2.312.484 locuitori, Românii au fost 159.519 s., din care 153.560 săteni și 5.950 orășeni. După județe ei apar astfel:

Craina	54.582	locuitori (iar Sârbi)	36.658	sau	58,09%
Pojarevaț	59.011	„ „ „	151.867	„	27,03%
Morava (cu Jagodina)	9.232	„ „ „	161.817	„	5,32%
Țarnareca	34.797	„ „ „	37.575	„	46,97%

În „Statistica Regatului Sârb” (Vol. 13, Belgrad 1899, pag. XCVI și urm.) unde găsim aceste date, e anexat și un tablou grafometric despre proporția dintre procentul de populație străină față de cea sârbă după județe și din care se vede deasemenea că „Românii sunt așezați în general în aceste patru județe: Craina, Țarnareca, Pojarevaț și Morava; în Craina și Țarnareca sunt mai mulți, în Pojarevaț mai puțini, iar în Morava și mai puțini”. De însemnat este că la acest recensământ deasemenea s'a ținut socoteală și de numărul Românilor care vorbesc și care nu vorbesc „și sârbește” ¹⁾.

Ca urmare s'a constatat, că din numărul total al Româ-

1) Cu prilejul recensământului în foile respective, s'a notat cine

nilor, numai 36.755 locuitori vorbesc și sârbește pe lângă limba lor maternă și natural mai mulți bărbați (22.114), decât femei (14.561). Din acești Români care vorbesc și sârbește sunt, în județul Craina — 5.839 sau 10,70‰; în Pojarevaț — 19.442 sau 32,95‰; în Morava — 1.538 sau 16,56‰ și în Târnareca — 9.019 sau 25,89‰.

Din aceasta se vede că chiar în județul Morava, unde, după aceste date, populația românească ca număr este neînsemnată față de cea sârbească, ea se ține bine și numai un mic număr de Români vorbesc și limba sârbă și, în acest număr, sunt mai mulți bărbați decât femei. La 100 de bărbați care vorbesc și sârbește, tot în același județ, se găsesc numai 36,4 femei care știu și sârbește.

În sfârșit recensământul populației din Serbia, din 31 Decembrie 1900, cel din urmă pe care îl avem la îndemână, (statistica Regatului Sârb, Vol. 24, partea II-a, Belgrad 1905, pag. CIX și urm.) arată deasemenea că elementul românesc din Serbia, deși micșorat considerabil în comparație cu numărul arătat în statisticile precedente: din 2.092.882 suflete, Românii „care întrebuințează limba română = „sluje se jezicom rumunschim“ = sunt un număr de numai 89.873 locuitori sau 3,61‰ și aceasta natural aproape exclusiv în aceleași patru județe:

Craina	34.619 suflete
Pojarevaț	26.965 „
Morava	7.170 „
Timoc	19.963 „

Desacordul dintre rezultatele acestor patru recensăminte se datorește nu sârbizării elementului românesc, cum ar fi putut să creadă cineva, având în vedere scăderea din statistica dela 1900, în comparație cu cele mai vechi, ci neexactității recensământului. Dacă înfățișăm de pildă statisticile pentru plasa Cucevo din județul Negotin, în care numai trei așezări (orașelul Cucevo și satele Cuciaina și Mișlenoveț) sunt sârbești, iar celelalte toate curat românești, vedem că unul și același sat într-o statistică e dat ca sârbesc și în alta ca românesc sau ca mixt; așa de exemplu satul Caona, care este și astăzi curat românesc, în statistica din 1884 este trecut cu o

populație de 827 locuitori toți de naționalitate străină (ne-sârbi) și nici un Sârb; la 1890 se arată 862 locuitori din care numai 8 inși de alte naționalități (drughe narodnosti), iar toți ceilalți (854) Sârbi. La 1895 — 920 locuitori, din care 918 de altă naționalitate, adică Români și numai 2 Sârbi; și la 1900 se arată 1005 locuitori și aceștia toți Sârbi. Ceva asemănător vedem și cu satul românesc Mustapici, tot din aceeași plasă: la 1884 sunt 1142 locuitori toți de naționalitate străină adică Români; la anul 1895 se arată 1544 locuitori din care 738 Sârbi și 806 locuitori de altă naționalitate; la 1890 se arată 1396 locuitori, din care 1391 Sârbi și numai 5 de altă naționalitate și la fel și în 1900 — 1614, din care 628 Sârbi și 986 de altă naționalitate și tot așa cu multe sate nu numai din această plasă ci și din celelalte plase locuite de Români.

IV

Această călătorie mi-a dat posibilitatea, între altele, să urmăresc amănunțit extinderea și numărul populației române. Pe lângă asta am putut să stabilesc exact care sate din această regiune sunt curat românești și care sunt mixte. Relația numerică dintre unul și celălalt element în aceste sate mixte, precum și numărul populației în satele curat românești, așa cum se arată mai jos, este înainte de toate rezultatul unei anchete personale. Am căutat să stabilesc în primul rând numărul exact al caselor românești și neromânești, după care apoi a fost ușor să stabilesc aproximativ și numărul locuitorilor.

Toate asezările din regiunea hașurată, cu privire la naționalitatea locuitorilor, se împart astfel:

Jud. Negotin total: 84 curat rom. 57 mix. 6 sârb. și 21 alt.;

Jud. Pojarevaț total: 189 curat rom. 60 mix. 26 sârb. și 103 alt.;

Jud. Chiupria (pl. Parachin, Despotovaț și Sfilainat) total: 70 curat rom. 13 mix. 6 sârb. și 51 alt.;

Jud. Zaicear (pl. Zaicear și Bollievaț) total: 48 curat rom. 21 mix. 4 sârb. și 23 alt.;

Adică total: 201

De aici se vede că din totalul aşezărilor lor (sate şi oraşe) din această regiune, care se ridică la 291. aproape jumătate şi anume 193 sunt româneşti, din care 151 curat româneşti şi 42 amestecate. Numărul aşezărilor româneşti ar fi întrecut chiar numărul celorlalte, dacă am fi socotit şi mahalalele unor sate româneşti răspândite în sălaşe, ca de pildă cele din plasa Cucevo şi anume din satele: Duboca, Nerezniţa şi altele, cu cartiere separate, aşa cum s'a procedat în statisticile sârbeşti.

După calculul meu, numărul Românilor pe la jumătatea anului 1916, este de 181.696 sau aproape 42% din totalul populaţiei celor patru judeţe. Aplicând acest calcul la cifra totală a populaţiunii din această regiune pe anul 1905, 503.688 s. aşa cum ne este cunoscută din: „Rezultatele provizorii ale recensământului populaţiei” pe acelaşi an 1905 — cifra aproximativă, care, s'ar fi căpătat, după întoarcerea locuitorilor, refugiaţi din pricina războiului, pe la casele lor, numărul Românilor s'ar ridica la cifra de 212.405 locuitori. Prin urmare după calculul meu, *imediat după terminarea războiului, în regiunea dintre Timoc şi Morava, populaţia românească, — adică acei locuitori care întrebuinţează limba românească ca limba lor maternă şi se ştiu de Români — se ridică la cifra rotundă de 200.000 locuitori.*

Cifra totală de 181.696 Români, în 1916, după judeţe se repartizează astfel:

Judeţul Negotin	60.093 locuitori sau 69%
„ Pojarevaţ	73.168 „ „ 35%
„ Zaicear (două plăşi)	33.627 „ „ 44%
„ Chiupria (trei plăşi)	14.808 „ „ 23%

1. Judeţul Craina (Negotin).

Elementul românesc în acest judeţ, a cărui populaţie la 1916 se ridică la 86.168 suflete (la 1905 erau 104.530 s.) comparativ este cel mai puternic în întregul judeţ şi formează aproape $\frac{3}{4}$ din întreaga populaţie a judeţului. Cele trei plăşi ale lui dela Nord-Vest: — Dolni Milanovaţ, Cladova şi Bârza-Palanca — sunt aproape exclusiv româneşti. În prima nu există nici un singur sat curat sârbesc, în a doua numai unul — Petrovo Selo sau Cralevaţ — colonizat cu 600 de ani în

urmă cu Muntenegreni din triburile Tuţco, Mircovichi şi Pacovichi — şi tot aşa şi în a treia numai unul singur — Ştubic — (1963). Acest sat stă în legătură cu alte 9 sate curat sârbeşti din plasa Negotin (Vidroveţ, Jaseniţa, Carbulovo, Ciubra, Recica, Ralevo, Smiedoveţ, Temnici şi Paet) şi peste 10 sate din plasa Salaş (Salaş, Brusnic, Sicole, Popoviţa, Metriş, Şarcamen, Târniane, Clenoveţ, Coprivniţa, Eleşniţa), care formează insule curat sârbeşti, colonizate de mult din ţinuturile sârbeşti dela Apus şi înconjurate din toate părţile de o populaţie românească.

a) *Plasa Dolni-Milanovaţ.*

Plasa Dolni-Milanovaţ, numită „Porecichi srez” după numele râului Porecica (a fost odată şi un oraş de insulă numit Poreci), vine în atingere mai puţin, dar exclusiv cu partea muntoasă, din pricina căreia este slab populată; ea are 13 aşezări din care cele mai multe răspândite prin munte, *sălaşe* (colibe) dintre care 9 sunt curat româneşti şi 4 mixte, cu o populaţie totală de 11.516 suflete. Românii sunt 9.443 suflete sau 32%. Sate curat româneşti sunt următoarele:

Mosna — 127 c. cu 512 s. — pe râul Porecica, nu departe de gurile lui, la Dunăre; acest sat a fost curat românesc încă dela 1733, când avea un total de 11 case româneşti. (Imat hlebov 11 Vlasi..., v.: Izveštai Maxima Exarha 1.733 în „Glasnic” 56, p. 136).

Topolniţa — 160 c. cu 818 s. — tot pe râul Porecica, mai sus de Mosna. Mai sunt aici şi Români veniţi mai târziu. (Din Iasicovo şi din alte părţi).

Clococevaţ — 200 c. cu 811 s. — Târnareca — 260 c., 1.114 s., Tanda — 147 c. cu 526 s., Gorniane — aproximativ 400 c. cu 1.684 s., Rudna glava — 360 c. cu 1.258 s. — Debeli lug — cătun din comuna Dolni Milanovaţ cu 45 c. şi 190 s. — Golubinie — 240 c., cu 1.034 s. — pe ţărmul Dunării, la Răsărit de Dolni Milanovaţ. O parte din locuitorii lui vorbesc şi limba sârbă şi se dau cu mândrie drept Sârbi.

Sate amestecate sunt:

Orăşelul Dolni Milanovaţ — 1.400 s., majoritatea Sârbi, minoritatea Români. Românii trăesc într-o mahala separată numită Orescovita, care încă din anul 1733 a existat ca sat

curat românesc cu 22 de case. (v.: Izv. Max. Ex. — Glasnic, 56, 130).

Bollietin — 164 c. cu 703 s., cei mai mulți Români. Satul a fost înființat cu 50 ani în urmă de Bulgarii din părțile Vidinului, care înainte de liberarea Bulgariei au emigrat de aici și în locul lor s'au așezat Români dela Poreci și Sârbi din părțile Timocului (Negotin).

Orășelul Maidan-Pec — 190 c. cu 1.100 s., a cărui populație de minieri e mai mult românească, dar mai sunt Germani și Slovaci, toți din Ungaria.

b) *Plasa Cladova.*

Regiunea plășii Cladova (jud. Cluci, după numele marelui zăvoi pe care Dunărea îl formează lângă Cladova) până nu de mult era exclusiv românească. Din 20 de așezări care formează plasa, 19 sunt curat românești și una amestecată, anume orășelul Cladova (500 c. cu 2.000 s.); în acest orășel elementul sârbesc care este în minoritate, se compune mai ales din câteva familii de funcționari și din negustori veniți din diferite părți, mai ales din Banat și Bacica. Satul curat sârbesc Petrovo selo (sau Crallievaț) așezat la munte, între Cladova și Techia este după cum am văzut populat de Muntenegreni. Intreaga populație a plășii la 1916 se ridică la 19.057 s., din care 17.477 sunt Români, adică 91%.

Sate curat românești sunt următoarele:

Cladusnița — 805 s., — la Nord de Cladova pe țărmul Dunării.

Davidoveț (sau pe românește Gegerați) — 400 s. tot pe Dunăre.

Manastirița — 300 s., face parte din comuna Davidoveț
Sip — 450 s., în fața Porților de Fier.

Costol — 550 s., la Sud-Est de Cladova, în zăvoiul Dunărei.

Mala Vârbița — 1.000 s. (Românii îl numesc Vârbița Mică).

Velica Vârbița — (Rom. Vârbița Mare) — 1.300 s.

Râtcovo — 1.500 s.

Corbovo — 1.172 s.

Vaiuga — 1.300 s. Din această comună face parte și cătunul Milutinoveț (sau Bărloaga) — 400 s.

Velesnița — 503 s. pe lângă șoseaua care duce la Bârza Palanca.

Grabovița — 1.560 s. — tot acolo.

Liubiceveț (sau Bordelli) — 914 s., — pe țărmul Dunării.

Podvârșca — 1.600 s. — Sud-Vest de Cladova. În afară de Români „pământeni”, în acest sat sunt și „ungureni”; din aceștia există și în cele două sate apropiate:

Recița — 102 s. și Velica Camenița — 1.028 s.

Orășelul Techia — 593 s. — cu un amestec neînsemnat de Sârbi.

c) *Plasa Bârza Palanca.*

Această plasă deasemenea este aproape în întregime românească. Dacă se exclude satul curat sârbesc Stiubic, toate celelalte așezări — 11 la număr — sunt curat românești. Până chiar și orășelul Bârza-Palanca (977 s.), în care sunt vreo 10 familii de Români Macedoneni din Gopeș, care s’au stabilit aici cu 30 de ani în urmă și Bulgari din satul Buf, Bitolia, după caracterul lui etnic, este românesc. Celelalte așezări curat românești sunt următoarele:

Reca — 400 s.; cei mai mulți „ungureni”.

Cupuziște — 543 s.

Slatina — 847 s.

Mihailoveț — 1.300 s.

Mala Camenița — 952 s.

Populația acestor sate este originară de pe celălalt mal al Dunării. (La Bârza-Palanca, bunăoară, sunt destule familii venite din satul Isvor, de dincolo de Dunăre, din România).

Iar în următoarele sate Români sunt „ungureni” (originari din Ungaria), ca și în satele așezate ceva mai la apus:

Urovița — 2.178 s.

Vratna — 457 s.

Iabâlcoveț (rom. Iacoboveț) — 3.675 s.

Malainița — 975 s.

Plavna (Plamna) — 1.670 s.

Din 15.926 s., în plasa Bârza-Palanca, la 1916, un număr de 13.963 s., sunt Români, adică 88%.

d) *Plasa Negotin.*

În plasa Negotin, cu toate că sunt 9 sate sârbești, Românii formează majoritatea, nu numai după numărul așezărilor — 11 curat românești și unul amestecat (orașul Negotin) — dar și după numărul locuitorilor și a procentajului. Din totalul de 24.325 s. cât este cifra totală a plășii, 13.845 sunt Români sau în anul 1916, 57%.

În orașul Negotin (la 1916, aproximativ 5.000 s.) Românii formează o mahala separată (cca. 300 s.).

Celelalte așezări curat românești sunt:

Dupiane — 1.180 s.

Dușanoveț sau Geanevo — 2.380 s.

Miloșevo sau Coroglaș — 290 s.

Samarinoveț — 545 s.

Prahovo — 1.200 s. și

Cusiac, lângă Prahovo, pe Dunăre — 50 s.

Raduevaț, târgușor, port la Dunăre — 1.800 s.

Sârbovo sau Sârbovlahi — 500 s. Români curați.

Acest nume nu are nici un fel de legătură cu caracterul lui etnic.

Bucovcea — 3.200 s.

Velcovo sau Bluvanoveț — 480 s.

Cobișnița — 2.000 s.

Milanovo sau Mocrañie 1.170 s.

e) *Plasa Salaș.*

În județul Negotin numai această plasă numită „Crainski Srez” (pl. Craina) este în majoritate sârbească. Din cele 17 așezări care o compun numai 7 sunt curat românești, iar celelalte curat sârbești. Din totalul populației care la 1916 era de 15.217 suflete, 5.365 erau Români, iar ceilalți Sârbi. Prin urmare Românii formează cam 35% din totalul populației din această plasă.

Sate românești sunt:

Luca — 1.504 s.

Dâlbociani — 1.074 s.

Glogovița — 1.330 Sârbi.

Mala-Iasicova — 691 s.

Velica-Iasicova — 1.750 s.

Tabacoveț — 400 s. face parte din comuna Brusnici.

Cioconar — 204 s. face parte din comuna Coprivnișca.

Numărul populației din aceste sate îl dau după recensământul oficial sârbesc din 1905 (pentru primele 5 sate) și din 1900 (pentru celelalte 2 sate).

2. Județul Zaicear.

În regiunea locuită de Români intră numai cele 2 plăși de Nord din acest județ: plasa Zaicear și plasa Bollievaț, care la 1900 numai ele formau județul însuși. Aici procentul elementului românesc este mai slab decât în județul Pojarevaț. Din populația de 75.792 Sârbi, sunt 33.627 suflete Români, adică 45% din totalul populației. (La 1905 întreaga populație se urca la 82.438 suflete). Mai mult de jumătate din așezările acestor 2 plăși au o populație curat românească. Din 48 de așezări, 21 sunt curat românești și 4 amestecate. Răspândirea elementului românesc în cele 2 plăși este aproape aceeași; el este însă mai puternic în părțile lor nordice.

a) Plasa Zaicear.

Din totalul populației acestei plăși — 48.765 s. la 1905 (să ne servim de cifrele recensământului oficial sârbesc din acel an) — 18.856 suflete sunt Români. Așezările românești sunt în număr de 12 curate și 2 amestecate, iar toate — românești și neromânești — sunt 26. Cele două așezări amestecate sunt formate din Români și Bulgari: unul este satul Gârlian (295 case sau 1.380 suflete Români și 132 case sau 698 suflete Bulgari, coloniști din părțile Teteven), celălalt este orașul Zaicear, unde pe lângă Bulgari și câțiva funcționari Sârbi, sunt și Români într-o mahala separată care se compune din 200 case sau aproape 1.000 de suflete.

Așezări curat românești sunt:

Pârlita — 634 s., Românii sunt la fel cu cei din Gârlian și Zaicear și se deosebesc de „Ungureni” din celelalte sate din plasă.

Șlivar — 796 s.

Lubnița (românește — Lugnița) 1.905 s.

Gamzigrad — 1.037 s. Acum în urmă s'au așezat aci și vreo 10 familii de Sârbi „cosoviți” veniți din Cosovo, din apropiatul sat Zvesdan.

Metovnița — 1.547 s.
 Nicolicevo — 1.185 s.
 Slatina — 1.674 s.
 Oștrelli — 902 s.
 Brestoveț — (rom. Brestovți) — 1.746 s.
 Bor — 1.113 s.
 Crivelli — 2.708 s.
 Buce — 1.331 s.

În satele neromânești populația se compune deasemenea din locuitori mai vechi sau mai noi veniți din alte localități sau Bulgari din părțile Teteven, ca în satele curat bulgărești: Velichi-Isvor, Vratarnița și Zagrajda (Zagrațco), sau coloniști din Cosovo-Pole, ca în Zvesdan — Vrajogrânți și aiurea.

b) *Plasa Bollievaț.*

Din 22 așezări în această plasă, 9 sunt curat românești și 2 amestecate. Populația și la 1916 se urca la 27.027 suflete din care 14.771 s. sunt Români.

Satele românești sunt următoarele:

Dobropollic — 921 s., din care 44 Țigani-Români și 1 Sârb.

Bacevița — 1.039 s., din care 9 Țigani-Români și 46 Sârbi.

Osnici — 1.717 s., din care 3 Sârbi și 18 Țigani.

Savineț — 495 s.

Valacoñie — 1.281 s., din care 11 Sârbi și 24 Țigani-Români.

Bogovița — 1.071 Sârbi.

Podgoreț — 2.223 s., din care 13 Sârbi și 28 Țigani.

Zlot — 3.321 s., din care 59 Sârbi și 55 Țigani-Români.

Șarbanoveț — 2.217 s., din care 14 Sârbi și 17 Țigani.

Ca amestecate se consideră următoarele 2 sate:

Mali Izvor [românește — Izvorul ăl Mic] 1.117 s., din care 4 sunt Sârbi și 23 Țigani.

Lucovo — 1.204 s., din care 628 Sârbi și 341 Țigani, cei mai mulți Țigani-Români.

3. Județul Pojarevaț.

Acest județ este cel mai mare din toată regiunea și este în întregime presărat cu așezări românești. Caracterizând po-

pulația din plasa Petrovaț (Mlavski Srez) din acest județ, unul din elevii profesorului Tviici, Liubomir Ivanovici, în „*Naselija sârbских zemalja*”. (Colonizarea pământului sârbesc vol. II, Belgrad 1903, p. 294) observă că: „populația în această regiune este de așa natură încât judecând după port și după limbă, un necunoscător care ar trece prin această regiune, ar putea să creadă că aici trăește numai o populațiune românească”; pe lângă aceasta mai adaugă că nu există aproape nici un sat sârbesc „în care să nu fie vreo „ma(ha)la”, unde să nu se auză românește”. Aceste cuvinte sunt exacte, cu mici excepțiuni, pentru întreg județul. Urmărind răspândirea elementelor etnice ale așezărilor diferitelor părți ale acestui județ, găseam sate care aveau aparența unor sate curat sârbești, în care totuși descopeream nu numai familii românești răslețe ci întregi cartiere în care mai există încă persoane care nici nu cunosc limba sârbă. Pe de altă parte, în unele din satele curat românești sunt familii a căror origine sârbească se mai ține minte, dar care s’au românizat complet și ca și la cealaltă populație românească, femeile de obicei nu cunosc limba sârbă. În jumătatea dela Sud-Vest a județului elementul românesc predomină.

Întreg județul are o populațiune de 207.096 s. (la 1916) din care 73.168 s. Români sau 35% din totalul populațiunei. Din totalul de 189 așezări, 60 sunt curat românești și 26 amestecate. Cel mai mare număr de așezări românești natural se găsesc în plășile dela Vest, unde populația românească este în atingere cu populația din județele Negotin și Zaicear, cu care se află în rudenie.

a) Plasa Cucevo.

Plasa Cucevo, numită „Zviški srez”, ocupă partea cea mai răsăriteană a județului Pojarevaț, în locurile muntoase de pe cursul mijlociu al râului Pec și se învecinează la Răsărit cu plasa Dolni-Milanovaț din județul Negotin. Ca și aceasta din urmă și ea este populată aproape exclusiv cu Români. Din cele 17 sate care o compun (mahalalele din satele răspândite nu le socotesc separat) inclusiv orașelul Cucevo, 14 sunt curat românești și numai 3 (orașelul Cucevo, satul din apropierea lui, Cuccaina și satul Mișlenovaț, așezate în partea

țiunea care la 1916 număra 17.710 s., 14.675 sau 82⁰/₀ sunt Români.

Urmând cursul superior al râului Pec găsim următoarele sate curat românești:

Mustapici — 1.158 s., alături de drumul care merge la Pojarevaț. Încă din 1733 acest sat era curat românesc, 26 case. (Vezi comunicatul exarhului Maxim „Glasnic”, 56, p. 140). Pe partea cealaltă a râului Pec, pe drumul care merge la Vellico Gradiște, este satul Srăbți — Srâpți — care formează o singură comună cu satul din apropiere, Leșnița. Amândouă cu o populațiune de 650 s.

Turia — împreună cu cătunul Șumeceai — 976 s.

Calna (sârbește Caona), rom. Camna — 980 s.

Țerovița — 335 s.; face parte din comuna Cucevo.

Bucovska — 880 s.

Teremoșnia — 350 s.; face parte din comuna Cuceaina.

Maidan-Cuceaina, sat de mult rămas pustiu.

Neresnița — 2.445 s. Acest sat este răspândit și populațiunea lui trăește în majoritate prin sălașe, care formează grupe după numele localităților: Glojene, Kisela-Voda; Pole, Popoveț, Șevița și Comșa; aceasta din urmă se compune din 30 case — Țigani-Români (care fac albi). Acest sat este arătat la 1733 ca fiind populat numai de Români — 48 de case. (Vezi comunicatul exarhului Maxim „Glasnic” 56”, p. 146). Voluia — 1.805 s. Din el fac parte și sălașele Rudnic și Sf. Varvara. Și acest sat este arătat la 1733 ca fiind locuit de Români — 47 case — populație flotantă („nepostoiani i semo tamo, veli bejal”.... v. idem p. 146).

Dâlboca — 2.408 s.; răspândită în sălașe, prin locurile Șevița, Ponor, etc. La 1733 erau 35 case numai românești. (idem pag. 146).

Radenca — 1.407 s.; răspândită prin sălașe. Acestui sat aparține și locul acoperit cu sălașe, de pe teritoriul Cliuci.

Racova-Bara — 865 suflete.

b) *Plasa Jagubița.*

Regiunea de Sud din plasa Cucevo, numită Zvijd, este despărțită prin marele masiv împădurit al munților Homollie, care în nici un punct al lor nu trec peste 1.000 metri deasupra nivelului mării, de o vale rece numită „Homollie”, în partea de Sud-Vest a căreia, pe râul Mlava, la chiar-capul („vrelo”),

se află așezat orașelul Jagubița. Ca și plasa Cucevo și plasa Jagubița, („Homolski srez”) ca populațiune este în majoritate românească, numai că satele sârbești aici sunt mai numeroase decât în prima. (Suhodol, Isvorița, Milanoveț, Vucoveț, Ioșanița, Ribari și Crupaia — aproape toate în vale). Elementul românesc aici atinge 61% din totalul populației care este de 18.242 s., din care 11.152 sunt Români. Din cele 20 sate care compun întreaga plasă, 10 sunt curat românești și 2 amestecate. În numărul celor din urmă se găsește și orașelul Jagubița (3.500 s.) unde predomină elementul românesc. Românii populează cea mai mare parte din Sudul orașului.

Sate amestecate sunt:

Crepolin — 1.300 s., din care o treime sunt Români.

Blisnac — 600 s., în cel mai îndepărtat unghiu de Sud-Vest al Homolliei.

Medvedița este un cătun care face parte din comuna Plisnașca.

Magudița sau (Milanoveț) — 405 s. Face parte din comuna satului sârbesc Crupaia.

Sate curat românești mai sunt următoarele:

Sighe — 424 s.

Breznița — 100 s. Face parte din comuna Crepolinsca.

Osanița — 2.000 s.

Lasnița — 2.000 s.

Seliște — face parte din comuna Laznișca. 200 s.

Lescovo — 987 s. Se găsește pe râul Veliki Pec, în cel mai depărtat unghiu de Sud-Est al plășii. Acolo sunt și satele:

Iasikovo — 802 s.

Vlaole — 389 s.

c) *Plasa Petrovaț.*

Și în această plasă care ocupă regiunea din cursul mijlociu al râului Mlava, (Mlavski srez) elementul românesc este destul de puternic. Românii în această plasă ca număr dețin locul întâi în întregul județ (18.411 s. Români), dar pentru că plasa în general este mare (total 44.231 s.) ei nu formează elementul majoritar și dau un procent de 41% din totalul populației. Din cele 35 așezări numai 13 sunt curat românești și restul amestecate.

de pe malul drept al râului Mlava. Intr'adevăr și pe malul stâng nu există sate în care — după cum spune cercetătorul acestui ținut, Liubomir Iovanovici (în „Nasellia Sârbskih Zemellia”, v. II p. 294) — să nu fie mahala în care să nu se auză românește; totuși ca sat curat românesc aici de fapt se socotește numai satul Busur. Este de observat că același cercetător la studierea amănunțită a originii unor anumite neamuri a putut să constate că întreaga populație a acestei plăși, Români și Sârbi, este formată din coloniști veniți de curând din alte părți și așezați aici cam de vreo 200 de ani încoace. Vechea populație a fost distrusă.

Sate curat românești:

Busur — 1.155 s. Sat de munte la Sud de Petroveț.

Jdrelo — 1.315 s., pe malul drept al râului Mlava, la intrarea trecătoarei din Gorniac. A fost descris de Canitz în călătoriile lui prin Serbia. (Serbien, 1868).

Stamnița — 1.439 s.

Vitovnița — 519 s.

Melnița — 1.945 s. (La 1733 Români 10 case. Vezi „Glasnic” LVI — 153).

Cladurovo — 1.344 s.

Ranoveț — 2.100 s. (De sigur „Rahanovaț” din Max. Radcovici, 1733, „Glasnic”. LVI. 153, cu 60 case Români).

Manastirița — 1.096 s.

Rașaneț — 1.630 s.

Cobillie — 1.479 s.

Dubocica — 1.827 s.

Starcevo — 1.017 s.

Lescoveț — 100 case cu circa 500 s. Face parte din comuna Petroveț cu care aproape este unificat. Cu toate acestea cea mai mare parte a femeilor nu știu limba sârbă.

Sate amestecate cu un număr de Români mai mare sunt: Veliki Popoveț — 1.583 s.; a patra parte Români.

Pancovo — 551 s.; jumătate Români.

Oreșcovița — 1.122 s.; o treime Români.

d) *Plasa Golubeț.*

Ea se compune din 26 așezări, dintre care 7 sate curat românești și 2 amestecate. Satele din această plasă sunt mici, de aceea și numărul populației nu este mare: 12.956 s. la 1916,

din care 3.720 s. sau 28⁰/₀ Români. Elementul românesc este mărginit aproape exclusiv în partea de Sud-Est a plășii unde vine în atingere cu populațiunea din plasa Cucevo, din care nu se deosebește nici după vorbă, nici după port și nici ca obiceiuri.

Sate curat românești mergând dela Sud spre Nord, sunt următoarele:

Vucovici — 474 s., pe malul drept al râului Mlava.

Jitcovița — 313 s. Alcătuește o singură comună cu satul Cudrej care are 317 s.

Șnegotin — 335 s.

Dvoriște — 542 s.

Crivacea — 943 s.

Bârnița — 546 s.

Sate amestecate:

Dobra — 833 s.; majoritatea Români.

Ponicva — 155 s., la Nord de Golubeț. Românii formează o treime din totalul populațiunei și aceasta aproape sârbizată.

e) Plasa Velico-Gradiște.

Ea cuprinde 32 așezări, situate în partea inferioară a râului Pec. Din acestea 6 sunt curat românești și 2 amestecate. Totalul populațiunei este de 27.211 s., din care 5.501 s. sau 20⁰/₀ Români.

Satele curat românești aici sunt grupate în trei insule, fiecare cu câte 2 sate:

Reșița — (781 s.) și Ram (284 s.), pe Dunăre la Vest de Velico Gradiște.

Topolovnic (1.600 s.) și Gloracovo (501 s.), pe lângă drumul care duce dela Velico Gradiște la Pojarevaț.

Ceșleva Bara (1057 s.) și Dolașnița — (744 s.), în partea de Sud a plășii.

Amestecate sunt:

M. Breșnița — 250 s., satul cel mai dela Sud din plasă, face parte din comuna Rabrovo.

Kusici — 852 s., pe malul râului Pec. Cartierul românesc care formează o treime din sat este sârbizat.

f) Plasa Pojarevaț.

Este cea mai mare și cea mai bogată din tot județul. Are

Români. Are 39 aşezări din care 3 curat româneşti şi 9 amestecate. Satele sunt aşezate în general pe malul râului Morava şi a râului Mlava.

Cele trei sate curat româneşti sunt următoarele:

Alidovo — 282 s., face parte din comuna Cula, ambele înainte făceau parte din plasa Petrovaţ.

Şlivoveţ — 338 s., situat lângă comuna Crivodol, la Sud de Pojarevaţ, pe o colină nu prea înaltă care se ridică între Morava şi Mlava.

Zabrega — 304 s. Este situat în comuna Şapişca, pe drumul dela Pojarevaţ la Cucevo.

Sate amestecate sunt:

Petca — 875 s. — la Nord de Pojarevaţ pe malul Dunărei. Jumătate din locuitori sunt Români.

Târniane — 2.000 s., majoritatea Români şi puţini Bulgari. Ceva mai sus tot pe Mlava urmează:

Salacoveţ — 675 s., din care aproximativ 250 s., Români, restul Bulgari.

Velico Târnice — 850 s., din care cca 600 s. Români.

Malo Târnice — 1.500 s., jumătate sunt Români, restul Sârbi şi Bulgari.

Velico-Selo — 1.700 s., din care două treimi Români.

Pe malul râului Morava mai sunt două sate amestecate:

Brejane — 1.560 s., unde Românii formează două treimi din totalul populaţiei, restul amestecaţi cu Bulgari şi

Popiano — 2.500 s., în care trăesc până la 2.000 de Români.

Din aşezările amestecate face parte şi oraşul Pojarevaţ unde există o mahala românească cu circa 300 case — 1.300 s.

g) *Plasa Jabar.*

Această plasă (Moravski srez) uneşte satele dela Sud de Pojarevaţ, aşezate dealungul râului Morava, şi cele de pe povârnişul văilor dintre Mlava şi Morava. Aci elementul sârbesc este în majoritate, dar nici cel românesc nu este neînsemnat. Populaţia e de 27.985 s., din care 9.384 s. sau 33% sunt Români. Procentul elementului românesc din această plasă ţine al patrulea loc după plăşile Cucevo, Jagubina şi Petrovaţ. Din cele 20 de sate din această plasă, 7 sunt curat româneşti şi 7 amestecate.

Satele curat românești aproape toate sunt așezate la munte sau în partea lui de Răsărit, din bazinul râului Mlava.

Vârbnița — 715 s.

Ticheveț — 942 s.

Sfiniarevo — 84 case, } amândouă formând o sin-

Orlevo — 135 case, } gură comună cu 829 s.

Mirievo — 871 s.

Cocetin — 593 s.

Porodin — 3.378 s., din care numai 240 Sârbi, care locuiesc într'un cătun separat, Livadița. Porodin este unul din satele mari de pe râul Morava.

Sate amestecate, aproape toate dealungul râului Morava:

Rachineț — 2.570 s.

Orehovița — 1.507 s. Românii sunt numai câteva case veniți de curând din satul Jdrelo.

Alexandroveț — 3.012 s., Românii locuiesc într'o mahala formată din 35 de case.

Vlaški Dol (Valea Românească) 1.940 s. — trei pătrimi Români.

Polatna — 454 s., cu vreo 20 de case Români.

Sus pe munte:

Sibnița — 882 s.

Boșniac — 611 s., jumătate Români.

4. Județul Chiupria.

Populația românească în acest județ a pătruns numai în cele trei plăși dela Răsărit: Sfilaina, Despotovaț și Parachin, și asta de preferință în sate separate în care elementul românesc se menține destul de bine. Din totalul populației acestor trei plăși care se ridică la 64.698 s., 14.808 Români.

Populația românească trăește în 13 sate curat românești și 6 amestecate. (Totalul satelor în cele 3 plăși fiind de 70).

a) Plasa Sfilainaț.

Atât cantitativ cât și procentual în această plasă trăesc cei mai mulți Români din județul Chiupria („Resavski srez”).

Din 29.269 s., 8.692 s. sau 30% sunt Români. Acești Români trăesc îngrămădiți în 8 sate curat românești și 3 amestecate (toată plasa are 28 sate). Ei sunt adunați în locurile mun-

toase nu numai dela Nord de Resava, unde stau în nemijlocit contact cu populația românească din plășile Jabar și Petrovaț, ci și de la Sud de Resava.

Sate curat românești sunt următoarele:

Vitejevo — 1.415 s.

Bobovo — 2.200 s.

Proștineț — 366 s.

Jasenovo — 1.224 s.

Gladna — 412 s.

Maceveț — 257 s.

Subotița — 827 s.

Vlașca — 484 s.

La Sud de acest sat din urmă, pe malul râului Morava, se mai află, amestecat cu Sârbi și satul Subsco — 921 s., din care 385 s. sunt Români.

Sate amestecate sunt:

Dubița — 956 s., jumătate Români și Troponie — 1.128 s., jumătate Români.

b) *Plasa Despotovaț.*

Această plasă numără 33 sate așezate pe cursul superior al râului Resava, din care numai 6 au populație românească, care și-a păstrat foarte bine graiul și portul.

Trei din aceste sate:

Belaica — 986 s.

Resavița — 249 s. și

Isacova — 875 s., sunt curat românești și 3 amestecate și anume:

Jidile — 569 s., din care 372 Români.

Ezero — 528 s., din care 185 Români.

Popovniac — 303 s., din care 34 Români.

Aici populațiunea, din punct de vedere spiritual și cultural, a rămas foarte în urmă. În toată *plasa* nu există o *singură biserică afară de mănăstirea Sf. Manasie*, pe râul Resava. Din această pricină sunt foarte multe concubinaje, lucru nu tocmai rar și în celelalte ținuturi din Timoc și Morava.

d) *Plasa Parachin.*

Această plasă atinge imediata vecinătate a centrului județean Chiupria. Din ea fac parte și satele românești cele mai

dinspre Sud din tot ținutul. Ele sunt satele curat românești anume: Bigrenița — 2.602 s. Este un sat mare și foarte răsfirat.

și Batineț — 813 s. sat curat românesc, cel mai dinspre Sud din tot basinal râului Morava.

V.

După limbă și port populația românească dintre Timoc și Morava se desparte limpede în două părți inegale: una răsăriteană mai mică pe râul Timoc și alta mai mare apuseană, spre Apus de valea râului Timoc.

Dialectul Românilor apuseni se deosebesc prin extraordinara înmuiere a consonantelor, care se caracterizează mai limpede prin trecerea consonantelor dentale d și t, înaintea vocalelor moi i și e, în consonantele africcate dz și ts. Astfel cuvântul *dinte* se pronunță *dž-intš'e* (adică: djince); *verde* — *v'erdž'e*; *teiu* — *tš'eiu* ș. a. m.; bineînțeles africcatele dz și ts sunt moi (palatale) — înmuierea lor e exprimată cu liniuța de deasupra. Apariția acestor africcate, în toate cazurile unde d și t sunt așezate înaintea lui i și e, a atras după sine simplificarea primelor africcate dz și ts în toate cazurile, în aspirantele siflante ž și š; astfel încât cuvântul *cinci* nu se mai pronunță *tšintși*, ca înainte, ci *šinși*, *picior* — (pitșor) — *pișor*, *ceriu* (tșseriu), *șeriu* etc.

Prin aceste particularități ale limbei se cunoaște îndată Românul din partea apuseană a ținutului românesc.

Dialectul românesc *răsăritean* se deosebește, comparativ, prin mai slaba înmuiere a consonantelor înaintea acelorăși vocale, așa încât consonantele dentale d și t în cazurile acestea apar înmuiate d' și t' sau chiar trec în g' și k': g'ink'e, în loc de dinte, — v'erg'e în loc de verde — k'ei în loc de teiu etc. Bineînțeles că vechile africcate au rămas neschimbate — pitșor, tșeriū, etc.

Frontiera dintre cele două dialecte începe dela malul Dunării între orașul Cladova (la Răsărit) și satul Cladușnița, (la Apus) și trece — la Sud între satele Milutinoveț (Bărloaga) și Recița, astfel încât toate satele din localitatea Cliuci rămân în regiunea dialectului răsăritean. Pe urmă continuă între Veleșnița și Velica Camenița, între Bârza Palanca și Reca și mai la Sud, la Apus de satul Cupužiște, la Răsărit de Uro-

vița. Pratna și Iabâlcoveț, la Apus de Dupliane, Miloșevo (Coroglaș), Negotin, Milanovo (Mocranie), și Velicovo (Balanoveț), unde ajunge râul Timoc. La Sud de insula etnică sârbă dela Negotin, satele Tabacoveț, Velica-Iasicova, Malla-Iasicova și Cioconiar rămân în dialectul român răsăritean, așisderea Zaicear și cele două sate apropiate: Gârlia și Pârlita. (v. harta). Astfel dialectul răsăritean cuprinde exclusiv populația satelor din valea Timocului și de pe malul Dunării, iar cel apusean — regiunea muntoasă de la Apus.

Locuitorii dintr'una ca și din cealaltă regiune la prima vedere se mai deosebesc, înainte de toate, și prin îmbrăcămîntea femeilor, din care cea mai caracteristică — în partea apuseană — este o pestelcă cu ciucuri lungi de diferite culori — adeseori atît de lungi încît rama de care atîrnă aproape dispăre sub cingătoare — numită: „chițellia cu șucuri” sau simplu „șucuri”; ea se încinge la spate și adeseori și în față. În față însă, peste cămașa albă cu râuri, mai adeseori se încinge o pestelcă țesută pestriț, în aceste locuri numită „opreg” („opreg dinainte și opreg dinapoi”). Portul acestei fote acum în urmă s'a răspândit și în afara granițelor dialectului răsăritean, fiind adoptat și de populația munteană de pe Miroci din valea râului Poreci (pl. Dolni-Milanovaț).

Limba și portul — ca să nu mai vorbim de celelalte particularități — arată clar că populația românească din aceste două părți provine din diferite regiuni românești dela Nord de Dunăre. Iar acest lucru se cunoaște din tradiție. Românii din partea apuseană muntoasă se știu ca veniți din Ungaria, anume din Banat și Transilvania, de aceea se și numesc „Ungureni”, pe când Românii din partea răsăriteană se numesc „Țărani” — veniți din Țara Românească (România). După particularitățile din graiul diferitelor sate poate să se cunoască mai exact din ce ținut de peste Dunăre se trage populația lor. Pe aceeași cale se poate cunoaște și mișcarea acestei populații prin emigrare dintr'un loc într'altul. Românii din satele Bejane, Salacoveț, Velico și Malo-Țârnice (Pojarevaț) vorbesc dialectul român răsăritean, ca și cei din părțile Negotinului, de unde s'au mutat la începutul secolului al XIV-lea. Mai amănunțit și mai documentat despre aceste emigrări se vorbește în cartea lui Tihomir Gheorghevici: (Iz Sârbie Cneza Miloša — Din Serbia Principelui Miloș — Belgrad — 1924, p. 90).

Relativ la timpul emigrării acestei populații românești găsim un punct de sprijin în cunoscutul „Comunicat” al lui Maxim Radacovici, Exarh al mitropolitului din Belgrad. Din ordinul acestuia din urmă el a călătorit, la 1733, la Sud de Dunăre prin regiunea ocupată de Austria, ca să studieze situația bisericilor, preoților și a poporului de acolo. (v. „Glasnic na sârbsco uceno društvo, v. 56, p. 117 și urm.). Din descrierea lui Radacovici se vede că multe din actualele sate românești în văile râurilor Poreci, Pec și Mlava au avut încă de atunci o populație întreagă sau pe jumătate românească. Oreșcovița (acum mahala din Dolni-Milanovaț) și Mosna în plasa Dolni-Milanovaț erau sate curat românești, iar Iastrebița — care cei puțin sub acest nume nu mai există — pe jumătate. La fel satul Dvoriște, de lângă Golubeț, a fost curat românesc. Pe râul Pec erau populate cu Români satele: Kusici (pe jumătate), Srednevo (pe jumătate), Ceșleva-Bara și Zeleniche (jumătate), Mustapici (mixt), Mișlenovți (mixt), Nereșnița, Voluia și Dălboca. La Apus de V. Gradiște înspre Ram: Topolovnic, Chișelevo (mixt), Zatone (mixt), Biscopllie (mixt), Cillicievaț (mixt). În basinul râului Mlava: Rahanoveț (acum Ranoveț), Melnița și Jdrelo. Românii au populat prin urmare regiunea râurilor Poreci, Pec și Mlava, și sigur și Timocul. Pentru regiunea Timocului, în memoriul lui Radacovici, nu găsim informații întrucât ea nu aparținea eparhiei mitropolitului din Belgrad, dar este sigur că și acești Români au venit de peste Dunăre încă dela începutul secolului al XVIII-lea.

Din cauza războaielor nimicitoare și a răscoalelor, jumătatea nordică a regiunii dintre Timoc și Morava precum și a Vidinului, la sfârșitul secolului al XVII-lea, se arată aproape în întregime lipsită de populație și ajunge loc de așezare și împământanire pentru locuitorii de prin satele din împrejurimi. Pe lângă imigrații din părțile mai apusene, în regiunea Pojarevațului, pe râul Mlava și în parte a Negotinului, alături de veneticii din Cosovo-Pole și depe povârnișurile nordice ale Balcanilor centrali, așezate în Timocul mijlociu (în regiunea Zaicearului), aici vedem înainte de toate Români veniți de peste Dunăre — din Banat, Sibiu și Valahia, a căror imigrare de peste Dunăre a durat până în timpurile cele mai noi. Se întâlnesc încă în multe sate anumiți oameni născuți peste Dunăre. Populație românească în unele din satele citate din

această regiune se găsește ca și azi, încă dela începutul secolului al XVIII-lea; prin înmulțire și neîncetată imigrare această populație treptat s'a întins și a dat aproape întregii regiuni actualul ei caracter românesc, mai cu seamă în jumătatea răsăriteană. (v. harta).

În această privință, aproape deplina românizare a regiunii dintre Timoc și Morava, în decursul a două veacuri și asimilarea populației slave mai vechi din partea ei nordică ne dau posibilitatea să înțelegem în ce chip Românii în timpurile mai vechi, au putut să schimbe caracterul național al pământurilor carpatice, odinioară populate de Bulgari-slavi și să le dea caracterul exclusiv românesc de astăzi. Precum aici, în locurile muntoase dintre Timoc și Morava, au venit nu demult și vin încă Români dela Nord, din Banat și Valahia Mică, și printr'o repede înmulțire și prin proverbialul lor atașament la graiul și obiceiurile lor, ei îneacă populația băștinașe, tot așa și mai înainte venind dela Sud, din vatra unde s'a format limba și poporul român în Peninsula Balcanică, au trecut la Nord, probabil pe crestele munților dintre Morava și Timoc, peste Dunăre, în Carpați, acei Români din care s'a înmulțit actuala populație românească de pe pământurile dela Nord de Dunăre.

C. CONSTANTE

ROMÂNII

DIN

VALEA TIMOCULUI ȘI A MORAVEI

Conferință rostită la Soc. de Cultură Macedo-Română în 1925. București, Tip. Eminescu, 1929.

ROMÂNII DIN VALEA TIMOCULUI ȘI A MORAVEI

de C. Constante

Războiul, groaznicul războiu mondial, în invălmășeala căruia au fost târîte mai toate popoarele lumii, s'a terminat cu izbânda unui mare principiu: principiul naționalităților.

Potrivit acestui principiu, provinciile locuite în majoritate de către o populație vorbind aceeași limbă, având aceleași dăcini, legată prin aceeași cultură sufletească trebuie să formeze, în limitele lor etnografice, un singur corp politic.

Acestei împrejurări ca și jertfelor ce a adus în lupta comună pentru o rânduială nouă, în care să domnească mai multă dreptate și mai multă umanitate, generația noastră datorează, cea mai înaltă mulțumire sufletească, acea de a fi văzut întruparea visului secular al neamului nostru; unirea celor trei provincii subjugate într'o Românie mare și puternică.

Această mulțumire, din nenorocire nu poate fi întreagă, pentrucă, la conferința păcei, acest mare și frumos principiu nu și-a putut găsi aplicarea întocmai.

Și aceasta nu pentru că principiul naționalităților, așa cum se prezintă după războiu, în conștiința umană, n'ar fi o noțiune simplă și clară. Nu. Cauza neputinței în care s'au găsit oamenii de stat, de-a împăca teoria cu practica, este, că, în mai totalitatea statelor europene, afară de câteva excepțiuni, rasele cele mai eterogene trăesc laolaltă, formând în anumite regiuni, adevărate mosaicuri de naționalități.

La aceste considerațiuni dacă mai adăugăm unele necesități de ordin practic, cum ar fi: condițiunile geografice, necesitățile strategice, ca și nevoile economice — fără a vorbi de

cele de ordin politic — găsim explicațiunea pentru ce, aspirațiunile noastre naționale, n'au putut fi satisfăcute în întregime. Această explicațiune însă, ori cât ar fi ea de justă, durerea noastră rămâne aceeași când ne gândim că, în afară de granițele României Mari au rămas numeroase grupuri de români — în unele state chiar — întregi regiuni: fâșii sângărânde din corpul mare și frumos al neamului românesc!

Din aceste grupuri etnice românești, rămase în afară de granițele României Mari, cel mai numeros și cel mai puțin cunoscut, de bună seamă, este acela al Românilor din Valea Timocului și a Moravei.

Ca unul ce am avut ocazia să-i cunosc mai de aproape și să atrag, asupra lor, luarea aminte a cercurilor noastre intelectuale, încă în 1906 ²⁾, printr'o monografie, care a deschis drumul cercetărilor de mai târziu; — să-mi dați voie, să vă întrețin despre acest viguros vlăstar al neamului nostru, care, timp de secole, și-a păstrat nealterată individualitatea lui etnică, cu întreaga lui comoară sufletească: limba, datinele, obiceiurile, credințele și superstițiile.

Grupul Românilor din Serbia, pe care de obicei îi numim: Români din Valea Timocului și a Moravei, locuiesc regiunea situată în partea de Nord-Est a vechiului regat sârb, udată de râurile Timoc și Morava.

Solul acestei regiuni nu are o valoare egală. Sunt șesuri unde se cultivă cereale, dealuri bogate în viță de vie, cu renumitele podgorii de la Negotin, munți acoperiți cu păduri, văi cu pajiște prielnice pentru creșterea vitelor, iar subsolul bogat în minerale, de pildă: cărbuni, aramă, fier, cariere de marmoră și ape minerale.

Frontiera naturală a acestei regiuni, în care populația românească formează un grup numeros și compact, este cuprinsă între râurile: Dunărea, Timocul și Morava. Frontiera înspre sud ar fi formată dintr'o linie dreaptă care ar uni Marea

2) La 1906, am fost însărcinat din partea regretatului Dr. Istrate, pe atunci Comisar General al Expoziției Jubiliare, să organizeze secția etnografică a Rom. din Valea Timocului, cu care ocazie am făcut o călătorie și am adunat foarte multe costume și obiecte casnice.

Moravă cu râul Timoc, înaintând dela Vest spre Est, prin frumoșii munți ai Rătnei.

În această suprafață, de aproape 12240 km. pătrați, sunt cuprinse cele patru districte nord-estice ale fostului regat sârb și anume: Craina, Morava, Pojarevaț și Timoc.

Românii din Serbia altă dată se întindeau până dincolo de râul Morava. Aceasta se poate deduce ușor din toponimia localităților cari au rămas și azi românești. — Așa bunăoară, dacă ne urcăm spre izvoarele râului Timoc, toate numirile ne dovedesc existența nu tocmai depărtată a unei populațiuni românești. Așa este Vlașco-polie, (câmpia românească), Valșca-planina (muntele românesc), Vlașco-selo (satul românesc), Vlaschi-dol (valea românească) și Vlașca, cuvânt prin care Sârbii desemnează Țara Românească și multe altele de felul acestora.

Această populație românească a fost cu timpul serbizată, după cum s'au serbizat și alte numeroase grupuri de români din alte regiuni, despre existența cărora găsim dovezi în cărțile de donațiuni ale vechilor regi sârbi.

Primul document în care se pomenește despre sate românești, făcute danii unor mănăstiri, este acela al jupanului Ștefan Nemanja, din 1198.

Apoi avem dela Cneazul Ștefan Uroș I, din 1253 și dela Ștefan Uroș al II, din anul 1318.

Dar cele mai importante documente ne-au rămas dela marele rege al sârbilor, Țarul Dușan; din 1348.

În aceste documente, afară de satele românești, găsim și numele de familie ale locuitorilor și ni se păstrează chiar unele porecle, ca: surdul, fierarul, etc. fără ca sensul acestor porecle să fi fost tradus în limba sârbă.

Avem apoi alte documente de pe la 1428 până la 1434, care se referă la Românii din Bosnia și Herțegovina.

În secolul al XIII și al XIV, Românii din Valea Moravei și a Vardarului trebuie să fi fost foarte numeroși de vreme ce ei aveau un episcop cu sediul la Vrania. Așa se explică că muntele de unde isvorăște Vardarul și azi se numește Vlașiștea, iar la poalele lui există un sat ce se cheamă Vrut, pe când platoul din apropiere se cheamă Buneți....

Unele localități din aceste ținuturi și astăzi chiar păstrează un caracter particular românesc, încât savantul isto-

riograf sârb Ţviici, în marea sa lucrare: Geografia şi Geologia umană, este silit să afirme că aceasta se datoreşte unei vechi populaţiuni româneşti care a fost desnaţionalizată.

Ca să fiu mai complet, trebuie să adaug, că, în afară de cele patru districte de care am vorbit mai sus, şi care prin numărul covârşitor al populaţiunii româneşti dau acestor districte aspectul unui ținut eminamente românesc, românii trăesc, în număr mai mic şi în plasa, Podunafscaia din judeţul Smederevo.

Această regiune, ce se întinde în jurul Porţilor de fier, din punct de vedere geografic are acelaş caracter ca şi partea răsăriteană, a Olteniei. Forma terenului, după studiile făcute la faţa locului de cunoscutul geograf Vâlsan, este o continuare dela un ţarm până la celălalt ţarm ca şi cum n'ar fi fost despărţit prin albia Dunărei.

Munţii Carpaţi nu se isprăvesc la Dunăre, ci la Timoc. În partea care se cheamă la Cazane, albia fluviului este atât de îngustă, încât s'ar părea că Dunărea în căutarea unui drum spre mare a despicat Carpaţii în două, iar malurile au rămas aşa de apropiate încât locuitorii de pe cele două versante ar putea să şi vorbească. Cu toate că în aceste părţi ale Dunărei coastele munţilor sunt stâncoase şi abrupte, graţie văilor, râurilor ce curg deacurmezişul, trecerea Dunărei, de pe malul stâng pe cel drept, este foarte uşoară.

Şi, de bună seamă, în decursul mult sbuciumatei existenţe a poporului nostru, pe aci s'au scurs, fugarii ce şi-au găsit adăpost în Craina, pe timpul bejeniiilor de groaznică amintire. Şi această trecere a fost cu atât mai uşoară cu cât era înlesnită de însăşi ocupaţia de pescari a locuitorilor mărginaşi.

Din cele de mai sus aţi văzut că atât aspectul etnografic cât şi cel geografic ne înfăţişează acest colţ de pământ ca o continuare a ţării româneşti, ca un pământ românesc.

Dunărea care curge majestuoasă printre cele două maluri deopotrivă, n'a fost o barieră care să oprească legăturile dintre locuitorii de dincoace şi de dincolo.

Deoparte şi de alta se întind sate la fel care din depărtare par de o albeaţă imaculată;

Acelaş grai românesc îşi plimbă muzica lui dulce peste

Nr. 11. — Românce din satul de munte Zlot — ținutul Zăicea

C. Constant, Români din Valea Timocului și a Moravei.

Nr. 13. — Românce din Breslovaț (Zaicear) culegând porumb.

Nr. 14. — Grup de Români cooperatiști din satul Gamzigrad (Zaicear).

luciu al apelor albastre; aceeași doină își revarsă notele ei melancolice peste turmele de oi cari pasc în pajiștele verzi, pe când ciobanii, culcați pe așternutul de mătase al văilor, cu gândul la ibovnică își potolesc nostalgia cântând:

*Ruscă Rusculiță,
Dalbă la pieliță,
Roșă la catrință,
Neagră la cosiță.*

În luptă cu națiunea dominantă, rezistența unei ramuri etnice — despărțită de tulpina neamului și lipsită de seva hrănitoare ce i-o dă școala și biserica națională — în trecut, când politica de desnaționalizare nu făcea parte din metoda de guvernământ a statelor, — era în funcție de număr. Numai acele grupe etnice puteau să reziste influenței ce se exercita asupra lor prin școala și biserica străină, care locuiau o anume regiune și în mase compacte. Cu cât masa slăbește, fie prin infiltrațiuni străine mai numeroase, fie prin strămutări mai dese, — slăbește și rezistența etnică; elementele limbei străine devin tot mai numeroase, încuscririle cu conlocuitorii de altă origină tot mai dese și astfel grupul etnic din ce în ce mai puțin numeros, pe nesimțite dispare cu desăvârșire.

Așa se explică desnaționalizarea Aromânilor, care, din cauza noilor condițiuni de viață ce li s'a creat după stabilirea Slavilor în Balcani, au fost nevoiți să se răzlețească în grupe din ce în ce mai mici. Căci, în afară de orice îndoială este că, la început numărul lor trebuie să fi fost foarte mare de vreme ce-au putut să-și întemeieze state, cum erau: Megalovlahia, în Acarnania și Valahia mică în Etolia. Acest proces de desnaționalizare a Aromânilor, se petrece azi sub ochii noștri, mai cu seamă dela războiu încoace, de când sunt siliți să-și părăsească comunele curat românești, unde nu mai găsesc condițiuni de trai, pentru a se așeza în orașe cu populațiune compactă sârbă, bulgară sau greacă, cu care se asimilează, pe deoparte din lipsa școlilor naționale cari să le ție treaz sentimentul rasei și pe de alta prin încuscriri.

Acest proces de desnaționalizare s'a petrecut și la Ro-

mânii din Serbia, cari s'au avântat dinoclo de valea râului Morava, unde trăind în grupe tot mai răzlețite, n'au mai putut rezista cu aceiași îndărătnicie înăscută, cu care rezistă masa compactă dela Est.

Dar sunt semne că și rezistența acestora începe să slăbească, de pe urma infiltrațiunilor sârbe tot mai numeroase ca și a politicei de desnaționalizare a statului sârb.

Aceste semne se invederează în faptul că deocamdată se deformează limba, după care, firește, va veni și deformarea sufletului românesc, dacă nu vom reacționa la timp, pentru a-i scăpa de primejdia ce-i amenință.

Am spus că acest element românesc, a rezistat până astăzi, datorită nu numai rezistenței sale etnice proverbiale, ci, și faptului că, trăește, în masă compactă, aflându-se în număr covârșitor față de populația dominantă.

Dar, odată acest lucru stabilit, se pune următoarea întrebare firească: Care este numărul acestei populațiuni de țărani români, harnici și vâjnoși, cari lipsiți de cultura națională, și-au păstrat neîntinat sufletul românesc?

Dela început, trebuie să mărturisesc că la această întrebare nu se poate da un răspuns categoric, pentru că cifrele oficiale, pe cari le găsim în statisticele sârbești, sunt cu desăvârșire inexacte. Iar dacă ne referim la scriitorii sârbi sau la cei străini cari s'au ocupat de Românii din Serbia, vom constata, că, deși numărul ce ni-l dau, este mai mare decât acela al statisticelor oficiale, totuși cifrele nu se potrivesc între ele.

Astfel, învățatul Kanitz, specialist în chestiunile balcanice, la 1868 socotea numărul Românilor din Serbia la aproape 123.000 suflete.

Istoriograful sârb Carici admite o cifră superioară, aceea de 140.000 de indivizi cari vorbesc numai românește, — fără a socoti, bine înțeles, pe cei dintr'înșii cari vorbesc și limba sârbească.

Și în fine, cunoscutul filolog Weigand, care s'a ocupat în special de Aromâni, socoate că în toată Serbia ar fi cam 200.000 de suflete.

Dar să lăsăm pe scriitorii cari, deși au toată bunavoință, nu au însă și puțința de a fi informați și să ne întoarcem din nou spre statisticile oficiale din consultarea cărora să

Organizația statistice pe baza recensământului a început, în Serbia, la 1834.

Primul recensământ, pe cât era cu putință pe vremea aceea, s'a făcut destul de complet, atât în ce privește populația cât și proprietatea imobiliară.

Acest recensământ însă s'a făcut pentru a satisface două nevoi ale statului, deopotrivă de importante: fiscul și armata, fără vre-o considerație de alt ordin. Deci, toate celelalte date au fost neglijate.

De acea, populația românească n'a fost trecută într-o rubrică specială. Ea apare pentru prima dată în anuarul statistic dela 1846. Dar și în această statistică datele nu sunt complete, pentru că lipsesc din ea Românii cari locuiesc în plasa Podunafasca din județul Smederevo.

Totuși secțiunea economică-statistică a Ministerului de Finanțe, în prefața acelei lucrări, ne asigură că „de astădată s'ar fi ținut o socoteală riguros exactă de numărul locuitorilor români, ce locuiesc în sate curat românești, ca și de cei ce locuiesc laolaltă cu Sârbii. Cu o greșală de cel mult 5% — ne asigură functionarul Ministerului de Finanțe — se poate determina numărul exact al populației românești din toată Serbia.

Pe temeiul acestor asigurări, statistica din 1850 ne dă, pentru cele patru județe, o cifră de 104.343 Români, față de 829.999 Sârbi, în întreaga Serbie de atunci.

În anuarul statistic pe 1854, numărul populației românești rămâne neschimbat, pentru că în acea dela 1859 să se urce la 122.593 de suflete. Deci, în timp de 13 ani, avem o creștere de aproape 18.000 suflete, sau în medie o creștere de 3% pe an, pe câtă vreme, populația sârbească, dela 135.000 suflete la 1846, se urcă, în 1895, la 300.000, adică o creștere de 16.000 suflete sau în medie o creștere de 50%.

Această neînsemnată creștere a populației românești, de bună seamă este foarte puțin verosimilă, dar ea este, totuși, binevenită, pentru că ne dă putința să facem un examen comparativ al mișcării acestei populațiuni românești, așezată de soartă, ca o stâncă de granit, într-o mare slavă, unde, de secole, rezistă talazurilor ei, când mai mult, când mai puțin furioase.

Statistica dela 1866 ne dă pentru populația românească

o creștere de numai 5.000 de suflete; cea dela 1874, îi trece sub tăcere, pentru ca acea dela 1884 să fie ceva mai complexă. De astă dată, numărul Românilor fiind repartizat după sate, după orașe și după sexe.

Astfel, pe când la orașe avem un număr de 5.196 suflete, la sate avem un număr de 146.517 suflete, adică un total de 159.510 suflete.

Din aceste cifre rezultă că, într'o perioadă de 18 ani, populația românească ar fi crescut numai cu 22.401 de suflete.

Cu anul 1884 mișcarea populației românești din Serbia, sub condeiuл meșteșugit al statisticianului sârb, începe să descrească.

Astfel, cu excepția recensământului din 1905, care arată o creștere neînsemnată, toate celelalte ne arată o descreștere continuă.

De pildă: statistica din 1890 reduce numărul românilor dela 149.559 la 141.523 sau un minus de 8.208 suflete. Acea dela 1900, dela 159.510 suflete, câți erau la 1895, la 120.658, adică un minus de 37.015 suflete, — pe când cea din urmă despre care am cunoștința, acea dela 1905, nici nu pomeneste despre populația românească, ci ne dă cifra totală a populațiunei celor patru districte locuite de Români.

Dacă putem atribui unei greșeli de redactare micșorarea numărului Românilor în statistica dela 1890, nu putem face, însă, acelaș lucru cu cele posterioare în care pretenția de a fi cât se poate de complete, ne apare evidentă, din feluritele cifre ce ni se dau.

De aceea descreșterea pe care ne-o indică statistica din 1900, reducând numărul românilor cu 37.000 suflete, precum și tăcerea pe care o păstrează statistica dela 1905, ne apare ca o tendință vădită de a nu atrage atențiunea fraților de peste Dunăre, asupra acestei mase mari de Români, deoarece noile curente naționaliste ce încep să-și croiască drum în lume, își fac loc pe aici pe acolo și printre Românii din Serbia.

Și, ca să ne dăm bine seamă că nu există nici un cuvânt binecuvântat pentru o astfel de grabnică descreștere a populațiunei românești din Valea Timocului și a Moravei n'avem decât să comparăm cifrele ce ne dau mișcarea celor două populațiuni conlocuitoare, română și sârbă, pe o perioadă de timp determinată.

Dacă vedem că mișcarea populațiunei sârbești, în plus sau în minus, merge paralel cu cea a populațiunii românești, n'avem de ce pune la îndoială exactitatea cifrelor oficiale.

Dacă, dimpotrivă, vom constata că, în aceiaș perioadă de timp, populația românească a descrescut, pe când cea sârbească a crescut — ceea ce științificește este inadmisibil —, când este vorba de populațiuni supuse aceloraș condițiuni de viață — atunci, de bună seamă, putem trage singura concluzie ce se impune și anume: că aceste date sunt lipsite de seriozitate.

În adevăr, pierderile provenite din războaie sunt deopotrivă pentru amândouă populațiunile, atât pentru cea de origine românească cât și pentru cea de origine sârbească.

Nici o calamitate nu s'a putut abate asupra populațiunei românești, de care să fi fost ferită populațiunea sârbească, conlocuitoare,

Prin urmare, dacă consultăm tabela comparativă a mișcării celor două populațiuni pe anii din perioada dela 1895 la 1900, găsim că, pe când numărul Românilor a scăzut cu 27.015 suflete, numărul Sârbilor a crescut cu 96.133 suflete.

Dacă populațiunea sârbească a crescut, firesc lucru era proporțional să crească și cea românească, cu atât mai vârtos, cu cât orice ipoteză de emigrare a Românilor în alte regiuni sau de imigrare a Sârbilor, este înlăturată, iar în ce privește o serbizare în masă, într'un timp așa de scurt, nu este cu putință, când se cunosc însușirile de rasă extraordinare cu care este înzestrată populația românească din Serbia, — căreia nu-i pasă nici de persecuțiunile jandarmilor, nici de anatema preoților și care nu se lasă amăgită nici de propaganda insinuantă a învățătorilor pentru a înlocui prin cea sârbească, dulcea ei limbă românească.

În armată, în fața justiției, sau a agenților forței publice, „nu știu sârbește” a fost răspunsul Românului și sub acest scut el și-a păstrat neatinsă conștiința despre origina lui latină.

Dar, dacă, cu toată bunăvoința, nu putem să credem cifrele oficiale, care poate să fie cifra adevărată, la care se ridică Românii din Serbia?

Acei cari au avut prilejul, fie de a călători prin Valea Timocului și a Moravei, fie de a veni în contact cu Românii din acele părți, — știu că satele locuite de Români sunt așa de multe și așa de dese încât, ei socotesc pe Românii din Serbia la peste 300.000 suflete.

Și ca să nu fiu acuzat de exagerare, să-mi dați voie să vă citesc câteva părți dintr'un articol, publicat de un scriitor sârb, care numai afvorabil Românilor nu putea să fie, cu ocazia unei călătorii, în părțile Negotinului, locuite de Români. „În societatea câtorva prieteni — zice autorul articolului — am întreprins o călătorie — pe jos — dela Belgrad la Negotin și înapoi. La plecarea noastră eu mă simțeam, ca tot omul care călătorește în propria sa țară, liber și vesel. Dar în loc de a juca rolul unui om care călătorește prin patria sa liberă, — eu mă simțeam străin în țara mea. — Dela Petrovaț, trecând prin Gorniașna Clisura, înspre Jagubița, pentru a te duce la Negotin, deacurmezișul înălțimilor dela Omolie trăesc în mare parte așa numiții Vlasi....

„Ați avut poate ocazia de a-i vedea, dar n'ați avut poate curiozitatea de a merge pe jos, prin regiunile lor, pentruca să vă dați seamă cum poate, o rasă să-și întindă rădăcinile așa de adânci, într'o țară, care totuși este de cultură sârbească.

„Limba lor, așa de mult s'a întins în aceste regiuni ale Serbiei, încât un călător, cu foarte multă greutate, s'ar putea servi de limba sârbă. Ca să vă dau un exemplu, trebuie să vă spui, că comercianții sârbi din aceste părți, — trăind în mijlocul Românilor — vorbesc limba românească. Este ceva surprinzător să auzi pe un comerciant, pe un preot, pe un învățător, sau pe un primar, vorbind, cu concetățenii săi, limba românească.

„Pentru ca să vedeți până unde au ajuns acești Români cu limba lor, trebuie să vă arăt că în unele primării, ca la Bârza Palanca, Tekia, etc., ordinele și dispozițiile administrative, sunt afișate în limba română. În unele școli învățătorii sunt nevoiți să dea explicații copiilor români în limba română. La întrebarea ce i-am pus unui învățător, că, de ce vorbește cu copiii limba românească? mi-a răspuns: pentru că copiii nu știu sârbește”.

Dar, această descriere, făcută de un publicist sârb, ar fi poate suficientă ca să ne arate că nu se înșeală acei cari

socot, numărul Românilor din Serbia la 300.000, și totdeodată cauza pentru care statisticile oficiale caută să ascundă adevărul.

Dar, să revenim la examinarea cifrelor.

Cele patru districte, despre care Sârbii admit că sunt locuite de Români, aș putea zice de un mare număr de Români, sunt, după cum am spus, Timocul, Pojarevaț, Morava și Craina.

Este în afară de orice îndoială că în două din aceste județe și anume în Craina și Pojarevaț, populația românească formează majoritatea, pe când în celelalte două Timocul și Morava, precum și în plasa Podunafsa formează minoritatea.

Plecând dela acest fapt riguros exact, dacă socotim populația românească din primele județe la $\frac{3}{4}$, iar în celelalte la o pătrime, după statistica din 1905, vom obține:

Craina 104.450 s.

Pojarevaț 243.705 s.

Total 348.155 s. sau 261.114 Români.

Morava 186.900 s.

Timoc 140.807 s.

Pl. Podunaf. 35.062 s.

Total 362.769 suflete, 90.692 Români sau un total general de 351.806 locuitori români.

Dar ca să nu vi se pară că această cifră poate să nu fie riguros exactă, să-mi dați voie să fac o altă socoteală, la care vom publica coeficientul nașterilor dat de însăși statistica sârbească.

La 1859, cele patru districte erau locuite de 282.378 suflete, iar la 1895 de 710.000.

În acest număr, admițând pentru Sârbi $\frac{3}{4}$ și pentru Români $\frac{1}{4}$, Românii la 1900, trebuie să fi fost de 210.822 suflete, iar, socotind o creștere de 1,72 la sută pe an, medie ce ne este indicată de statistica din 1908, populația românească la 1912, a trebuit să fie de 300.000 suflete, iar la 1924, de peste 400.000.

Cu o diferență neînsemnată, această cifră se apropie de acea pe care am găsit-o, după prima socoteală, bazată pe informațiunile noastre, despre situația reală a celor două populațiuni: română și sârbă.

Este, ceva grozav să te gândești că în urma marelui războiu, din crae a eșit biruitor principiul naționalităților, când pe temeiul lui noi am acordat minorităților din România Mare toate drepturile culturale și politice ca atari, este dureros, zic, să vezi cum un grup atât de numeros și viguros de conșăngeni să fie lipsit de cele mai elementare drepturi naționale: de a se instrui și ruga lui Dumnezeu în limba maternă, într'o țară amică și aliată.

Noi, Românii Macedoneni cari cunoaștem durerea de a fi adăpați la cultură străină, care nu este decât beția minței și otrava sufletului, suntem datori să ridicăm glasul nostru și să cerem pentru frații, — rămași sub jugul străin — mai multă dreptate și mai multă umanitate; amintind aliaților noștri că prietenia se clădește pe solidaritate, iar nu pe violență și nedreptate.

Cu privire la așezarea Românilor din Serbia este greu să dăm o părere definitivă, întrucât ne lipsesc documentele doveditoare.

Totuși, din cercetarea amănunțită a graiului, a portului, a obiceiurilor, și a ocupațiunei lor, un lucru pare neîndoios; acela că Românii din Serbia, s'au stabilit în acele părți trecând din stânga Dunărei.

Rămâne însă de stabilit în ce anume epocă s'a făcut această strămutare și cari au fost motivele ce i-au putut determina, pe acești Români, de a-și părăsi vatra strămoșească, pentru a-și căuta adăpost în munții și văile de peste Dunăre?

Asupra epocii așezării lor, părerile istoricilor sârbi sunt împărțite.

Unii socotesc că acest fapt s'ar fi petrecut pela sfârșitul secolului al XIV-lea, după năvălirea Turcilor, din cauza împi-lărilor la cari erau supuși Românii în țara lor.

Alții afirmă că prima așezare ar fi avut loc prin sec. XVII, și înfine, cei mai mulți pretind că Românii numiți Ungureni ar fi trecut Dunărea în masă la 1848, fugind din Ungaria după revoluția lui Horia și Cloșca, pentru a scăpa de teribilele persecuțiuni ale maghiarilor; iar cei numiți Țăreni ar fi venit din județele dunărene învecinate, pe la 1832, în timpul Regulamentului Organic.

Istoriograful sârb Carici, în cartea sa „Sârbia”, vorbind despre aşezarea Românilor în valea Timocului şi a Moravei zice:

— Printre aceşti Români cu greu să se găsească aşi descendenţi, ai celor aşezaţi în vechime şi peste care au dat Sârbii la aşezarea lor în aceste ţinuturi.

Numele localităţilor, al râurilor, al dealurilor, şi al munţilor, în toate aceste ţinuturi, cu mici excepţii, sunt toate sârbeşti. Multe din aceste localităţi prin numirile şi legendele ce s'au format în jurul lor sunt în legătură directă cu istoria sârbească. A trebuit, deci, să treacă multă vreme, în care Sârbii să fie stăpâni exclusivi în aceste ţinuturi pentru ca să fi putut imprima pecetea curată, şi inalterabilă a caracterului sârbesc. În adevăr în Cucevo şi Branicevo înainte de năvălirea Turcilor, populaţia sârbească era foarte deasă; dar luptele din ultimul pătrar al secol. al XV au rărit-o simţitor, iar mai târziu pe ala 1481, când principii Pavo şi Zmai şi despot Vuc au strămutat vreo 50.000 de suflete în Banat, aceste ţinuturi au rămas cu desăvârşire deşerte, şi aşa s'a creiat posibilitatea stabilirii unor populaţiuni din alte ţinuturi, cu atât mai mult cu cât Valea Moravei, a Mlavei şi acea dintre Pec şi Timoc, prin fertilitatea pământului şi blândeţea climatului a oferit condiţiuni destul de prielnice ca să atragă pe locuitorii din împrejurimi.

În această epocă — adaugă el — au început să se stabilească şi Românii din România şi Transilvania.

Mai târziu, imigrarea Românilor a fost provocată şi de alte neplăceri la cari erau expuşi în ţara lor. Din Transilvania au început să se stabilească în grabă, târziu, pe vremea domniei lui Iosef II, din cauza teribilei sălbăticii cu care a fost înăbuşită răscoala de sub Horia etc.

Aceşti Români transilvăneni s'au stabilit pe la Cucevo şi Branicevo, iar pe alocurea au trecut până dincolo de confine, aproape de cataractul Timocului. Că stabilirea mai intensă a acestor Români s'a făcut în timpuri mai moderne, o dovedeşte şi comunicatul exarhului Maxim, scris la 1773, în care sunt enumerate toate satele din Cucevo şi Branicevo existente pe atunci, împreună cu numele locuitorilor şi naţionalitatea căreia aparţineau, comunicat din care lipsesc satele cu o populaţie exclusiv românească cari se găsesc azi în acele ţinuturi.

Românii din Cucevo și Branicevo se numesc Ungureni, ceea ce dovedește că s'au refugiat din Ugnaria; ei și azi vorbesc dialectul limbei românești vorbită în Transilvania.

Românii din România au început să se stabilească în Serbia și imediat după liberarea Serbiei, iar principala lor imigrare, cade abia după anul 1832, în urma unui regulament care, a făcut și mai mizerabilă, situația și așa destul de mizerabilă a poporului român.

Acești Români din România se numesc Țareni; ceea ce însemnează că sunt de loc din Țara românească, și vorbesc chiar limba ce se vorbește acolo. Libera Serbie, în care țăranul însuși este proprietar al pământului și croitorul soartei sale, a momit și mai târziu pe locuitorii români, din țările învecinate, cari și azi încă gem sub jugul arendașilor. Sunt sate prin toate ținuturile Nord-Vestice ale Serbiei, ba chiar până și în Morava, în care Români s'au stabilit de vreo zece ani de zile".

Nu avem documente pentru a putea reconstitui fazele luptelor ce, de sigur, s'au dat, între Sârbii venetici și populația autohtonă romană și traco-iliro romanizată. Fără îndoială că această luptă s'a terminat cu izbânda Sârbilor, de vreme ce, după toate probabilitățile, Românii din Valea Timocului și a Moravei, au venit din România și Ungaria.

Cu toate acestea la Românii din Serbia s'a păstrat o tradiție după care ei ar fi descendenții coloniilor romane aduse acolo de împăratul Traian pe când se așezase cu armatele sale, pe malul drept al Dunărei, așteptând construirea podului pentru a trece în Dacia.

După aceiași tradiție o parte din aceste colonii ar fi rămas în Valea Timocului, — descendenții cărora ar fi Românii de azi, pe când un grup, despărțindu-se de dâșii, ar fi luat drumul spre sud.

Am căutat să aflu dacă tradiția este veche sau dacă a fost importantă dela Românii de peste Dunăre. Mi s'a spus că tradiția e foarte veche; că bătrânii de azi au auzit-o dela bătrânii de ieri, cari, la rândul lor tot dela bătrâni spuneau că au auzit-o. Tradiția încă nu e unică. În unele părți există o va-

riantă după care Românii s'ar fi așezat în Valea Timocului pe vremea împăratului Iracli, și înfine o a treia după care locuitorii satelor din Craina, ar fi venit dela sud, din niște locuri numite Fundoanie.

Nu știu ce sâmbure de adevăr conțin aceste tradiții. — Ceea ce însă, în lipsă de documente, nu poate descurca istoria, filologia, prin studiul evoluțiunei limbei, a reușit să-i dea de rost.

Până când dar filologia își va spune cuvântul autorizat, să ne fie permis să credem, că, aceste tradițiuni ar putea să fi rămas moștenire, până azi, dela vreun grup de coloniști romani, cari să fi supraviețuit, unde-va, într'un colț de munte, până când au început să vie primii fugari de peste Dunăre, cu cari apoi să se fi contopit.

Judecând după îndărătnicia cu care și azi Românii își păstrează însușirile lor de rasă, lucrul nu pare să fie așa de paradoxal.

În sprijinul acestei credințe după mine militează unele particularități ale portului Româncelor din Serbia și în special ciapsa, o podoabă care se aseamănă cu ciceroană Româncelor fârșeroate, și portul fetelor care se aseamănă cu al mireselor tribului fârșerotesco.

Acest port, pare a fi foarte vechiu.

În legătură cu această podoabă, iată ce mi-a povestit un Român din Serbia, martor ocular la o descoperire arheologică.

Un profesor de arheologie fiind însărcinat de ministerul Instrucțiunii Publice, ca să facă cercetări arheologice în județul Pojarevaț, într'o parte unde fusese descoperit, un drum roman, — a dat peste un sarcofag, pe care erau cioplite chipuri de femei împodobite la cap cu ciapsa și plecherul. La exclamația Românului, că podoaba de pe sarcofag este la fel cu cea purtată de Româncele din partea locului, sub prefectul care însoțea pe profesor, l-a dojenit că a putut face o asemenea observație, în fața Românilor ce căscau gura și cari, astfel, ar putea bănuî origina lor comună cu acea a Românilor din țară, — ceea ce după dânsul, ar fi constituind un pericol pentru statul sârb....

Românul care mi-a povestit această scenă, și din care se vede teama guvernului sârb de a nu se trezi sentimentul național la Românii din Valea Timocului, voia să conchidă

de aci, cum că Românii din Serbia sunt descendenții vechilor colonii romane, stabilite aci la trecerea lui Traian în Dacia.

Am observat acestui Român, că istoricul sârb Carici, dovedește, cu nomenclatura sârbească a topografiei, că coloniile romane, pe cari Sârbii le-au găsit la așezarea lor în aceste părți, după ce-au rezistat cât au rezistat, în cele din urmă au fost asimilate de numărul cotropitor al Sârbilor.

Românul meu, se vede, în curent cu procedurile de serbizare a tot ce nu sună sârbește — ca și în Ungaria — cu un surâs ironic pe buze, care însemna: „D-ta nici idee n'ai de ceea ce se petrece la noi” îmi răspunse că afirmațiunea lui Carici n'are nici un temei științific.

Că numirile râurilor, plaiurilor, al satelor și munților nu mai sunt românești sau latine — adaugă el — este adevărat, dar botezarea lor nu este de dată așa de veche cum afirmă el. Ea este de dată cu totul recentă și formează o sistemă care are de scop ștergerea caracterului pur românesc al regiunii dintre Dunăre, Morava și Timoc.

Multe din aceste numiri cari prin geografii poartă azi nume de origină sârbească, nu-s cunoscute populațiunii românești, care continuă a le da vechile nume românești.

Dacă însă nu avem documente pentru a controla veracitatea tradiției de mai sus, se găsesc documente doveditoare, cum că, sate întregi de Români au trecut din România și Ungaria în Serbia și Bulgaria. Astfel avem un document datat din 1630 — care arată trecerea unui sat întreg în părțile Vidinului. — Apoi lucrările comisiilor de recensământ de prin anii 1741—1746 cari dovedesc micșorarea numărului contribuabililor prin emigrare. La 1787 numai din județul Dolj au emigrat peste 15.000 țărani, bărbați, femei și copii.

Aceste emigrări, se datorau marilor suferințe la cari erau supuși bieții țărani români din principate.

Ni se sbârlește părul numai când ne aducem aminte de suferințele acestor nenorociți de țărani jefuiți fără milă de munca lor, batjocoriți fără omenie în demnitatea lor, așa încât te miri cum de nu și-au luat cu toții lumea în cap, spre a se răspândi în cele patru colțuri ale pământului și au rămas să sufere cu resemnare veacuri întregi.

În adevăr, mai ales primele timpuri ale invaziilor turcești, ale acestor hoarde de barbari asiatici, trebuie să fi fost

îngrozitoare, pentru populația dela câmp, care, fiind cea mai expusă, cea dintâi cădea pradă bașibuzucilor și ienicerilor.

Trebue să se fi întâmplat evenimente din acelea cari au făcut ca viața lor plină de trude, sbuciumări și chinuri, — în traiul căreia ziua de azi să nu-ți lase nici o speranță pentru ziua de mâine, — pentruca Românii să-și caute scăpare pe vârful munților, ca fiarele în vizuini.

Și evenimente din acelea, în cari bietul popor român dela țară, abia scăpat de sălbăticia Turcilor și Tătarilor, se lovia de acea a Ungurilor și Leșilor, sunt dese în istoria poporului român.

N'apuca să răsufle de această luptă supraomenească cu dușmanii din secolul al XV, al XVI și al XVII-lea și l'așteptau altele noi, în care locul Ungurilor și Polonilor, îl iau Nemții și Rușii cari spulberă, adeseori, până și cenușa din vatra Românilui. Și ceea ce mai rămânea în ființă, din aceste catastrofe, se însărcinează s'o distrugă domnii fanarioți de tristă memorie.

Iată de ce locuitorii din apropierea Dunărei, cum era și firesc, la cea dintâi ocazie fugeau peste Dunăre, în partea Timocului, spre a-și pierde urma pe vârfurile munților acoperiți de păduri, de păduri seculare, de văi cu pajiști frumoase, bogate în pășuni pentru turmele ce puteau lua cu ei.

Aceste păduri, timp de veacuri, au fost scutul de apărare al Românilui, frate cu codrul, cu a cărui foae verde își începe el toate cântecele:

*Foae verde siminic,
Suie fata pe colnic,
Ràsucind la borangic.
Ràsucește de trei zile
Și pe fus n'are trei fire.*

Dar pentru a ne lămuri mai bine, dacă, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în care istoricul sârb presupune că s'au întâmplat evenimente de natură să justifice o emigrare a Românilor în masă să deschidem istoria și în acest scop să luăm firul întâmplărilor dela 1462 până pela 1480.

— „La anul 1462 Radu Vodă cel frumos, cu voința sultanului Mahomed al II-lea s'a urcat pe tronul Țării Munteniei,

în locul fratelui său Vlad Țepeș. După 9 ani de zile la 1471, într'o luptă cu Ștefan Domnul Moldovei, Radu Vodă este biruit, la bătălia dela Cursul Apei. Ștefan Vodă în locul lui aduce pe Laiot Basarab, care, totuși, nu pregetă să se dea de partea Turcilor în lupta dela Războeni.

Din această cauză la 1476 Ștefan Vodă se aliază cu Matei Corvin regele Ungariei pentru a aduce pe tron în locul necredinciosului Laiot pe Țepeș Vodă și cele două oștiri nu se mulțumesc numai să bată pe Turci, dar le omoară 10.000 de soldați, din cei 18.000 pe cari Laiot îi avea în ajutorul său.

Laiot Basarab bătut fuge în Turcia și în locul lui vine Țepeș Vodă.

Dar, nu mult după aceea, Țepeș Vodă este omorât și Laiot Basarab este adus din nou pe tron de puternicii săi aliați, Turcii.

Această reinstalare se face pe la 1476, adică în preajma epocei în care istoriograful sârb admite prima strămutare în masă a Românilor în Serbia, și de astă dată, Laiot Vodă rămâne domn nesupărat de nimeni până la 1484.

Este ceva de neînchipuit ca armatele turcești venite să reinstaleze pe tronul Munteniei, pe Laiot Basarab și să-l apere, timp de 8 ani ca să fie — cum zic cronicile timpului — „domn nesupărat de nimeni” să nu fi profitat de ocazie, spre a răzbuna sângele celor 10.000 de Turci, omorâți de Ștefan și Țepeș; răsbunare care, de bună seamă, s'a făcut mai cu deosebire pe spinarea bieților locuitori, pe cari, intrând în Țară, i-au întâlnit în drumul lor. Că trebuie să se fi petrecut cu acest prilej grozăvii, n'avem decât să ne amintim de cele ce s'au petrecut sub ochii noștri, în Macedonia turcească, și ne vom da seama de cele ce se puteau petrece acum 450 ani!

În Macedonia turcească cea mai mică răscoală, era prilej pentru armatele imperiale, sub ochii agenților reformatori ai Europei umanitare, să prefacă satele în cenuse, necruțând nici pe copilașii dela sânul mamelor lor. Ghiaurii erau trecuți prin sabie și averea prădată.

Vă puteți dar închipui cât de mare trebuie să fi fost setea de răzbunare la armatele turcești, venite să reinstaleze pe Laiot Basarab, pentru uciderea de către ghiauri, a celor 10.000 de Turci.

Trebuie să se fi săvârșit sălbăticiii, de acelea, cari fac pe

om să-și ia lumea în cap, cum zice Românul, provocând astfel exodul populației celei mai expuse, cari, trecând Dunărea își caută scăparea în pădurile dese, de pe vârfurile munților dintre Timoc și Morava unde își făcură sălașele; păduri pe cari, într'un târziu, în dorul lor de pământ de muncă, au început să le distrugă, dând ființă curăturilor, cum spun ei locurilor de arat, rămase dela despăduriri.

Aci, în aceste sălașe, ei au putut să-și găsească o viață mai tihnită; să-și refacă gospodăria și să se oțelească pentru luptele haiducești — împotriva Turcilor — din preajma revoluției sârbești, dând pe cel mai viteaz dintre haiducii intrați în legendele populare sârbești, pe haiducul Velco, originar din Craina, căruia Români din partea locului până și azi îi cântă isprăvile:

*Lină verde de-un pelin,
D'aiduc Velco n' Negotin,
Cu frati-său Milotin,
Se vorbia se lăinuia
Să se ducă la Praova
Pește de morun să-mi ea...*

Această massă compactă de Români, din punct de vedere etnografic se împarte în Munteni sau Ungureni și Țareni sau Margininți din cari fac parte și Mistrițoii.

Țareni se numesc acei din ținutul Craina, iar Ungureni cei dela Apus. Satele locuite de Țăreni sunt cele așezate dealungul Dunărei și aproape toate sunt pur românești. Ungurenii sunt imprăștiati peste o întindere mai mare și pe alocurea trăesc laolaltă cu Sârbii.

Satele de lângă Dunăre au casele grămădite, ca și cele din câmpia Moravei, pe câtă vreme cele dela munte sunt formate din case răspândite.

Locuitorii dela șes se ocupă cu plugăria, pe câtă vreme cei dela munte se ocupă cu păstoritul, și pe lângă casa din sat au și sălașe unde locuiesc vara.

Sunt unele sate cari sunt formate numai din sălașe.

Sălașul, astfel, devine pentru aceste ținuturi o formă de așezare caracteristic românească.

Casa din sat se compune din mai multe încăperi: întâi

avem casa unde arde focul în vatră, unde Românii își țin varnicu sau țăstul, — coleșeru — găleți, cobilcă de dus apă, cârlită de făcut mălai, plosca de pământ, apoi soba de dormit, pimnița și podrunul, unde își păstrează cele trebuincioase pentru iarnă. Casele sunt acoperite cu pae, unele cu scânduri și foarte puține cu lespezi.

În apropierea casei se află curelnicul pentru găini, toblari pentru vaci, oboru îngrădit cu nuele pentru porci, iar mai la o parte, coșul, ambarul și cazanul pentru fiert rachiu. Unele case au și grădină sau baccea, unde își cresc oacheșele, moț de curcan, priboi, tămâioasă și alte flori.

Prin fundul grădinilor au pomi roditori și pe lângă ei au coașele pentru albine.

Casele sunt curate.

Femeile ajută pe bărbat la munca câmpului, gătesc bucatele și prepară îmbrăcămintea sau cum îi zic ei, schimbul, și țoalele adică scoarțele.

Pe lângă agricultura și păstoritul Românilor din Serbia, acei așezați prin târguri și orașe, se ocupă și cu comerțul și meșteșugurile.

Îmbrăcămintea Românilor din Serbia, cu mici deosebiri, se aseamănă cu a Românilor din stânga Dunărei, în deosebi cu a Românilor din Oltenia și Banat.

Bărbații poartă cămașă cu râuri, care se cheamă călțan; apoi zăbun alb, care ajunge până la genunchi și se încinge cu șista și curea, peste care se pune aina, tot albă, care are forma unei mantale și peste care nu se încing. Iarna se poartă suba cu bârnașe.

Izmenele sunt de pânză groasă, iar peste ele se îmbracă șoarești albi. În picioare se încalță cu opinci, obele de lână, legate cu ață, și călțuni albi, în formă de ciorapi.

Pe cap poartă căciulă. Căciulele locuitorilor dela munte sunt confecționate de o întreagă piele de oaie și se cheamă călăbăț.

Femeile poartă și ele cămăși brodate frumos, la guler, la umeri și la mâneci. Apoi o chebă de lână având forma unei cămăși fără mâneci. Iarna poartă opreji sau fote, una în față, și cealaltă în spate, cu ciucuri. Fotele le ajung până la genunchi.

Haina este la fel cu a bărbaților.

Iarna și femeile poartă...

Portul Românilor din Serbia — după cum am văzut, — se aseamănă cu acela al țăranilor români, afară de podoaba pe care, mai ales femeile dela munte, o poartă pe cap, care se numește plecher. Ea este împletită dintr'o întreagă coadă de cal, cu mare meșteșug, peste ea se încinge ciapsa și pe deasupra se pune broboadă.

Plecherul, care trebuie să fie de origină foarte veche, de când portul ei a fost interzis de autorități, pentru motive igienice, începe să dispară.

Datinele Românilor din Valea Timocului; la naștere, căsătorie, și înmormântare, se aseamănă foarte mult cu ale Românilor din Ungaria, dar ei mai păstrează și unele obiceiuri străvechi așa că formează o amestecătură curioasă de credințe creștinești și superstițiuni păgâne. Acestea din urmă însă, cum este credința în pricolici, desgroparea morților după 40 de zile, arderea bătrânilor neputincioși cu fierul roșu după ceafă spre a le grăbi moartea și nenumăratele pomeni și sărbători păgâne încep să dispară.

Pe lângă aceste datini, ale lor, Românii din Serbia, au mai împrumutat dela Sârbi, sărbătoarea așa numită *slava*, adică sărbătorirea unui anumit sfânt ca patron al familiei și al unui alt sfânt ca patron al satului întreg.

Un alt obicei nu puțin curios, și care ar merita să fie studiat aparte, este un joc ipnotic, care are loc în ziua de Rusalii, când Românii se adună în zbeguri, adică în locuri anume destinate pentru petreceri și veselie.

Toate aceste obiceiuri și credințe ne arată cât de bogată este comoara sufletească a acestui grup etnic românesc, care tinde să dispară spre marea pagubă a științei folcloristice românești și mai ales spre marea părere de rău a acelor dintre noi, cari n'am pierdut încă speranța în unitatea culturală a tuturilor Românilor!...

Cu îndărătnicia cu care Românii din Serbia și-au păstrat aceste străvechi obiceiuri, și-au păstrat și limba, semnul cel mai distinctiv al unei națiuni.

Limba Ungurenilor seamănă mai mult cu cea a Româ-

nilor din Banat, având elemente slave comune Românilor din Nord ca și numeroase elemente sârbești proprii graiului românesc din Banat. Limba celor din Craina este aproape cea vorbită în Oltenia. Cu toate acestea ca și la Românii din Transilvania, Macedonia sau Istria și la Românii din Serbia se observă unele schimbări ușoare de fonetică, — urmare neapărată a influenței mediului, în care această ramură a naționalității noastre, a trăit și s'a dezvoltat, despărțită de trunchiu, timp de câteva secole.

Dar ceea ce este esențial, din punct de vedere etimologic și sintactic, nu prezintă nici o deosebire și dovedește contactul neîntrerupt dintre acest grup de Români și cei din stânga Dunărei. Schimbarea fonetică este următoarea:

d — transformat în gh.

l — în l muiat

t — în ch

m — în m (muiat)

n — în n (muiat).

Bunăoară ei în loc: de unde ești? zic: ghe unghe ești?

Dacă însă schimbarea fonetică este atât de neînsemnată, în schimb vorbirea Românilor din Serbia a fost influențată de cuvinte slave, ce-și fac loc zilnic, gonind cuvintele neaoș românești.

Această influență este urmarea contactului lor cu târgoveții și în deosebi a tineretului, la început în școlile statului din satele mixte, cari devin tot mai numeroase, iar mai târziu în cazărmi, în timpul serviciului militar pe care, recruții de origină română îl fac în ținuturile cele mai îndepărtate ale regatului.

Din cauza acestor influențe, între limba vorbită în țară și acea vorbită în Valea Timocului și a Moravei s'a format un fel de linie de demarcație, care cu timpul, — dacă Românii din Valea Timocului — nu se vor serbiza complet, — va sfârși prin a o reduce la rangul de dialect.

Dar, pe lângă limba maternă, o parte din Românii din Serbia vorbesc și limba sârbă. Zic o parte, fiindcă numai acei Români cari locuiesc laolaltă cu Sârbii vorbesc amândouă limbile, — pe câtă vreme — ceilalți — cu toate sacrificiile ce fac Sârbii, înființând școli până și în cele mai neînsemnate cătune, nu cunosc nici o boabă din limba țării în care s'au

născut, trăesc și își îndeplinesc toate datoriile de buni cetățeni.

După statistica din 1900, numărul Românilor din Serbia cari vorbiau amândouă limbile era de 35.556 suflete, din cari 21.449 bărbați și 14.107 de femei.

Acest fapt în aparență neînsemnat prezintă o deosebită importanță. Ele ne arată dragostea cu care Românii din Serbia țin la limba lor și partea largă ce deține Românca în păstrarea graului strămoșesc — pretutindeni unde Românul a fost despărțit dela sânul cald al mamei lui. Românca și aci, în Valea Timocului și a Moravei, a fost îngerul păzitor al familiei ori-decâteori soarta a hotărît să însoțească destinele unui bărbat de altă limbă. Românca măritată după un Sârb și-a romanizat nu numai bărbatul, ci întreaga lui familie, mahalaua toată, deseori satul întreg. Și această dragoste a Româncei pentru limba ei, pentru obiceiurile strămoșesti a dat naștere în Serbia zicătoarei populare:

O Româncă romanizează un sat întreg!

Dar nu trebuie să ne facem iluzii:

Astăzi o minoritate etnică, oricât de numeroasă, nu poate rezista fără o cultură națională intensă.

Românii din Valea Timocului și a Moravei, cât timp au trăit izolați în sălașele lor de prin munți, departe de contactul cu poporul sârb; cât timp au putut evita controlul autorităților școlare, bisericesti și militare au putut rezista influenței culturei sârbe, menținându-și naționalitatea lor, cu toate comorile ei sufletești: obiceiurile, datinele și credințele.

Dar, acest control de care am pomenit, pe viitor va fi tot mai greu de evitat, căci politica de stat unitar, la vecinii noștri începe să-și facă drum încă de pe la 1900.

În adevăr, dacă un cercetător curios și-ar arunca ochii pe un anuar statistic sârb, din 1900, ar putea să facă următoarea constatare.

Pe când în patru dintre cele mai populate județe sârbești și anume: Vrania, Ujița, Ciaciac și Toplița în 791 sate nu erau decât 105 școli cu 206 învățători, în cele patru județe în cari locuiesc și Români, pentru 509 sate nu erau mai puține de 397 școli cu 716 învățători.

397 școli și 716 învățători sârbi fără nici o școală românească, și nici o biserică românească, nu e de mirare dacă pe

deopatre limba românească vorbită de acești Români nu se va mai lovi cu a noastră, cum zic ei; iar pe de alta, vor începe să dispară portul, datinele și credințele, cum au început să dispară unele cântece populare, despre care, scriitorul sârb Gheorghevici, ne spune, că se cântau, în comuna Brestovaț, unde și-a petrecut copilăria, tatăl său fiind acolo preot, — cântece, astăzi, date uitărei.

Iată unul din aceste cântece:

*Vine Stana dela lemne,
Are 'n brațe mulche lemne și nuele,
Aideți, aideți fechelor,
Să dăm pae vacilor
Și fân boilor....*

* * *

Disparația unor cântece, obiceiuri și credințe la Români din Serbia, trebuie să ne pue pe gânduri, deoarece, ele ne arată că rezistența lor etnică proverbială începe să se mlădieze. Pentru a preveni această mlădiere suntem datori a le întări credința într'un ajutor eventual.... dacă această credință la Români din Serbia, a existat cândva.

Această credință a existat. Iată o amintire personală, care vă va face dovada afirmației mele.

La 1907 eram funcționar la Legația română din Belgrad.

Intr'o zi vine la mine un tânăr, în etate cam de 20 de ani, cu o figură foarte simpatcă, dar tras la față, cu ochi mari căprui perduți în fundul capului.

Era absolvent al unui liceu sârbesc și ocupa un post de telegrafist într'un birou de provincie.

Prin acelaș puternic instinct al rasei care a făcut pe un Boiagi, și pe un Ucuta să-și descopere, sub cultura greacă, care le învăluia creierul, sufletul lor de român, tot așa Carol Fisceagă dintr'o comună din Timoc, într'o bună zi, simți că bate în el o inimă românească, la fel cu a aceloră din stânga Dunărei.

Mănat de dorul de a-i cunoaște mai de aproape și de a-și desăvârși studiile în metropola lor culturală, la București, el veni la mine plin de încredere, că dorința lui va fi împlinită.

Mistuit de boala, care îl rodea, dar și de indiferentismul cu care erau întâmpinate, de cei în drept, — toate demersurile mele, de biet idealist — Carol Fisceagă, se stinse într'o zi, cu ochii spre Dunăre, dar cu gândul la frații săi din Serbia, căroră, în versuri schioape, ale unui biet începător în ale propriei sale limbi, — pe cari și azi le păstrez cu sfințenie, — pe un ton jalnic și tânguitor, ca sunetul clopotului ce anunță o înmormântare, le lăasă acest testament:

*Ia ascultă mă Române!
Și eu să-ți spun un cuvânt,
Dar îl ține bine 'n minte;
Nu'l lăsa să sboare 'n vânt.*

*Ajutarăm noi pre Sârbi,
De scăpară de dușmani,
Dar, ei, astăzi ne omor
Cu ai noștri proprii-bani.*

*Drept nu este ei ce iac,
Dar se poate cu cei inculți,
Deșteaptă-te, mă Române,
Că ne perdem cât de mulți.*

*E păcat de Dumnezeu,
E rușine de strămoși!
Să învățăm a zice: „deda”¹⁾
Și să-uităm pe „tata moș”!*

1) Cuvânt sârbesc care înseamnă, bunic.

G. VĂISAN

ROMÂNII DIN SERBIA

Conferință ținută la 10 Martie 1928 și publicată
în „Buletinul Soc. Regale Române de Geografie”
an. LVI. Buc. 1937, cu 8 fotografii și nouă texte.

ROMÂNII DIN SERBIA ¹⁾

de G. Vâlsan

Făuritorii de State care după războiu s'au adunat la masa verde și au tăiat vechile mantii imperiale, ca să dea vestminte nouă Țărilor din Răsăritul Europei, având, pe semne, vreme puțină s'au grăbit cu foarfeca, tăind nu numai postavul prețios ci și câte o bucată de carne vie din trupurile provinciilor, care timp de secole își dovediseră viața unitară. Astfel Banatul, provincia perfect definită geografic avea o unitate economică indiscutabilă și în trecut o unitate etnică, pe care a tulburat-o numai politica austriacă dușmană maselor naționale omogene. Prin noua pace, această provincie a fost despicală în trei crâmpete sângerate care nu au izbutit încă să-și îndeplinească noile destine, făcând să sufere tustrele state dăruite cu câte o bucată. În deosebi a fost tulburată buna vecinătate între Serbia și România. Și ca să rămânem numai la punctul de vedere etnic, pe când în România au rămas vre-o 90.000 Sârbi, în Serbia Românii ating o jumătate de milion: vre-o 160.000 în Banatul sârbesc, vre-o 280.000 în triumphiul de râuri Morava-Timoc și Dunăre și vre-o 60.000 în Macedonia. O disproporție supărătoare, stimulând tendințele șoviniste ale vecinilor noștri care nu vor să recunoască decât Sârbi în țara lor și făcând să sufere pe nedrept o minoritate vrednică și devotată Statului în care se află. Situația e cu atât mai neno-

1) Prezentul articol este o conferință ținută la 10 Martie 1928. În legătură cu Românii din Serbia profesorul G. Vâlsan a mai publicat următoarele lucrări:

a) *Românii din Craina Serbiei*. An. de Geogr. și Antropogeogr. an. II, București, 1911.

b) *Românii din Bulgaria și Serbia în România și popoarele balcanice*, București, 1913.

c) Idem în limba franceză (trad. O. Tafrali), Paris 1918. N. Popp.

rocită cu cât cea mai mare parte din această populație românească are o slabă conștiință națională din cauza întunericii în care a fost ținută în toate timpurile, și cu cât în regatul vecinilor noștri se află azi polul paroxismului național. Tot sudestul Europei trăiește dela o vreme într'o intensă exaltare națională, explicabilă prin împrejurări istorice, dar nicăeri nu s'a ajuns la culminația din Serbia.

Trebue să disperăm de viitorul acestor Români? Cea mai bună atitudine e să arătăm hotărît că nu ne putem uita frații, că suntem conștienți de drepturile lor și cunoaștem starea lor actuală. Și aceste lucruri trebue repetate mereu, fără patimă, cu toată argumentarea imparțială care poate apropia pe oamenii cu judecată, repetate până ce dreptatea va ieși deasupra, dacă nu prin voia oamenilor, cel puțin prin însăși împrejurările istoriei care au arătat că de multe ori știu să puie pe fiecare la locul lui.

Spre a îndeplini această datorie către neamul nostru risipit peste hotare, vorbesc astăzi despre Românii din colțul N.-E. al Serbiei. Din toți Românii aflători în Serbia, aceștia sunt cei mai numeroși și cei mai amărîți. Și în același timp cei mai puțin cunoscuți. Cu multe greutate i-am putut vizita, împreună cu colegul Giuglea, în anii 1910 și 1911. Am adunat mult material lingvistic și etnografic care în cea mai mare parte a rămas nepublicat.

A fost obiceiul până de curând ca un etnograf când cercetează un ținut să se intereseze numai de oameni și să nu mai vază restul naturii. Există opere etnografice care nu dau nicio indicație geografică, sau cred că s'au achitat față de geografie în câteva fraze scurte și inutile asupra situației și înfățișării pământului, sau printr'un itinerariu. Geografia actuală e însă mai fecundă decât se bănuiește și poate da uneori directive, sau poate ridica probleme pe care etnografia nu le-ar bănuî fără ajutorul geografiei. Avem prilejul să dovedim aceasta din însăși cercetarea Românilor din Serbia pe care făcând-o din punct de vedere geografic, vom putea scoate concluzii interesante și pentru etnografia Românilor din Serbia.

Una din cele mai frumoase călătorii în cuprinsul pământului românesc este trecerea prin defileul Porților de fier. Această mare și ciudată apă iubește și acum aventura și reprezintă tipul cel mai original între fluviile Europei. Infi-

gându-și furca celor două izvoare tocmai în inima Apusului, la doi pași de basinul Rinului civilizat, cu care are secrete înțelegeri subterane, după ce adună apele albastre ale ghetarilor alpini și după ce sparge câteva șiruri de munți ca să intre în căldarea de lut a Panoniei, nemulțumită cu platitudinea pustei, după o ezitare care poate să fi durat câteva zeci de milenii — Dunărea, printr'un ultim capriciu de uriaș, se înfige între văile Carpaților și străpunge acest întreg masiv larg de 100 km. Căutându-și victoria în stâncile Gherdapului și bucurându-se în largile ocoluri pe marginea câmpiei oltene, după ce primește apele Jiului, Dunărea amorțită de căldura verii, ca o divinitate cochetă se culcă în larga sa luncă pe pat de nisip și de sălcii, întinzând brațe leneșe ca să prindă oglinda ovală a lacurilor, fără să-și dea seama că cu încetul s'a apropiat de inevitabilul cimitir al Mării Negre, căruia zadarnic îi aruncă disprețul aluviunilor sale.

În defileu Dunărea se poate vedea subț mai multe înfățișări. Se poate vedea stagnând ca un lac, ușor înfiorată de grija stâncilor care îi sgârie pieptul în adâncimi. Se poate vedea alunecând repede, tăcută și neînvinsă, printre stâncile drepte ale Cazanelor, nu cu mugete de mânie și cu creste de valuri, cum se spune la Cartea de citire, ci pe alocuri netedă ca o lespede, în alte locuri cu bulboane din fund sau cu rotiri largi, mai periculoasă și mai impresionantă în muțenia ei care e atât de desăvârșită, încât poți auzi foșnetul pădurilor de pe coastele repezi, țipătul haiducesc al șoimilor încununând cu zborul lor țancurile sure, sau glasul pescarilor făcând popas în jurul unui foc pe drumul lui Traian suspendat deasupra apei. Dunărea se mai poate vedea la Porțile de fier, singurul loc unde în adevăr vueste ca o mare depărtată. Aci, orice scriitor care se respectă îți va vorbi de „ciocnire de titani”, de „năpraznica luptă între cei doi uriași”, de urlete de mânie, de valuri furioase. Am stat zile întregi pe marginea cununei de piatră a Gherdapului (căci așa de frumos numesc locul Românii din Serbia). Niciodată nu am avut impresia de furie nebună și de sigur numai o imaginație de târgoveț speriat să nu i se ude pantofii, a putut să răspândească această exagerare stilistică despre fluviul nostru. Dunărea este simplu, măreață și voinică. Nu se luptă cu mânie, ci cu grația apei, în mii de forme și de sunete. Se îm-

brățișează cu stâncile, se ridică în scoică argintie deasupra lor, se strecoară, șuie printre ele, aruncă buchete de flori celor mai amenințătoare și poate mai curând râde decât urlă, bine înțeles cu râsul imens al uriașului, care înspăimântă urechile noastre de pitici. Decât o luptă „cu clăbuci de mânie”, cum o descrie Vlahuță, mi-a făcut mai curând impresia unui răsunător sărut de rămas bun al muntelui cu fluviul. Căci dacă ar fi pe luptă, atunci Carpații s’au trezit prea târziu la Porțile de fier, unde Dunărea le scapă din brațe. De aci la vale Dunărea salută frumosul Severin cu urmele podului lui Traian și curge, fără luncă, mlădiindu-se ca un gât de lebădă printre malurile aproape egale ca înălțime, acoperite de dune vechi care dau pământului o înfățișare de păr ondulat.

Pe toată această întindere, dela Belgrad până la Vidin, dacă ați cerceta malul sudic, ați descoperi cu surprindere că mai toate satele sunt românești. Și nu numai satele de pe mal, ci un ținut întreg, pe o adâncime de 80 km. în interior, nu e decât Țară românească, amestecată cu Sârbi sau Bulgari, numai pe margine și numai în câteva insule din interior. 185 sate curat românești și 79 sate de populație românească amestecată cu Sârbi se află numai în colțul dintre Morava-Timoc și Dunăre.

Călătoria pe care azi o poți face cu vaporul prin defileul Dunării, nu a fost întotdeauna așa de ușoară. Ca să ne dăm seama, trebuie să cercetăm hărțile și descrierile vechi ale defileului. Niște ofițeri austriaci Lauterer și Tauferer au făcut o astfel de hartă și descriere în 1789. Descrierea și harta se află la Bibliothèque Nationale din Paris. Iată ce descriu acești călători. Dela Golubaț până la Gherdap, numai pe scurte distanțe fluviul nu prezintă piedici pentru navigație. Colții periculoși eșiau din apă mai pretutindeni. Din cauza lor se formau adevărate vârtejuri care sugeau corăbiile spre fund. Astfel de vârtejuri se înșirau la rând între Barzasca și actualul orașel Milanovaț (odată Poreci), apoi la gura râului Poreci, lângă satul Golubnina, în Cazane, lângă Ogradina, lângă Adakale, afară de gherdapuri prin mijlocul cărora se strecura un singur jghiab navigabil, cunoscut numai de localnici. Era mare ispravă ca o *șaică* (adică o corabie mică) să treacă peste toate aceste piedici și să ajungă nevătămată de cealaltă parte

a defileului. Lucrul nu se putea face decât în anume timpuri de ape prielnice. Căci pe lângă stânci și vâltori mai erau și alte pricini de primejdie. Fluviul pe alocuri e îngrădit de stânci verticale și are lărgimi foarte variabile. Pe alocuri e larg de 2 km. și domolit ca un lac, așa că micile bărci scobite într'un singur trunchiu, de care se folosesc Românii și acum, pot trece ușor de pe un mal pe altul. În alte locuri însă, albia se îngustează și apele alunecă irezistibile. În Cazane Dunărea ajunge la îngustimea de 112 m., ceea ce a dat naștere la legenda lui Arambașa care, urmărit de poteră, s'a sprijinit într'o bâță și a sărit ciobănește pe malul din față. Tot în Cazane adâncimea atinge 53 m. — ceea ce înseamnă 12 m. *sub nivelul M.-Negre* — lăsând să se presupună că în această regiune de calcare a existat odată o adevărată Niagară din care nu a mai rămas urmă.

Nici cu ușurință și nici dintr'o dată nu a reușit Dunărea să străpungă Carpații. Nu ar fi izbutit dacă nu ar fi fost o trădare. Carpații au fost trădați de un râu valah — trădarea e o specialitate a Valahului pentru cronicarii vecinilor noștri — un fel de Jiu sau Olt; ca și aceștia a măcinat îndărătnic o vale îngustă și adâncă până pe versantul opus al Carpaților. Ajuns aci și împrumutând albia unui râu care se ducea spre Panonia, râul valah a întins o mână de ajutor apelor dunărene care mocneau în câmpia ungară. Atât a fost de ajuns ca tot potopul apelor să se furișeze cu încetul pe urma trădătorului și să alcătuiască defileul actual.

Prin malurile sale de multe ori căzând vertical în fluviu, prin repetatele sale bariere de stânci ascunse sub apă, prin repezișurile sale numeroase și prin curgerea sa impetuoasă — înainte de defileu, între Titel și Baziaș, Dunărea coboară numai cu 3 metri, pe când între Baziaș și Severin, pe o distanță egală, coboară cu *treizeci* de metri — deci în defileu Dunărea are o curgere de zece ori mai repede decât în câmpia Panonică — Dunărea se arată ca un fluviu tânăr care cu toate forțele sale uriașe nu a avut încă timpul necesar să-și armonizeze cursul și să-și lărgască albia. Pentru viața omenească acest caracter a avut o mare însemnătate: cu toate silințele omului, din vremea lui Traian până în zilele noastre, Dunărea *nu a fost un drum de trecere* între basinul panonic și basinul câmpiei române. Mai mult: Dunărea care interzice trecerea în

lungul ei, favorizează trecerea transversală, de pe un mal pe altul. Am văzut că repezișurile alternează cu domoliri în care apa se liniștește ca un lac și poate fi trecută fără pericol. Aceste domoliri au loc mai cu seamă la gura văilor afluențe, pe care vin și drumurile și unde revărsările de pietrișuri permit așezarea unui sat. Acești afluenți obișnuit cad perpendicular pe Dunăre, și când în fața lor, pe celălalt mal, nu se află o altă vale, se poate vedea drumul care urcă pe culme, așezat exact în fața văii de pe malul opus. *Toate drumurile de culmi, atât în Banat cât și în Serbia au această direcție perpendiculară pe fluviu*, fapt care caracterizează direcția dominantă a circulației omului în tot ținutul Porților de fier.

O concluzie însemnată putem scoate din această cercetare: Dunărea deacurmezișul Carpaților e o vale îngustă de eroziune și nu alcătuește un accident geografic însemnat în masivul Porților de fier. Mult mai însemnat este coridorul Orșova—Caransebeș, larg de mai mulți kilometri, și având o origine tectonică. Acesta în adevăr separă masivul Carpaților meridionali de masivul Porților de fier care nu se întinde până la Dunăre, ci până în valea Timocului, unde limitele îi sunt marcate prin o largă cicatrice vulcanică apărând pe hărțile geologice ca o pecete de ceară roșie pe poala unui document. Poate ar fi bine ca această concepție, singura corectă din punct de vedere științific, să-și facă loc mai mult și în manualele noastre de școală, ca copilul să nu rămâie cu impresia că îndată ce treci Dunărea ai intrat în pământ cu totul străin. Nu. Sunt aceiași Carpați, cu aceleași caractere fizice, cu aceleași caractere umane și etnice, lucru pe care îl vom vedea îndată.

Dunărea și-a adâncit valea în masivul Porților de fier cu cel puțin 350 m., lăsând pe alocuri opt etaje de terase. Faptul are nevoie de lămurire. Dunărea a fost *silită* să se adâncească *fiindcă întreg masivul se ridica*. La fierăstraiele mecanice, fierăstrăul stă pe loc, și lemnul e împins sub dinții care îl rod. Așa s'a întâmplat și aci. Pe măsură ce masivul se înălța, Dunărea își adâncea albia. Astăzi înălțimea dominantă în masiv e 450—500 m. Dacă Dunărea s'a adâncit cu 350 m., acest masiv trebuie să se fi aflat abia cu 100 sau 150 m. deasupra nivelului actual al M.-Negre. Chiar dacă ținutul ar fi fost pe tărful mării, această înălțime ar fi mai

mică decât râpa care adăpostește Coasta de Argint. Vă închipuiți ce puțin poate valora pentru eroziunea fluvială o înălțime de 100—150 m. la o depărtare atât de considerabil de mare. Aceasta înseamnă că odată ținutul a avut poziția unei câmpii ceva mai înalte decât câmpia Bucureștilor care ajunge la alt. de 90 m. Un fel de câmpie slab undulată, din care însă ieșau creste care atingeau câteva sute de metri. Căci de fapt nu era câmpie, ci un munte ros până la temelie din care nu ieșau în proeminență decât nodurile de roce dure, așa cum se înfățișează azi masivul din N. Dobrogei. Era un munte transformat aproape într-o câmpie — adică, cu termenul consacrat pentru astfel de fenomene — era o *peneplenă*. Am văzut că această peneplenă a început să se ridice. Ea se afla la o cotitură carpatică asemănătoare cu cotitura Carpaților din dreptul Vrancei. Și acolo s'a ridicat recent tot lanțul de munți în așa fel încât a dispărut regiunea intermediară de deal, iar muntele vine direct în contact cu câmpia. Măgura Odobeștilor are 1001 m. și se află chiar în marginea câmpiei. Mai interesant e faptul că această ridicare în bloc a arcului carpatic, a fost însoțită deoparte și de alta de cufundări considerabile. În dreptul Măgurei Odobeștilor se întinde zona cea mai coborâtă din câmpia română, iar în Ardeal se află largile bazine de cufundare ale Bârsei și Trei Scaunelor. Deci un masiv muntos, cu margini abrupte, încadrat de două zone de cufundare. În masivul Porților de fier se pare că lucrurile sunt asemănătoare. Și aci avem un arc carpatic, terminându-se brusc spre partea concavă, probabil într-o depresiune. Murgoci a arătat că Dunărea intrând în câmpia română se îndreaptă spre sud din cauza unei astfel de depresiuni care începe în cursul inferior al Topolniței și ține până la Vidin, și care nu e decât continuarea zonei de depresiuni subcarpatice, despărțind muntele de dealuri în tot amfiteatrul getic. Spre exteriorul curburei carpatice din zona Porților de fier, avem trei zone de depresiune: câmpia Banatului și basinul Moravei, în marginea căroră, munții se termină brusc printr'un abrupt *mai accentuat* decât cel din Răsărit. Pe când latura dinspre câmpia română domină lunca Dunării în medie cu vreo 300 m., latura din spre câmpia panonică e înălțată cu 600—700 m. deasupra acestei câmpii. Dacă nu ținem seamă de crestele de munți, masivul Porților de fier între v. Timi-

şului şi v. Timocului se prezintă ca un soclu înalt aşezat oblic, cum s'ar înfăţişa balconul unui amfiteatru cu faţada spre câmpia română. Defileul Dunării apare ca o simplă intrare îngustă şi cotită, prin care se poate trece din exteriorul amfiteatrului — adică din câmpia panonică — spre arena lui — adică spre basinul carpato-balcanic. E de insistat asupra faptului că pe când laturile de Est şi Vest sunt abrupte şi greu de urcat, către Nord şi Sud legătura se face mult mai uşor deoparte spre complexul de munţi ai Olteniei, de altă parte spre Balcani. Masivul Porţilor de fier este deci o formidabilă cetate care împiedecă trecerea în direcţia Est-Vest sau invers şi în acelaşi timp este o punte de legătură între Balcani şi restul Carpaţilor.

Această constatare se confirmă până în amănunte. Am văzut că însăşi Dunărea, cu toate puterile sale nu a putut săpa decât un fel de şanţ prin acest masiv. Valea ei, cu versante destul de deschise pe înălţimi se strimtează ca o tranşee în adâncime. Nu întâlneşti luncă sau terasă joasă în defileu, decât unde constituţia rocei, sau împrejurări speciale o permit. Traian a fost nevoit să sape drum în stâncă şi să-l lărgască cu bârne care făceau balcon deasupra apei. La „Tabula Trajană” nu te poţi duce decât cu barca. Iar şoseaua lui Szekeny, pe malul bănaţean a fost scobită în munte cu dinamita. Acelaş caracter îl prezintă toţi afluenţii Dunării care ies din masivul Porţilor de fier. Toţi au văi extrem de înguste şi sălbatice, îmbulzite de bolovani, printre care pâraele curg pe săltate. În Cazane unele văi afluate au rămas suspendate şi cum înălţimile sunt acoperite de un sol adânc de culoare roşiatică, datorită unei clime mai calde, aşa numita „terra rossa”, pe vreme de ploaie, călătorul de pe vapor cu surprindere vede cascade roşii aruncându-se din înălţimi ca şi cum ar tăşni sânge din vinele tăiate ale muntelui. Când unul din afluenţii Dunării trece printr'o regiune calcaroasă, valea devine o adevărată „cheie”, prin care nici poteca nu mai are loc. Şi cum atât spre Est cât şi spre Vest, masivul Porţilor de fier e format din roce cretacice, în care calcarele predomină, se înţelege că aceste văi afluate, singurele drumuri de pătrundere în inima masivului, au porţi de piatră zăvorite mai straşnic decât ar fi putut-o face orice muncă omenească. Am urcat pe o astfel de vale în Craina, către Mânăstirea Vralna

Nr. 15. — Port bătrân la Români din Serbia, Regiunea N-V Zaicear

Nr. 16. — Biserică veche Românească pe valea Timocului.

Nr. 17. — Casă veche în regiunea de munte (Vratna) din bârne; stâlpi sculptați; ferestre mici, pridvor jos fără uluc. Port femeesc.

Nr. 18. — Casă în regiunea de câmpie (Corbova) lipită cu pământ, chenar la ferestre, arcade, pat de vară, unelte de pescuit.

Nr. 19. — Mori pe Dunăre. Bătrânul poartă interesanta manta cu găetane în spirală.

Nr. 20. — Locuitori de munte, pe drum. Deosebiri mai ales în costumul bărbătesc: pantaloni de lână de culoare brună, curea de piele, buzunar în față, brăciri de piele.

Nr. 21. — Femeie cu leagăn în spate ducându-se la muncă.

Nr. 22. — Locuitori de câmp; port ca în Oltenia. Femeile și fetele toate cu furci; bărbații cu cămăși lungi.

(= Poartă). În această parte, Dunărea bate chiar în malul masivului muntos. Dela vărsare valea e foarte îngustă și pârâul în loc să curgă domol, ca orice pârâu normal în cursul inferior, din potrivă se precipită în cascade, așa că pe 500 m. se înșiră trei mori aproape una lângă alta. Primul sat întâlnit, Slatina, nu s'a putut așeza lângă râu, ci sus, pe o terasă superioară, căci valea râului, aproape cu totul ascunsă în vegetație, nu este decât un șanț adânc, în timpul verii plin de noroi (slatină = noroi). După repetate lărgiri și îngustări ale văii, într'un ținut cu aspect atât de părăsit și de sălbatec că ți s'ar fi părut o absurditate să mai continui drumul — adevărată strimtoare de haiduc — dacă nu ar fi siguranța pe care o dă harta, la o cotitură neașteptată deodată valea se deschide și în mijlocul livezilor de pruni și de meri, culcat între ogoare de semănătură, ca pe o velință târcală, iată și satul Vratna, cuib ascuns românesc, adevărat muzeu etnografic, în care locuințele, portul și obiceiurile s'au păstrat neprefăcute din cine știe ce adâncimi ale trecutului. Sărăcia și izolarea sunt cele mai bune aliante ale Etnografiei. Aceasta nu înseamnă că satele bogate de pe drumuri umblate nu ar fi și ele interesante pentru această știință; dar etnograful care vrea să pătrundă cât mai mult în trecut, — ceea ce îi lămurește probleme esențiale de actualitate — nu poate vedea decât cu ochi răi prosperitatea satelor, căci ea nu e însoțită numai de bună starea locuitorilor ci și de invazia civilizației sub aspectele ei cele mai meschine și mai ucigătoare ale tradiției.

Valea Vratnei nu se sfârșește aci și dacă rămâi în sat, deși vei putea umple un volum cu material inedit, ai pierde încă un aspect al vieții acestui ținut. O surprindere pe care o ai dela început, e că satul e prea tăcut și aproape pustiu. Câte o babă torcând de zor în poartă, câte un moș cu mers șovăitor și copii mărunți care nu îndrăznesc să se depărteze prea mult de poala bunicii. Dar viața adevărată, tinerețea și bărbăția, fetele cu crăițe în păr și flăcăii cu șueratul pe buze, floarea satului, unde este? Și atunci bătrâna cu alțițe brune din păr de capră pe cămașa de cânepă și cu opregul țesut cu o finețe și o armonie de culori că ar face fala oricărui perete de salon bucureștean, bătrâna desculță care s'a rezemat de stâlpul sculptat elegant al căsuței strămoșilor ei, îți răspunde: „Apoi tinerii stau la sălaș și se coboară în sat

numai la svecină (veselie). La noi cântă cocoșul mai mult pe deal decât pe vale".

Părăsești satul și urci mai departe pe valea sălbatecă și pustie, spre mănăstirea Vratna. Nici-o urmă de om. Dar dacă lași fundul văii și ostenești până pe o stâncă mai răsărită, atunci descoperi că o întreagă lume a știut să-ți rămâie ascunsă deși se afla atât de aproape de tine. Te-ai aștepta să vezi culmi de munți împăduriți, profilându-se până în zare. Și iată că în față ți se arată aproape o câmpie ușor ondulată, acoperită, nu atât de pădure, cât mai mult de pășuni și arătură. Pădurea îmbracă mai mult versantele văilor și părțile accidentate. Pe locurile mai netede, foarte numeroase sunt curăturile făcând ochiuri în pânza pădurilor. Și în mijlocul fiecărei curături, o casă, două, trei, uneori până la 12, depărtate între ele, unite prin drumuri înguste, pe care umblă fete în cărduri, sau oameni călare. Se aud mugete de vite, lătrături de câini, strigăte de pasări de casă. Cu adevărat aci, pe înălțimi, s'a mutat vicața satului, mai ales în lunile de vară. Și în trecut fenomenul avea o amploare mult mai mare, căci despre multe sate ți se spune că numai dela o vreme s'au adunat lângă râu.

Cobori iar în albia râului și după un drum anevoios iată și mănăstirea. O biserică umilă, cu unul sau doi călugări, cu cărți românești, cu inscripție că ar fi întemeiată de Domni români. Nu te simți în țară străină și tot trecutul e românesc. Numai popa se uită bănuitor, caută să ascundă cărțile, e zgârcit la vorbă și se întreabă dacă această vizită nu-i va aduce neplăceri. Fiindcă notarul din sat, care invariabil e un Sârb din Banat, crescut în școală șovinistă sârbească, precum e și învățătorul — *singurii* Sârbi adevărați din atâtea numeroase sate românești, — i-a spus să se ferească de străini și de atâtea ori a căutat să-l convingă că nu e Român, ci Sârb romanizat, care trebuie să uite că părinții lui s'ar fi crezut vreodată Români. Aci avem deslegarea cuvântului *Vratna*, care înseamnă „poartă”. Mănăstirea se află într'un decor asemănător cu al schitului Ialomicioara. Pereți verticali de calcar, plini de peșteri și înfățișând toate fenomenele carstice, dispariții ale apei în adâncimi, apariția întregului râu de sub o stâncă, mai multe splendide brățări de piatră, adevărate portaturi imense care arată cât de nimerit e cuvântul *Vratna*.

și care fac din această localitate cel mai pitoresc ținut pe care l-am văzut în Craina. Ce vor fi ascunzând aceste numeroase peșteri nu se știe, dar întemeierea bătrânei mănăstiri în acest loc arată că o veche tradiție de sfințenie era legată de ele.

Peștera nu a fost numai locuința omului preistoric, ea a fost mai cu seamă locuința divinității, căci omul a găsit-o făcută de divinitate și deci respectată, a servit ca loc de refugiu ocrotitor în vreme de primejdie și mai târziu când a fost definitiv părăsită a adăpostit pustnicii care prin cruce au sfințit vechea capîște, iar când au putut, au zidit mănăstirea, fie chiar în gura peșterii, fie în apropierea ei. O întreagă lume de mistere rămâne legată de astfel de ținuturi. Nu numai vuetul apelor de afară, stâncile amenințătoare, aparițiile și disparițiile de râuri care fac dovada unei alte lumi ascunse. Dar mai ales întunerecul bolților sonore, sub care se sbate zborul liliecilor, coloanele și altarele naturale scânteind de pietre prețioase la lumina unei făclii, abisurile din care pare că vin glasuri și vorbe greu de prins, pământul în care dacă sapi găsești schelete de uriași, coarne și unelte de piatră, galeriile prin care te strecuri cu groază, uneori pe brânci, ca să descoperi adevărate palate ascunse, uneori poate cu chipuri și semne colorate sau sculptate, care au avut un tâlc îngrozitor, de pîaza rea a căruia nu te poate scăpa decât semnul crucii, chiar dacă îl faci cu limba în cerul gurii; toate aceste elemente fac din astfel de regiuni carstice, cei mai intensi făuritori de emoții mistice pentru imaginația populară. Dela început creștinismul și-a dat seama de valoarea acestor ținuturi și a făcut din ele aliați, ștergând colțurile svasticeii păgâne spre a o transforma în crucea creștină.

Vratna! Cu acest prilej mai apare un lucru nou, destul de important pentru cercetările noastre. Numele, atât de nimerit în acest loc din Craina, este purtat și de un sat așezat în dunele consolidate ale jud. Mehedinți. O Vratnă, „poartă” în nisipuri nu are niciun sens. Numele din Mehedinți pare a fi adus de locuitori care au venit din adevărata Vratnă și care și-au păstrat numirea satului și în locul nou unde s’au stabilit. Aceasta ar fi un indiciu de emigrare nu numai din Oltenia spre Craina, ci și din Craina spre Oltenia.

În desfășurarea expunerii mele am introdus această excursie pe valea Vratnei, nu numai fiindcă ea e tipică pentru

cunoașterea fisionomiei ținutului, ci și fiindcă ne ajută să completăm imagina obținută până acum și să rezumăm spre a ajunge la concluzii nouă.

Masivul Porților de fier, alcătuit din grupul M. Banatici și grupul M. românești din Serbia înfățișează ultima subdiviziune a Carpaților meridionali și formează o *singură unitate* despărțită deoparte de restul Carpaților prin coridorul tectonic Orșova-Caransebeș și de altă parte de Balcani prin v. Timocului superior și o largă cicatrice vulcanică. Valea Dunării care îl taie prin mijloc, nu e determinată de structura acestui masiv, ci e un accident superficial, o simplă vale de eroziune, îngustă, care nu tulbură unitatea întregului și nu deschide un drum de circulație. Neținând seama de accidentele secundare ale reliefului, întregul masiv se prezintă ca o peneplenă recent ridicată, în care atât Dunărea cât și toți afluenții săi nu au putut săpa decât văi foarte strimte, zăvorite de chei chiar în marginea masivului, încadrat de calcare spre E și spre V. Caracterul de peneplenă e completat prin aspectul înălțimilor care, în afară de unele culmi izolate, se înfățișează ca niște câmpii înalte și ondulate. În ridicarea sa recentă, masivul a fost deplasat oblic cu latura mai plecată spre câmpia română, iar cu cea mai ridicată spre v. Moravei și câmpia panonică. Ca și la cotitura carpatică din basinul Buzăului, această ridicare a fost însoțită de cufundări periferice, ceea ce face ca masivul să se ridice brusc deasupra depresiunilor din jur, *dar mai ales asupra restului Serbiei*. Dar pe când la cotitura carpatică dela Buzău ridicarea a fost însoțită de cutări puternice, provocate de roca mai moale a flișului din care e alcătuită acea porțiune a Carpaților, în masivul Porților de fier, alcătuit dintr'un bloc rigid cristalin și cretacic, ridicarea nu a provocat cutări ci spărturi și prăbușiri în adâncime, ca cea alcătuind coridorul Caransebeș și v. Timocului în sus de Zaicear.

Aceste caractere fizice au importantă pentru așezarea umană. Masivul Porților de fier a căpătat rolul unei cetăți greu accesibile atât din spre E cât și din spre V. Faptul că spre Est acest masiv domină Oltenia numai cu vreo 350 m., îl face mai accesibil din această parte. Să nu uităm însă că și aci Dunărea curge pe marginea masivului, uneori lipit de el, și face ca cetatea să capete în chip natural o latură abruptă

și un șanț de ape adânci, ceea ce a avut importanță în vremurile medievale. Către Vest, în Banat, legăturile între masiv și câmpie sunt mai înlesnite, dar în Serbia, râpa de peste șase sute de metri care domină v. Moravei e atât de greu accesibilă, încât numai în timpuri cu totul recente s'a putut construi o singură șosea însoțită de o cale ferată îngustă care leagă ținutul Românilor din Serbia de restul regatului sârbesc. Un tânăr francez, mort în război, Gaston Gravier, luându-și doctoratul la Belgrad, a făcut o teză cu subiectul „*Les frontières historiques de la Serbie*”. Cu imparțialitatea omului de știință el arată că marginea masivului alcătuiește aci o *frontieră ideală*, un „paravan muntos”, „adevărată zonă de hotar dintre cele mai clar marcate de natură”. Faptul a avut urmări istorice hotărâte. În *toate timpurile*, afară de rare excepții, din vremea romană până în sec. XIX, hotarul Serbiei a rămas pe această râpă „cu o fixitate remarcabilă”. Și fiindcă la întemeierea statului modern sârbesc, la 1833, Miloș nu găsea niciun argument, nici istoric, nici geografic, nici etnic, ca să obțină Craina, a apăsător cu toată greutatea asupra argumentului *politic*: anume Serbia are nevoie de legătură cu România vecină și prin ea cu Rusia. Nevoia pe care o aveau Sârbii de prietenia României a adus anexarea la Serbia a celui mai compact grup de Români rămas în afară de regatul românesc actual.

Valea Dunării prin defileu nu a fost niciodată în trecut un drum de trecere, astfel că acest masiv nu a putut fi străbătut ci numai evitat. Și pentru aceasta erau două căi pe unde se puteau scurge armatele sau popoarele ajunse în preajma masivului: coridorul Caransebeș și v. Timocului. Fiecare dominate de acest masiv și fiecare având o *poartă* ca și Dunărea: Porta orientalis dela Domașna, Derven dela izvorul Timocului și Porțile de fier. Acesta e motivul pentru care se poate propune ca întreg grupul acestor munți să fie numit al Porților de fier.

Dacă circulația Est-Vest este imposibilă, am văzut că circulația N-S sau S-N este mult mai ușoară și înlesnită chiar de v. Dunării. Faptul are importanță. Masivul Porților de fier permite trecerea din Carpații meridionali spre Balcani și invers, bine înțeles unei populații de munte și cu ocupație predominantă pastorală. O astfel de populație dela Traian până

acum, în tot ținutul carpato-balcanic, nu a fost decât una singură: *Românii*. Aceasta e un lucru pe care nici unul din vecinii noștri nu l-au contestat vreo dată. Noțiunea *Vlah* e atât de înrudită cu cea de *păstor* încât în peninsula Balcanică azi *Vlah* înseamnă *păstor*. Așa că dacă a fost un neam care s'a putut bucura de foloasele oferite de masivul Porților de fier, acest neam nu a putut fi decât cel românesc. Toate celelalte neamuri au evitat masivul și satele sârbești din Craină sunt de origină recentă.

Mai e un lucru care rezultă tot din însușirile fizice ale acestui masiv. Lanțul muntos în Carpații meridionali și tot atât de înalt în Balcani, în zona Porților de fier se coboară până la o altitudine medie generală de 400—600 m. Înălțimile sunt netede ca o câmpie înaltă. Și atunci e de presupus că acest masiv nu a servit numai ca o punte de trecere pentru păstorii Carpaților și Balcanilor, ci a putut adăposti și o permanentă vieată agricolă care e dovedit că nu a dispărut nicio dată din vieața poporului român. În acest masiv se putea face tot atât de bine păstorie ca și plugărie și mai mult, chiar pescărie în apele Dunării. Starea de acum ne îndreptățește să scoatem această concluzie. Niciun pământ românesc nu are mai multe ținuturi de locuire împrăștiată. Satul are o formă dublă: o parte din case sunt adunate pe vale, dar populația cea numeroasă se află răspândită la sălașe pe înălțimi. A fost un ținut ideal pentru marile nevoi în care căzuse poporul român în vremurile de năvăliri. Bine apărat de natură, cu întinderi considerabile care puteau hrăni o populație destul de numeroasă, dar așezată împrăștiat, permițând conservarea vechilor îndeletniciri atât de vieată nomadă cât și de vieată statornică, ar fi de neînțeles ca acest ținut să nu fi fost utilizat de populația care locuia pe versantele Carpaților și Balcanilor. Chiar cu lipsa completă de știri pentru sute de ani de existență românească, avem atâtea probabilități care se completează armonice una pe alta, încât putem afirma, fără multe rezerve, că ținutul Porților de fier ascunde mai mult ca oricare altul taina formării și conservării poporului român. Deplasând centrul atenției noastre asupra acestui ținut scăpăm și de marea controversă care a împărțit timp de sute de ani pe învățați cu privire la dezvoltarea poporului românesc în Sudul sau Nordul Dunării. Numai exi-

stența acestui fluviu și toate peripețiile istorice legate de cursul lui, au putut aduce încurcătura care pentru noi e rezolvată dela început. Dunărea nu e deloc un hotar în regiunea Porților de fier și cu atât mai puțin e marginea unei lumi și cine a locuit partea de Nord a trebuit să locuiască și partea de Sud.

Dunărea a fost în trecut mai curând o taxă națională românească, cum e și lanțul carpatic, iar nu un hotar. Un fluviu numai în vreme de primejdie desparte; în vremuri de pace e un fir de legătură și de propagare. Așa a fost Dunărea pentru Români în tot cursul inferior și în regiunea Porților de fier. Românii satelor din defileu erau barcagii vestiți — numai lor li se încredința trecerea îmbarcațiunilor prin gherdapuri. Erau și pescari îndrăzneți. Aceste însușiri i-a răspândit până în inima Ungariei, iar în cursul inferior până la Mare. Poezia lor populară cântă marea tot atât de des ca și muntele.

O singură obiecțiune serioasă se poate aduce împotriva acestei concepții care leagă atât de statornic neamul românesc de ținutul Porților de fier. *Toponimia* care atât la N. cât și la S. Dunării are un caracter slav pronunțat. E curios că această problemă a numirilor de localități a preocupat atât de puțin pe cercetătorii noștri. Ce s'a făcut până acum e atât de redus și uneori atât de rudimentar, încât aproape nici nu merită să fie luat în seamă. Se vorbește de caracterul slav al toponimiei, dar cine a adâncit de aproape, cu toată competența, această delicată chestiune? Nu pentru tot ținutul românesc, dar nici măcar pentru un județ sau pentru un crâmpciu de munte, nu s'a făcut un repertoriu bun toponimic. Nu au fost utilizate nici măcar hărțile topografice, necum să se întreprindă o cercetare proprie pe teren. Aceste hărți cuprind o cantitate considerabilă de numiri, dar când te duci în regiune și controlezi, descoperi că unele numiri sunt greșit transcrise, altele sunt complet falsificate — ca în provinciile alipite — iar cele mai multe nici nu sunt trecute pe hărți. Ce concluzii se pot scoate din astfel de date? Cine a făcut repertorii toponimice pe regiuni? Cine a comparat masiv cu masiv, vale cu vale, provincie cu provincie? Cine a făcut raportul numeric cel puțin, între numirile slave și cele românești, în munte și câmpie sau în diferite ținuturi? Cine a urmărit geo-

grafic pe tot pământul românesc anume forme sau anume familii de forme? Cine a căutat raportul între înțelesul cuvântului și localitate? Cine a cercetat numirile duble, slave și române, date unei singure localități? Cine a urmărit schimbarea numelor, mai ales în ținuturile care au fost sau au rămas sub stăpânire străină? — Nici Hașdeu, nici Xenopol, nici Onciul, nici istoricii moderni nu s'au ridicat mai sus decât materialul pe care îl dă cartea de școală sau harta murală a lui August Treboniu Laurian. În aceste condițiuni străinii pot afirma orice, fără să avem putința să le răspundem. Ca exemplu voi lua tocmai ținutul Românilor din Serbia. Harta Statului Major sârb 1/75.000 arată Craina ca un ținut cu numiri sârbești covârșitor de numeroase. Dacă te duci însă în regiune și controlezi, descoperi că ofițerii au trecut pe hărți cât mai multe numiri sârbești, că unele numiri românești au fost traduse, și că numai unde nu există nicio numire sârbească și nici putința unei traduceri, numai acolo era înregistrată numirea românească. S'au tradus pe sârbește nu numai numiri de culmi, sau de râuri neînsemnate, ci chiar numiri de sate. Degerații, atât de românești, au devenit Davidovaț, Bârloaga = Milutinovaț, Bordei = Liubicevaț, Geaniva (pe care Giuglea o derivă dela „geană”) a fost prefăcut în Dușanovaț, Vidra în Vidrovăț, Sârbovlasul existent dela 1723 devine Sârbovo. O hartă toponimică lucrată imparțial la fața locului (cum am făcut una incompletă pentru Craina) e fundamental deosebită de harta oficială. Iar dacă cercetezi hărțile vechi descoperi că procentul numirilor românești era cu mult mai mare în trecut decât acum. Pe o hartă austriacă din 1723 găsim următoarele numiri românești: munții Știrbiți, Vâscul, Deli-Ion, văile Severinești, Costești, Podișor, Casa Verde, pârâul Alb; satele Oriștioara, Costești și Vlașca (cu semn de târg în apropiere de Negotin). Din toate aceste numiri azi nu au mai rămas nici-o urmă. Pe altă hartă din 1769, pe lângă multe din numirile vechi arătate mai sus, aflăm Bătuța, Vlașetu și Vlaskita-Văltura. Degerații apar întâi pe o hartă din 1789. La 1799, harta lui Weiss cuprinde alte câteva numiri românești: Cotu Timok, Gura Sargun, Vlaskidol, Batuța, Drestie, Stâna și alte două numiri care par românești: Cestuga și Resestuga. Autenticitatea acestor numiri nu poate fi contestată. Ele apar pe hărți diferite, la autori diferiți, timp de un secol. Și ele arată

că îndată ce adâncești cât de puțin problema toponimică, datele se schimbă într-o măsură considerabilă.

Ce mister se ascunde sub mulțimea numirilor slave, chiar în regiunile cele mai pure românești? Banatul și Oltenia sunt îndesate de numiri slave ca și ținutul Românilor din Serbia, ca și restul Serbiei. Și totuși cine ar putea spune că Banatul și Oltenia au fost ținuturi sârbești romanizate? De când avem știri precise istorice aci au fost Români. Și chiar dacă nu am avea astfel de știri, aspectul fizic al oamenilor, portul, obiceiurile, viața psihică e atât de deosebită de a Sârbilor încât orice apropiere trebuie respinsă. Dar pe tot pământul românesc avem numiri slave! Deci pretutindeni au fost Slavi romanizați? Atunci unde a fost rădăcina acestui șariaj uman, cuibul Românilor curați? Și ce forță de asimilare a avut acest cuib enigmatic de a putut desnaționaliza pe întinderi atât de imense o populație numeroasă, aiurea asimilatoare și în orice caz față de Românii evului mediu, superioară din punct de vedere al culturii materiale și al organizației sociale? Ori încotro ai merge cu raționamentul ajungi la atâtea contradicții încât ești silit să nu consideri toponimia ca un argument de valoare *etnică*. Problema toponimică e poate mai curând o problemă *culturală*. Să nu uităm marele ascendent al limbei slave, limba sfântă a bisericii, limba oficială a statului și a actelor scrise și limba la modă a stăpânilor. Să nu uităm nici faptul că regatul sârb ajunsese la o strălucire deosebită când domniile române abia se întemeiau.

Dacă lăsăm însă la o parte această problemă toponimică, la care nici Românii nici adversarii lor nu pot da răspunsuri precise, existența Românilor din Serbia, repartiția și conservarea lor, se explică prin considerațiile geografice făcute până acum.

Având în vedere unitatea indisolubilă a ținutului Porților de fier, nu poate fi vorba de o emigrare recentă a Românilor din Serbia, cum pun problema învățații sârbi. Cine a locuit restul masivului a locuit și partea lui aflătoare la S. Dunării, fluviu care nu a putut fi o piedică etnică, ci dimpotrivă a înlesnit circulația transversală pe valea lui. Se poate vorbi de o emigrare sârbească în acest ținut, dar nu de una românească. Tot cursul istoriei arată că ținutul nu a fost sârbesc decât cu numele, iar stăpânirea recentă sârbească

nu durează nici de un secol. Ținutul, strâns legat de Banat, a fost întors cu spatele către Serbia și cu fața către Oltenia și această situație s'a oglindit și în populație. În adevăr cei mai mulți Români din Serbia sunt numiți Ungureni spre a se arăta apropierea lor de Bănățeni, în mai mică măsură sunt numiți cei de pe versantul oltean, Țereni, spre a se arăta asemănarea cu locuitorii din Țară, și numai un grup redus de colonizare recentă, venit *din Sud*, sunt Sârbi adevărați. Din spre Sud deci și nu din spre Vest, pe unde Craina nu a avut legături bune cu restul Serbiei. Tot din Sud au venit nu numai Sârbi ci și Români Macedoneni și probabil Români din Balcanii occidentali, fiindcă Țârna Reca, ținutul din jurul Zaicearului are o populație de care se spune că e alcătuită din Români Goga: satele Râgotina, Sumracovaț, Vrajagărnaț, Gamzigrad, de numeroase. După informațiile culese în scurtul timp pe care ni-l lăsau autoritățile sârbești, care îndată ce aflau de prezența noastră ne interziceau să ieșim din hotel, apoi ne expulzau, în jurul Zaicearului ar fi o populație de Români Goga: satele Râgotina, Sumracovaț, Vrajogărnaț, Gamzigrad, Svezdan, Osnice, Planinița, Slivar, Lenovaț, Vărbovaț, Bacevița și Lasovo.

Ajunge să privim o hartă a regiunii spre a ne da seama de cum s'au putut păstra Românii în acest colț. Dunărea face un unghi drept care se înfige între Banat și Oltenia. Latura din spre v. Moravei fiind atât de greu de trecut, de unde se putea alimenta cu populație acest ținut decât din Banat și din Oltenia, sau cel mult din Sud, adică din spre Macedonia sau basinul Sofiei? Acestea au fost cele trei direcții fundamentale de emigrare, corespunzând cu alcătuirea fizică a ținutului care are trei compartimente: latura din spre Banat, versantul etajat în terase din spre Oltenia și basinul Timocului superior sau Țârna Reca. În trecut situația era mai favorabilă pentru Români care coborau din cetatea lor până la Morava și treceau dincolo de acest râu, iar spre Sud se întindeau până lângă Niș, după cum dovedește faptul că în unele sate azi sârbizate, Țiganii, de care nimeni nu s'a îngrijit să-i desnaționalizeze, vorbesc încă și astăzi românește. De altfel chiar Țviici a arătat că întregul ținut de hotar cu Bulgaria are o populație românească *desnaționalizată* care a mai păstrat unele caractere doveditoare ale vechii lor origini.

Izolarea de restul Serbiei s'a manifestat până în latura culturală. S'a păstrat tradiția și pe unele locuri au rămas inscripții care arată că vechile mănăstiri din Craina și Târna Rea au fost zidite de Domni români. Toate cărțile vechi bisericesti erau românești. Iar vieța bisericească întreagă era sub ascultarea episcopului de Râmnic. Azi Românii nu mai știu nici „Tatăl nostru” în românește, iar copilului nou născut i se refuză botezul dacă nu i se dă nume curat sârbesc.

Mulțumită izolării lor însă, Românii și-au putut păstra până acum în colțul lor de cetate, limba și unele obiceiuri vechi care s'au pierdut la Românii din N. Dunării. Aceasta face importanța din punct de vedere etnografic a acestui grup de legătură între Românii Macedoneni și Românii din Dacia.

II.
DATE STATISTICE

**STRUCTURA ETNICĂ A REGIUNII TIMOC DUPĂ RECEN-
SĂMÂNTUL GENERAL DIN 31 IANUARIE 1921**

[Cralievina Jugoslavia. Definitivni Rezultati Popisa Stanovništva od 31 Ianuara 1921. Prisutno stanovništvo po veroispovesti i materniem iezicu Belgrad 1923].

	Total	Sârbi	Români	Alții
V. JUD. CRAINA	105.631	42.730	61.604	1.297
I. Orașul Negotin	5.869	5.213	124	531
1. <i>Plasa Bârza Palanca</i>	16.942	2.536	13.918	488
2. Vratna	463	11	440	12
3. Iabucovaț	3.761	69	3.692	—
4. Cupuziște	613	3	610	—
5. Malainița	878	—	878	—
6. Mala Camenița	1.037	3	1.033	1
7. Mihailovaț	1.498	19	1.479	—
8. Plavna	1.582	4	1.578	—
9. Slatina	956	3	953	—
10. Urovița	2.618	81	2.242	295
11. Stubic	1.779	1.777	2	—
12. Bârza Palanca (târg)	1.757	566	1.011	180

2. <i>Plasa Cliuci</i>	17.392	2.239	15.037	116
1. Vaiughe	865	7	858	—
2. Velesnița	533	—	533	—
3. Velica-Vârbița	1.166	2	1.164	—
4. Velica-Camenita	1.045	89	946	10
5. Grabovița	1.510	53	1.457	—
6. Gherdap	814	11	802	1
7. Cladovo (oraș)	1.627	980	548	99
8. Cladușnița	685	9	674	2
9. Corbova	1.490	23	1.465	2
10. Liubicevaț	1.073	—	1.073	—
11. Mala-Vârbița	1.340	—	1.340	—
12. Petrovo Selo	828	806	22	—
13. Podvârsca	1.317	—	1.317	—
14. Râtcovo	1.410	4	1.406	—
15. Sip	561	4	556	1
16. Techia (târg)	1.128	251	876	—
3. <i>Plasa Craina</i>	19.921	13.946	5.940	35
1. Brusnic	1.439	1.437	1	1
2. Velichi-Iasenovaț	1.666	17	1.648	1
3. Velica-Iasicova	1.943	1.941	2	—
4. Glogovița	1.110	23	1.087	—
5. Duboceane	869	2	867	—
6. Clenovaț	654	648	—	6
7. Coprivnița	1.761	1.541	219	1
8. Luca	1.181	5	1.164	12
9. Mala Iasicova	592	7	585	—
10. Metriș	939	928	1	10
11. Poponița	1.244	1.241	—	3
12. Salaș	1.272	1.268	3	1
13. Sicole	1.810	1.808	2	—
14. Tabacovaț	375	14	361	—
15. Târnianie	1.043	1.043	—	—
16. Șarcamen	808	808	—	—
17. Sipicovo	1.215	1.215	—	—
3. <i>Plasa Negotin</i>	32.591	15.340	17.201	50
1. Alexandrovaț	943	—	930	13
2. Bracevaț	1.825	1.814	8	3
3. Brestovaț	718	718	—	—

4. Bucovcea	2.348	386	1.961	1
6. Velicovo	526	61	464	1
6. Vidrovaț	1.595	1.595	—	—
7. Dupliane	1.038	211	821	6
8. Dușanovaț	2.205	328	1.877	—
9. Iasenîța	1.160	1.160	—	—
10. Carbulovo	857	853	4	—
11. Cobîșnița	2.509	368	2.141	—
12. Covilovo	856	2	854	—
13. Miloșevo	691	133	558	—
14. Mocrane	1.919	306	1.607	6
15. Prahovo	1.920	314	1.604	2
16. Raduievaț	2.694	365	2.316	13
17. Raiat	1.511	1.510	—	1
18. Recica	1.201	1.198	1	2
19. Rogllievo	618	618	—	—
20. Samarinovaț	721	88	632	1
21. Smedovaț	512	512	—	—
22. Sârbovo	731	119	612	—
23. Tamnici	1.499	1.499	—	—
24. Țarnomasnița	809	—	809	—
25. Ciubra	1.185	1.182	2	1
5. Plasa Poreci	12.916	3.455	9.384	77
1. Bollietin	780	433	343	4
2. Golubinie	1.005	86	919	—
3. Gorniane	1.939	2	1.923	14
4. Doni-Milanovaț (târg)	2.602	2.453	108	41
5. Clococevaț	989	6	977	6
6. Miroci	572	444	128	—
7. Mosna	570	—	570	—
8. Rudna-Glava	1.712	10	1.697	5
9. Tanda	559	—	559	—
10. Toponița	914	—	914	—
11. Târnaica	1.274	21	1.246	7
VII. JUDEȚUL MORAVA	184.539	177.217	5.845	1.477
Orașul Chiupria	5.039	4.683	19	337
1. Plasa Belița	40.054	38.947	739	368
1. Bagârdan (târg)	230	225	2	3

2. Bagârdan (sat)	1.584	1.583	—	1
3. Belița	1.732	1.732	—	—
4. Beocich	710	710	—	—
5. Bucovce	628	628	—	—
6. Bunar	1.300	1.300	—	—
7. Vinoracia	660	660	—	—
8. Vranovaț	1.454	1.454	—	—
9. Glavinți	1.124	1.114	5	5
10. Glogovaț	1.869	1.863	—	6
11. Gornie-Stiplie	464	464	—	—
12. Deonița	2.403	2.403	—	—
13. Dragoțvet	2.624	2.623	—	1
14. Dragoșevaț	1.012	1.012	—	—
15. Duboca	1.378	1.376	—	2
16. Iagodina (oraș)	4.863	4.513	28	322
17. Iovaț	1.627	1.615	1	11
18. Lanște	1.308	1.307	—	1
19. Lovți	832	832	—	—
20. Lochica	895	895	—	—
21. Maiur	1.265	1.265	—	—
22. Miatovaț	1.141	1.139	2	—
23. Miloșevo	1.718	1.718	—	—
24. Ostricovaț	485	485	—	—
25. Panievaț	845	845	—	—
26. Pracina	1.388	1.388	—	—
27. Ribare	1.595	1.595	—	—
28. Strijilo	703	166	537	—
29. Treșnievița	1.318	1.138	164	16
30. Șantarovaț	899	899	—	—
2. <i>Plasa Despotovaț</i>	21.223	19.354	1.836	33
1. Belaica	601	12	589	—
2. Bogova	602	601	—	1
3. Brestovo	595	595	—	—
4. Bucovaț	658	658	—	—
5. Velichi-Popovichi (târg)	1.435	1.428	—	7
6. Virine	1.021	1.021	—	—
7. Vitante	911	911	—	—

11. Jidillie	681	526	154	1
12. Isacovo	936	39	875	22
13. Iezero	985	876	109	—
14. Lomnița	757	757	—	—
15. Medoveghe	1.238	1.238	—	—
16. Miliva	948	948	—	—
17. Panievaț	1.227	1.227	—	—
18. Plajane	1.416	1.415	—	—
19. Resavița	591	591	—	—
20. Stenicevaț	1.191	1.190	—	1
21. Stărmosten	1.978	1.978	—	—
22. Truchevaț	1.046	1.046	—	—
3. <i>Plasa Levaci</i>	28.066	28.054	—	12
1. Belușichi	1.274	1.274	—	—
2. Velica Crușevița	1.099	1.099	—	—
3. Velica Sugubina	755	755	—	—
4. Veliche Pcelițe	1.573	1.568	—	5
5. Gornia Sabanta	908	908	—	—
6. Dragovo	1.946	1.946	—	—
7. Duleni	701	701	—	—
8. Jupanievaț	2.307	2.307	—	—
9. Oparich	1.563	1.562	—	4
10. Pollina	2.149	2.145	—	1
11. Preveșt	2.407	2.407	—	—
12. Ratcovichi	1.153	1.153	—	—
13. Recovaț (oraș)	2.211	2.209	—	2
14. Rilliaț	835	835	—	—
15. Securici	1.849	1.849	—	—
16. Sibinița	1.160	1.160	—	—
17. Sillievița	585	585	—	—
18. Slatina	990	990	—	—
19. Teicichi	2.601	2.601	—	—
4. <i>Plasa Parachin</i>	38.122	37.147	576	399
1. Batinaț	882	882	—	—
2. Bigrenița	2.047	2.047	—	—
3. Boșniane	859	859	—	—
4. Bulanie	1.532	1.511	—	21
5. Busilovaț	1.781	1.779	—	2
6. Vlașca	562	9	553	—

7. Glavița	1.284	1.283	—	1
8. Gornia-Mutnița	1.517	1.506	—	11
9. Donia-Mutnița	1.947	1.940	—	7
10. Donie-Vidovo	1.586	1.586	—	—
11. Drenovaț	1.539	1.539	—	—
12. Ivancovaț	894	894	—	—
13. Izvor	1.583	1.569	—	14
14. Crușar	1.438	1.438	—	—
15. Mirilovaț	1.215	1.215	—	—
16. Parachin (oraș)	5.191	4.972	6	213
17. Plana	1.515	1.509	—	6
18. Popovaț	1.268	1.203	—	65
19. Senie	2.231	2.173	2	56
20. Sichirița	2.228	2.225	—	3
21. Strija	1.355	1.355	—	—
22. Stubîța	1.342	1.342	—	—
23. Supsca	1.017	1.002	15	—
24. Cepure	1.309	1.309	—	—
5. <i>Plasa Resava</i>	28.770	26.171	2.380	219
1. Bobovo	2.235	1.707	528	—
2. Bresie	532	531	—	1
3. Vitejevo	1.510	1.019	487	4
4. Voisca	1.243	1.232	5	6
5. Gladna	506	506	—	—
6. Glojane	1.833	1.831	1	1
7. Grabovaț	1.887	1.887	—	—
8. Dubllie	1.752	1.745	—	7
9. Dubnița	1.012	1.012	—	—
10. Ghiurinaț	555	555	—	—
11. Jasenovo	1.318	1.298	19	1
12. Cupinovaț	661	661	—	—
13. Lucovița	584	584	—	—
14. Macevaț	315	315	—	—
15. Proșlinaț	442	48	394	—
16. Radoșin	708	708	—	—
17. Raichinaț	621	621	—	—
18. Roanda	875	875	—	—

22. Subotița	933	42	890	1
23. Troponie	1.267	1.259	8	—
24. Țârcvenăț	1.773	1.763	—	10
XI. JUD. POJAREVAȚ	217.998	172.660	43.732	1.606
Orașul Pojarevaț	10.604	10.113	46	445
1. <i>Plasa Golubaț</i>	14.473	14.446	11	16
1. Barici	821	819	—	2
2. Bichinie	598	598	—	—
3. Branicevo	1.080	1.080	—	—
4. Vinți	467	466	—	1
5. Voilovo	1.304	1.304	—	—
6. Vucovici	652	652	—	—
7. Golubaț (târg)	1.306	1.300	3	3
8. Dvoriște	472	472	—	—
9. Dobra	1.515	1.512	—	3
10. Dona-Crusevița	526	520	—	6
11. Zelenic	746	746	—	—
12. Clenie	864	864	—	—
13. Crivacia	488	488	—	—
14. Cudreș	694	686	8	—
15. Milenice	804	803	—	1
16. Mărcicovaț	547	547	—	—
17. Radoșevaț	762	762	—	—
18. Snegotin	384	384	—	—
19. Șuvaiche	443	443	—	—
2. <i>Plasa Zvižd</i>	19.717	8.133	11.356	228
1. Bucovsca	900	148	752	—
2. Voluia	1.708	480	1.087	141
3. Duboca	2.524	850	1.673	1
4. Caona	1.073	125	948	—
5. Cuciaina	1.243	935	295	13
6. Cucevo (târg)	2.548	2.523	10	15
7. Leșnița	727	98	626	3
8. Mișlienovaț	1.032	1.031	—	1
9. Mustapici	1.529	250	1.279	—
10. Neresnița	2.630	882	1.710	38
11. Radenca	1.322	255	1.067	—
12. Racova-Bara	989	367	606	16

13. Sena	428	22	406	—
14. Turia	1.064	167	897	—
3. <i>Plasa Mlava</i>	46.023	34.035	11.983	43
1. Bistrița	1.185	1.174	—	11
2. Burovaț	1.005	1.000	—	5
3. Busur	1.289	—	1.289	—
4. Vezicevo	601	600	—	1
5. Velichi-Popovaț	1.692	1.692	—	—
6. Velico Laole	2.582	2.582	—	—
7. Vitovnița	520	520	—	—
8. Voșanovaț	854	853	—	1
9. Dobranie	973	973	—	—
10. Dubocica	994	107	887	—
11. Jdrelo	1.399	751	648	—
12. Zabărghe	1.084	1.084	—	—
13. Zlatovo	859	859	—	—
14. Camenovo	1.452	1.452	—	—
15. Cladurovo	971	206	765	—
16. Cnejița	1.275	1.272	2	1
17. Cobillie	1.461	1.440	21	—
18. Cârvie	789	788	1	—
19. Lopusnic	627	627	—	—
20. Malo Laole	832	824	8	—
21. Manastirița	1.481	1.312	169	—
22. Melnița	2.097	27	2.070	—
23. Oreșcovița	1.264	1.264	—	—
24. Pancovo	555	552	3	—
25. Petrovaț (târg)	3.593	2.939	634	20
26. Ranovaț	3.069	20	3.048	1
27. Rașanaț	1.745	705	1.038	2
28. Stamnița	1.409	9	1.400	—
29. Starcevo	1.088	1.088	—	—
30. Tabanovaț	1.105	1.105	—	—
31. Târnovce	1.175	1.175	—	—
32. Ghiovdin	1.505	1.505	—	—
23. Țârlienăț	1.731	1.730	—	1
34. Șetonie	1.800	1.800	—	—

4. *Plasa Morava* 29.995 24848 5.085 62

1. Alexandrovaț (oras) 2.452 2.427 9 16

2. Boşniac	679	679	—	—
3. Bărzohode	1.621	1.621	—	—
4. Vlaşchi-Dol	2.462	2.462	—	—
5. Vârbniţa	885	872	13	—
6. Jabara (târg)	1.844	1.842	—	2
7. Cocetin	615	547	68	—
8. Cuşillievo	3.927	3.923	1	3
9. Livadiţa	2.248	2.248	—	—
10. Mirievo	1.062	487	575	—
11. Oreoviţa	1.766	1.762	1	3
12. Orllievo	1.011	16	988	7
13. Polatna	485	485	—	—
14. Porodin	3.728	280	3.429	19
15. Rachinaţ	2.768	2.756	1	11
16. Sibniţa	967	967	—	—
17. Tichevaţ	576	576	—	—
18. Cetereje	899	899	—	—
5. Plasa Pojarevaţ	44.998	44.135	378	485
1. Bare	1.485	1.481	—	4
2. Batovaţ	920	919	1	—
3. Batusa	877	877	—	—
4. Beranie	848	848	—	—
5. Bojenaţ (târg)	3.172	3.168	2	2
6. Bradoraţ	1.008	971	—	31
7. Bratinaţ	699	698	1	—
8. Brejane	1.510	1.504	—	6
9. Bubuşinaţ	906	906	—	—
10. Velico-Selo	1.258	1.251	—	7
11. Velico-Tărnice	942	942	—	—
12. Dragonaţ	1.063	1.063	—	—
13. Drămno	1.013	1.011	2	—
14. Dubravaţa	1.524	1.520	—	4
15. Jiviţa	896	882	—	14
16. Calişte	789	785	3	1
17. Casidol	1.235	1.235	—	—
18. Clenovnic	1.009	982	1	26
19. Costolaţ	1.395	1.197	2	196
20. Cravlli-Do	554	554	—	—
21. Cula	1.720	1.390	329	1
22. Luciţa	2.380	2.377	1	2

23. Malo Tărnice	1.205	1.090	3	112
24. Molliurevaț	623	621	—	2
25. Nabărche	505	502	3	—
26. Petca	1.402	1.401	1	—
27. Polliana	2.604	2.604	—	—
28. Prugovo	958	952	—	6
29. Salacovăț	792	707	24	61
30. Smollivaț	2.921	2.919	1	1
31. Toponița	1.803	1.803	—	—
32. Tarniane	1.495	1.496	2	1
33. Chiricovaț	1.336	1.334	—	2
34. Șapine	2.148	2.146	2	—
6. <i>Plasa Ram</i>	31.628	28.182	3.251	195
1. Biscuplie	668	665	3	—
2. Velica Breșnița	427	427	—	—
3. Velico Gradiște	2.674	2.624	9	41
4. Garevo	459	459	—	—
5. Desina	1.211	1.211	—	—
6. Dolliasnița	820	820	—	—
7. Ghiuracovo	821	545	300	46
8. Zatonie	958	958	—	—
9. Camievo	547	547	—	—
10. Chisillievo	921	918	2	1
11. Clicevaț	2.192	2.185	4	3
12. Cumane	616	616	—	—
13. Curaice	1.255	1.255	—	—
14. Cusiche	1.025	1.025	—	—
15. Liubine	764	764	—	—
16. Mailovaț	1.193	1.106	—	87
17. Macțe	1.924	1.924	—	—
18. Malo Gradiște	696	696	—	—
19. Oștrovo	379	376	2	1
20. Peceanița	772	772	—	—
21. Pojejena	1.066	1.066	—	—
22. Rabrovo	1.769	1.769	—	—
23. Ram	321	160	160	1
24. Recița	935	16	919	—
25. Siracovo	1.236	1.223	—	13
26. Grednievo	834	834	—	—
27. Topolovnic	1.893	49	1.844	—

28. Tribrod	764	764	—	—
29. Tarevaț	1.359	1.356	1	2
30. Ceșllieva Bara	1.059	1.052	7	—
7. <i>Plasa Omollie</i>	20.522	8.768	11.622	132
1. Bliznac	675	386	289	—
2. Vlaole	1.005	4	1.001	—
3. Vucovaț	715	707	—	8
4. Jagubița (oraș)	2.629	1.036	1.498	95
5. Jasicovio	799	4	795	—
6. Ioșanița	789	789	—	—
7. Crepollin	2.238	1.196	1.037	—
8. Crupaia	1.003	525	478	—
9. Laznița	3.494	40	3.450	4
10. Lescovo	574	—	574	—
11. Milatovaț	954	953	1	—
12. Osanița	1.705	26	1.666	13
13. Ribare	780	780	780	—
14. Sighe	840	6	833	1
15. Suvi Do	2.322	2.316	—	6
XIV. JUDEȚUL TIMOC	135.380	99.845	33.847	1.688
Orașul Zaicear	9.108	7.987	268	853
1. <i>Plasa Bollievaț</i>	32.063	14.036	17.856	171
1. Bacevița	1.097	103	990	4
2. Bogovina	1.373	190	1.157	26
3. Bollievaț (târg)	1.114	1.088	18	8
4. Valaconie	2.151	13	2.135	3
5. Vârbovaț	1.021	1.018	3	—
6. Dobro Pollie	996	19	977	—
7. Dobruievaț	843	843	—	—
8. Zlöl	4.664	97	4.542	25
9. Ilino	693	629	1	63
10. Jablanița	1.264	1.262	2	—
11. Crivi Vir	2.024	2.022	2	—
12. Lasovo	1.532	1.532	—	—
13. Lucovo	1.225	1.224	1	—
14. Mali Isvor	1.245	478	767	—
15. Mirovo	628	627	1	—
16. Osnici	2.120	22	2.097	1

17. Planinița	1.189	1.189	—	—
18. Podgoraț	2.538	269	2.251	18
19. Gavinaț	670	5	648	17
20. Sumracovaț	1.390	1.385	5	—
21. Șarbanovaț	2.286	21	2.259	6
2. <i>Plasa Zaglavaci</i>	36.419	36.058	69	292
1. Aldinaț	1.298	1.298	—	—
2. Balanovaț	967	967	—	—
3. Balinaț	1.107	1.107	—	—
4. Beli Potoc	1.577	1.574	—	3
5. Bercinovaț	988	988	—	—
6. Bucie	1.869	1.812	42	15
7. Valevaț	1.907	1.905	—	2
8. Vasilli	1.553	1.547	—	6
9. Vina	982	973	5	4
10. Gabrovița	1.406	1.405	1	—
11. Gornia Camenița	1.047	1.047	—	—
12. Gornie Zunice	1.093	1.093	—	—
13. Gradiște	579	579	—	—
14. Deianovaț	636	630	—	6
15. Donia Camenița	1.197	1.093	—	6
16. Donia Socolovița	403	403	—	—
17. Donie Zunice	748	748	—	—
18. Iline	1.081	1.076	—	5
19. Jucovaț	933	931	1	1
20. Zarnovaț	622	621	1	—
21. Zubetinaț	837	837	—	—
22. Cniajevaț (oraș)	3.544	3.364	2	178
23. Crenta	1.730	1.711	1	18
24. Oreșaț	789	744	—	15
25. Papratna	440	440	—	—
26. Potărcanie	1.049	1.049	—	—
27. Radicevaț	657	641	16	—
28. Răgoște	821	821	—	—
29. Svârlișca	550	550	550	—
30. Serobnița	826	814	814	12
31. Slatina	670	670	—	—
32. Tărgoviște	1.014	999	—	15
33. Țărvenie	765	759	—	6
34. Stăinți	724	724	—	—

3. <i>Plasa Zaicear</i>	41.434	25.424	15.653	356
1. Bor	1.633	468	890	275
2. Brestovaț	1.769	25	1.743	1
3. Bucie	1.087	59	1.028	—
4. Velichi Isvor	3.859	3.852	1	6
5. Vrajogârnaț	2.244	2.235	6	3
6. Vratanița	1.648	1.647	—	1
7. Gamzigrad	1.071	57	1.014	—
8. Gornia Bela Reca	1.045	1.045	—	—
9. Gradzcovo	1.616	2	1.614	—
10. Gărliște	2.076	2.076	—	—
11. Gărlian	2.203	903	1.273	27
12. Donia Bela Reca	1.379	1.369	—	10
13. Zagraghe	1.020	1.018	—	2
14. Zvezdan	1.414	1.394	17	3
15. Crivelli (târg)	2.586	2.572	14	—
16. Lenovaț	1.286	1.286	—	—
17. Lescovaț	615	615	—	—
18. Lubnița	1.848	77	1.765	6
19. Metovnița	1.499	22	1.467	4
20. Niculicevo	1.147	10	1.137	—
21. Oștrelli	796	11	785	—
22. Pârlita	650	31	614	5
23. Râgotina	2.373	2.371	—	2
24. Slatina	1.413	1.357	56	—
25. Târnavăț	889	889	—	—
26. Halovo	1.538	14	1.519	5
27. Șllivar	730	20	710	—
4. <i>Plasa Timoc</i>	16.356	16.339	1	16
1. Borovaț	821	821	—	—
2. Vărbița	1.273	1.273	—	—
3. Debelița	957	957	—	—
4. Drenovaț	506	506	—	—
5. Jacovaț	1.039	1.039	—	—
6. Jelașnița	796	796	—	—
7. Cojelli	967	967	—	—
8. Crallievo Selo (târg)	1.896	1.886	1	9
9. Mali Isvor	1.689	1.688	—	1
10. Maninaț	524	524	—	—
11. Marinovaț	1.206	1.206	—	—

12. Novo Corito	1.279	1.279	—	—
13. Oșlliane	1.596	1.591	—	5
14. Selacica	1.026	1.025	—	1
15. Tărnovaț	781	781	—	—
Total general:	643.548	492.452	145.028	6.068

JUD. BELGRAD	1.100	—	—	—
JUD. VALLIEVO	1.325	—	—	—
JUD. VRANIA	83	—	—	—
JUD. CRAGUEVAȚ	225	—	—	—
JUD. CRUȘEVAȚ	325	—	—	—
Total	3.058			

REZULTATUL ANCHETEI ÎNȚEPRINSE ÎN LAGĂRELE DE PRIZONIERI DIN ARMATA IUGOSLAVĂ

Aducerea în țară a prizonierilor sârbi de origine etnică română, a oferit prilejul de a cunoaște situația grupului etnic românesc din Nord-Estul Jugoslaviei.

Institutul Central de Statistică a delegat, între 9—22 Mai 1941, un grup de funcționari pentru a întreprinde o serie de anchete în lagărele dela Curcani — Ilfov, Odăile — Teleorman, Bălănoaia — Vlașca, Remetea, Bucovăț și Moșnița-Nouă lângă Timișoara.

În anchetele întreprinse nu s'a întrebuițat un formular unitar, informațiile fiind culese doar în linii mari, după indicațiile Institutului.

În fiecare lagăr, prizonierii au fost grupați de către echipa de anchetatori, după comunele cărora aparțineau, punându-li-se întrebări, în grup, asupra numărului locuitorilor și repartitia acestora după originea etnică.

Deasemenea, s'a stabilit numărul bisericilor și a școlilor, foarte puține de altfel, — în care limba întrebuițată era cea română.

În ce privește situația politică, anchetatorii s'au interesat de compunerea consiliilor comunale și de frecvența primarilor români în satele mixte. Din relatările prizonierilor s'a stabilit că dacă autoritățile jugoslave erau în general blânde și binevoitoare în regiunile în parte sârbizate ale Timocului, nu era aceleași pentru satele Banatului Jugoslav, unde unei conștiințe românești puternice i se opunea o autoritate administrativă dâră.

Pe latură economică s'au pus întrebări în legătură cu moșia satelor, felul culturilor, centrul economic cel mai apro-

piat și procentul de populație de origine etnică românească în comerțul și meseriile satelor.

Din materialul strâns în aceste anchete, s'a totalizat în tabelele date mai jos numai partea, care se preta la o formă comparativă generală. Tabelul obținut oferă o indicație cu privire la numărul populației de origine etnică românească și a celorlalte naționalități conlocuite din partea de Nord-Est a Jugoslaviei.

Este de observat că, în afară de Banat, în Jugoslavia, nu există nici școli, nici biserici în care limba întrebuintată să fie cea română.

Numele localităților	Case	Locuitori	Români	Sârbi	Alții
Total Banat-Timoc	228.024	616.131	470.184	122.178	23.769
Total Banat	78.668	149.335	87.281	46.545	15.509
Total Timoc	141.356	434.796	350.903	75.633	8.260

BANAT

I. Pl. Alibunar	5.154	23.415	18.780	4.135	500
Alibunar	1.350	5.375	3.750	1.500	125
Dobrița	—	3.300	1.500	1.800	—
Marghitița	260	1.300	1.000	280	20
Sarcea	341	1.100	550	550	—
Seleuș	703	2.660	2.300	5	355
Sveti-Mihailo	900	4.500	4.500	—	—
Vladimirovaț	1.600	5.180	5.180	—	—

II. Pl. Bela Târkva	5.200	24.775	11.115	12.460	1.200
Dupljaja	400	1.700	850	850	—
Grebeanaț	766	3.300	3.250	50	—
Izbiște	2.110	9.000	200	8.800	—
Krușcița	814	3.200	600	1.400	1.200
Oreșăț	250	800	800	—	—
Nicolinți	—	3.600	3.600	—	—
Straja	400	1.575	1.575	—	—
Zagaița	460	1.600	240	1.360	—

IV. <i>Pl. Kovin</i>	2.750	16.900	7.350	5.950	3.600
Mramorak	750	7.000	2.000	1.500	3.500
Deliblato	1.200	6.000	3.100	2.800	100
Gaj	800	3.900	2.250	1.650	—
V. <i>Pl. Pancevo</i>	3.060	12.600	9.200	1.150	2.250
Banatsko Nevo Selo	1.910	8.000	6.800	1.150	50
Glogoni	800	3.000	800	—	2.200
Ovcia	350	1.600	1.600	—	—
VI. <i>Pl. Velika Kikinda</i>	6.000	28.800	6.000	15.000	7.000
Velika Kikinda	6.000	28.000	6.000	15.000	7.000
VII. <i>Pl. Veliki Becik.</i>	12.575	14.500	13.200	1.300	—
Ecika	600	1.800	900	900	—
Jankov-Most	315	1.300	1.300	—	—
Klec	360	1.200	800	400	—
Mali Torak	?	2.500	2.500	—	—
Stara Ecika	500	3.600	3.600	—	—
Vankov	?	1.100	1.100	—	—
Veliki Torak	800	3.000	3.000	—	—
VIII. <i>Pl. Vârșeț</i>	10.595	23.145	15.636	6.550	959
Jablanka	350	1.200	900	300	—
Cuștilli	400	2.000	2.000	—	—
Mali Jam	300	1.500	1.000	400	100
Male Srediște	200	1.500	1.000	400	100
Marghita	600	3.000	1.800	1.100	100
Markovaț	350	1.500	1.450	—	50
Mesichi	155	650	650	—	—
Militicevo	400	2.030	30	2.000	—
Ritișevo	290	1.225	1.200	10	15
Socița	170	800	786	—	14
Sveti Iovan	325	1.300	1.300	—	—
Vlajkovaț	335	1.800	1.400	330	70
Voivodinți	320	1.440	1.420	10	10
Vârșeț	6.400	3.200	700	2.000	500

ȚINUTUL TIMOCULUI

I. <i>Pl. Morava</i>	4.875	26.635	18.845	7.775	15

Alexandrovaț	600	3.300	1.650	1.650	—
Kocetin	300	1.500	1.500	—	—
Mirijevo	—	1.400	1.400	—	—
Oreovița	350	2.100	1.050	1.050	—
Orljevo	300	1.200	1.180	5	15
Polatna	120	720	400	320	—
Porodin	900	5.100	5.100	—	—
Rakinaț	1.000	5.000	2.500	2.500	—
Tichevaț	125	815	815	—	—
Tomislovaț	880	2.250	2.250	—	—
Vârbnița	300	1.000	1.000	—	—
II. Pl. Pojarevaț	6.700	34.786	19.381	15.405	—
Batovaț	170	850	300	550	—
Bârdarac	220	1.100	250	850	—
Dubravița	400	2.000	—	2.000	—
Lucița	900	3.200	300	2.900	—
Lidova	75	?	?	?	—
Petka	400	2.000	1.000	1.000	—
Poljana	800	3.125	2.500	625	—
Pojarevaț	2.700	15.000	10.000	5.000	—
Sapino	520	2.820	940	1.880	—
Târnjane	—	1.991	1.991	—	—
Veliko-Țârnice	—	1.200	1.200	—	—
Veliko-Selo	425	1.500	900	600	—
III. Pl. Ram	3.133	17.720	13.360	4.280	80
Biscuplje	170	850	300	550	—
Cesljeva-Bara	250	1.050	1.050	—	—
Desina	530	1.500	—	1.500	—
Doljasnița	200	875	875	—	—
Ghiuracovo	200	1.000	1.000	—	—
Garevo	?	540	270	200	70
Kisiljevo	209	1.000	1.000	—	—
Kumane	140	700	200	500	—
Kurjace	?	1.654	1.654	—	—
Ljubinje	?	1.267	1.267	—	—
Makțe	400	1.300	1.260	40	—
Ram	94	500	350	140	10
Recița	220	1.184	1.184	—	—
Srednjevo	200	1.000	250	750	—

Topolovnik	400	2.200	2.200	—	—
Zatonje	300	1.100	500	600	—
IV. Pl. Belița	560	4.380	4.380	—	—
Bukovce	560	2.300	2.300	—	—
Strijilo	—	1.216	1.216	—	—
Tresnjevița	—	864	864	—	—
V. Pl. Boljevaț	5.555	30.615	22.585	7.730	300
Bacevița	—	1.385	1.385	—	—
Boljevaț (oraș)	—	1.663	1.663	—	—
Bogovina	500	2.100	2.100	—	—
Dobro-Polje	350	1.325	1.325	—	—
Logovaț	795	3.930	3.900	30	—
Lukovo	360	1.900	800	800	300
Mali Izvor	300	1.400	1.400	—	—
Podgoraț	650	3.000	3.000	—	—
Șarbanovaț	500	2.580	180	2.400	—
Savinaț	—	832	832	—	—
Valakonje	900	4.500	—	4.500	—
Zlot	1.200	6.000	6.000	—	—
VI. Pl. Bârza Palanka	5.545	25.526	21.926	3.600	—
Bârza Palanka (oraș)	600	2.500	2.500	—	—
Jabukovaț	1.200	6.000	6.000	—	—
Kupuziște	200	1.000	1.000	—	—
Malainița	300	1.300	1.300	—	—
Mala Kamenita	500	1.830	1.830	—	—
Mihajlovaț	500	2.000	2.000	—	—
Plavna	400	1.900	1.300	600	—
Reka	60	300	300	—	—
Slatina	285	1.297	1.297	—	—
Ștubik	800	3.500	500	3.000	—
Urovița	700	3.200	3.200	—	—
Vratna	—	699	699	—	—
VII. Pl. Despotovaț	1.700	12.540	7.820	4.720	—
Beljajka	300	1.800	1.800	—	—
Grabovița	300	1.500	250	1.250	—
Iezero	250	1.200	250	950	—
Médveghe	300	1.500	750	750	—

Resavița	350	3.000	3.000	—	—
Jidilje	—	3.540	1.770	1.770	—
VIII. Pl. Golubaț	730	11.496	10.007	1.489	—
Berșița	200	1.000	1.000	—	—
Branicevo	—	1.354	1.354	—	—
Dobra	—	2.344	2.344	—	—
Dvoriște	—	759	759	—	—
Krivacea	—	646	646	—	—
Golubaț (oraș)	380	2.000	1.000	1.000	—
Kudreș	—	896	896	—	—
Mileviche	—	978	489	489	—
Snegotin	150	756	756	—	—
Vukovice	—	763	763	—	—
IX. Pl. Omolje	3.700	19.907	15.807	3.900	200
Breșnița	100	500	500	—	—
Jasikovo	—	1.096	1.096	—	—
Krepoljni	600	1.600	1.000	600	—
Laznița	1.200	2.500	2.500	—	—
Leskovo	—	824	824	—	—
Milatovaț	—	1.287	1.287	—	—
Mogodița	100	600	600	—	—
Medvița	50	300	300	—	—
Osanița	500	2.000	2.000	—	—
Sighe	200	1.000	1.000	—	—
Suvi Do	—	3.000	—	3.000	—
Vlaole	250	1.200	1.200	—	—
Zagubrița (oraș)	700	4.000	3.500	3.000	200
X. Pl. Kljuci	5.491	26.965	25.350	1.600	15
Grabovița	650	2.000	1.500	500	—
Kladovo (oraș)	500	2.315	2.300	—	15
Kladușnița	160	1.000	1.000	—	—
Korbovo	600	3.400	3.400	—	—
Kostol	225	1.250	1.250	—	—
Ljubicevaț	320	1.600	1.600	—	—
Mala Vârbița	200	1.000	1.000	—	—
Petrovo Selo	250	1.200	600	600	—
Podvârska	300	2.000	1.500	500	—
Ratkovo	400	2.000	2.000	—	—

Sip	186	900	900	—	—
Tekija (oraș)	500	2.300	2.300	—	—
Vajughe	250	1.500	1.500	—	—
Velesnița	150	700	700	—	—
Velika Kamenita	500	2.000	2.000	—	—
Velika Vârbița	300	1.800	1.800	—	—
XI. Pl. Krajna	2.384	14.146	12.246	1.900	—
Brusnic	405	2.100	100	2.000	—
Duboceane	303	1.500	1.500	—	—
Glogovița	302	1.300	1.300	—	—
Klenovaț	185	750	600	150	—
Koprivnița	290	1.600	800	800	—
Luka	280	1.300	1.300	—	—
Malo Jasikovo	150	700	700	—	—
Mali Jasenovaț	—	893	893	—	—
Popovița	370	1.500	1.200	300	—
Sipikovo	—	1.400	1.400	—	—
Tabakovaț	99	400	400	—	—
Veliko Jasikovo	—	2.053	2.053	—	—
XII. Pl. Mlava	2.190	23.934	23.394	—	—
Bistrița	—	1.508	1.508	—	—
Dubocika	320	1.600	1.600	—	—
Kobilje	500	2.500	2.500	—	—
Manastirița	370	1.800	1.800	—	—
Melnița	—	2.700	2.700	—	—
Malo Sacle	200	1.100	1.100	—	—
Ranovaț	800	3.500	3.500	—	—
Rașanaț	—	2.052	2.052	—	—
Stamnița	—	2.057	2.057	—	—
Starcevo	—	2.057	2.057	—	—
Vitovnița	—	700	700	—	—
Jdrelo	—	1.820	1.820	—	—
XIII. Pl. Negotin	7.090	51.624	39.384	5.740	6.500
Alexandrovaț	—	1.143	1.143	—	—
Bracevaț	—	2.205	2.205	—	—
Brestovaț	—	942	942	—	—
Bukovce	600	4.700	4.700	—	—
Cubra	380	1.600	200	1.400	—

Dusanovaț	700	3.200	3.200	—	—
Dupljane	—	1.420	1.420	—	—
Jasenița	300	1.200	1.200	—	—
Kobișnița	600	3.000	3.000	—	—
Kovilovo	—	1.017	1.017	—	—
Koroglași	200	800	800	—	—
Miloșevo	220	900	900	—	—
Mocrânje	500	2.300	2.300	—	—
Negotin (oraș)	1.500	13.000	4.000	2.500	6.500
Prahovo	500	2.500	2.500	—	—
Radujevaț	620	3.000	3.000	—	—
Recika	—	1.525	1.525	—	—
Samarinovaț	200	1.000	1.000	—	—
Sârbovo	200	900	900	—	—
Tornic	—	1.840	—	1.840	—
Tomislavovo	—	864	864	—	—
Vellikovo	170	570	570	—	—
Vidrovaț	400	2.000	2.000	—	—
XIV. Pl. Parachin	200	4.215	4.215	—	—
Lebane	—	1.063	1.063	—	—
Plana	—	2.152	2.152	—	—
Zadriga	200	1.000	1.000	—	—
XV. Pl. Poreci	1.980	17.721	17.821	—	—
Boljetin	—	1.332	1.332	—	—
Țârnaica	—	1.600	1.600	—	—
Doni Milanovaț (oraș)	750	3.800	3.800	—	—
Golubinie	270	2.290	2.290	—	—
Gornjane	450	2.200	2.200	—	—
Klococevaț	—	1.289	1.289	—	—
Miroci	100	600	600	—	—
Rudna Glava	—	2.610	2.610	—	—
Tanda	170	800	800	—	—
Toponița	240	1.200	1.200	—	—
XVI. Pl. Ravanița	1.200	9.310	8.515	795	—
Batinaț	300	2.100	2.100	—	—
Bigrenița	700	3.500	3.500	—	—
Isacovo	—	1.250	1.250	—	—
Supska	—	1.590	795	795	—
Vlașka	200	870	870	—	—

XVII. <i>Pl. Resava</i>	2.704	22.439	15.725	6.414	300
Bobovo	850	3.050	3.000	—	50
Bresje	—	3.500	700	2.800	—
Dubnița	—	1.334	667	667	—
Gladna	—	730	730	—	—
Jasenovo	400	3.050	3.000	—	50
Kupinovaț	—	894	447	447	—
Kușiljevo	204	1.224	24	1.200	—
Lukovița	200	900	900	—	—
Macevaț	—	648	648	—	—
Proștinaț	—	594	594	—	—
Racevaț	—	1.041	1.041	—	—
Subotița	—	1.274	1.274	—	—
Troponje	400	1.800	900	900	—
Vitejevo	320	1.800	1.800	—	—
XVIII. <i>Pl. Zajecear</i>	5.574	32.492	30.222	2.070	200
Bor	500	5.000	5.000	—	—
Brestovaț	500	3.000	3.000	—	—
Bucje	250	1.300	1.300	—	—
Donja Bela Reka	450	2.000	150	1.850	—
Gamzigrad	306	2.500	2.400	40	60
Gârljan	668	3.000	2.800	160	40
Krivelli (oraș)	—	2.572	2.572	—	—
Lubnița	500	2.400	2.400	—	—
Metovnița	600	2.200	2.200	—	—
Nicolicevo	350	1.600	1.600	—	—
Ostrelli	250	1.300	1.300	—	—
Pârlita	140	900	900	—	—
Slatina	360	1.600	1.500	—	100
Sârjivar	200	800	800	—	—
Vrajogârnaț	500	2.320	2.300	20	—
XIX. <i>Pl. Zvižd</i>	4.627	26.015	23.850	2.015	150
Bukovska	400	1.500	1.500	—	—
Duboca	600	1.500	1.500	—	—
Kaona	227	850	100	600	150
Kuciajna	—	1.810	905	905	—
Kucevo	700	3.200	3.100	100	—
Leșnița	—	950	950	—	—
Mișllienovaț	—	1.274	1.274	—	—

Mustapichi	—	2.000	1.600	400	—
Neresnița	600	3.000	3.000	—	—
Radenka	750	3.300	3.300	—	—
Rakova Bara	360	1.800	1.800	—	—
Sena	120	536	536	—	—
Sevița	220	?	?	—	—
Turija	—	1.345	1.335	10	—
Tarovica	150	450	450	—	—
Voluja	500	2.500	2.500	—	—
XX. Pl. Posavina	1.602	4.920	1.420	3.500	—
Baraevo	800	3.420	420	3.000	—
Konatite	502	?	?	?	—
Mala Smereița	300	1.500	1.000	500	—
XXI. Pl. Takovo	650	3.250	3.250	—	—
Pranjani	650	3.250	3.250	—	—
XXII. Pl. Rajani	450	2.200	500	1.700	—
Pojate	200	1.000	300	700	—
Prskovice	250	1.200	200	1.000	—
XXIII. Pl. Vracear	1.870	11.000	11.000	—	—
Mirijevo	370	2.000	2.000	—	—
Ripanj	1.200	7.000	7.000	—	—
Veliko Selo	300	2.000	2.000	—	—

NUMĂRUL COMUNELOR ROMĂNEȘTI DIN BANATUL ȘI TIMOCUL IUGOSLAV

După declarațiile prizonierilor sârbi de origine etnică română

III.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

ROMÂNII DIN SERBIA DINTRE DUNĂRE, TIMOC ȘI MORAVA

de C. Constante

MAXIM RADACOVICI: *Izveštai Exarha Maxima (Memoriul Mitropolitului Maxim)*, cu privire la starea bisericilor, în revista: „Glasnic sârbscog učenog društva”, vol. 56; Belgrad, 1844.

A. P. IOVANOVICI: *Opisanja ocrujia Crainscog* (Descrierea județului Craina), în revista: „Glasnic sârbscog učenog društva”, vol. IV, Belgrad, 1852.

ILIA FCELAR: *Craina*, în „Glasnic sârbscog učenog društva”, vol. IX, Belgrad, 1857. (Cu o hartă).

G. T. CALIMAN: *Ecilibrul în Orient sau Serbia și România*, voiagiu, București, 1865.

* * *: *Românii din Serbia*, în ziarul „Buduchinost”, Belgrad, 1875.

M. MILICHEVICI: *Cnejevina Serbia* (Principatul Serbiei), Belgrad, 1876.

M. EMINESCU: *Românii din Serbia* (după o corespondență din Budapesta), în opere complete, Iași, 1914, București, 1876.

V. CARICI: *Sârbia, opis zemlie, naroda i dânjave*, (Serbia, descrierea pământului, poporului și a Statului). Belgrad, 1877.

* * *: *Românii din Serbia*, în „Buletinul Soc. Geografice Române”, an. 16 Trim. 1—2 (Partea III), București, 1895 (reprodus din ziarul „Țara”).

C. COSMESCU: *Poezii populare dela Românii din Serbia*, „strigă o fată din cetate”, în „Convorbiri literare”, an. XXXIII, Nr. 9, anul 1899.

- I. VUICI: *Puteșestlia po Sârbi* (Călătorii prin Serbia), Belgrad, 1901.
- STANOEVICI: *Istoria Sârbskoga Naroda* (Istoria poporului sârb), Belgrad, 1903.
- I. GEORGEVICI: *Iz Beograda de Negotina* (Dela Belgrad la Negotin), în ziarul: „Pravda”, No. 375, Belgrad, 1909.
- Dr. A. POPOVICI: *Românii din Serbia*, în revista „Românismul”, an. 1, Nr. 3, București, 1913.
- G. GIUGLEA și G. VÂLSAN: *Dela Românii din Serbia*, culegere din literatura populară, publicată de Casa Școalelor, București, 1913. Cuprinde: cântece (voinicești) haiducești și povestiri în proză; un indice cu nume și alte elemente; două fotografii și o hartă.
- C. ȚVIICI: *Les Roumains de Serbie* (Românii din Serbia). Paris, 1918.
- BELICI: *Les Roumains de Serbie* (Românii din Serbia). Paris, 1918.
- COK: *Les Roumains de Serbie* (Românii din Serbia). Paris, 1918.
- D. DRĂGHICESCO: *Les Roumains de Serbie* (Românii din Serbia). Paris, 1919. (Cu una hartă a Serbiei septentrionale pe județe, cu 5 hărți după: Lejean, Mackenzie și Irby, T. D. Florinski, Leon Boga, G. Vâlsan și G. Giuglea).
- SILVIU DRAGOMIR: *Vlahii din Serbia*, în sec. XII—XV, în „Anuarul Instit. de Ist. Naț.”, I, Cluj, 1923.
- N. BATZARIA: *O zi printre Românii din Timoc* (în „România văzută de departe”). București, 1923.
- P. GÂRBOVICEANU: *Românii de peste hotare și îndeosebi din Rusia și Jugoslavia*. Conf. ținută în Palatul Ateneului Român din București, în 1923. București Cernica, 1924.
- Dr. N. LUPU: *Noi și Sârbii — Românii din Valea Timocului — scrisoare deschisă D-lui Nicolae Pașici, prim ministru al regatului S. H. S.* (Colecția actualității), Buc. 1925.
- IOVAN ERDELIANOVICI: *Considerations ethnologiques en Royaume de Jugoslavie*. Belgrad, 1930.
- G. GIUGLEA: *Dela Românii din Serbia*. Material folkloristic și un testament scris românește. Extras din „Lucră-

- rile Inst. Geografic al Univ. din Cluj", vol. 4 (1928—1929). Cluj, 1931.
- P. PETRINCA: *Românii de peste hotare*, în „Timocul”, an. 2, Nr. 9, 1935.
- EM. BUCUȚA: *Românii din alte țări*, în „Pietre de vad”, vol. I, pag. 75, anul 1937. (Ediția Casei Școalelor).
- EM. BUCUȚA: *Dunărea românească*, în „Pietre de vad”, vol. II, 1941, pag. 290. (Ediția Casa Școalelor).
- EM. BUCUȚA: *Românii din dreapta Dunării*, vol. III, 1937, pag. 51. (Ediția Casa Școalelor).
- NIC. M. POPP: *Craina*, o verigă a spațiului etnic românesc, în „Rev. Geografică Română”, an. IV, fasc. 2—3, 1941.
- FLOREA FLORESCU: *Românii din Jugoslavia*, Istorie și evoluție demografică, în revista „Timocul”, an. VIII, caet. I, 1941.
- E. PETROVICI: *Românii dintre Timoc și Morava*, în „Transilvania”, an. 72, Mai, Nr. 3, Sibiu, 1941.
- N. A. CONSTANTINESCU: *Chestiunea Timoceană*, vechimea blocului românesc din Dacia Aureliană. Istoricul regiunii timocene și drepturile României, cu 7 fotografii și 7 hărți. București, 1941.
- PETRE RÂMNÎȚEANU: *Românii dintre Morava și Timoc și continuarea spațiului lor etnic cu al Românilor din Banat și din Timocul bulgar*, în „Buletin Eugenic și Biopolitic”, vol. XII, Nr. 1—4, București, 1941. Cu o hartă: Sud-Vestul spațiului etnic românesc.
- EM. BUCUȚA: *La aniversarea lui Popa Dragsin*, în „Timocul”, an. IX, vol. III, București, 1942.
- MAIOR A. DUMITRESCU JIPPA și OCTAVIAN METEA: *Timocul*, București, 1943.
- EM. BUCUȚA: *Românii în viața Serbiei*, în „Timocul”, an. IX, caet. 1, București 1942 și în „Pietre de vad”, vol. III, București, 1943, pag. 60.
- HORIA URSU: *Românii Timocului în „Vremea”* Nr. Buc. 1943.
- Revista „Timocul”, direcțiunea: F. Florescu și A. Andrei, București, 1934—1943.

- G. LEJEAN: *Ethnographie de la Turquie d'Europe* (Etnografia Turciei Europene), în „Peternman's Geographischen Mitteilungen”, cu o hartă a Turciei europene și a statelor ei vecine autonome, Gotha, Justus Perthes, 1861.
- A. UBICINI: *Les Serbes de Turquie* (Sârbii din Turcia, Studiu istoric, statistic și politic asupra Principatului Serbiei, Muntenegrului și a țărilor limitrofe), Paris, 1868.
- V. IACȘICI: *O Plemenom Sostave Naselenia vâ Cniajestfe Serbscom* (Despre Elementele Etnice ale Principatului sârbesc, cu o hartă etnografică a regiunii estice a Principatului Serbiei), Petersburg, 1873.
- EMILE PICOT: *Chants Populaires des Roumains de Serbie* (Cântecele Populare ale Românilor din Serbia) Paris, Imprimeria Națională, MDCCCLXXXIX.
- SZABÓ IOZSEF: *Utazási egyeztetcs Szerbirob* (Note de călătorie din Serbia, din punct de vedere geografic și etnografic), în „Földrajzi Közlemények” Tom. III, Fasc. II, Budapesta, 1875.
- DRAGOLIUB K. IOVANOVICI: *Târna-Reca, Contribuțiuni pentru Istoria și Etnografia Serbiei*, în „Glasnic Sârbscog Ucenog Društfa”, an. 52, Belgrad, 1883.
- Prof. Dr. G. WEYGAND: *Die Rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbien und Bulgarien* (Dialectele Românești ale Valahiei Mici, ale Serbiei și ale Bulgariei), Raport de călătorie publicat în „Siebenetr Iachresbericht des Inst. für Rum. Sprache, Leipzig, 1900.
- F. KANITZ: *Serbien* (Serbia), Studiu de călătorie istorico-etnografic, din anii 1859—1868, Leipzig, 1904.
- TIH. GEORGEVICI: *Kroz Naše Rumune* (Printre Românii noștri), Note de călătorie, în „Sârbschi Cnjevni Glasnic”, vol. XVI, Belgrad, 1906.
- DELATIMOC: *Românii din Serbia*, Studiu etnic și statistic, București, 1907.
- G. VÂLSAN: *Românii din Craina Serbiei*, Privire geografică și antropogeografică, în „Anuar de Geografie și Antropogeografie” an. II, 1911—1912, București, 1912.
- G. GIUGLEA: *Românii din Serbia, Vechime, stratificări etnice*, în „Anuar de geografie și Antropogeografie”, an. II, 1911—1912, București, 1912.

- L. T. BOGA: *Românii din Serbia*, cu o schiță în culori și o hartă a întinderii elementului românesc din dreapta Dunării, extras din „Anuar de Geografie și Antropogeografie”, an. II, 1911—1912, București 1912.
- L. T. BOGA: *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia*. Notă etnografică și statistică, București 1913.
- STOIAN ROMANSKI: *Românite mejdu Timoc i Morava* (Românii dintre Timoc și Morava) în „Machedonschi Pregled”, an. II, vol. I, Sofia, 1926, cu o hartă etnografică a elementului românesc. Sofia 1926.
- C. CONSTANTE: *Românii din Valea Timocului și a Moraviei*, Conferință ținută la Soc. de Cult. Macedo-Română, București, 1929.
- G. VÂLSAN: *Românii din Serbia*, Conferință ținută la 10 Martie 1928, publicată în „Buletinul Soc. Reg. Rom. de Geografie”, an. LVI, București, 1937.
- C. SANDU-TIMOC: „*Poezii Populare din Valea Timocului*”, București, 1943.
-

BIBLIOGRAFIA

HĂRȚILOR ÎN CARE SE MENȚIONEAZĂ ROMÂNII DINTRE DUNĂRE ȘI TIMOC

de N. V. Economu

ANDREE RICHARD: „Völkerkarte von Oesterreich Ungarn”. 1 : 4.000.000. Bielefeld-Leipzig, 1881. Zone colorate în mai multe culori. 36,7×24. In „Hand-Atlas”, pag. 45.

BOWMAN ISAIAH PH. D.: „Kingdom of the Serbs-Croats and Slovenes”. 1 : 3.750.000. New-York, 1925. Zone colorate în mai multe culori, pe densități. 20,5×19. In „The New-World” — „Jugoslavia and the Adriatic”, pag. 360.

BOWMAN ISAIAH PH. D.: „Elements ethniques dans les régions frontières du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes”. (Yougoslavie). 1 : 1.000.000. Paris, 1928. Zone hașurate în negru. 17,6×17,3. In „Le monde nouveaux” — Cap. XIV. „La Yougoslavie et l’Adriatique”. „Conflits des frontières”, pag. 216. Traducere de Jean Brunhes.

BRUNHES JEAN et VALLAUX CAMILE: „Répartition des principaux groupes ethniques et linguistiques dans les pays où dominant les Roumains”. Fără scară. Paris, 1921. Zone hașurate în negru. 17×19,2. In „La géographie de L’histoire”, ed. II. Cap. XV. „Nationalités. Nations. États”, pag. 600.

COMNÈNE N. P.: „Carte ethnographique des régions habitées par les Roumains. 1 : 4.150.000. Berna, 1919. Zone colorate în mai multe culori. 24×18.

- DEMETRESCU SC., POLYSU C., ATANASIU A. D., BORCEA ED.: „*Carte ethnographique des régions habitées par les Roumains et des colonies étrangères qui s'y trouvent*”. 1 : 1.000.000. Paris, 1919. Zone colorate în mai multe culori. 100×70.
- GERLAND GEORG: „*Europa um 1880*”. 1 : 15.000.000. Gotha, 1892. Zone colorate în mai multe culori. 41,5×34. In „*Berghaus Physikalischer Atlas — Abteilung VII — Atlas der Völkerkunde*”; Harta Nr. 67.
- ISTITUTO GEOGRAFICO DE AGOSTINI: „*Carta etnico-linguistica dell'Europa Centrale*”. 1 : 3.000.000. Novara, 1916. Zone colorate în mai multe culori. 59×47.
- MACKENZIE G. MUIR și IRBY A. P.: „*Map of the South Slavonic Countries*” 1 : 500.000. Edinburgh, 1867. Zone colorate cu mai multe culori. 27,3×21,4. In „*The Turks, The Greeks and the Slavons. Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europa*”.
- MARTONNE EMMANUEL DE: „*Repartition des nationalités dans les pays où dominant les Roumains*”. 1 : 1.000.000. Paris, 1919. Zone colorate în mai multe culori, pe densități. 93×63.
- MIRKOVITCH M. F.: „*Harta etnografică a națiunilor slave*”. 1 : 4.200.000. 1867. Ediția I. Zone colorate în mai multe culori. Fragment reprodus în „*Les Bulgares dans leurs frontieres historiques et ethnographiques et politiques*. 679 — 1917”. Ediția II. Zone hașurate în mai multe culori. 67,5×86.
- NOVICOW I.: „*Übersicht von Europa nach den Volkssprachen*”. Fără scară. 1886. Zone colorate în mai multe culori. Reproducere în „*La Roumanie — Atlas Ethnographique*”, 22,5×17.
- POPA BURCĂ I.: „*România — Harta naționalităților*”. București. Fără scară. 1933. Zone colorate în mai multe culori. 23×13,5. In „*Atlas geografic*”, pag. 29.
- RÉCLUS ELISÉE: „*Population de la Turquie de l'Europe*”. 1 : 4.444.000. Paris, 1876. Zone colorate în mai multe culori. 29,7×21. In „*Nouvelle Géographie Univer-*

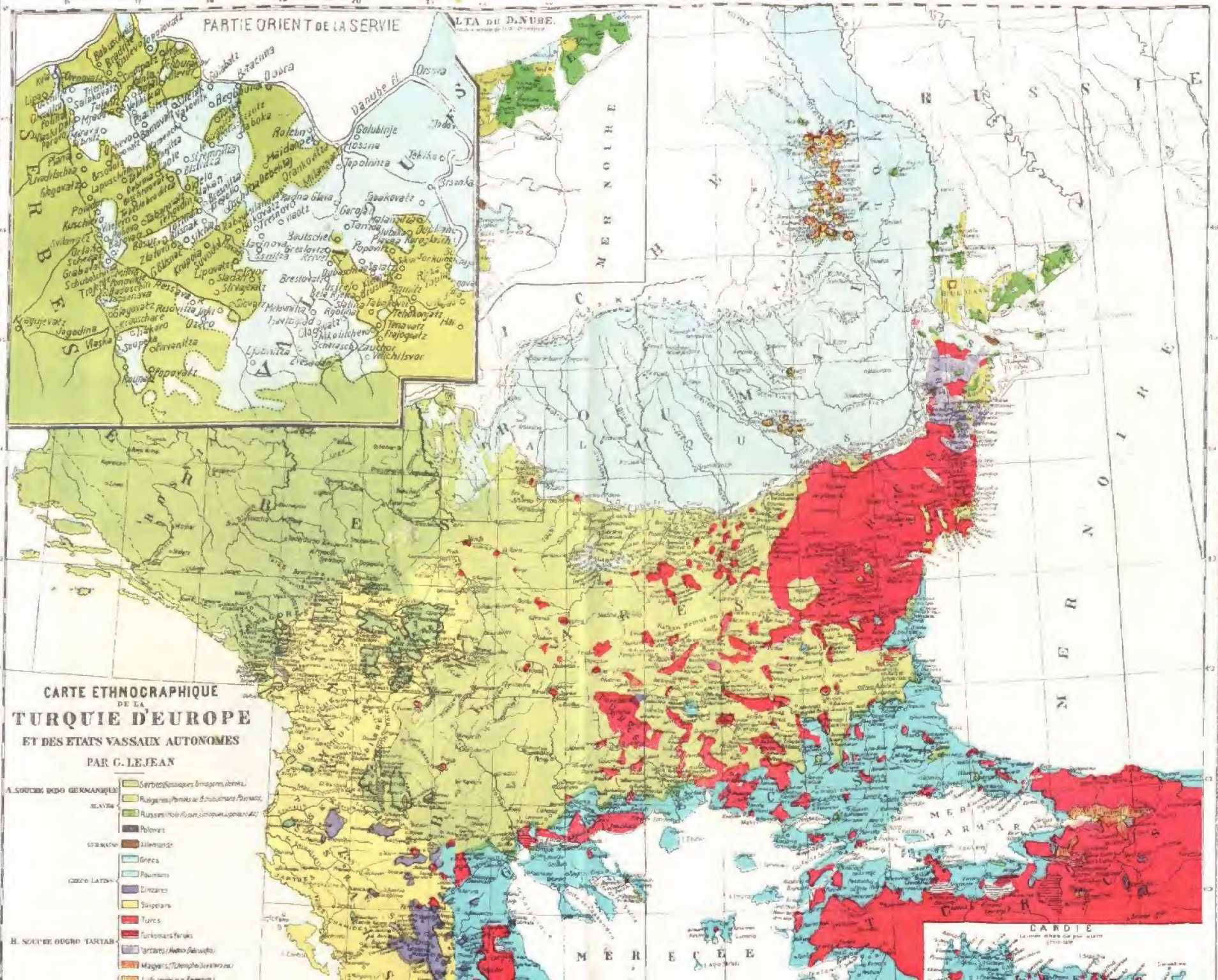
- SYNVET A.: „*Carte ethnographique de la Turquie d'Europe*”. 1 : 3.400.000. Constantinopole, 1877. Zone colorate în mai multe culori. Reproducere după ediția II-a în „*Les Bulgares dans leurs frontières historiques, ethnographiques et politiques — 679 — 1917*”, pag. 46. 27×27.
- VÂLSAN G. și GIUGLEA C.: „*Ținutul Românilor din Serbia și Bulgaria apuseană*”. 1 : 1.000.000. București, 1913. Zone hașurate în negru. 22,3×21,8. Anexă la „*Dela Românii din Serbia — culegere de literatură populară*”.
- STOIAN ROMANSKI: *Carta na românskoto naselenie mejdu Timoc i Morava* (Harta populației românești dintre Timoc și Morava) Sofia, 1926. Zone hașurate în negru 21×17 cm. În „*Românii dintre Timoc și Morava*” de acelaș autor.
- I. P. MAICOV: *Etnograficescaia Karta Vostocinoi oblasti Cniajestva Serbscom* (Harta enografică a regiunii estice a Principatului Serbiei). Petersburg, 1873. Colorată în roșu 37,7×27,3 cm. în „*O plemenom sostave naselenia u Cniajestve Serbscom*”.
- FLORINSKI I. D.: *Etnograficescaia Karta zapadnago slavianstva i zapaanoi Rusii* (Harta etnografică a slavismului apusean și a Rusiei de Vest). Kiev, 1911. Mai multe culori, 93×114 cm.
- KIEPERT H.: *Etnographische Uebersicht des Europäischen Orients* (Privire etnografică a elementului european) Berlin, 1876. Mai multe culori 53,5×45 cm.
- N. ECONOMU și I. BRAN: *Structura etnică a localităților dintre Timoc și Morava după Recensământul jugoslav din 1921*. București 1942. Mai multe culori 74,8×74 cm.
- LEJEAN GUILLAUME: *Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et des Etats vassaux autonomes*. (Harta etnografică a Turciei europene și a Statelor vasale autonome). Gotha, 1861. Mai multe culori 52×42,7 cm.
- G. WEIGAND: *Völkerkarte des Rumänischen Sprachgebietes* (Harta etnografică a dialectelor românești). În „*Linguistischer Atlas des Dacorumänischen Sprachgebietes*”. Leipzig, 1900. Mai multe culori, 49,4×61 cm.

Lămurire: În cuprinsul textelor publicate în acest volum, cititorii vor vedea că unii autori, de multe ori, se referă și la alte scrieri care de asemenea vorbesc despre Românii din Timoc.

Dacă aceste scrieri nu se află reproduse în lucrarea de față — care am vrut să fie cât mai completă — aceasta se datorește împrejurărilor care nu ne-au îngăduit să ni le putem procura.

Cele, care, totuși, ne-au sosit între timp, vor forma obiectul volumelor II și III, urmând ca ultimele să fie publicate, și ele, când împrejurările vor permite acest lucru.

Ținem, cu acest prilej, să amintim cititorilor noștri că acolo unde anumite sublinieri din text ne aparțin, am indicat acest lucru printr'o notă marginală. (Nota Edit.).

PARTIE ORIENT DE LA SERBIE

ALTA DU DANUBE.

MER NOIRE

R U S S I E

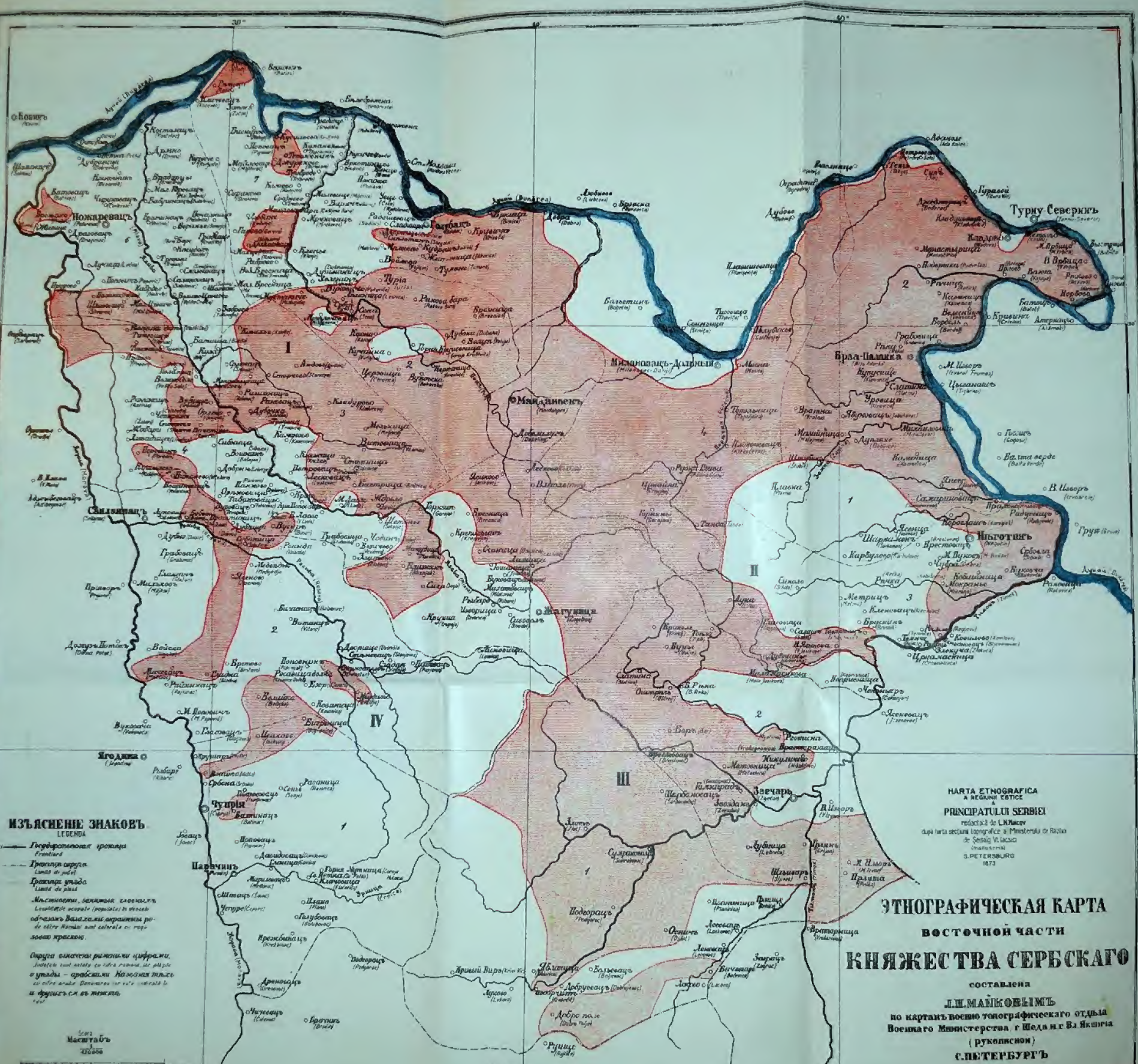
M E D I T E R R A N E E

M E R E G E E

CARTE

CARTE ETHNOGRAPHIQUE
DE LA
TURQUIE D'EUROPE
ET DES ETATS VASSAUX AUTONOMES
PAR G. LEJEAN

- A. SOURCES SLOVAKO GERMANIQUES
- Serbes (Slovaques, Hongrois, etc.)
 - Roumains (Bulgares, etc.)
 - Russes (Polonois, etc.)
 - Polonois
 - Allemands
 - Grecs
 - Arméniens
 - Arméniens
 - Syriens
 - Turcs
 - Turcomans (Perses, etc.)
 - Tartares (Mongols, etc.)
 - Magars (Hongrois, etc.)
 - Autres (etc.)
- B. SOURCES SLOVAKO TARTARS
- Tartares (Mongols, etc.)
 - Magars (Hongrois, etc.)
 - Autres (etc.)

ИЗЪЯСНЕНИЕ ЗНАКОВЪ
LEGENDA

- Географическая граница
Geographical boundary
- Граница округа
District boundary
- Граница уезда
County boundary
- Местности, занимаемы славянами
Localities occupied by Slavs
- Местности, занимаемы сербами
Localities occupied by Serbs
- Местности, занимаемы венграми
Localities occupied by Hungarians
- Местности, занимаемы другими народами
Localities occupied by other peoples

HARTA ETNOGRAFICA
A REGALĂ ȘTIINȚĂ
PRINCIPATULUI SERBIEI
redacția de la M. I. I. I.
după hărțile etnografice ale Ministerului de Război
și de Justiție
S. PETEȘTEȘTE
1873

ЭТНОГРАФИЧЕСКАЯ КАРТА
ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ
КНЯЖЕСТВА СЕРБСКОГО

составлена
Д. И. МАЙКОВИЧЪ
по картѣ военно-топографическаго отдѣла
Военнаго Министерства, г. Шиди и В. Я. Яковича
(рукописно)
СПЕТЕШБУРГЪ
1873.

VÖLKERKARTE DES RUMÄNISCHEN SPRACHGEBIETES

de Prof. Dr. Weigand-Leipzig 1900

ETHNOGRAPHISCHE ÜBERSICHT DES EUROPÄISCHEN ORIENTS

zusammengestellt von H. KIEPERT Berlin im Mai 1876.

AUSTRO-UNGARIA

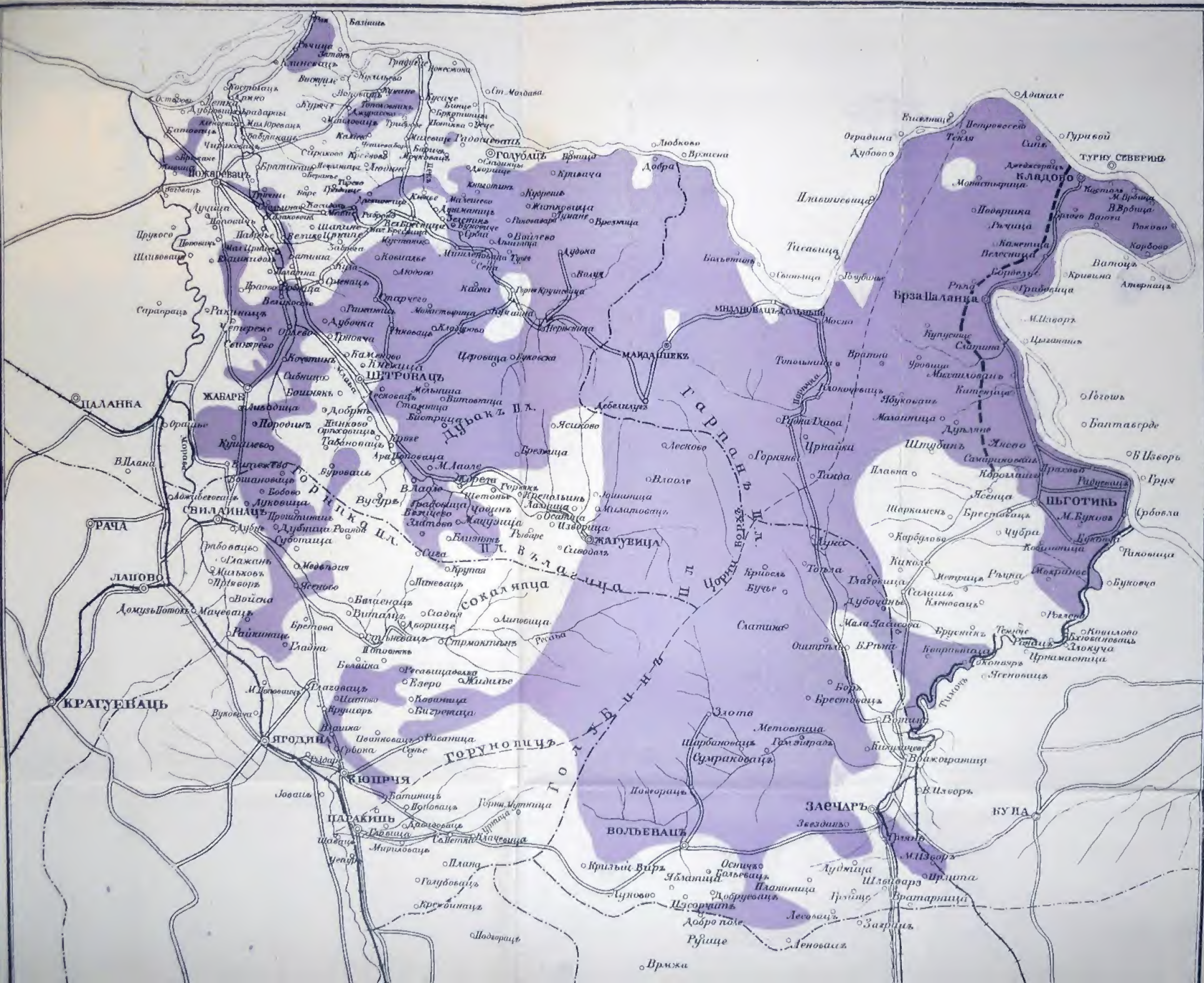

INTINDEREA ELEMENTULUI ROMĂNESC

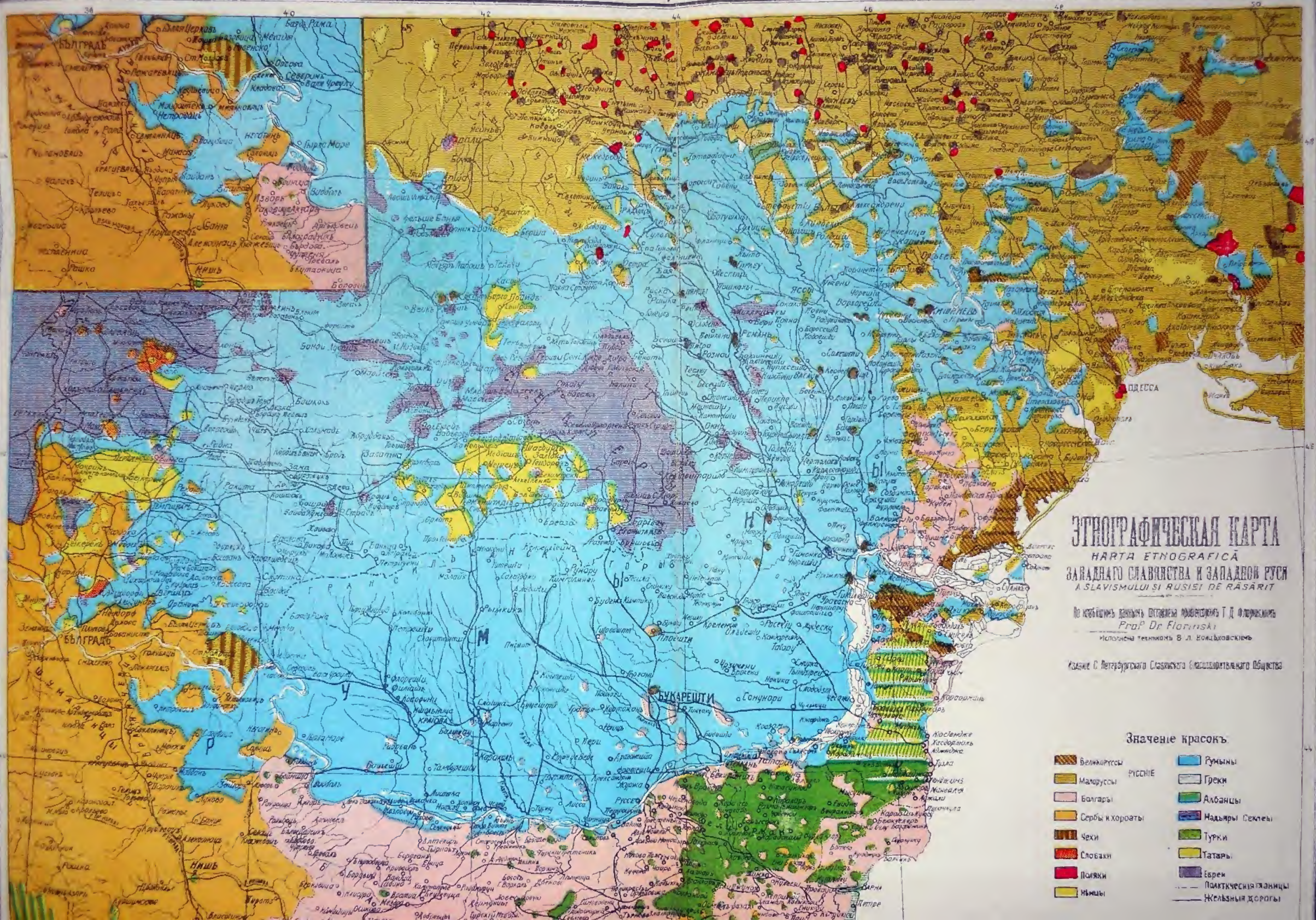
în dreapta Dunărei

de L. T. BOGA

Scara 1:1.000.000

HARTA ETNOGRAFICĂ A SLAVISMULUI ȘI RUSIEI DE RĂSĂRIT de Prof. Dr. Florinski

ЭТНОГРАФИЧЕСКАЯ КАРТА HARTA ETNOGRAFICĂ ЗАПАДНОГО СЛАВИЗМА И ЗАПАДНОЙ РУСИ A SLAVISMULUI ȘI RUSIEI DE RĂSĂRIT

По материалам работы доктора философии Т. Д. Флоринского
Prof. Dr. Florinski
использованы материалы В. Л. Ковалевского

Издание Петербургского Славянского Бюроиздательского Общества

Значение красок

Белоруссы	Румыны
Малоруссы	Греки
Болгары	Албанцы
Сербы и хорваты	Надьяры Сектеи
Чехи	Турки
Словаки	Татары
Польки	Евреи
Нимцы	Политические границы
	Железные дороги

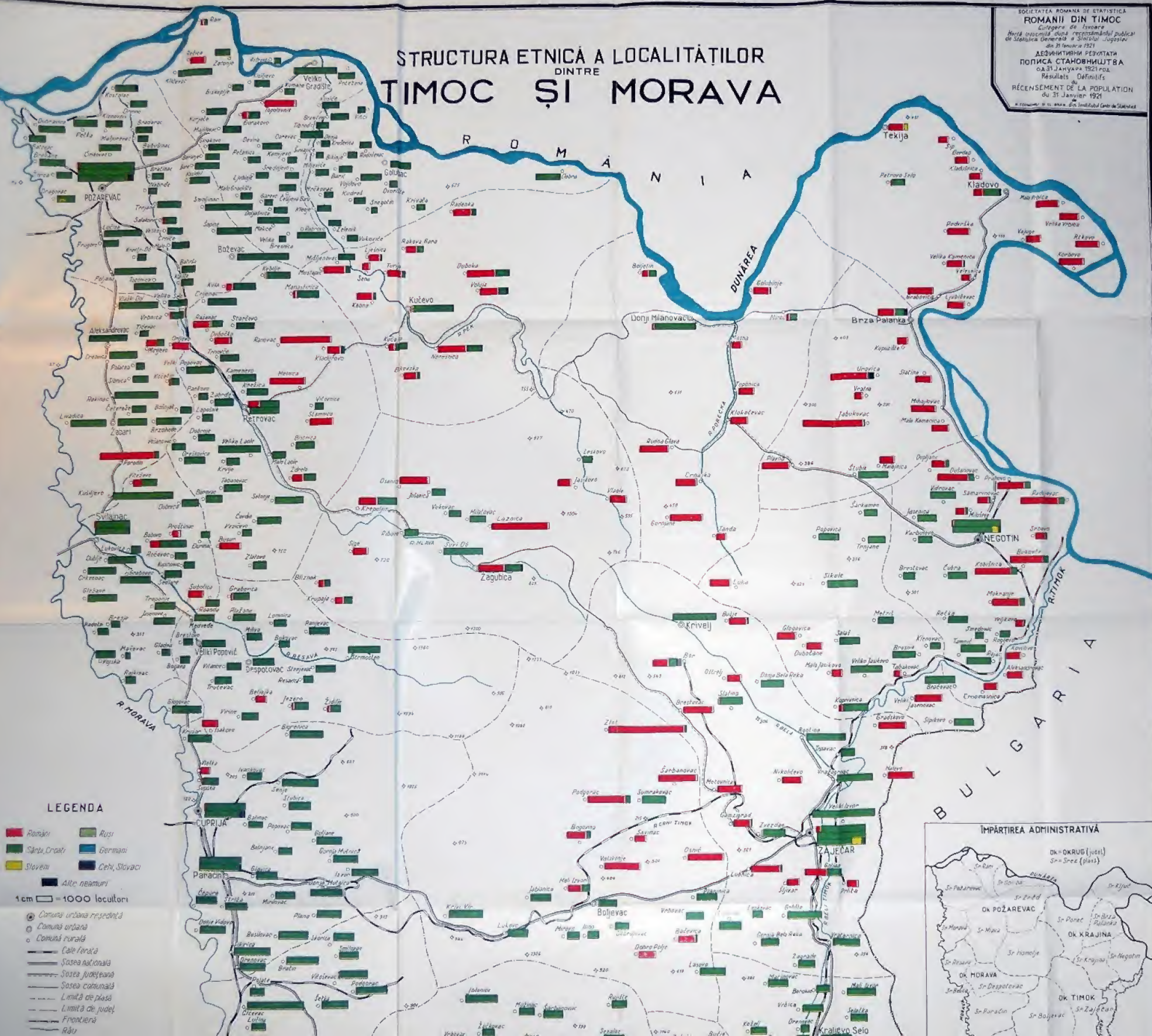
TIMOCUL HARTĂ FIZICĂ

Scara 1:500000

Reprodus după harta strategică a Institutului

STRUCTURA ETNICĂ A LOCALITĂȚILOR DINTRE TIMOC ȘI MORAVA

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ
Cătreștii de Jos
Notă: compilație după recensământul publicat
de Statistica Generală a Statului Iugoslav
din 31 Ianuarie 1921
ДЕФИНИТИВНИ РЕЗУЛТАТИ
ПОПИСА СТАНОВНИШТВА
ОД 31 ЈАНУАРА 1921 ГОД
Résultats Définitifs
RECENSEMENT DE LA POPULATION
du 31 Janvier 1921
© Copyright 1921, Statistica Generală a Statului Iugoslav

DIN PUBLICAȚIILE SOCIETĂȚII ROMÂNE DE STATISTICĂ

Apărute:

Geopolitica și Istoria, revistă română pentru Sudestul european.

Sub tipar:

- N. ȘUȚU, *Notițe statistice asupra Moldovei* (reeditare a traducerii lui TEODOR CODRESCU din 1852, îngrijită de T. A. STOIANOVICI și cu un studiu introductiv de A. GOLOPENTIA).
- ION IONESCU DELA BRAD și D. MARȚIAN, *Pregătirea catagrafiei moldovene și muntene dela 1859* (reeditare a „Povăturilor pentru catagrafia dela 1859, Iași 1859 și a Instrucțiilor tipărite în Monitorul Oficial al Țării Românești din 1859, îngrijită de T. A. STOIANOVICI și cu un studiu introductiv de A. GOLOPENTIA).
- L. COLESCU, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României dela 1889* (retipărire îngrijită de T. A. STOIANOVICI și cu un studiu introductiv asupra lui Colescu și a tehnicei recensămintelor românești, de Dr. SABIN MANUILA).
- L. COLESCU, *Analiza rezultatelor recensământului general al populațiunii României dela 1912* (retipărire îngrijită de T. A. STOIANOVICI).